

AZ ÖRÖK EMBER

ÍRTA:

ANKA JÁNOS

BUDAPEST, 1931.

„ÉLET”, IRODALMI ÉS NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
I., HORTHY MIKLÓS-ÚT 15 C.

„Élet” Irod. és Nyomda Rt. I., Horthy M.-út 15. Igazgató: Laiszky Jenő.

*Az igaz ember a megtestesült isteni igazság a földön.
A szép jellem a legmélyebb bölcsesség, mely nem
elvont elmélet hanem élő remekmű.
Az erről szóló könyvemet*

Wolff Károlynak

*ajánlom, ki az igaz embert és a szép jellemet képviseli
a magyar közéletben.*

Mottó:

Kultúrának mi csak azt vagyunk
hajlandók tekinteni, mi az egyének és
ezen a révén az egész társadalom
erkölcsi színvonalát emeli.

(Bernát István: „A nemzet erőforrásai”.)

ELSŐ FEJEZET. Az örök kérdések.

— Rövid és nyugtalan gyönyörűség kedvéért angyalok trónusát adjuk oda, — mondja Emerson. Hát én nem adtam oda, barátom! Az egyéni cselekedetek és az emberi dolgok összegezésénél — úgy érzem —, ez életem legnagyobb tette. Az esetem nem hétköznapi történet, életem csupa tevékenység és esemény, de csak ezzel bizonyítottam be halhatatlan származásomat. *Az élet a bizonyítéka annak az igének, amelyet az örök ember hitvitájában képviselünk.* Az én életérzésemet és világfelfogásomat szeretnéd megismerni? Te a velencei álomvizeken a Sóják Hídjára értél, míg én a számumszelek útján, a szaharai sivárságokon át a derű és béke Josafát-völgyébe jutottam?! A magad életkérdését az én világképem tükrében akarod látni?! Az én „szememben” szeretnéd megnézni magadat! Hát teljesítem, barátom, kívánságodat. Megmutatom neked az embert és világot az örökkévalóság mennyezete alatt. Néhány levélben megírom neked, hogy miképpen fedeztem fel magamban az örökélet titkait. A kész épületet állítom eléd, az állványokat lebontottam. *Nem vitatkozom sem a bölcsekkel, sem az írástudókkal, mert az ember hitkérdését nem lehet disputával eldönteni.* A bölcsek és az írástudók egyaránt a maguk táborát szervezik az örök eszmeharcban.

Csak egyszerűen elmondom, hogy én mit látok ezen a világon? Nem katedráról szólok hozzád, hanem az erdő szélén ülök egy fatönkőn. A nagy utakat megtett vándor elbeszéli a maga odisseusi bolyongásait. Az infernót is megjártam, a delfin hátán is utaztam. A paradicsomi kerubot is láttam, Lucifert is ismerem. Beszéltem Savonarolával és Fausttal is a nagy vívódások idején. A gúlaépítő rabszolgák és a római császárok világát is átkutattam. *A gondolat a lélek útleírása arról, hogy merre járt és mit látott a teremtésben.* Az „évezredek eseményei” zajlanak le bensődben, míg kialakítod saját világotdat.

A gondolkozók mindenkor valamilyen kiindulási pontot kerestek, hogy onnan majd elérjék és megmérjék az örök kérdések mélységeit és magasságait. A kutatók a titkok falánál kapukat néztek ki maguknak, amelyeken át beláthatnak, behatolhatnak az igazság birodalmába. Platon az „ideával” nyitotta meg az univerzum isteni zárait. A leibnizi lélek a „monaselmélettel” magyarázta a maga vízióit. Descartes a „kogitóval” akasztotta a maga archimedesi pontját a mindenségbe. Kant más úton szintén az „észből” indult el az örökkévalóság felkutatására. A többiek is valamennyien tervszerűen, tereptanulmányokkal és hosszas szemlélődéssel készülődtek fel a filozófiai expedícióra. Én nem is tudtam arról, hogy filozófia van a világon, mikor először döbentem az *örök kérdésekre*. Még gyermek voltam, kinek a szomszéd falu is ismeretlen tartomány volt. Az erdős hegyoldalban a juhot öriztem. A betűt még nem ismertem. A fák között elrongyolódott papírlapot találtam és nagy csodálkozással néztem a rajtalevő titokzatos jeleket. Mik lehetnek ezek a feketeségek a fehérségben?! Platon szerint a tudás a csodálkozással kezdődik, nos! előttem az az újságdarab a csodák csodája volt. A kék égre emeltem szememet és attól a csodálkozástól az égbolt is megváltozott. Különös ígérettel borult reám. Az égen is azt a titokzatosságot fedeztem fel, mely a papírlapról meredt

felém. Akkor gondoltam először arra, hogy mi lehet az ég, a föld körülöttem? *A gyermek kérdése és megdöbbenése végigkísért az életen.* A juhászbojtár adta nekem a „kiindulási pontot” az örökkévalóság felkutatására.

A papírlap titokzatosságait később elolvastam. A magam kérdésének olyan nagy nyugtalansága fogott el, hogy nem tudtam maradni az egyszerű pásztorok között. Haj! pedig, — amint megírtam már valahol, — a betlehemi csillagot most sem látja csak együgyű pásztor . . . Csodák és titkok izgattak, angyalok és ördögök szólítottak a holdvilágos nyári éjszakában. Már azon gondolkodtam, hogy ki lehetek én? *Az erdő mélyén magammal találkoztam.* Az évezredek nagy problémáin töprengtem, pedig az ember viselt dolgairól, a bölcsék és írástudók vitatkozásairól semmit sem tudtam. *Én bizony magammal hoztam problémáimat a világra és már gyermekszívvel a magam Sionhegyén álltam.* A juhok mellől megszöktem, hogy lássam az erdőntúli világot. Milyen emberek élhetnek ott, ahol a kék hegyek látszanak? Megnéztem. Mikor elértem azokat a hegyeket, hát lefoszlott rólu-k a kékszínű tündérfátyol. Olyanok voltak, mint a többi hegyek falunk határában. A távolba néztem és újra elfogott az ismeretlen utak titkos izgalma. A kék hegyek mégis megvannak, csak tovafutottak előlem, amott a világ végén merednek az égbe. *Minden kék hegyet elérünk és mégsem érzük el a kék hegyeket soha.* Már annyit láttam, felfogtam a dolgokból, hogy az ismeretlen valóságnak tündérfátyola van. Tíz falun mentem végig és a tizenegyedikben megálltam, mert az valamennyinél szebb volt. Emeletes kőházak voltak benne. Olyan szép dolgokat még nem láttam életemben. Azonkívül ott fedeztem fel a vasutat. Micsoda bámulatos látvány! A kocsikat tűzokádó sárkány húzza . . .

Éhesen és rongyosan beállítottam az egyik iparosműhelybe, hogy ott akarok maradni és megtanulom azt a mesterséget. A derék varga végignézett és felkacagott, de megtetszett neki határozott beszédem. Hát iparosta-

nonc lettem. Ott bizony hatalmas és változatos munkaköröm akadt. Az ipar terén „mindenes” voltam. Én sepertem és sikáltam a szobákat, ugyancsak én hordtam a vizet a piactérről a feneketlen dézsákba. Ha a párjával összeszólalkozott, hát dühében engemet pofozott fel a mester. Onnan is megszöktem, mert tanulni akartam. Az a rongyos papírlap nem hagyott nyugodni, folyton újabb felfedező útra nógatott. Kődös, hideg novemberi napon a mester utánam hajigálta az összes kaptafáit. — Összeváglok gazember, ha két perc múlva nem leszel itt a vízzel! Én pedig a második utcasarkon elhajítottam az edényt és befordultam a vasút irányába. Már az előző este szétnéztem a vasúti állomáson. Megvártam a közelebbi tehervonatot és belopózkodtam hátulról az egyik üres marhaszállító kocsiba. Tele volt hulladék szénával és szalmával. A vonat csakhamar elindult és én ágyat vettem magamnak a jászolban. Milyen irányba megy, hova fog érni reggel ez a vonat? Nem tudtam. Nekem mindegy volt az, csak vigyen el az iskolába. A vonat egész éjjel ment, mendegélt és én aludtam nyugodtan, boldogan a paradicsomi fák alatt. Másnap reggel nagy palotákat, magas tornyokat pillantottam meg, mikor a marhaszállító kocsik ablakán kinéztem. Az „operencia” fővárosába értem. Csakugyan az iskolába vitt el engemet az a vonat. A dolgok lényegében pedig az történt, hogy a pásztorkunyhóból az élet ‚hegyoldalába’ értem ... Iskolákat végeztem, világot láttam, de még a gyermekkérdésre nem tudtam válaszolni. A gyermek lám olyat kérdezett, amit a felnőtt sem tud megmagyarázni. Sokat tanultam és még többet tapasztaltam. Annyi mindenem mentem keresztül, hogy több emberi életre is elég volna. A békés hívőket kikérdeztem és a lázadókat is meghallgattam. A tudósok állításait megvizsgáltam a magam szemével. Az évezredek bölcseségén végigmentem, hogy megtaláljam életem értelmét a bölcsök világraszóló mondatában. A lángelméktől kértem magyarázatot arra, amin a tudatlan juhászbojtár gondolkodott. A hegyoldalon tá-

inadt kérdésre a világhírű bölcsek és tudósok nem tudtak nekem felelni. Mindenik mondott valamit, amin sokáig elgondolkoztam. Nem nyugtatott meg az emberi elme földízü bölcseségével. Mindig úgy éreztem, hogy az éjféli nap országát mutatja a maga világosságával. *Az életbe álltam a kérdéssel és a kérdésemet éltem.* Nem a magányba menekültem, hanem a gladiátorok élére ugortam. A dolgokról a világnál erősebb meggyőződésem volt. Nem tudott soha magával sodorni, bármilyen áramlatok is jöttek ellenkező szelekkel. A magam útján jártam szemben a farkasokkal. A magam hangjának érc-kürtje voltam. Az eszmék harcának a tűzvonalában álltam. Sok sebet kaptam, de nem inogtam meg soha. Nem adtam meg magamat kegyelemre az ellenségnek. A lélek pünkösdi tüze hevített. A mártíromságig szilárd és hű maradtam. Én már számoltam perceket, hogy mikor oltják ki az életemet. A fejemmel játszottam, mint „Old Shatterhand” a vadnyugaton. Vérdíjat tűztek ki a fejemre, terrorcsapatok hajszoltak és én éjféli kísértésként közöttük jártam a nyílt utcán. Halálra ítélték távollétemben és én abban az időben templomtoronyban laktam. More Tamás hitéből éltem. — Az ember elveszitheti a fejét, anélkül, hogy legkisebb baja esnék, — mondotta a nagy angol a vérpad előtt. Mikor a rémülettől több millió ember megdermedt, én a harangok oldalára verset írtam . . .

A világot sok „napóleoni” csatában legyőztem magamban. A földi javak kísértéseit is megálltam. Mikor ebédem sem volt, az elembe tett „Luciferaranyat” leszórtam. Hatalom is volt a kezemben és én azt semmibe vettem. Perdöntő tekintély és üldözött vad voltam. Nem kérek azért jutalmat, hogy nemzetemért harcoltam. Kötelességemet teljesítettem. *Szellemi öntudatom többet ér az összes latifundiumoknál.* Szeretetet vettem és gyűlöletet arattam. A világra fittyet hánytam és odaadással álltam meg a síró gyermek előtt. Robotoltam, temettem, énekeltem és mindig egyedül voltam. Mikor a gyehe

szakadt reám, én a paradicsomon gondolkoztam. A végén az élet hegyoldalában arra a kérdésre döbrentem, hogy ki az, aki az én nevemben elköveti a hőskölteményeket és tragédiákat?! *Valaki inkognitóban él bennem.* Én a bölcseséget kerestem és az világosan látja azt, amit a bölcsek nem tudnak. *A dolgok átélésével felvilágosított engem is.* Most már tudok válaszolni a juhászbojtárnak. Neki írom meg, barátom, a neked szóló leveleket. Olyan egyszerű az élet titka, de előbb át kell élni a kérdéseket. *Az étellel oldódik meg a titkok zára.* Mi az ég és a föld körülöttem?! Már tudom, az örök élet ‚szimbolikus mondata’. Az a papírlap valamiképpen belemerült a dolgok tengerébe, mindenütt azokat a titokzatos jeleket láttam a napvilág fehérségében. *Az ember az élet útján csak elmélyíti és az örökkévalóság számára megfejteti a maga gyermek-kérdéseit.* A világ halad és már olimpusi magaslatokon jár? Oh! az emberek évezredek óta olvasni tanulnak az örök élet elemi iskolájában. Még mindig a kezdőbetűket sillabizálják az isteni mondatokban . . .

Az ember a maga kérdésének átélésével kapja meg a világ olyan perspektíváját, amelyben a teremtett dolgok szépségét és életlényegét láthatja. A világtörténet az emberi lélek ‚divina comediája’ pokoli gyötrelmekkel és mennyei álmokkal. Mennyi borzalom és mennyi csoda! Az ember egyszer egyiptomi sötétségben örvongött, máskor az arábiai éjszaka csillagos ege gyulladt ki lelkében. *A látásban rejlik az emberi élet naptitka.* — Az ember szeme bizonyos pontig ellát és ott megakad tekintete, — mondja Max Müller —, de akár akarja, akár nem, azon a ponton, ahol tekintete megakadt, a határtalan, a végtelen képzelet hatol az agyába. Szemedben lakik a végzet, mely agyonsújtja a vakokat. A homerosi költészet és a sátáni hazugság ugyanannak a szemnek más-más képfelvétele a dolgok világában. Az isteni revelációk idején mindig valamilyen ‚látományt’ kapott az ember, hogy megpillanthassa azon keresztül az örökkévalóságot. Lángoszlop és betlehemi csillag vezette az isteni szándé-

kok útjára. A napnak is ilyen feladata van az élet örök rendjében. Az élő igazságot világítja meg az ember lát-határában. — Kezdd kicsi gyermek — mondja Vergi-lius — mosolyogva felismerni szülődet! A napsugár ez-zel a biztatással cirógatja az embert minden áldott na-pon. Nézd meg és ismerd meg emberfia a dolgokban rej-lő szellemi titkot! A teremtő hatalom a születéssel fel-fedező útra küldött e világba. *A földön találd meg maga-dadat és majd magadban fedezd fel a mindenséget.* Az örök élet azt adja meg neked, amit látásoddal kibányásztál a mélységből és magasságból. A látható és a láthatatlan egyszerre állít meg minden széttekintésnél. Platon az ilyen „egyszerrelátást” mondja bölcseségnek. Bármilyen virágra is bámulsz, ott titkos értelmű rózsza virít . . .

Az én életem az örök ember felfedező útján megtalálta a paradicsomi mezőket. A dolgok szövevényében meg-pillantottam az isteni rendet. A világ szerint bizonyára az az érdekes és tanulságos, hogy a szegény juhászbojtár a maga erejéből tekintélyes polcra jutott. Valamikor nád-paripán ereszkedett le az erdőből és most ismerik a nevét az egész országban. Ez szóra se érdemes, barátom! A lelki értékskálával mérd meg a pályámat! *A gondolatom mutatja meg, hogy mit szereztem magamnak ezen a vi-lágon.* A hegyoldalból az örökkévalóság magasságába értem. Tündöklő mindenséget teremtettem magamban. A tejúton építettem fel gondolatpalotámat. Kenyérgondok között az *igével* élek. Én a magam számára a múltak és jövődök minden kérdését megoldottam. Az örök em-ber bennem kikötött a csillagpartokon. A porból is a mennyeket látom. *A, világ olyan, amilyen az ember.* Az én világom derű és nyugalom. Nem hiszed? A dolgokról való mondatomat az életemmel bizonyítom. Ez az a do-kumentum, amit az isteni fórumon elfogadnak. Olyan szavakkal beszélek, amelyek életet jelentenek. *Az ember a maga sionhegyi látományát csak az életével igazolhatja.* — Cselekedeteiből ismerni meg őt, — mondja a könyvek könyve. A juhászbojtár most már el tudja olvasni a csil-

lagokon tündöklő lángírást is. Dáriusnál is gazdagabb, mert lelki kincseket szerzett. A maga mindenségében a szférák zenéjét hallgatja. Titkos értelmű rózsák kertjében él . . .

MÁSODIK FEJEZET.

A látható és a láthatatlan.

A reggeli verőfényben írom ezt a levelet. Sötét, kínzó gondolatok rajzanak ki soraidból — nos! én ebben a ragyogó derűben válaszolok neked. — Mi az élet értelme? — kérded, barátom. Megmondja ez a napszemű sugárözön, mely elöntötte az eget, a földet. Ma is a homerosi „rózsaujjú hajnal” nyitotta ki szememet. Körülöttem néhány pillanat alatt végtelen láthatár derengett ki. Félórával előbb lépésnyire sem lehetett biztosan látni. Sötét körvonalak meredtek reám, mintha ijesztő szakadékok között állottam volna. Mi volt a világ körülöttem? Rémitítő homály, fekete álmok kísértetarca . . . Most már a vaksi semmiből gyönyörű valóság támadt, harmatos, illatos boldogság lombsusogással és madáracsicsergéssel. „Kékszemű hajnal nevet a vak éjre.” Mindent *világosan látok*; a ködszakadékok helyén délszaki pompa. Még a katáng is bíborpalástot visel amott a kert végén. A pinceablakba mágikus lámpát varázsolt a napsugár. Hát a *világos* gondolatnak is ez a varázsa. A tartarosi sötétségből elősugározza az édeni tájakat. Újra hagsúlyozom, — a látásban van szerencsénk titka. *Az ember a végzete önmagának.* Azon fordul meg a sorsod, hogy mit láatsz a dolgokban a napvilág ernyője alatt? A villámban és a petróleumlámpában egyaránt Pithia székel, ki az első szemrebbenésnél megjósolja jövődet. *A világoosság, barátom, az örök kérdésekre adott örök felelet.* Igen. Mindenre válaszol, ha reggeli köszöntését megérted. A végtelenből hozza a tűzigét az embernek és a világoknak. A zordon bérceteket lemosolygó pitymalat

a jókedvű madarak igazát hirdeti. Nézd a kitarult eget! Az első sugárból láthatod a végső alkonyatot is. Egyébként minden lépésnek ez a távlata. Távlata és tartalma! A tű fokáról is leolvashatod a geometria szabályait. A gyufaszállal is bizonyíthatod a fényözönben rejlő lényeket. A csészében tapasztalt vegyrokonságból levezetheted a világok kapcsolatait. Minden kicsiség a nagyságra figyelmeztet. Hiszen tudod, az atom is naprendszer . . .

A világosság minden nap közli az emberrel az örök élet feltételeit. Égi fény nélkül nem élhetünk, nem láthatunk a földön. A dolgok látható formája? Az a világosság által határolt sötét anyagi tartalom. *A dolgok akkor jelentkeznek az ember láthatárában, ha a végtelenség szempillantása megvilágítja.* Minden földi mesgye égi világításból támad. A mennyek lángpallossal üzik el a pokol kísértetlégióit, hogy az ember járn tudjon a kertjében. A világosság és sötétség angyalai ütköznek össze a mondat végére *tett* ponton is. A fény — Gábriel diadalíve, az égi győzelem jele. Zoroaster „istenarcnak” nézte, de ez csak saisi fátyol rajta. A világosságon túl van az isteni tekintet, pedig az sem földi matéria. Az csak látható kapuja a láthatatlan világnak. A nyári reggel pünkösdi lángnyelvével az örök gondolatot ébreszti fel bennünk, amelyet napok és csillagok fejeznek ki. A fény ragyogásával isteni „logikát” tükröztet, hogy a dolgokról emberi fogalmat alkothassunk. A reggeli világosság, barátom, az öröklétről adott dokumentum, mely igazabb és mélyebb az évezredek minden bölcseségénél. Halhatatlan gondolat a dolgok ‚dióbele’ . . . *Sión hegyén járunk, mikor az életről gondolkozunk.* Az életről alkotott fogalmakban rejlik az a csodakút, amelyből nektárt és elixirt meríthetünk. Szemed — a vödör ... A világosság az elővarázslója mindennek, amiről mértéket és képet konstruálhatunk. Az anyagi forma a ‚fényig’ terjed. Az ember által megformált fogalom pedig a ‚világosságig’ foghatja át a tündérvalóságot. A mi szemünk horizontban látja a tüneményeket. Gondolatunk sem tudja elhagyni az

emberi „szempontot”. Vonalozott írka az értelmünk. Gondold el a határtalanságot —! Nem lehet. Az ember a végtelen számsort elképzelni sem tudja. *„Határ” nélkül gondolkozni nem lehet.* Hát a hajnal világossága többet mond el nekünk, mint amit látni és elgondolni tudunk. Csak a himnuszok szavával folytathatom. A tollamat most már a tűzbe mártom . . .

Ezt a te borús, szárnyaszegett lelked költészetnek mondja? Bizony költészet, ha úgy akarod. Csak a költészet fejezheti ki méltóképpen a dolgok valóságában rejlő tartalmat. A hétköznapiság prózája amolyan szűnyogcsípés a glóriás homlokon. Annyira a felszínen jár, hogy a mélységről fogalma sincs. Ezt a kis virágot itt a lábamnál tulipánnak mondja, pedig ez az életmámor ujjongó költeménye. Meghatott szívvel nézem a rózsaszálat, mely a mese szerint elvarázsolt királykisasszony. Az útszéli fák is hányszor döbbsentettek meg némaságukkal! Ismerem őket, tudom földi nevüket, de mégis ismeretlen útitársak az úttalan úton. A csigabigától is megkérdezheted, hogy mikor indult el a kukoricaszáron a végtelenbe? Persze nincs szava. Az örök törvény magától értetődő, csak az embernek van szüksége a tapogatózó szavakra. A mindenségben lüktető életritmusnak változatlan fuga a dallama. — Csak tökéletlen lény alakulhat, — mondja Aristoteles —, a tökéletes nem változhat. Abszolútakarát fogja össze a hangyabolyt és a sarkcsillagot. *A jelenségek világában örök erő hordozza a változatlan rendet.* A fa úgy nőhet, a vegyi folyamat úgy jegecedhetik, ahogy azt a teremtő értelem megszabta. Ma, vagy tegnap valami eset kapcsán? Nem! Már a víz természetében benne van a csepp körforgásának változatlan törvénye. Minden jelenségforma a benne rejlő végzet szerint teljesül ki és múlik el a maga idején. A természetben nincs véletlen és nincs pillanatnyi szeszély. *Örökkévalóság kormányozza a mulandóságot.*

Hallgasd meg az „ismereteket”, barátom, ha már az égzengésnél leydeni palackra van szükséged. A tudó-

many is az elektronon túl a hangvillát és a teleszkópot a költő kezébe adja. Ott, ahol a fizika és matematika megáll, csak a próféta folytathatja. *A tudományos hipotézisek — amolyan Nikodémusok, kik titokban járnak a Mester szállására.* Bolyay sem tud tovább menni a szférikus mesgyén, az értelem fénye is kialszik, de lám ugyanott a megfoghatatlan semmiben a vak Milton énekel és a süket Beethoven muzsikál. Ezek fejtik meg a megoldhatatlan egyenleteket. Az anyagi világban nem semmisül meg semmi, — mondja a tudomány. Mi ez más fogalmazásban? A prófétai szózat: Nincs halál, csak örök élet! Az örök gondolat táborhegyi színváltozással jelenti ki önmagát a mulandó dolgokban. Kant szerint az érzéki világ az ész nyelvére fordított mása a valóságnak, csak tünemény. A jelenségek a láthatatlan mester kottajegyei. A botfűlű kétségbeesve áll közöttük, de a felhúrozott lélek szimfóniát komponál. A kígyópikkely és a meteorok nem semmisül meg a szétmálással, hanem új jelenséget képvisel az ideatárházban. A formák elmúlnak? A zongora billentyűi visszaugranak a hallhatatlan klaviatúrába. A gondolat is megmarad, visszavillámlik a keblünkben borongó sinai felhőbe.

Ilyen, barátom, a reggeli napfény lelki világossága. A fákon és a falakon előmlő verőfény megvilágítja az értelem szurdokait is. Az élet és a természet örök törvény medrében halad. Sohasem volt és sohasem lesz másképpen a teremtésben. *Az a fény fog ragyogni az utolsó napon, mely az első napot felderítette és megáldotta.* Csak az ember változott, hepciáskodott a változatlan rend alatt. Mit?! Ő is lényegében a régi. Az utolsó ember Ádám tépelődésével fog megállni a végtelenség kerubtekintete előtt. A jelenségek világának örök törvény az eszmei tartalma. Olyan rejtélyű szimbólumok között élünk, melyeket csak angyali felfogással lehet megfejtetni. Az ember és a tiszavirág életének egyaránt 'földöntúli' feltétele van. A végtelenségből jövő világosság, mely miseruhája az életgondolatnak. A hajnal a csillagok ,Te-

deuma' . . . Az élet isteni titkot képvisel a mindenségben. Az a fenséges látomány, amit kosmosnak hívunk, az örök élet gondolatvilágát szemlélteti porbarejtett naprendszerrel és üstökösuszályokkal. A tükör előtt állok emberi formámmal, de benne vagyok anyagtalán képmásommal annak mélyében is. *Az öröklétben vagyok és élek.* A mindennapi világosság szellemi állapotunkat világítja meg a rögrevetített halhatatlanságban. A magasságok napszeme reánk villan, hogy meglássuk a lélek Rajnakincsét az azúrmélyiségben. A reggeli világossággal a teremtő értelem definiál és mér meg minket.

Az ember a maga apró dolgait mindig nagyítja, de a fölötte álló mérhetetlen méreteket lekicsinyíti. Léptékesze van. Kis csusztémából kilométeres filmet csinál, de kugligolyón méri le a délköröket. Az óriásokat mesének tartja és a bacillussal vívja a titáni harcot. A szeme formát, külső jegyeket fotografál negatív lencsén. A dolgokról felvett világképét pedig a földi értelem sötétkamrájában hívja elő. Kant békaperspektívának mondta azt az emberi természetet, mely alulról, a rögről, a kicsinyes érdekek sáslevele alól nézi a kérdéseket. Lucifer is, úgy látszik, erre való tekintettel játszotta a kígyót, mert tudvalevőleg az a legnagyobb tekintély a békák előtt. A békaperspektíva belenőtt az emberi civilizációba. A modern ,kígyók' szemében már ebihal lettünk. Felülről, a csillagmagasságból kell nézni a dolgokat! *Minden életkérdésünk sas perspektívát követel.* „Hol vagy Ádám”?! Ezt kérdezi minden reggel a napvilág az égi tekintet magasságából. Tudsz-e gondolkozni, paradicsomi száműzött?! Az ,anyagi' értelem csak kukac a tiltott almában. A dolgok *értelmét* kutatod? Magyarázatot akarsz eszed számára? A dolgokban rejlő *értelem*, mint magyarázó elv szellemi öntudatot jelez végtelen képességekkel. *Szellemi feltétele van mindennek.* A változó jelenségek változatlan törvényt jeleznek. A semmi a mindenre utal. A világ két napig sem állhat fenn, ha nincs végtelenség és örökélet. *A láthatók csak tűzjelei a láthatatlannak.* A dolgok

mind betlehemi csillagai a tetetöltött igének. Trón és ravatal nem lehetséges csak isteni mennyezet alatt.

Az égi nemtő jelentkezik minden földi viszonylatban. A múltó jelenség csak színe és szava az el nem múltó valóságnak. A féregélet mindenható akaratból keletkezett. A páfrányfüggöny mögött a szférák törvényhozása ül. Itt a földön emberben és csimazban, hegyekben és porszemekben, gondolatban és elektromosságban örök végzések érlelődnek. — Köztünk és a pokol, vagy a menny között csak az élet van — mondja Pascal. Nos! az élet nem vakablak, hanem Ararättető napba ágyazott horizonttal. Nézd meg életed gondolatcsúcsairól az isteni távlatokat. Én is így tettem. Elöttem a menny és mögöttem a pokol —! Az élet mutatja meg a rút szenvedélyeken túl a megfoghatatlan szépséget. — A világ anyaggá ülededett szellem; viszont a légneművé vált anyag örökké a gondolat állapotába illan, — mondja Emerson. A mindenségben minden látható felület örökéletű mondatok könyvlapja. A rózsalevelekre az a mű íródott, amelyből a költők esztétikát tanulnak. A bölcsek a csillagokról olvassák le a lelki nagyság törvényeit. Oh! a mályvabokorban több az eszmetartalom, mint a kérészéletű modern irodalomban. Igyunk az élet Jákobkútjánál! Gondolattal telik meg a vödör. A katicabogár „apostoli tanítást” hirdet pusztá jelenlétével is. Az élet titkát akarják tudni az évezredek? Minden áldott napon felfedi azt a világosság a jóknak és igazaknak. A föld a „siralom völgye” utunkat elálló szfinxekkel? Nézd meg jól, barátom! Az isteni igazság nyílt a lelke mélyéig, egész a végtelenségig, csak az emberi értelem magyarázza bele a maga rejtélyeit és sötétségeit. Az csupa derű és szeretet. Lakomát ad számodra tékozló fiú atyai örömmel. A nap-sugár hazahívó üzenet. Ünnepi szándéka van a szülői kebelnek. A szélben aeolhárfa zenget!!!

HARMADIK FEJEZET.

A tér és az idő.

Lám, felébredt benned az ellenmondás ördöge! Nem töltöd az *időt* metafizikai haszontalanságokkal?! Ezen a *téren* nem találkozhatunk?! Nos! erre én azt válasszom, hogy lényegében „metafizikai fogalom” minden szavad. Az ellenmondás ördöge is a lélekbőség szarujából hullott mannával él. Barátom! Ezek a pesszimista tónusok rembrandti árnyékolást adnak. Kenyérből gyúrod Apollót, de azért úgyszólván a görög gondolatot fejezi ki. *Nem lehet semmit sem mondani, hogy abban ne lenne a kifejezhetetlen tartalomból valami.* A hangod nyomban a csillagregésre emlékeztet. A szó bármiről is szóljon, metafizikai tartalmat hordoz magában. — A léleknek nincs ablaka — mondja Leibniz —, melyen a tőle különböző dolgokra kinézzen. Az örök lényegből nem lehet sem kilépni, sem kikiabálni. Csak hát az ember alvajáróként bolyong a lényegfolyosókon. A talaj a lába alatt, a levegő körülötte szeizmográf és harsona, amelyeken át végtelenségek jeleznek és szólnak. A kilincset fogja, a házba akar belépni, de azért öntudatlanul mindig az örök gondolat dómjában áll. Jaj! de nehéz az önmaga tudatára, helyzetének és dolgainak megértésére ébreszteni! A bogarai fontosabbak előtte, mint a végzetét jelentő törvények. A középkorban Raymundus Lullus gépet szerkesztett, hogy új gondolatot lehessen azzal feltalálni. A modern ember is ilyen gondolatgépről álmodik az ebédutáni nyugalomban.

Hiába! *Ébren és álmában minden érzettel és képzetten folyton a létkérdések rádióhullámát kapja.* Ha egyet lép, azzal a teremtés titkát, a forma keletkezését ábrázolja. Ha az óráját nézi, az örökkévalóságba bámul. A testét átfogja élete végéig a levegő, de a belső lénye is a világfenntartó erő „spirituszában” áll. Nem töltöd az időt metafizikai haszontalanságokkal?! — Nem akar meta-

fizikát Guyau — mondja Nagy József a kiváló francia filozófusról —, csak tényeket és valójában mégis, amit csinál, csupa metafizika. Szegény barátom! *Egyebet sem tehetsz ez életben, minden pillanatban „metafizikai” kérdésekkel foglalkozol.* Ilyen a vágyad, a reményed, sőt az az unalom is, mellyel a metafizikai haszontalanságokat nézed. A világok mennek a maguk útján és nem tehetnek arról, hogy te nem tudod, mit csinálsz ezen a világon. Azt a bizonyos *időt* töltöd ki hasznos haszontalansággal és okos oktalansággal. Bizony, bizony. Halálig keserít valami és annak a létben nincs is gyökere. A kétszerkettőre épített boldogságod is csak káprázat. A vízcseppben rendezed be a tengert, az üvegbura alatt ficáncolod ki magadat. Nem látsz semmit abból, ami többet ér Salamon dicsőségénél és a Krözusok kincsénél. *Ha lelkesen nem rezdült át az élet isteni harmóniája, a trónon ülhetsz, piramissírba temethetnek, de azért te voltál a világ legnyomorultabb koldusa!* Sokan vannak ilyenek? A kárhozat azoknak a koldusoknak az osztályrésze, kik nem gyűjtöttek maguknak lelki alamizsnát az isteni adakozások idején.

A gyermek krétával négyszögeket rajzol a betonra és kétperc alatt átugorja a pitykevonalakat. Az évezredek ismeretei nem tudnak annyit mondani a világ keletkezéséről, mint amennyit a gyermek krétavonalai és kétperces bakugrásai kifejeznek. Itt a tér és az idő „idiográfija”. Ez a krétavonal és ez a két perc a betonon. Tessek kibetűzni! Kant féléletet töltött e vonal és e két perc fölött való töprengéssel. A tér és az idő?! Az egyik ugye az a káposztás-kert, amelyet a szomszéd kicövekelt és bekerített magának?! A másik pedig az az üres délután, amit kártyázással lehet csak agyonütni?! Az egyikről a telekkönyvek szólnak, a másiktól pedig a sírkövek beszélnek. Tudsz-e iszonyodni és rajongással bámulni?! Hát gondolkozzál akkor a tér és az idő mivoltán! A tér, — látod — ez a mindenség, megszámlálhatatlan napvilágokkal. Az idő ugyanolyan távlata a múltnak és a

jövőnek. A képzelet sem tudja átfogni ezeket a dimenziókat. Emberi szem nem fogja áttekinteni soha, de a lélek átfutja és elhagyja a sóhajtással. Az értelem viaskodik a kérdéssel, mint a próféta az angyallal: — Nem engedlek el, te fénylő tünemény, te elsuhanó ígézet, mond meg, mi rejlik benned?! A Jelenések Könyvének angyala vagy-e az isteni harag poharával?! Az örök életet titkolod-e el az ember előtt?!

Az élet a mindenségben isteni gondolat, amely különböző anyagi testekbe inkarnálódott. Ezek valamilyen kiterjedéssel jelentkeznek előttünk a seregszemlénél. A térben látjuk sorakozni. Életük folyamata pedig egymásra következő változásokat mutat. Keletkeznek és elmúlnak. Ezt a jelenséget csak az idővel tudjuk kifejezni. A tér és az idő adja a „szemléleti” lehetőséget az ember számára. A térrel azt a szent edényt kaptuk, amellyel felmerjük az „élő vizeket”. Az idő a múltó életjelenségnek a mértéke. Horizontot vonaloznak, hogy észrevegyük a dolgokat. Csak azt foghatjuk fel, ami a térben és időben van. Az emberi gondolat bennük és általuk tud kifejeződni. A művészen — nagyszerű eszme fogalmazott meg, amely szerint a hősök nagyságát akarja nekünk megmutatni. Lelkében tisztán látja alkotástervét plasztikus figurájával, jellemző vonalaival. Gondolata él szellemi formájában, de mi nem láthatunk belőle semmit. Kompozíciója nincs meg számunkra mindaddig, míg anyagba nem önti, térbe és időbe nem állítja. Ez a helyzet az isteni kompozícióval is. *Az életformák a mi számunkra időbe és térbe állított hallhatatlan szépségek.* A jellemzilárdságot gránittal, az eszmekapcsolatot pólusokkal, a változást tavasszal és téllal, az emelkedést a Himalájával fejezte ki az isteni művészet. A térben és időben szeplőtelen testöltésben az örökkévalóság eszméit szemléljük derűs, vagy könnyes szemmel. Az az energia öltözött fűszálba és felhőbe, amely megfoghatatlan a maga tündéri valóságában. — Imádjuk a köd oszlopában rejlt Istenséget — mondja Arany. A gondolat, míg

formába kristályosodik, vagy a kart meglendíti, utat tesz meg az eszme és az anyag, a szándék és a tett között. A szemlélet a lélek beszámolója arról, hogy mit élt át a teremtésben. Az eszme egyszer az alvilágba való leszállás, máskor pedig egyiptomi menekülés két korszak , között. *A születéssel az isteni titokzatból időbe és térbe érkezünk.* Az élet puszta tényével is a kis legények és a rózsabimbók vándorkönyvét mutatja. Minden monumentális jelenségben és apró tényben benne van a tér és idő keletkezési története. A fény a világosság biográfiája . . . Hát mi a tér? *A testesüléssel járó távolság a láthatatlan és a látható, az eszme és a forma között.* Az égi titok táborhegyi színváltozásának a földi állomása. *A teremtő gondolatnak az anyagi formáig megtett útja.* A szellemi „állapotváltozásban” rejlik a tér keletkezése a formát hasító dimenzióális vonallal. *A térrel vonalba záródott az emberi lélek.* Ez az eszmei út — pünkösdi leszállással és báránnyelűs mennybemenetellel, — mozgást jelent a szellemi síkon. *A tér keletkezése mozgó, hullámzó dimenziót hozott magával.* A tér megnyilatkozásában benne van a mozgási potencia is. A keletkezéssel dinamikai energiát kapott a forma. A vonal önmagában a matéria fogantatása. A térben levő „élet” a mozgása, a „forma” pedig az erőáradása a teremtő gondolatnak. *Nem vesztegelhet és nem semmisülhet meg semmi a teremtésben.* Valóban naprendszer az atómélet titka. *A térből látom.* A vácuumból is ki lehet olvasni a napvilágok titkait. A tér arról beszél, emberek, hogy tüzigé járja át a mindenséget. A csillagok és a porszemek egyaránt isteni nyomok az emberi láthatárban. A rohanó bolygókon új teremtések hírnökei utaznak. *A tér az anyagra szerelt emberi szemnek adott laterna mágika isteni vetítéssel.* Önmagában nem szemlélhető, csak a dolgok dimenziójában. Nem az égitegek űrmértéke, hanem azok megvilágított horizontja. A világítási felület a „megfoghatatlan” gondolatai és a szemlélhető alkotásai között. *Az a misztikus vonal, mely a fényt az árnytól*

elválasztja. A tér is a világosság céljait szolgálja. Az ember előtt megvilágítja az örök gondolat távlatait.

— Mi az idő? — kérdi Szent Ágoston, — ha senki nem kérdezi, tudom; ha azonban a kérdésre feleletet kell adnom, nem tudom. Az idő a térben levők életét méri az örökkévalósággal. Az is ugyanannak a tűzigének a lángbetűje. *A tér a dolgok formáját, az idő pedig azok tartamát határolja.* Minden elmúlik az időben, ami a térben keletkezett. A kezdet és a vég isteni kinyilatkoztatását közli az emberrel mindennap a tér és az idő. Az Apokalipszis szavait kiáltják a mindenségbe: — Én vagyok az Alfa és az Omega . . . Minden életforma az öröklét titkával és a mulandóság anyajegyével jön a világra. *A térben marad, amit az idő hozott, viszont a térbeli keletkezést mind elemésztí az idő.* Az égitestek térben és időben vannak, kezdetük volt egykor és végük lesz valamikor. A lepke sorsát és az ember végzetét magában hordja az univerzum is. „Ég és föld elmúlnak, de az én ígéim el nem múlnak!” Ezt mondja az idő is az embernek, ez az energia megmaradásának elve isteni fogalmazásban. A jelenségek elmúlnak, de az életerő megmarad. Az idő a térben levő anyagi jelenségek Párkája. *Szintén világítási felület az örök élet és a múló tünetnyek között.* Azok keletkezését, változását és elmúlását ‚vonalozza’ az emberi szemléletbe, de a bennük megnyilatkozó életlényeget nem lehet az idővel mérni. Az időtlen tartalom. Az idő a mulandóságnak szól. Örök élet van túl a halálon. *Az időből látom.* Csak a penészig és a porladásig terjed az idő hatalma. Az emberi szívek az örökkévalóság kebelében dobognak . . .

Az élet a tértől és időtől független gondolat lángirása az anyagon. A tűzzel, az ellobogással csak felszabadul a rözséből a rab energia, a halálos vívódásban a halhatatlan eszmék „tisztázódnak”. — Titokzatos törvénye az a szellemi világnak — mondja Schütz Antal —, hogy a nagy emberek értékei csak akkor ragyognak föl teljes tisztultságukban, mikor életük napja lealkonyul. A tér

és az idő a matéria dimenzióját adja külső és belső megvilágítással. *A kettő egyet jelent a dolgok lényegében.* Az ember nem fér el a világűrben felemelt fejével. *Nagyobb a mindenségnél.* Az uránium életkora hatmilliárd év, de az nem annyi, mint ez a pillanat, amelynek folyamán megfogalmazom ezt az azüzmélyű gondolatot. A térből és időből kitör a könnyünk és a mosolyunk. Nincs értékkülönbség a pillanat és évezred között, emberek! Ezek egyformán fodrok az elsimuló habon. Egyformán merülnek el az időtlen örökkévalóságban. *A térben levők hasonló mértékkel méretnek, az égítést és a forgács ugyanegy problémája a végtelenségnek.* Hát az ember!? A tér és az idő argonautája?! — Minden dolognak van égi oldala, — írja Emerson. Nos! a föld égi oldala ott ragyog az ember szemében. A tér és az idő az ember tekintetét a dolgok égi oldalára irányítja. Minden jelenséggel az a tűzfelhő vonul el előttünk, amelyben a próféta az Isten arcát kereste. Az ember nem lát semmit? Sokan csak a dülönyt és a salátát veszik észre a térben?! Hja! — az igazság inkognitóban jár közöttünk, mint a mondabeli király. Boldog lesz az, ki a szállást kérő vándorban felismeri királyi urát és megbűnhődik az esztelen, ki a mindenütt jelenlevő felség színe előtt követi el Júdás és a kolozsvári királybíró bűneit. Már mondtam, — a látásban rejlik sorsod titka, a kétségbeeséstől a boldogságig, a tudástól a hitig terjed az ember szemhatára. Azt a részt kapod, amit a dolgokból kineztél magadnak. A tér és az idő a látási lehetőséget adja a vaksi szemeknek, de a kerti ösvény és a másodperc a határtalanság és az örökkévalóság felismerésére tanít. A tér és az idő a jelenségeken túl levő valóságot hirdeti, a dolgokra prófétai látomást vetít . . .

NEGYEDIK FEJEZET. Az ember szemléletvonala.

Már komolyabban veszed a kérdéseket, barátom? Akkor hát elindultál a láthatatlan magasságokba. Ott kezdődik a bölcsesség, ahol az ember az *életet* komolyan veszi. Tiszteled mély meggyőződésemet?! Bizony mélyre hatoltak meggyőződésem gyökerei. Azok is, mint a cédrusgyökerek folyékony vasat és sziklát isznak. Megrendült e világ alapjaiban?! Én szilárdan állok a fergetegben, mint a Retyezát vagy a Gaurisankar. Azoknál is szilárdabban! Tudod, olyan hitem van, mely „megmozdítja a hegyeket”. Szerényen húzodom félre ebben a felhőtölő sokadalomban, megemelem kalapomat az utcaszűz előtt is, de akkora öntudat és becsvágy van bennem, mely nem fér el ebben a világban. Mit a napvilág is ködfoltjaival és gázaival?! *Nem engedelmeskedem a milliók akarátának, csak az örök törvénynek.* A bíbort és az „aranyagyapjas rendet” bámuljam az emberen?! Az arkangyalt akarom látni színről-színre. Nábob legyek, vagy diktátor?! Nem érdemes, barátom! Olyan méltóság akarok lenni, ki nem gépkocsin, hanem Illésszekezen jár. Csendesen mondom mindezt, komoly megfontolással. Ismerem a közkeletű véleményeket. Költői ábránd, vagy örület! Itt mindig örülség volt a sokratesi hit, vagy a pali fordulat. — Mi a világon nagy és nemes volt, mind ily örülés volt, — mondja Madách Imre. Luther Kopernikust bolondnak nyilvánította. — Hol tartanak Isten gyermekei a bölcsességben? — kérdi a túlvilági szellem a középkori misztériumban. Hát bizony odáig haladtak már, hogy örülségnek tartják isteni rendeltetésüket. *Azt veszik életcélnak, komoly valóságnak, ami a dolgok örök rendjében kevesebb a dél-libábnál.*

Milton lázadó angyalai nem látták a fényt, csak a sötétséget. Mi is a dolgok árnyéka szerint tájékozódunk. Az anyagi megfoghatóságba kapaszkodunk. A szellemi

nyilvánvalóságtól nagyon messze estünk. Nem is egy világ választ el az égi valóságtól, de egy „mindenség” terül el a dolgok isteni mondata és emberi felfogása között. Oh! az emberi értelem fenséges költemény, amelyet a legtöbbször pokoli hatalmasságok magyaráznak és élveznek. A fény és árny, a tűz és víz ellentéte szövi át a dolgokat rendszeres megnyilatkozással. Szellemi és anyagi sarkítása van életünknek az erők mágnesellentétével. A halhatatlan lélek szétmálló anyagból öltött testet, mely kicsinyítő tendenciát képvisel a végtelenségben. A naprendszerből atomvilágot sűrít. A határtalanság molekula lett a földön. *Az anyagi világok a szellem számára negatív irányt jeleznek.* Lehetőségünk ellenkező irányban van. *A matéria a lelkiség ellentéte nullaérvénnyel.* Az ember anyagi boldogságot akar élvezni óta? A természet birtokáért az olimpiai istenekkel folytatott örökösödési perben minden igénylésre nemleges az ítélet. A matéria nem adhat önmagából pluszt, az a dolgok számjegyei között a nulla. *Az anyag a tér és az idő habitusa.* Az emberi értelem ezzel kalkulál. — Az anyag fogalma értelmetlen szó, — mondja Berkeley. Lucifer a dolgok számsorából a „nullát” kerítette hatalmába és az első emberpárt az éden birtokából kinullázta. A mi korunkban is annyi nullát rakott a pénzekre, hogy a végén elvihette az összes milliomosokat. A természetben az enyészet az anyagi mennyiségek nullaérvényét mutatja. A halál a kinullázott emberi értelem . . .

A mulandóság a dolgok anyagi érvénye a tér és idő dimenziójában. A változó jelenségek a lelkiséggel ellentétben álló anyagi médium hatványai nullaeredménnyel. A változatlan rend fogatosítja az életet, mely nem a matéria tulajdonsága. A természeti virulásnak enyészet a vége, mert az csak tündéri jelmeze az örök életnek. *Az anyagi mulandósággal a szellemi halhatatlanságot nyilvánítja ki a teremtő hatalom.* A szellem határtalan lehetőséget képvisel a materiális tehetetlenséggel szemben. Életlényegében a végtelenséget tartalmazza. A térbe

és időbe halhatatlan lény záródott, ki isteni szikra kalibani indulattal. *Az ember a dolgok állítmányának a cselekvő alanya.* A mindenséget átható világosságból ő az a tekintet, mely a rögre tapad napcsókkal és felhőárnyékkal. A végtelenből a végesbe forduló gondolatot fogalmazza meg érzéki látással. A szellemben megfogamzott anyagi gondolatot, az ideában rejlő formaterhességet képviseli a teremtésben. A dolgok delejkorében a negatív sarkokra húzódott. Ez a helyzet talán szellemi ellentétből támadt? Nem! A dolgok ellentéte múló természetű és nem érinti az örök lényeket. Az ellentétes látszat csak tér- és időbeli tünemény. *A matéria nulláértvényével az élet szellemi egysége fejeződik ki halhatatlan harmóniával.* Az a hiányt képviseli az élet színe előtt. A test azt mondja meg, hogy mi hiányzik belőled, Ádám! A részek a maguk határából nem tudják áttekinteni a határtalan egészet. Azok a látásukkal határolt horizontban állnak. Az is perspektíva az egészből annak világosságával és életlényegével, de csak keret, határolt titok a határtalan titokzatosságban. A szellemi gyermekkor számára rendeltetett a szimbólum. *A részek látási karakteréből következik a formális szemlélet.* Ez ágyazódott a tér és idő mivoltába anyagi felülettel és érzéki tekintettel. A teremtő értelem szemlélődő világba állította a szellemi lényeket, hogy a dolgok homlokáról leolvassák az örök gondolatokat. Jézusi csoda rejlik a vízben és a porban. Siloetavak keletkeznek a vízből és a sár az idők során meg-nyitja a vakok szemeit. A mindenség a halhatatlanok szülői otthona, ahol a teremtett lények isteni gondviselésben részesülnek. *A világok a nagyság útján járnak.* Az emberi élet a látási hiány pótlására adatott megfelelő kerettel, hogy a „részekben” öntudatosítsa az „egészről” való fogalmat. Az élet a maga isteni törvényével a gyarlóságból tökéletességet alakít. A rögre tapadt lelket a végtelenségbe kapcsolja. Az embert isteni igazságra tanítja. — „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok!” — mondja a krisztusi ige.

Az élet is így szól a dolgok nyelvén. A mindenség ezt a célt szolgálja a naprendszerek mindent megvilágító életértelmével. A föld szárnyat nevelő pehelyfészke az isteni fönixnek, mely a maga érésekor tűzfelhőkön száll fel a zengő magasságokba. Az idő csak pernye a lánggondolaton. A teremtésnek a szellemi horizontban „istenítő” iránya van. *A messiási kiegyenlítést jelzik a dolgok ellentétei kezdet óta.* Az emberben égi szándék inkarnálódott. Az isteni eredet öntudatával és az örökkévalóság látománnyával záródott az anyagi világba. A görögök prometeusi álma és a biblia paradicsomi története ugyanazt a halhatatlan „reminiscenciát” jelenti más-más színezéssel. Az emberi nem a tudat alatt hozott Genézisét különböző elgondolásokba öntötte, de a „Védáktól” a „majomelmeletig”, Ádámtól John Bullig ugyanabból a mannából táplálkozott. A képzelet az egykori angyal szárnya . . . Az ember térbe és időbe zárt szellem pondrótermeszettel és titáni lehetőséggel. Az ő lelki világa az égi hazából való tájrézset . . . Az örök gondolat életformája. A tér és idő satírozása nélkül nem tud felfogni, érzékelni semmit. Az létezik az ő szeme és értelme számára, ami a tér és idő dimenziójában áll. Gondolata is pillanatfelvétel a tér és idő lencséjén az égi világosság és a pokoli sötétség tónusával. Az elvont fogalmat leskalpozott formákból alakítja. Minden abstrakciója amolyan erő kivonat. A tulajdonságokat személyesíti a gondolat misztériumában. „Logikája” is a megfoghatóság láncát feszíti ki a formaészlelet és az elvont képzet között. Metafizikai világa is emberizű és humuszszagú. Az a földi határból a csillagmezőkre plántált formanyelv igével és idommal. Dante túlvilága maga Flórenc a pokolban és a csillagokban. A végtelenség a tér, az örökkévalóság az idő elvont fogalma irracionális vonalhozszabhatással. Sőt a lélek is az értelem megfogalmazásában tulajdonképpen galvanizált biológiai fogalom. Az ember az üdvösséget is „mennyország”-nak mondja. Az Istent a piktúrában szakállas aggastyánnak, a dina-

mikában elrejtett szökőkútnak képzeli. A legsötétebb Afrikában rémítő bálvány, a legragyogóbb Európában pedig valamilyen talizmán. Az ember önmagát is a testről definiálja. Az égi hatalmat királyi szuverenitásnak gondolja. — Sokan amolyan mennyei népjóléti miniszternek képzelik az Istent, — mondja *Bangha* Béla.

Itt álljunk meg, barátom! Itt a Shakespeare-foknak és a Sóhajok Hídjának a párkánya. A testet köti a kenyér és a levegő, de láncok csörögnek az emberi sóhaj-táson is. *Térrel és idővel határolt a felfogást és kifejezési képességünk.* — Az ember a természet Benjáminja — írja Prohászka —, de egyúttal ő az elsőszülött lélek-óriása is. A földről az égbe vezető pala és fénylépcső fölött az ő gondolata a küszöb, amelyen át angyalok és ördögök járnak a teremtésbe. Oh! emberi gondolat por-felhője és csillagzápóra! Minden elfér és minden megvan benne, ami a mindenségben élet és halál, fenség és iszonyat. Ma édeni rejtkehely, holnap infernói rondabugyrod. Ha a földre tapad, akkor tíz mérföldnyi mélységig sziklakéreg virággal és arannyal. Azontúl hevenyfolyó tömeg lávával és tenyészetelőtti lángokkal. A magasba száll a gondolat? Akkor kék derű, villám és orkán, majd csillagsugár és meteorfény. Ilyen távlatokat és erőket fog át az emberi gondolat önmagában. A mélység és magasság viharzik benne a lélek égboltja alatt. Petőfi mondja a képzeletéről, hogy új világot teremt, ahol megszűnik Isten mindenhatósága. Igen, teremthet, de azt is csak önmagában és az is emberi világ lesz földi határokkal és bábeli tornyokkal. *A tér és idő misztikus vonalából ki nem szállhat sem a metafizikai fogalom, sem a költői képzelet.* A földi értelem formáival gondolkodik és imádkozik az ember. Gondolata a látható világ öröme és ve-rejrtéke, imádsága pedig a honvágy a láthatatlan után ...

Az ember gondolatvilágát, értelmi életét a tér és idő determinálja. Az érzéki szemléletforma köti a szellemi radioaktivitást is. *Az ember egész lényével, nappali perlekedésével és éjjeli álmával egyaránt szemléletvonalban*

áll. A dolgok horizontjából nem léphet ki. A térrel és idővel meghúzott misztikus vonal ott vibrál minden pillantásában és gondolatában. Kerítések között terem az ember paprikája és szerelmi lírája. Színvonalat szokott emlegetni a műkritika. Nos! a teremtésben is „színvonal” van az emberi értelemnek. A napnyugtát csak úgy tudja látni és felfogni, ha vonalat húz szemével a domb és az égbolt között az alkonypírba. Az iromba anyagból úgy tud ideát faragni, ha előbb kipontozza jellemvonásokkal. Az euklidesi geometriát a ponton áthúzott egyenesekkel és a szögekkel megtaláljuk az aristotelesi logikában is. Ez is, az is a dolgok megvonalozása értelmi délkörökkel a megfogható felületen. Mi a különbség a szférometria végtelenben találkozó párhuzamosai és a metafizika létfogalmi között? *Ez* fogalmi szférometria, az pedig a sikravitett metafizika. A szemléletvonalat tükrözi mind a kettő más-más *ábrázattal*. A matematika is az egyszeregytől a legfelsőbb egyenletekig a mennyiséget vonalozza bele az emberi értelembe; az egyes és a számtalan vonal-tartalom. Az emberi értelem minden megnyilatkozásával valamilyen horizontot ad. *Csak „vonallal” lehet definiálni és értékelni az emberi világban.* A jegyek és a tulajdonságok, a szívredők és az arcvonások vonalozott értelmi felületek gondolkodásunkban. *Az emberi test a misztikus vonal tér és időtartalommal.* Ez szép, az rút, ez jó, az rossz — mondjuk a mindennapi életben. Ezek meghatározások és értékelések a szemléletvonal lámpaernyője alatt. A betű és a rajz maga a misztikus vonal, de az a szó is, az artikulált hang is. Csak azt tudjuk kifejezni szóval, amit az értelmünk képzzel megvonalozott. Bármit is gondolunk, a rejtett értelmű mondanivalók misztikusai vagyunk.

A szemléletvonal a gyökér hálózata és folyamrendszere az emberi gondolkodásnak. Az adja az érzéki képzetet és a fogalmazó értelmet. Az emberi értelem, mint magyarázó elv a szellemi öntudat napállását jelenti a szemléletvonal horizontjában. A misztikus vonalból fo-

lyik az életforma szüksége. A vonal maga a forma és a határ. Az akár a betű hajtókája, akár pedig az égbolt pereme, az anyagi világok keletkezési titkát közli az emberrel. Mily végtelen a mondanivalója az isteni művészetnek, mikor a liliommal meghúzott ‚vonalban’ is több a tartalom, mint az évezredek híres alkotásaiban. *A térrel és idővel ‚szemléleti’ értelmet kaptunk, mely az örök ‚dolgok’ kapujában áll.* A szemléletvonal valóban arról tanúskodik, hogy az embert kizárták az isteni nyilvánvalóság paradicsomából. Azontúl van az éden és azon innen áll Ádám az emberi lélek keservével. Az örök nyomor számára építi az első kunyhót, míg Éva Káint hordozza a szíve alatt. Oh! ezzel nagyszerű jellemzését adja az emberi értelemnek a bibliai történet. Ilyen balvégzetet zúdít arra, ki nem hallgat a szellem kerubintésére. Az értelem rövidlátó, a vonalon túl levő édeni valóságból nem lát semmit. Csak az örök élet szemüvegével sub specie totalitatis olvashatjuk el a dolgokon kiütköző isteni betűt. *‚Vonalban’ van minden ‚igazság’ a nap alatt.* A szavak és a tettek is azt mutatják meg, hogy az ember hol jár a dolgok lépcsőjén a szemléletvonal mennyezete alatt. A bolygók elipszisvonalon keringenek, a vízcseppek a maguk vonalán körforgást végeznek, a lelkek a bölcső és a koporsó között életutat járnak be: ez mind ugyanaz a vonal, ugyanaz a felkiáltójel az isteni mondatokban. Mindenütt ott a ‚vonal’ és az azt jelenti, hogy mindenfelől az édeni valóság int feléd, csak a vonal van közted és a kerub között. A paradicsomot megtalálhatod bárhol, ha szíved tüzével felolvasztod a misztikus vonalat. A hárslevél rajzából is kiolvashatod a mindenség történetét, ha megtalálod az összefüggést szemed kéksége és az égbolt azúrja között. Szemed sarkai egybeesnek a csillagok tengelyével . . .

ÖTÖDIK FEJEZET. A lélek és az öntudat.

Az ember a világ ura, szerinted. Nem lehet a sarokba állítani! Valóban úgy van, de a világ ura marad a sarokban is. — Az ember olyan uralkodó, aki lemond, mikor a világba lép — mondja Emerson. Mindig és mindenhol ugyanazt a méltóságot viseli. A sátoros cigány is a királyok királyát képviseli világraszóló mandátummal. A trón és a suszterszék ugyanolyan fenntartott hely az örökkévalóságban. Ezzel útbaejtetem a másik aggodalmadat is. Eddig nem tudtad, hogy börtönben ülsz a „születéssel elkövetett vétség miatt”?! Hát most megtudtad. Rab vagy a végzet bilincsen a megláncolt csillagok között. Nem léphetsz, nem sóhajthatsz anélkül, hogy láthatatlan „porkolábba” ne ütköznél. Itt bizony rab minden élőlény, sőt a megkövült formációk is ítéletre várnak. A végtelenséget fűszállal kerítette el és a verebet őrszemnek állította az udvarra az örök törvény. *Az árnyékot a felhőkre bilincselte és a lázadó sötétséget naprendszerbe zárta.* Hát nyugodj bele! Az ember békók nélkül nem tud élni. Mindig rabja valaminek. Egyszer a szokásának, máskor a szenvedélyének, sőt rabja ő a szabadságának is. A jólét és a nyomor, a vagyon és a koldusbot egyaránt rabságban tartja. Ezt se tudtad? Az újkor felszabadította a milliókat? Oh! az újkor amolyan szórakozott professzor, ki az elveszettnek hitt esőernyőt a karján hordja. Nem tudja, hogy mit beszél. Folyton halad, rohan és repül, de azért csak sietve cammog az örök vándorúton.

Az ember — ha úgy tetszik neked —, hát hadifogoly a világ végéig, de leoldhatja bilincseit, elfújhatja börtöneit bármikor. Az élet terhe a porba nyomja, de kitörhet a sírból is. A fokföldi négerék az aranyat színes üveggyöngyökért adták oda, nem ismerték saját kincseiket. Valamikor boszorkányokat égettek, pedig hát boszorká-

nyok nincsenek. Ilyenformán van az ember is életkérdéseivel. Az aranyigazságot színes hazugságért cseréli be. Mindig talál ki valamilyen boszorkányos hitet ördögi alapon. A hangya és a pocok élete iránt érdeklődik, de létének misztériumát, életének szépségét és mithoszáat a mesék birodalmába utalja. Az nem számít. Világbékéről álmodik, fausti megegyezést köt a különböző gonoszságokkal, de önmagával, az örök törvényekkel a legnagyobb diszharmonióban él. Rab az ember? *A maga arnyékának megkötözött rabja.* A gondolkozásában, az életfogalmaiban rejlik minden válsága és nyomora. Az égi hatalom megláncolta vonallal és természeti erőkkal? A köd nem tilalomfa, csak látási akadály. A nap nem máglya, de világítótorony. A föld nem fegyencgálya, de Noé-bárka az özönhullámon. A dolgokban rejtlő korlátok atyai gondoskodást jelentenek. *Az értelemnek szabott határok mindentudó bölcseségre utalnak.* Az ember már régen elpusztította volna önmagát Ádám kétségbeesésével, ha beteljesedik minden kívánsága és aranykor-álma. Az 'epikureusi paradicsomban' boreaszi tömlők és Pandora-szelencék csüngenek a tiltott fákon. A mámor megőrli idegeidet, a kék megeszi gerincedet. Indulatod az ártatlan bárányból tigrist csinál. Eszed az élet mennyei szándékát pokoli visszájára fordítja . . .

Az ember elveszítette önmagát a lelkében, azért nem találja meg a dolgok nyitját a mindenségben. Nem így mondja, másképpen gondolja, de a csillagokban és a lombikban is önmagát keresi. Az anyagban a paradicsomi kaput kutatja. Ádám luciferi 'okossággal' rendezte a fáraói gúlaépítést és a dantoni forradalmat, a kepleri kutatást és a falanszteri kísérletet. Az ember a paradicsomi almával a tarisznyájában bejárta a római birodalmat és a dantei világokat, de még nem tudott önmagára találni sehol. Még nem találkozott önmagával a saját házában. — Hol a medve? — kérdi a találós rajz a gyermekújságban. Majdnem ilyen a világtörténelmi talány. Ezen a világon „Szentivánéji álom” játszódik le évezre-

dek óta. Oberonok és Robinpajtások tévesztik meg az embereket. Titánia rajongásával és Zuboly számárfejével nézik a dolgokat. Az emberi képesség nincs a maga helyén. „Színvakok” festenek és „süketek” szónokolnak. Az oktalanság felépítette a maga cirkuszát és a tudatlanság megcsinálta a maga kártyavárát minden korszakban. Az ember — emberek! — nem intézhető el sem tündérmesével, sem sátáni tagadással. Az élet „örök igazságot” követel az ember számára. Az ő belső lényé szebb valóság a tündérmesénél. A rövidzárlat szikrái gyűjtják ki azokat az elméket, amelyek „lelketlen” elméleteket hirdetnek. Gólem nem ember és Homonculus nem lesz az soha. Ha az ember csak matéria volna, akkor is egy másik világból kiszakadt meteorkő. Előbb szálljatok ki a Marsba és csak azután olthatjátok ki a lélek csillagait. A földön levő dolgok mind lelki megoldást követelnek. A misztikus vonal az anyagi labirintusba adott Ariadnefonál, amely megmutatja az utat a szenvedélyek minotaurusi birodalmában. *Az a szemlélhető illusztrációja az emberi gondolatvilágban a dolgok meghatározott rendjének.* Az anyagnak kiszabott kerete van és a benne álló értelem képessége is addig terjed, de reményünk és boldogságvágyunk túljár a megfoghatóságon. Szívünk zenéje ott csendül fel teljes harmóniájával, ahol az elme már tehetetlenül összecsuksa szárnyait. Hol van a mindenségben az egetvívó titán, ki áttöri a prometheusi lángért az értelemre boruló mennyboltot? Van ilyen. *Az emberi lélek! Ő az idők isteni nemzedékből való titánja.* — A valóság gondolkodik bennünk, — mondja Hegel. Ez a valóság a lélek. Benne vannak azok a képességek, amelyek kiegyenlítik a „szemléleti” távolságot az ég és a föld között. *Az értelem is az ő tulajdonsága, de az a testi kötöttséget vetíti.* Az a lelki fényskálának az a része, mely az „érzélhető” sugarakat adja. *A teremtésnek lelki feltétele van.* — A lélek a test célja, — mondja a Sztagirita. Az anyagi foglalatban olyan isteni drágakő ragyog, mely többet jelent a naprendszeréknél.

Lelket adott a dolgokba a végtelen értelem, mikor a mindenséget a létbe állította. A lélekben rejlik a dolgok célja. Az univerzum lélek nélkül értelmetlen és céltalan, 'nullaeredmény' volna. A földi dolgok égi magot érlelnek. Valóban édenkertet plántáltak az emberek számára, amelyet a világrend kapuinál angyali szemek őriznek. A lelket vetette el paradicsomnak az égi nemtő a földi gondok barázdájába. A szellemi nagyság a kompozíciója az isteni művészetnek. A személy az élet gyökere.

A lélek a központja az értelemmel átfogott szemlélet-határnak, mely a szellemi öntudat térképfelvétele. Az ember az örök élet Jelensége' a földön. A lélek időtől és tértől független alany, de állítmányai csak szemléletvonalat adnak. A lánglélek fölégeti azt önmagában égbe-törő hitével. Az ő számára nincs tér és idő, mindenben látja a határtalan isteni valóságot. A szellemi öntudat az élet isteni tartalma révén az öröklét inspirációját hordozza magában, mint a tűz a lángot, vagy a fény a világozságot. A dolgokban megpillantja az örök táborhegyi színváltozásokat. Olyankor az értelem a feltámasztott Lázár csodálkozásával áll meg a jelenségek között. Oh! annyi az egész csoda, hogy az örök élet bizonyosságára jutunk. *Az ember eléri a benne levő Sionhegyet a szívben égő csipkebokorral.* Ez a feladatunk az örökkévalóság napszámában. Az ember az egetnyitó prófétája önmagának, a 'vonaloldó' képességet hordozza lelkében. Ez a nagysága! Mind titánoknak születtünk. Az értelem az anyagi természet kapcsán mikroszkóplátással fogja fel a dolgokat, de a lelki életnek teleszkoptitka van. A szívnek olyan szem adatott, mely a csillagokat figyeli. A földtengelybe ágyazott erők átfogják az embert, de lelkével belekapcsolódik a földöntúli pólusokba. Az anyagi gravitációban végtelenbe húzó szellemi delejességet képvisel. Ilyen delejenergia a hitünk, a vágyunk és a reményünk. Roppant sárteke nehezedik az atlaszi vállra kiszakadási iránnyal, de a lélek ellensúlyozza azt a beléje oltott isteni vonzással. Oh! örökélet felséges csodája!

Angyali jóságon és érzéketlen sziklákon, homlokredőkön és vegyrokonságon nyugszik a világfenntartó erők egyensúlya. *Ég és föld végtelenben találkozó párhuzamosok, de azok találkozását jelenti az öröm, az áhítat is.* A szeretettel és gyűlölettel világtengelyeket forgatunk. Az utolsó rézbőrű indiánnak is alattvalói része van a naprendszer kormányzásában. Lelkünk a fókusza a dolgok csillagkörének. Belőle ágaznak ki az 'igazság' glóriasugarai. Minden létfeltételünk és erőforrásunk önmagunkban van. *A mindenségben szellemi autonómia vagyunk.* A szellemi öntudat szuverénhatalom.

Az emberi lélek az Isten gondja ezen a világon. A parancsoló, emésztő jelenben él, de határtalan boldogságra született. Az ember a szellemi centrum a földön. Az örökkévalóságot szervezi meg önmagában a bölcső és a koporsó között. Ez az 'örökkévalóság' — a szellemi öntudat. Az ember szeme az a tükör, amelyben a meteorok nézik magukat. Arca az isteni hasonlóság Veronikakendője vérző messiási homlokkal. Szája egyszer az igék Sibillabarlangja, máskor a dantei tölcsér. A földet is megihleti nagy gondolataival, melyek az idők jöttén megnyitják az eget. Gyémántok kristályosodnak és lótoszok nyílnak? Gyémántjellemű és virágoskedvű szellemek jártak valamikor azon a tájon. Ismeretlen eredetű költői fantázia színeződik ki az északi fényben és a rododendronon. Az emberek maguk között különbségeket tesznek, de ugyanazt az égi titkot képviselik a nap alatt. Az egyik király, a másik pedig hordár? Ez csak vignetta ugyanazon halhatatlanok podgyászán. *Az emberi élet minden jelensége mögött a lélek áll.* A bajok lelki tájékozatlanságból erednek. Az ember földi ismereteivel önmagának telefonál az égi magasságba. A legmagasabb azúr a lélek mélye az öntudatos gondolat ragyogó napjával. Goethérol jegyezték fel azt, hogy egyszer találkozott önmagával. Ez az élet és halál problémája a földi mélységben. Az ember a lelki bizonyosságot szomjazza. Addig nincs nyugta földön és égen, míg egyszer nem

találkozik önmagával. A benne lakó örök igazsággal. — Mi a boldogság, vagy a fölemelő eszme? A találkozás önmagunkkal a paradicsomi fák alatt. Az értelem a maga megváltó géniuszt szólítja. Oh! ember, ‚világ ura’! Szellemi lebujsban töltöd az életed?! Egyenesedj ki benne és nyújtózkodj ki a végtelenbe! Az anyagi mindenségnél nagyobb a lelked ...

HATODIK FEJEZET.

A gondolat.

Ez a leveled tele van mélyről jövő zúgással és morajlással. Már megindultak benned a „babyloni vizek”. Az anyaföldet kihúzom a lábad alól? Nem, barátom! Eddig jelmezeket néztél és pódiumon álltál. A színjátékot valóságnak gondoltad. Józan elme? Ez az emberiség Achilles-pajzsa, de hamis világképet véstek rája. *Az emberi elme nem foghatja fel soha a búzaszembe és égitestbe organizált ‚igazságot’.* A dolgok naptitka túl van az értelmi határon. Hiszen a nyilvánvaló tények, a meghatározott ismeretek is metafizikai tartalomtól foszforeszkálnak. Ez történt 1500-ban és az 1600-ban? Titokzatos erő játszott akkor a hatalmasokkal. A rezgőmozgásban látom a fizikai törvényt, de ott villog a törvény és a képzet mögött a felfoghatatlan mozgatóerő lángpallosa. Ez itt korall, de mi a korall? A tölgyek alatt futoncot vettem észre, de lám, tévedtem, barátom. Rosszul látok. Ezek a tölgyek vas, kova, szénsav, vízpára, napfénybogyák és az a bogár cukor, celluloid, zsiradék és keményítőpetrence. Rosszul mondtam. Tévesen láttam. Két életformát észleltem, de lám, azok összefüggnek, egybe tartoznak. Élenny és légeny hullámszik csak színes tarajjal. Oh! nem! Hiszen ez elektron naprendszerrel. Ez az állításom is csak közbevetett mondat. Mi ez valójában? Nem tudom megmondani. Valami *gondolat* rejlik a boglya és a petrence mögött . . .

Minden látható dologgal így vagyunk. A látással alkotott képzetek misztikus gyökérből fakadnak. A szemlélet a külső terrasról a belső termeken át hephaestosi műhelybe ér és azontúl a Styxszel és Jordánnal öntözött határtalanságba jut. Az emberi láthatár kékhegyei és özön utáni szivárványai a misztikus vonalba olvadnak. Az az egyedüli megdönthetetlen pillér érzéki légvárunk oszlopcsarnokában. Az a változatlan tény, a végsőkig desztillált tartalom a tünemények horizontjában. *A szemléletvonal az emberi értelem kristálytörvénye.* A képzetek vonalviszonyítások térképfelvételei. Archimedes egy pontot kért a mindenségben, hogy csigájával kiemelje sarkaiból a földet. Hát ilyen 'pontot' akasztott magának az ember gondolatvilága stabilizálására. Mi az értelem sajátos megnyilatkozásában? *A szellemi látás és az anyagi felület érintkezéséből támadt gondolatprizmában a fénytörvény.* A 'szendergő' természetben az a szellemi 'ébredés', mely az érzékkáoszt tengelybe állítja és rendezi. — Nincs érzéki megismerés gondolkodás nélkül — mondja Alfarabi. Az értelem a külső észleletnek az ember belső világában a 'testöltési' ideát adja. A bensőnkben megfogamzott tudatot pedig nyomban a földi élet kereteibe állítja. Az értelem a megfoghatóság sorompói között célt, tartalmat, értéket, kapcsolatot észlel a dolgokban? Önmaga képét és hasonlóságát keresi a világrahozott Káinban és Ábelben. Ugyanazt a törvényt és folyamatot éli át, amely a jelenségeket és formákat térbe és időbe vetíti. *A teremtetési misztérium megy végbe az ember értelmi világában is.* A képzetek és ismeretek az emberben élő világ geológiai alakulásának bazaltszikkái és cserebogarai. A lélek az Isten önarcképét másolja.

Az értelem a géniusz királyi fennsőbbsege a dolgok fölött. *Azzal kerül föléjük,* hogy meghatározza és értékeli azokat. Rendet szab, törvényt ad az embernek, országot alapít a jelenségek között és a dolgok fölött. A lélek minden fogalommal királyi hatalmát, a múlandóságtól való függetlenségét proklamálja. *Az értelem az idő és tér*

„konceptiója’ a gondolatvilágban. Mondjuk: a világosság a szellemi ébredés reggelén és a gondolat annak fénybe, horizontba való inkarnálódása. *A fogalom az astraltestet öltött szellemi igézet.* A látással kezdődött és azzal nyilatkozik meg szellemi életünk. A »világosságban’ van a gondolat inkarnálódási szüksége és lehetősége. *A szellem a gondolkozással birtokolja a létet.* — Minden, ami nem gondolat, az semmi — mondja H. Poincaré —, mert csak gondolatokat gondolhatunk. A lélek a létezők látásával ébred a maga állapotának és valójának tudatára. Az ember örökkévalóságok avatásán és világtervek szentesítésén kapta a szellemi öntudatot. *Minden gondolat az isteni jelenésből kiszakított „szellemi látomány”.* Az embert a dolgok látása, a formák és jelenségek érzékelése belső varázslatra kényszeríti. A láthatók felfogása, megfogalmazása gondolatjegecedést jelent a képzeletkáoszbán. *„Flóra és fauna’ sarjad ki az öntudatban. A gondolat tehát a misztikus vonalban álló szemlélet inkarnációját képviseli az isteni valóság és az emberi megfoghatóság között.* Pillantásunk az euklidesi pontot és a tájékoztató napfoltot süti az égi világosságba. *A dolgok felfogásával a sejtéstől a fogalomig a matéria keletkezését produkáljuk.* — Ni! nézd! — áll meg az ember. Ez az idő és tér kezdete a mozgási törvénnyel. — Mi ez a dolog? — kérdi azután. Ez már a mozgó káoszbán az *„atomcsira’.* — Bizony, ez jázmin! — mondja. Ez már a megszilárdult *„matéria’ a gondolatformában.* Az észrevételtől a képzetig villámgyorsasággal jut el az értelem és mégis bejárja az utat a kezdet és a vég között . . .

Minden gondolattal időt, teret és anyagot képzünk önmagunkban. A gondolat az univerzum története a naprendszerek keletkezésével és azok örökkévaló titkaival. — Mi történt itt? — kérdi évezredek óta az emberi elme. A napból szakadt ki az agyag és a csillagról hullt le a petrezselyem?! *Megtudsz mindent, ha megérted a gondolatot.* A szemrebbenéssel kicsapjuk a mennyei kaput és beengedjük a kígyót az édenkertbe. Az észrevétel a

teremtést ,oknyomozza' és a kialakult fogalom a titánok és angyalok lázadásáról számol be. *A gondolat a lélek pillantása az öröklétbe és ugyanakkor térben és időben álló világterv.* Az emberi élet a királyok és koldusok bel-sejében egyaránt az Örök keletkezési és alakulási folyam-at ideamaggal és formatermészettel. A gondolattal meg-adjuk a lökést is a naprendszerbe induló matériának. — A fizika akadályokba ütköző logika — mondja Bergson. Áruold el életgondolatodat és megmondom abból, hogy hol tartasz lelked világának geológiai alakításában?! El-hagytad már a Noébárbát, vagy megdermedtél a jégkor-szagnál? *Mindennapi gondolatod kibeszéli a benned rejlő jellemtartalmat és a szívedbe zárt titkot.* Az értelem úgy csillog át a szavakon, mint a napfény a fák sudarán az erdők mélyén, de a sugárzó szavak között főlegyenesed-nek azok az árnyékok is, melyek tüskét és férget takar-nak el a vadonban.

Az ember egyéni gondolkozása maga az öntudatos misztikus vonal végtelenből jövő világítással és kosmos-árnyékkal. *A mindenség az isteni létet tükröztető szemlé-letvonal, de ugyanilyen ,mindenség' alakul az ember bel-sejében is.* Az emberi értelem érzéki látásánál és forma-terheltségénél fogva anyagi irányba röppen ki. A gon-dolat fogalmazási útja a negatív sarkokra vezet. Oh, prometheusi elme! Vegyrokonságon át jutunk el a szen-tek közösségébe. Az emberi gondolat nem foghatja át az örökkévalóságot, az életet is csak szemlélni tudja. Meg-fogható negatívval fejezi ki a megfoghatatlan pozitívot. — Brahma az a fény, mely szemedbe ér — mondja a hindu — és mégis Brahma az, ami nem fény. Csak szim-bólumot tudunk fotografálni gondolatban is. Minden por-szem és minden érv a misztikus vonal ultraviolettsugara és felhőárnyéka. A láthatók és elgondolhatók lényege a mi számunkra a ,vonal' előtt ígézedett a láthatatlan és megfoghatatlan valóságba. Az igazságok a földön a vo-nalnélküli értelemnek délkörei és rádiójelzései. *Istent nem foghatja fel a gondolat.* A lélek mivoltát nem lehet szem-

léletvonalba állítani. — Nem megyek le a te világodba, ember — mondja az angyal a misztikus spanyol víziójában. Ezt mondja a lélek is az érzéki látásnak. Nem állok a fényképező pulpitusra! Látni akarsz engemet? Hát nézd meg *magadat* behunytt szemmel. Nem adhatok vásárfiát, de megmondom a ‚zeusi titkot’ ...

HETEDIK FEJEZET.

A hit.

Ha „tudnék” hinni, de szép volna! A gyáva nyúl a különböző kifogások sövénye mögött. Ha „tudnék” hinni?! Nem is lehet mást tenni, barátom! Tudatlanság van bőven, de ‚hitetlenség’ nem is lehet a nap alatt. Értelemzavar búvócskázik szavaidban. Azt hiszed, hogy nem tudsz hinni?! Lám, *hiszel* mégis valamit. Az ember úgy van a lelki dolgaival, mint a keleti regében a ködalak az életével. — Ez a lábad! — hát lépett vele. — Ez a kez! — arra megfogta a vándorbotot. — Ez a fejed! — arra gondolkodni kezdett. Az embert is így kell ‚ködalakjából feltámasztani. Ködös, lidérces fogalmak kotolnak rajta, mint a mocsárpárolgások a nádas fölött. Mi a baja a világnak? A megrothadt fogalmi gyökerek megmérgezték az egész szellemi és anyagi életet. Mily irónia a végzet könyvében! Még a véreső is a mazuri és rokitnói mocsaroknál zuhogott a legszilajabban. A leghíresebb versek pedig — „A romlás virágai” — Baudelaire arc-képével. — Elveszelt a paradicsom — írta az egyik hamis próféta —, de szebb kertet építünk magunknak. Nos! a kert csakugyan elkészült a Hesperidák receptjére, aranyalmával és tantalusi kinnal. Ez is ‚hit’ eredménye. Minden hitből történik a világon. A népek milliói különböző nézeteket és konfessziókat vallanak, de egyformán a ‚hitük’ szerint élnek és cselekszenek. A hit a religióban az isteni tekintély előtt való értelmi és akarati meghódolást jelenti. Nem erről beszélek. Itt a ‚hit’ alatt a léleknek

azt a megnyilatkozási képességét értem, amellyel a maga szellemi öntudatát összekapcsolja az élet mindenségével. Az embernek a valláson túl van *élethite* is. Mit tart jónak és rossznak, értékesnek és haszontalannak? Az életét mire fordítja, a boldogságát mibe ágyazza? Ez mind az ember krédója haszonbérleti szerződéssel és konfesszionális imádsággal. Hitgyökérből hajt ki minden emberi gondolat és cselekedet. A mártíromság és a bosszú, a jótekonyság és az uzsorakamat . . .

Az ember .hit' nélkül egy lépést se tehet. Nem mehet a szomszédba sem, míg arról való hitét nem tisztázta önmagában. Barátságot kér a szomszédjától, vagy vetőmagot? Hát azt ,vallja' olyankor önmagában, hogy jóbarátnak tartja és nem kételkedik a vetőmag csirkeképeségében. Az ember mindennapi élete a csirkeetetésről a templombalépésig hitvallás más-más formában. Hitet tesz minden pillanatban arról, hogy mi lakik benne, mi a felfogása? Bármilyen az életérzése, az hittől lángol. Egyéni krédóját mondja el a burgonyáról és a politikáról, ha azokat a látogató szóba hozza. Ugyanazt imádkozza, vagy káromkodja. Az elkorhadt fa színvallásra kényszeríti, mielőtt a fejszét belevágja. Az egyén és a milliók élete szakadatlan hitvallomás a mindennapi gondokba rejtett örök kérdések előtt. Ki vagy te ember, ki vagy te nép ezen a világon?! Ezt kérdi az ég és a föld, a járvány és a kenyér. A népek hitből építik ki országaikat és intézményeiket. A hit viaskodik az időjárással és a betörő ellenséggel. A nemzeti múlt azt mutatja, hogy milyen hit lakott az elvonuló századok nemzedékeiben. A világtörténet az emberiség élethitét, a dolgokról való felfogását illusztrálja. Atila nagy csatát vívott Aetiussal? Azt *hitte*, hogy legyőzheti. A rómaiak meghódították a félvilágot? Ilyen hit lakott bennük, a császárokat és a légiókat a maguk hite lelkesítette. *A nagy tettek és az apró emberi dolgok egyaránt krédót énekelnek.* Még a kétségbeesésben is ,hit' van, az öngyilkos is ,hitet' vall az ördögnek.

Az ember azért lesz éhes és szomjas, hogy az életfel-

tételeire gondoljon. A lélekzéssel a magasságbeli erőt szívja magába, vérében és izmaiban szférikus tüzek égnek. A reggeli napfény ‚ideát’ ad a félkegyelműnek. Mi a hited? Abból fogsz ma élni! Az alamizsnafillérben az irtalmas szamaritanus prédikál a kéregető koldusnak. Az az ember mond valamit? Ő is a láthatatlan igehirdetőtől hallotta. A mindenség és a szívredő ugyanazt az intelmet adja, a lelki felhők és az esti szellők egyaránt a katakombából jönnek. A pacsirta a fejed fölött? Az a zengő magasságok, az énekes titkok prófétája. Leülsz a sziklára és a völgyben hullámzó vetéseket nézed? Az a kalász az emberi verejték krédóját zizegi bele a sziklacsendbe. A magvat azért vetették el, mert hittek az égi áldásban. A kövek között fagyai és kampanulla fakadt? A földön láthatatlan magvetők járnak. Nem hiszed? Az is hit, ha nem hiszed. Másképpen gondolod, másképpen látod, de a hitláncból nem léphetsz ki soha. *Az emberi élet ‚hitviszony’ a lélek és a dolgok között.* Az emberi erő a célba vetett hit, a nemes küzdelem az ember vagdalkozása gabrieli karddal. A siker, a diadal? Legyőzted a sárkányt Szt. György hitével. A hit gyökerezik és gyümölcsözik minden dolgunkban, az a klorofilja és szirma minden érzésünknek, gondolatunknak. *A ‚hit’ mintázza meg és faragja ki az emberben kialakult életfogalmat.* Azt tartjuk az életről, a világról, amit a belső hitünk sugall. Az mondja el nekünk a liliomról és az ég madarairól a jézusi példabeszédeket. Pessimista, vagy optimista vagyok? A hitem színezte úgy ki a lelki szemüveget. Azt látom, amit elhiszek. Életem terméséből a hit aranymagvait szemelgetem. A mindenséget krédóban fogom fel és sírig tartó zarándokúttal fejezem ki azt a gondolatot az ég szorongásai között. Minden dolog olyan ablak, amelyen keresztül az örökkévalóságba lehet látni. A lélek a hit pillanatában *ennél* az ablaknál áll . . .

A nagy természet a térrel és idővel húzott ‚misztikus vonal’, mellyel az isteni művészet csodálatos műveket alkotott. A vonal csupa élet és karakter. Olyan gondolatok

fejeződtek ki vele, amelyeket az ember nem tud fölérni. A kompozíciók vasba és márványba inkarnálódtak, az ideák énekelnek és virágoznak. A mindenség a teremtő ige csillagmezejét és napflóráját tükrözteti. A természet az évszakokkal és az égövekkel azt mutatja meg, hogy milyen fenséges gondolatok, égi szépségek rejlenek a durva földkéregben. *Az ember a lábát mindig az Isten nyomára, a rögbe rejtett paradicsomra teszi.* A természet minden formáját eszményiségbe mártja, igézettel galvanizálja. A pillangót aranyozza és a felhőt szivárványozza. A mandulafára napsugárból szőtt menyaszszonyi fátylakat terít. A külső formákon átragyog a belső tartalom fénygazdagsága. Az anyagi mezítelenségre, a mezők pórnépére gyöngyös palástot borít a szellemiség arisztokráciája. A porba hajított erők mind nagyra törnek, tökéletességet szomjaznak. Az életgyökér hajszálcsovein át szépségáradat zuhog az aranytermő mélységbe és a cédrusmagasságba. A dolgokon túllevő özön áttöri az értelemmel fixírozott Niagara-gátat. Virágzó potenciát önt a korhadásba is. Ez a szellemi erő tulajdonsága! A parányt átfogja a nagyság arányaival, a részt egésznek növeli. A hiányt nem ismeri, nem áll meg a feleúton. A lárvát szétveti a pillangó-cél, a magvat kibontja az almaakarat, a háncsot áttüzesíti a lángszeretet. A természetet átszellemesíti a természetfölötti feladat. A föld — geológusok! — nem agyagtömeg, hanem az embernek épített Illésszekér. A rög az időbeli mulandóság síremléke: — Itt nyugszik Babylon . . . Nézd meg jól! Az az örök élet földi világaiból lerakódott kréta, amellyel fölírja az ember számára a halhatatlanoknak adott isteni törvényeket.

Az emberben is ilyen természetű szellem él, az ő belső világa a látható univerzum képzetekben és fogalmakban. A térben és időben levő dolgokat átgondolja, átfogalmazza a maga lelki kozmoszába. Minden természeti forma mögött idealényeget találunk. A lélek a jelenségek misztikus tartalmát szívja föl és formálja ki önmagában.

A saját égboltját nézi bele a dolgok világába, de az a ‚csillagmező’ a térben és időben levőnek az elvont eszméje. Az ember belsejét is a természetben, megnyilatkozó dinamika mozgatja. Minden matéria agyag az isteni művészet formázó asztalán. A szépségek kifejezőnek a dolgokkal, de az eszme formál és tökéletesít. Az ember lelki világában az ideák nőnek és virágoznak, flórákat és faunákat hajtanak, csillagot és napot inspirálnak. *A lélek is a maga kertjében, a saját természeti pompájában él.* A szeretetből rózsalugast csinál és az emlékekből oltárt épít. A költő a kivirágzott érzések, a kilombosodott gondolatok kertésze, ki ‚májusi’ gyönyörűségét elénekli az embereknek. A bölcseségben a bércetők fensége és az erdők mélye szól magas horizonttal és mély nyugalommal. Oh! a tudósok itt is lepkéznek, vagy bogarásznak. Némelyik adatot böngész az ismeretek parlagján. A lelket is átfogja a teremtő, eszményítő hatalom, a tökéletesség magva csírázik a gondolatokban. Az érzések boldogságarannyal és reményszivárvánnyal dolgoznak. A lélek ugyanazt akarja, amit az isteni hatalom kiteljesített a mindenségben. Örök gondolatot és égi szépséget! A lelket is nyugtalanítja a gyökérszándék és megizzasztja a cédrusakarat. Ő is rendelkezik olyan energiával, mely a természetet színezi és az anyagot áttelekésíti. A napot is lemásolja a recehártyára . . .

A lélek a természetben lüktető életritmusból a maga világában Missa Solemnist komponál. A napszomjúság a vegetációban sziklát repeszt és úgy tör fel a magasba, hogy felfogja a fényesőt a maga virágkelyhével. A lélek a maga napszomjúságát örök világossággal enyhíti. Szintén kelyhet emel föl az oltár fölött. Könnyel és imádsággal tör fel a tündöklő magasságba. Mi a *hit*? A lélek vonaloldó képessége, mely bensőnk mélyén a dolgoknak szellemi tartalmat, eszme-kompozíciót ad. A lélek ‚vonal nélküli’ orientációját jelenti. A gondolat szellemi látásunk reflexiója, amelyet a lélek alanyiséga stilizál, mint a tavaszi napfény a gyöngyvirágot. *Nos! a hit a gondo-*

latnak és érzésnek a születésével kapott alanyisága. A lelki íriszünk a szempillantásban. A ‚léleklátással’ szerzett bizonyosságérzet... A hit adja a stílust a fogalmaknak, de mindenkor a szellemi minőség fejeződik ki vele. A hit úgy rejlik a lélekben, mint a hang a húrban, vagy a láng a tűzben. Az ember benső világában a napvilágosságot jelenti, mely életfeltétele mindennek. — Világosság nélkül kihal az öntudat — mondja Lubock —, eltűnik az élet. A hit az ‚ösi látomány’ glóriafényét képviseli, a szellemi vonzást, a lelki származást, a naprendszertörvényt igézi a felfogott dolgokba. Az életformák örök szépséget fejeznek ki, a gondolkodásba a ‚hit’ sugározza ezt a szépséget. A lélek a hittel fogja fel Isten dolgait és világait. *Az a végtelenség és örökkévalóság varázstükrre az emberben.* A földre küldött angyalnak a memóriája. A hit minden dolgok végén az isteni lét bizonyossága az öntudatban. A jelenségeken át felénk nyújtott szellemkezet az értelem el nem éri, mert az csak emberi tájékozódásunk a tünemények között. „Nincsen Indra, ki látta őt?!” Az értelem fénye is a hittől kapja a világosságot. *A ‚hit’ a lélek abszolút hatalma a dolgok fölött.* A szellem közvetlen és intuitív tájékozódása az örökkévalóságban. *A ‚vonálnélküli’ tudat és érzet.* A lélek azáltal nyilatkozik isteni titkáról és azzal eliminálja önmagában a vonallal jelentkező mulandóságot. *Hit nélkül élni és gondolkozni nem lehet.* Az a világfenntartó erő a mi bolygónkon. *A lélek a dolgokat a maga létének bizonyosságával nézi.* — Amit az emberek szeretnek — mondja Szent Ágoston —, arra nézve óhajtják, hogy igaz legyen. A hit jelenti a lényegbeli bizonyosságot számára a szellemi látásban. A régi néphit szerint az elveszti a hangját, akit a farkas előbb pillant meg, mint ő a vadállatot. A hit a garanciája annak, hogy a dolgok megpillantásánál a lelki tekintet megelőzi az érzéki szempontot. A szellemi öntudatnak őmaga az első problémája. A lélek ezt oldja meg a hittel.

— Az Platon legnagyobb tette — írja Nagy József —,

hogy megmentette számunkra az élet értelmét és a kultúrában való *hitet*. Ez valóban nagy tett volt, ez a teteje annak, amit az ember elérhet és megtehet a földön. Az emberi nagyság mértéke az, hogy milyen hitet, milyen húsvéti hajnalt sugárzott a világba. — Nem a hit-e az Istent hirdető valódi csoda? — mondja Novalis. A nagy hit Jóbjai, a szellemi hatalom Platonjai halhatatlanok az emberiség emlékezetében. Bizonyos a dicsőségük az időtlen létben is. *Olyan nagyság vár rájuk az örökkévalóságban, amilyen hitet, lánggondolatot hagynak a világon.* A történet és a kultúra az örök ember más-más fogalmazású hitét hirdeti az utókornak. *Az isteni mértékek a lelki tartalmon alapulnak.* A tengerből mit merítettél? Aladin lámpásánál mit láttál? A bajok és gondok között mit éreztél? Az élet azt kérdi, hogy mit *hiszel?* — A hit nem egyéb — mondja Pázmány Péter —, mint a nemlátott dolgok győzedelmes bizonyítása. A halál aszerint bocsát az elisiumi mezőkre, hogy mit hittél a siralomvölgyében? Látad-e, megérezted-e a kígyóban a tengernyitő csodavesszőt? A herodesi börtönben észrevetted-e a szabadító angyalt? Égi galambok röpködtek fölötted, májusi kinyilatkoztatások virágoztak körülötted, mégis Kaliban maradtál?! *A maga mértéke és látása szerint mindenki ,hivő'.* Az istentelen is *hiszi* azt, amire a sorsát, életét rakja. Valaki anyagnak lát mindent a nap alatt és a szellemi létet tagadja? Hát az az ő *hite!* A másik hitetlen? Csak félrebeszél! *Nem lehetünk ember valamilyen lelkület krédója nélkül.* Az emberi gond a dolgok hitkérdése. A hittel *elértük* azt, amit az értelem *remél.* Az örökkévalóság előtt nem bizonykodhatunk. Mindent elmondottunk azzal, hogy hiszünk benne. *A hit a láthatatlan és megfoghatatlan valósággal való kapcsolatot képviseli.* Az isteni magaslatokon csak hinni lehet. *Más megnyilatkozási lehetősége nincs a léleknek!*

NYOLCADIK FEJEZET. Az értelem.

Az értelemben bízol, barátom? A képrombolók mindig a tudásra szoktak hivatkozni a hittel szemben. — Nem egy a kép és a bálvány — mondja Pázmány Péter. A te ‚kérdésed’ a stílus vitája a tartalommal, a cseppek ellenkezése a kristálytörvénnyel. Jól van! Hát menjünk végig ezen az ‚elszántott mesgyén’ is. Az ember mindenesetre értelmes lény, ki az idők folyamán fenséges fogalmakat alkotott. Azok alapján pedig nagyszerű kultúrát, hatalmas civilizációt teremtett. Nem ok nélkül büszke az eszére, neki minden az értelem kérdése. — Már legyőztem a végzetet, ha megismertem titkait — olvastam valahol. A tudás hatalom? Nagyobb hatalom az, amit nem ‚tudhat’ az ember. A kiváló elmék valóban megnövelték az ember impériumát a természeti erők fölött, már igájába fogta nagyrésztben az elemeket is. A görög hitrege ikaruszi és jázoni rejtélyét megoldotta. A felhők fölött repül és lángot fújó ércbikákkal szántja a földet. A megalkotott fogalom a gyakorlati hasznosság és az elméleti gazdagodás között ezer formában érvényesül mindenkor. Az egyik gondolatból gép támad, a másikból pedig gyógyszer. Az értelem ebből ruhát csinál a királynak, abból meg árbot a sirálynak. A tudás Doge-palotákkal gazdagítja a civilizációt, de kaptárt ad keblünk méheinek is. Formákat és lehetőségeket állít az emberi életbe, technikai csodákkal szereli fel a világot.

A gondolat belenő a gyakorlati életbe, vagy ágyat vet új fogalmaknak. Minden esetben ‚ideamagvat’ jelent ilyen vagy olyan aratásnál. A gépek és kémények fizikai felfedezések inkarnációi, a városok és falvak különböző fogalmak életformái. A tér és idő isteni gondolattartalmából kompilált fogalmakkal és ötletekkel tatarozzuk a világot. Mégis nagy dolgot cselekszünk. *Minden nemes gondolat útszéli kövekből és sárból épített istenháza a*

szívbe zárt szentségtartóval. A gépekbe komponált tudással a lélektelen anyagiságot ‚idealizáljuk’. Olyasmit teszünk más formában, amit a művészet elkövet az agyaggal és a festékekkel. Az pedig eszmetartalmat lehel a sivár masszába. A saját mondanivalóját bízza az anyagra, amely azt a forma és szín nyelvén elbeszéli a következő nemzedékeknek. A phidiási és rafaeli mondatot halljuk, ha megnézzük fennmaradt alkotásaikat. *A művészet az örök jelent képviseli az idők múlandóságában.* A gépekbe épített ‚ideával’ is az időtlen mondanivalót fejezzük ki. Mikor a mechanikai erők zúgnak és zakatolnak, a maguk nyelvén az emberi értelem nagyságáról beszélnek. Az alkotó szellem a saját inspirációját bízta a vasra és az acélra. Nem a művészet eszközeivel dolgozott, de szintén a gondolatot hozta létre a gépkompozíciót. A vasszerkezet a teste a mérnöki ideának. A gőzkazánban a sűrű erők központjában az emberi értelem áll, az szabta ki az útját az erőkeringésnek. A gondolat mozgatja és élteti az acéltestet, a mechanika mögött a lélek áll a maga teremtő eszméjével.

Az ember nem mozdulhat el soha az égi mesgyéről életében. A gépesítéssel is idealizál. *Mindig és mindenhol a lelket fejezi ki, bármit is mond, bármit is csinál.* Csak bábeli nyelvzavar lapul a különböző nevek és fogalmak takarója mögött. A képzetek és reflexiók lelket revelálnak a dolgokba. *Azok az ember szavaira fordított angyali igék, amelyek a gépszíjak között, metafizikát’ hirdetnek.* Az olvasztó kemencék is pünkösdi lángnyelven szólnak. Az ember a gyárban kovácsolt ideát srófol a csapágyba. Mikor lecsap a pöröly, a ‚vasfogalmazvány’ szikrázik alatta. Olyankor a lakatosok kalapáccsal filozofálnak. *Az ember ‚ideális’ terv nélkül egy éket sem tud megfaragni, a bicskáját is metafizikai hatalom dirigálja.* A fejben építjük fel először a házat is. Nincs olyan hámor vagy cserépraktár, amelyben az eszményi rendező jelen ne volna. Ezt úgy kell rakni, azt úgy kell festeni! Minden falon és bútoron szellemi bé-

lyeget látunk. Az az ember munkája? Meglátszik az égett téglán és a tulipános ládán. A reális fogalmak ideális forrásból fakadnak és nem lehet természetükből kivetköztetni. Az anyagra szellemi tükröt csiszolnak. Ha már kipattantotta őket a titokzatosságból az ember, hát belenyúlnak az életébe. Építenek, festenek, konstruálnak. Többet akarnak annál az eredménynél, amit eddig az ember tudása létrehozott. Programmot adnak és zászlót lobogtatnak. Előre a jobb kor irányába! A fogalmakban misztikus hajlamok laknak. Az embertől *hitet* követelnek és annak ellenében boldog jövőt ígérnek. *A tudásból is szekták születnek.* Mi a gyárkémény? A gépember temp-lomtornya . . .

Hymir, a skandináv hitrege óriása csak rátekinthet a sziklákra és azok pillantásától széthasadnak. A mi tekintetünk is ilyen erővel tapad a dolgokra, azokat széthasítja különböző fogalmakra, amelyek a maguk mélységeiben új rejtélyeket és ismeretlen világokat hordoznak. Az emberi értelem misztikus erők csillagkörében áll. Minden problémáját a kezdet és a vég ismeretlen végtelensége határolja. A fogalmak is a meghatározott felületen túl rejtélyes tartalomtól foszforeszkálnak. *A lélek a matériába is misztériumot komponál.* Ez a szellem örök karaktere, nem fér el semmiféle határban. Ha a vízcseppbe rekesztik, az óceánra gondol. A porszemet bércálomba ringatja, a képzeletet infernoi és paradizoi utazásra biztatja. A kétszerkettőt a végtelen számsorra utalja. Az anyagi fogalmazásban is végtelenségre tör. A határtalanságot nem adja fel az állati ösztönök és a páncélajtók előtt. Azok ördögeinek is luciferi hatalmat ígér. *A tévedésből is világot csinál.* Mi az ember mechanikai világképe és aranykorálma? A lélek titáni kinyújtózkodása az értelem horizontjában. Az bizony a matériába víziózott örökkévalóság epikureusi paradicsommal és pénztelen gyehennával. Ez a fonákjára fordított középkori misztika. *A lélek nem mond le az örök boldogságról és halhatatlanságról soha.* Az elme ugyanazt az üdvösséget

szomjazza, de a maga világában keresi. Az ember nem tud megnyugodni életében. Örök eszményét koronként másképpen gondolja el, de mindig valamilyen nagyság-ideállal és világképpel fejezi ki. *A lélek a földön is a láthatatlan és felfoghatatlan világ légkörében él.* Az értelem mindenben realitást követel, anyagi talapzaton áll. Az idők jöttén az anyagot istenítette a maga számára, abba komponálta bele a végtelenséget is. Oh! az 'anyagi gondolat' a Holttenger a szodomai titokkal, a Némító Kaligula császár elsüllyedt kincses gályáival! A fogalmak változnak, azokat a mindenkori ember a maga értelmével átalakítja, de tartalmuk mélyén a lélek természetfölötti impulzusai és örök aspirációi rejlenek. Az emberi világ minden kérdése lényegében az értelem konfliktusa a dolgokkal. Az ész korrekturát akar Isten művén. *A problémák arról beszélnek, hogy az ember a maga eszével nem tud elhelyezkedni a mindenségben ...* Mi van a síron túl? Tulajdonképpen azt kérdezem ezzel, hogy ki vagyok én, az ember?! Minden világprobléma a szellemi lét talánya. A jajszóból kielemezem neked a poklokat.

Turgot nagyon érdekesen illusztrálta az emberi értelem történeti fázisait. Régen istenekkel magyarázták meg a természeti tüneményeket, később filozófiai fogalmakkal pótolták a szétfoslott mithoszokat. Majd az újkor természeti törvényeknek nevezte el az egykori isteneket. Az emberi értelem ennyit haladt az évezredek folyamán, a mithosztól eljutott a tudományos hipotézisig a tünemények magyarázatában. Valamikor Jupiter mennydörgött és most a természeti erők villámlanak. A hellasi istenek eltűntek a földről, de itt hagyták nekünk a természeti törvényeket'. A világ gondolkozásában megváltozott, új kultúra keletkezett, amely Pánnak és Neptunnak más nevet adott. Ugyanazt a biológiai tüneményt másképpen magyarázzuk, isteni varázsától megfosztottuk, de lényegében nem tudtuk megfejteti. A természetrajzban a flórák és faunák ismertetésénél szakszerű kifejezéseket olvasunk. Ezt faunának, azt meg nimfának mon-

dotta a régi ember, ki költői lelkével megszemélyesítette a tüneményeket. A görög világban a mi szürke, kilúgózott fogalmunk még mithoszi adat volt. Az isteni jelzőkből prózai mellékneveket csináltunk. Akkor apollói lakhely volt a szent berek, ahol most tollászkodó varjak kárognak. A mithoszt és a költészetet elfújta az idő, az emberi értelem nagykorú lett. Nos! a dolgok lényegében mi is az isteni berekben járunk. A tüneményeket jobban ismerjük, felfedeztük a természeti törvényeket, de a kérdések mélyén mi is dionysosi és apollói rétegekre bukantunk. A hellasi istenek a kutató, fürkésző értelem elől, a felszínről visszahúzódtak a dolgok mélységébe. Valamikor az ég és föld tele volt istenekkel? Most már az emberi elme a természeti törvények segítségével felfedezte a nagy titkot, hogy ez a mindenség napszemű tüneményeivel és megigézett matériájával maga az Isten. *A sok istenségtől az ismeretek útján eljutott a panteizmusig az évezredek harcai között.* A titáni mithoszért és költészetért kitűnő lexikonnal kárpótolja a lelkeket. Az ember fogalmai összegubancolódnak, de vágyai és reményei mindenkor végtelenek. Az értelem skorpiói természettel megmarja olykor önmagát is. *A racionalizmusból végső következményében esztelenségek lesznek.* Descartes filozófiai irányának utolsó „aforizmája” a gilotin volt. A dédunoka már az értelmet kémiai vibrálásnak, a lelket pedig az atomok karteljének tartja. — A nagy gondolatnak, hiába, ilyen kicsinyes a bukása, — mondja Madách Imre. Az emberiség múltja valóban megmagyarázza, hogy miért tiltották el a tudás fájától Ádámot. Mennyi paradicsomi katasztrófa az emberi gondolkodásban nagyidők óta! Mindig az édennel fizeti meg az elme különböző angyallázadásait. — Az a természettudomány — mondja Nagy József —, melynek megalkotása az ember önérzetét és bizakodó optimizmusát a végletekig csigázta, eredményeinek vizsgálatlanságával a legsötétebb pesszimizmusba taszított bennünket. Bizony annak nyomában jött a schoppenhaueri és spengleri bölcsesség

azzal a tanítással, hogy az ember akkor él a leghelyesebben, ha „észszerűen” tud elpusztulni! Lám az értelem a maga vívmányaival ezen az oldalon eljutott a Nirvánáig a paradicsomi katasztrófa után. *A tudományra épített világnézet a gondolat oedipusi tragédiája, a kiderített 'igazság' elpusztítja.* Az emberi elme nagyot gondol, megtelik prometheusi lánggal, de sok a füst és a végén az aranyhegyekben kiépíti a végzetsziclát is. Csak matéria van és nincs lélek — ?! Ez a sírfelirat a cserebogarak és az „üermenschek” fölött, de ez egyúttal jelzi az elkövetkező nagypénteki földindulásokat. A kitagadott lélek guliveri hatalmával megdönti az értelem liliputi elgondolásait. A zeusi ítélet elküldi a maga sas-keselyűit gondok és válságok alakjában. Az ítéletidők Keresztelő Szent János „szórólapátjával” dolgoznak . . . Az ember az értelemtől is éliási hitsodát vár. A maga ültetvényében a Bodhifát keresi, amely alatt Buddha megvilágosodott. A lombikban a saját jupiteri villámait forralja. A természeti törvények nyelvén beszél szak-kifejezésekkel, de a mikroszkóppal is öntudatlanul a mithológiai titkot kutatja. Pán hétágú sípját és Neptun kétágú szigonyát akarja megszerezni. Isteni dolgokban törli a fejét akkor is, mikor egészen mást gondol. Az izlandiak teremtési mithosza szerint Imer szemöldökeiből Asgard lett, az istenek hona és agyvelejéből a felhők. Hát bizony ilyen agyvelőből támadt felhőkkel gyakran találkozunk. Tisztelet és hódolat a tudás hőrszainak és fárszainak! Az értelem is azt az igazságot keresi, amelyet Bergson szerint csak intuícióval lehet megragadni. *Az igazságnak' nem az emberi szellem a forrása, de ő alkotja a medrét annak a termékenyítő Nilusnak.* Demokriósztól Bohrig, Galileitől Kantig az értelem az emberi gondolatvilágban nagysándori birodalmat szervezett. Sőtét gondok és nagy veszedelmek száguldanak nyomában, de azért prometheusi álmát, az életlányeg megismerésére irányuló törekvését fel nem adja. Az orkánok majd elvonulnak és a Faustok, Paracelsusok tovább kísérletez-

nek. Hibás volt a mágikus jel a küszöbön és a fekete kutya azért tudott bejönni. A dolgok nyitját akarja az ember megtudni? Nagyszerű feladat! A cél fensége titáni homlokot ad az embernek. Mi van a saisi fátyol mögött? Eszével akar behatolni a megfoghatatlan misztériumba. Az értelem emberfölötti nagyságra tör, a Janus-arcot követeli. Megismerni a dolgok nyitját, az annyit jelent, hogy a megfogott titokkal létrehozom azokat. Ilyen öntudat lakik az emberi elmében. Önmagát isteníteni felfedezéseivel és vívmányaival. — A világ nem kész, az fejlődik — tanítja az anyagelvű filozófia, sőt az „isten” sem kész némely filozófusok agyában. Az emberi észnek azért van szüksége ilyen *hitre*, mert még nem készült el a maga dolgával. Önmagát gondolja titkon annak a készülő „istennek” és mindenségnek. A „fejlődési elmélettel” tulajdonképpen bejelenti igényét az olimpusi trónra. Nabukodonozor szavait ismétli: — Fölmegyek az égbe, magasabbra viszem trónomat Isten csillagainál!

Ez már úgy-e nem kétszerkettő, hanem az emberi számítások irracionális egyenlete. Az értelem ‚krédót’ fogalmazott, a racionális szántásból kihajtott az irracionális tündérliget. Az ész a végső cél kivetítésével szétveti a maga rájáit. A reális elgondolások titokban, loppal ‚metafizikai’ dicsőségre pályáznak. Az emberi értelem saját képességeinek kibontakozásával a maga koncepcióját bontja, mindig az ellenkező pólusra ér. Az anyagba való elmerüléssel az elektronon át visszakerül a naprendszerbe. Az értelem az ég és a föld, a lélek és a test között kifeszített huzal, amelyen át az ‚irracionális’ végtelenségek beszélnek. Az elme magasra törő útján a hit Illésszekerén éri el a zenitet. — A hit betetőzi az észet, — mondja Melanchton. A racionális magvetésnek irracionális a kalásza, a földi dolgok szerelme mindig Zeustól nemzett gyermeket szül. Mi hát az emberi értelem? A *lélekhitképességének ‚szemléleti’ potenciája*. Tudásunk a hitünk saisi fátyola. — Az egyikben látunk tükör által,

a másokban szemtől szembe, — mondja Szent Pál apostol. *A tudományos elmélet ,hitünk’ kristályának megérezkített fotográfiája.* Az örökkévalóságot hiszem, de elgondolni nem tudom. A lélek az értelemmel fejezi ki magát a misztikus vonalban, de az elme csak a szellemi tündérpalota előcsarnokában fogadja a halandót. A misztikus vonalból ki nem léphet, csak a megfoghatót, a vonalban levőt bírja áttekinteni. *A létet csak mozzanataiban tudja felfogni.* Az értelemnek határa van a szellemi dimenzióban, a szemléleti formákon túl irracionális csillagkörbe jut. *Az ember csak azt foghatja fel értelmezett valóságban, ami térben és időben áll valamilyen tulajdonság alapján.* Csak arról ,tudhatunk’, amit ésszel felfoghatunk’. A szellemiségen innen levő dolgokról szerezhettünk meghatározott fogalmat. Tapasztalással vagy kísérlettel? Az egészről következtetünk a részre, vagy a tulajdonságot általánosítjuk? Az nem érinti a lényezet, A deduktív és induktív filozófia ugyanoda ér . . .

— Minden dolognak a fogalmát úgy nyerjük — mondja Aquinoi Szent Tamás —, hogy a létfogalmához egy új jegyet csatolunk. Mit jelent ez a magunk nyelvén? A halhatatlan inspirációt ,eljegyezzük’ a mulandósággal. A fogalmazásnál az isteni aurából térbe és időbe lépünk, a dolgok világába fordulunk. *A gondolat olyan tér és időtartalom, mely az értelmi határt kitölti.* Az ismeret az öntudatba húzza a tudás fájánál megrakott kosarat. A fogalommal kikeressük a dolgok egyenletéből az ismeretlen hányadosokat. Mi a ,tudásunk’? A dolgok felismerése és megállapítása az értelmi síkon a jelenség és az erő, a forma és az idea között. A ,tárgyi’ szemlélet megfogalmazott eredményét raktározzuk el vele önmagunkban. Az értelmezéssel leírjuk, megrögzítjük öntudatunkban a látható és felfogható formát vagy tulajdonságot. *A fogalom az a vödör, amellyel teret és időt mérítünk.* Az emberi gondolat az a tengermeregető gyermek, kit Szent Ágoston látott a végtelen vizek partján. — A tenger pedig titokzatos ének olyan dolgokról — mondja

Mereskowszki —, amelyek megfoghatatlanok és az élet határán túlvannak. *Az értelemmel öntudatosítjuk misztikus vonalunkat.* Bergson szerint a tudásban valami ‚rejtett geometrizmust’ találunk. *Ez a ‚szemléletvonal’ benne.* Az értelemben formaterheltség és érzéki kötöttség determinálja a fogalmakat. A dolgok ‚anyagát’ ragadja meg, amely azonban nem matéria. Az emberi tájékozódásnak a materiális támpontot nyújtja. Csak azt a légi vándort ismerhetem meg, amit szemem sólyma elfogott. *A jögalom az emberi értelem és a jelenségekből tükröződő isteni gondolat kapcsolódásánál kigyulladt villanylámpa.* Szemléletünket szilárdítjuk, horizontunkat népesítjük vele. A dolgok fogalomtávlatait átíveljük elméleti transzparenssekkel és összekötjük képzeletbeli telefonnal, rádióval. A fogalmakkal a magunk belső civilizációját szervezzük, amelyben Rilke szavai szerint sok halk erő egymás hatalmát mérve sötéten néz farkasszemet. Mit teszünk ugyanakkor a szellemmel? Figyelmét anyagi irányba fordítjuk, a lelki tekintetet térbe és időbe mélyítjük. Az észrevétel bármilyen is legyen, mindig a dolgok szemüvegét adja. Minden ember a maga idején azon keresztül pillantja meg a világot. A mindennapi tapasztalat és a ‚tudományos igazság’ egyaránt arra a pontra állít, ahonnan Milton angyalainak megmutatták az isteni alkotásokat. Mit láttok a teremtésben?! Oh! azoknak a lázadó angyaloknak emberi értelmük volt, nem láttak át a dolgokon. A kárhozat a sátáni értelem következménye, viszont az üdvösség gáabrieli gondolkodásra vall. *A fogalmak kárhozatot és üdvösséget hordoznak az ember számára.* Alanyi érvényük azon fordul meg, hogy milyen *lelkület* fogja át azokat?! *Az egyéni hittől függnnek.* — Ami az egyiknek élet, a másiknak halál — mondja Eckhart mester. Ugyanazon a virágon a méh mézet, a pók pedig mérget talál. Kígyóbüvölő erőt és megrontó hatalmat képvisel ugyanaz a lélek.

A képletek és lombikok valóban nem segíthetnek a fauszi kíváncsiságon, hiába lesi a csodát a laboratórium

füstjében és gőzében. Vagy énekel a húsvéti körmenettel, vagy egyezséget köt az ördöggel?! Mind a két lehetőség a „hit” kérdése és embere válogatja. *Értelmünk nem oldhatja meg a lelkünk által feladott kérdéseket.* Fogd meg az arcon ülő kifejezést, a szélben hullámzó illatot, a kútban tükröződő csillagot. — Mikor elindultam, hogy az igazságot valahol meglegljem, Istenemet találtam meg akkor, — mondja Zoroaster. Az emberi elme is az igazság keresése közben a maga *hitére* talál. *A dolgokon és a kérdéseken túl önmagába ütközik az ember.* A fogalmak sokrátési beszélgetésre állítanak meg bennünket. — Ismerd meg magadat —! A „mindentudásban” — oh ember! — gyermeki meglepetések rejlenek számodra. Az eszed tulajdonképpen azt akarja *tudni*, hogy miért *hiszel* te égi származásodban? Ha majd áttör a légóceánon és kiköt a csillagparton, meglátja ő is az ősi küszöböt. A hit a poláris-elem az ész világosságában. Az értelem is megtér a maga idején odisseusi bolyongásából ithakai otthonába kyklopsi rettenettel és kyrkei csókkal. A rózsák festéket szívtak magukba, de megtartották virágkarakterüket. A gondolatok a luciferi színezéstől majd megtisztulnak. A filiszteri értelem prózaiságában elhalványult ugyan a fogalmak költői múltja, de majd kicsiszolja a maga szellemi diadémit az ember. A hitrege szerint Polytechnost a pelikán alakjába varázsolta a haragos isten. A fogalmak ilyen pelikánjai a lelki világnak, polytechnosi titkot hordoznak magukban isteni varázssal ... A *hit* az élet központi toronyórája, amelyhez az *értelem* percmutatóját kell igazítani!

KILENCEDIK FEJEZET. Az élet és az erkölcsi törvény.

Napokkal gyűjtöm meg a mécset? Ez történik, barátom, a teremtésben is. Minden pislogó tünemény mécsbelét naprendszerek lobbantják lánggra, hogy világosítson valameddig az ember számára. Nagy dolog minden ezen a világon, az ég alatt rendezzük haszontalan veszedéseinket is. — Isten a tanúm — bizonykodik a szomszédasszony. Nem lehet nagyobb dolgot kifejezni, mint amit ezek az apróságok lényegükben mondanak. Csak az ember nem tudja, hogy mit csinál és mit beszél. Valamilyen emberi nevet adunk az isteni csodáknak és azzal végzünk velük, tücsköknek és bogaraknak nyilvánítjuk. Meggyűjtod a gyufát és azután elhajítod. Tudod-e, barátom, hogy tanúja voltál a fenyőrost megdicsőülésének? Azt parázson és lángon át vitte vissza égi hónába a tűzhatalom. Ha magad körül a hétköznapi életben megértenéd és átlátnád az apró-cseprő dolgok mibenlétét és jelentőségét, hát a csodák végtelen sorát fedeznéd fel néhány perc alatt. Ilyen szemük és értelmük lehet az angyaloknak, azért nem tudnak betelni létük örömével. — Ha éles szemed van, láss vele — mondja Kriton. Nézd csak meg jobban a dolgokat, amelyeket eddig semmibe vettél. Szemelgesd ki a szemét közül az aranyrögöket. Fedezd fel magad körül az ismeretlen világrészeket! Indulj a verőfényben röpködő káposztaszenderrel és megtalálod az Indiákba vezető utat. Rövid séta után a kert végén felfedezed a gondolat Horebhegyét, amelyről lelked ígéretföldjére lehet pillantani. *A dolgokban, barátom, a formai kielégülésnél magasabb célok rejlenek.* Ezt elárulják az első pillantásra. Azok maguktól hajlanak mértékre és rendre, belső természetüknél fogva kívánkoznak harmóniába. Kristály és májusi pompa a jellemük . . .

Boutroux szerint az élőlől a szervesetlen vagy kiküszö-

bőlődik, vagy élő lesz maga is. Nem lehet a porszemnek sem céltalanul, sziklamandátum nélkül bolyongani ezen a világon. A higanyra is rákiált a magasság, hogy az ember körül teljesítse „hőmérő” kötelességeit. *A fizikai erők élettrendjükkkel és dinamikájukkal életcéltszolgálnak.* Nem ok nélkül mondja Windelband a természettudományt törvénytudománynak. Megérkezett a hajnali posta a magasságból a bíborfelhőkön. A királyi nap jön díszszemlét tartani a természet birodalma fölött. A fészekben és a hangyabolyban lázasan rendezkednek, a szomorú füzek végigfut a felséges látogatás izgalma. Rózsakacsok tapsolnak az illatos szélben. Ilyen várakozás izgalma az egész élet. Királyi felséget jeleznek a gondolatok és a tények, a törvények és a jelenségek. A természet is azt lombosítja és illatozza, amit az ember elsőhajt az áhítat percében. — Jöjjön el a te országod! Az anyagi határon „túllevő” után epednek a mindenség világai. A hangban és a fényrezgésben ugyanaz a nyugtalanság lüktet, ami az emberi lelket áthatja. Eljön az idők ideje, a csodák csodája! Várjuk a fölemelő, megváltó pillanatot „Hermon harmatjával”. A jelenségek titokzatos fogantatást jeleznek. Mindenek zeusi fejfájást éreznek ezen a világon. A dolgok többet jelentenek önmaguknál. — A hang nem fogy, ha többen hallják — mondja Areopagita Dénes —, a fény nem sötétül, ha sokra világít.

Szellemi cél áll az ember és a fügefa előtt. Az ember ennek tudatával édesíti meg keserű gondjait, de a fügeből is kicsordul annak az édességnek a méze. A lélek gyermeki gügyögéssel és szentpáli hittel egyaránt az örök boldogságról beszél. Schleiermacher szerint akkor van csak mindennek értéke, ha jelképe az értelmet meghaladó igazságnak. A szellem ilyen értékskálát ad a dolgoknak, sőt maga az értékmérő a világok számára. Nem nyugszik bele a matéria végzetébe. Az értelem önmagában is vita a Nirvánával, az álom pedig birtokper az ég és föld között. A szellem a dolgok tetején Olympust

akar. *Semmi se elég neki, amit a földi határ adhat.* A teljességét szomjazza a gyönyörűségnek és szépségnek. Az Achilles-sarkot se tűri, halhatatlanságot követel. A mátkaság idején olyan nászindulóra gondol, mely a reményét is elaltatja. *Bármibe kezd, abból lelki problémát csinál.* A görög költő mondta az istenekről, hogy azok álmaikkal is végzetszerűt teremtenek. Ilyen az emberi lélek ... A kőbe is beleálmodja a mózesi nagyságot. A szavának titkos jelentése és a hangjának étheri zengése van. A dala orpheusi diadal az elemek fölött a dioskurok ujjongásával. A tragédiája is az, hogy emberfölöttit akar. Bensejében nem állhat meg a dolgok határa és mérteke előtt. Oszlopos Simonként bámul az égre, vagy ahasveri nyugtalanság hajszolja. A rögregtapadt gondolatot is titkon égi szerelem tüze emészti. Az egyiptomi sötétségre égő csipkebokorral válaszol, a bánatok felhőjéből zengő villámot hasít . . . Ilyen a *szellemi élet!*

Az emberi elme elplántálja a maga oltványait a kulturális talajba, de azok csodálatos módon átváltoznak, a vadvirágokkal tartanak. Az ember nem szabályozhatja őstermészetüket. A történet olyan oltványok kertje, amelyben kitört a vadontermészet. Az emberiség életfája mesebeli gyümölcsöt terem. Soha sem olyan éréskor, mint amilyenek virágzaskor ígérkezett. Mi történik vajjon a Hesperidák kertjében? Az élet természetszerű funkciója az emberben az — élmény. A lélekben a külső dolgok az élménykapcsolattal valamilyen érzetet támasztanak. *A mindenkori élmény állapot életérzettel fejeződik ki benne.* A testi bajt érzéki fájdalom jelzi, az élvezetekből kék és mámor támad. Az öröm vagy a bánat az élményből merített állapotérzet. így van a lélek mindennel, ami a létét érinti. Érzettel fogja fel az állapothatásokat, amelyeket nyomban megtekint 'értelmes' szemével. Az érzetet a saját misztikus vonala szerint értelmezi. Az állapothatásból tudat lesz az értelmi dimenzióban, képzet vagy gondolat alakul ki az öntudatban. Az életnek érzet és tudat az immanens tartalma. A lélek az állapotát, élet-

érzetét megfogalmazza valamilyen tudattal, mely származásánál fogva kedélyhullámokkal adott rádióizenet. Gondolatba nő, szellemi látásba villan az élmény. Valami ilyen bajt, olyan betegséget okozott? Azt rossznak minősíti a lélek önmagában, viszont a kellemes élmény hasonlóknak minősített tudatot ad. *A lélek az átélt dolgokat öntudatába vési az értelmezett fogalom jegyeivel.* — Hab alatt lakozó néni, gyűjtsd a zajló habgyűrűket! — mondja a Kalevala. A lélek az élővizek „habgyűrűit” gyűjti össze a gondolkozással.

Az élmény az érzenen keresztül átfogja a tudatot is. A dolgok átéléséből alakítjuk ki egyéni életfelfogásunkat. A szemlélet az élménnyel függő viszonyban van. Az átélésből keletkezett tudat igazít el a magunk tiltott fáin között. Ezt ne edd meg, azt ne kövesd el, ember —! A tudat ezen az úton visszahat az élményre, amelyet a kialakult szemlélet szerint korrigálunk és folytatunk. *A misztikus vonal direktívát ad keblünknek is.* Az élmény érzetet támaszt, az kivetíti a megfelelő tudatot és a kialakult szemlélet irányító hatással van az élményre. Ezzel a kebelbéli körforgással formálódik ki ösztöntüzekből és ideális kompozíciókból a misztikus vonal tengelyén az ember belső glóbusza. A táplálék és a gondolat között hangzik el a jaj és a szférák zenéje. A lélek kozmoszában a gyönyör és a fájdalom, a szeretet és a gyűlölet hordozza azt a világrendet, mely a mindenségben összetartja és a maguk pályáján mozgatja a napvilágokat. Szívünkben van a magasságok tejútja. A teremtésnek is ez az élettitka, az Isten öntudata az örök élet. A bolygók égi kebel gondolatai. *A mindenség az élő lények világaival isteni 'élményt' jelent, mely az átértett és átgondolt örökkévalóságokat szemlélteti.* Mi csak a dolgok felszínét láthatjuk, de kifejezi az örök gondolat végtelen mélységét is a törvényekkel. Kerubszemek keltenek! *Az élet önmagában isteni érzet és tudat.* A lélek pedig az annak adott személyi öntudatot jelenti. Az Isten 'kebelében' vagyunk, élünk és mozgunk ... Az élet-

nek nem volt kezdete és nem lesz vége soha! Az nem vonaltartalom, az az örökkévalóság jelenléte a dolgok világában. A mi bensőnk a magunk hasonló „mindensége” éggel és földdel. A cselekedetek és alkotások az élménnyel alakított szemlélet inkarnációi. Azokban egyéni érzetünk és tudatunk testesül meg, mint az isteni gondolat a világok sorozatában. *Az ember a saját igéjének asztráلالakot ad.* Az élmény azt az intuíciót jelentig amellyel a magunk belső világát megteremtjük. *Az átéléssel a szellem és a matéria eredetéig analizáljuk az életet és a testöltési misztériumot, a teremtési aktust ragadjuk meg magunkban.* Az élmény gondolatvilágunk Genezise a világosság és sötétség születésével. A lelki béke a nagy „szababthot” jelenti . . .

Az élmény folyamán a lélek az érzet és tudat eredményei szerint valamilyen életállapotban van. Ez az állapot a mindenkori *lelkület*, mely az embernek a dolgok között való orientációját hordozza. A lelkület az élményből alakul, az érzet és tudat rétegeződik ki benne. A dolgok szemléletével a magunk belső „természetvilágát” organizáljuk. A lelkületnek pedig olyan mágnestitka van, mely a neki megfelelő tüneményekre delejezi az emberi tekintetet. Az egyik ember érzelmeivel telik el egész lényében, a másik pedig gondolatpartokon horgonyozza le az argonauta-hajót. *A lelkületnek érzelmi és értelmi tájékozódása van.* Az érzelmi orientációt a bensőség, a misztikumra való hajlam jellemzi. A dolgokat álomszerű megvilágításban látja. A külső hatásokból hangulatot desztilál. A prózai realitást költői fantáziával idealizálja. A mese ennek a lelkületnek a kékszemű, mosolygó gyermeke. A természettel szemben kitarja kebelét és egynek érzi magát vele. Nem kívülről nézi a világot tárgyi szemlélettel, hanem benne áll és a saját élet-érzetével értékeli. Ez a lelkület írta meg a Szakuntaiát, ahol a drámai színhely az ég és a föld emberek és istenek felléptével. Ugyancsak ez érezte testvérének a virágot és a csillagot, amint az „umbriai szegény” Naphim-

nuszában olvassuk. Az értelmi orientációt éppen az el-
lentét, a ‚tárgyi’ szemlélet karakterizálja. Rajta kívül levő
valóságnak nézi a világot és ‚reális’ láthatárba állítja.
A dolgok felszínén ez fedezte fel az anyagot és a termé-
szetet. Az ő ‚meséje” az elmélet és a ‚költészete’ a tudomá-
ny. Ez a lelkület szervezte meg a civilizációt és kon-
struálta meg a gépeket. Mindent az ismeret, a tapasztala-
lat alapján mérlegel, az ‚igazságot’ logikai kérdésnek
tartja. Fogalmak szerint ítéli meg az életet és az észnek
adja a jogart a világ fölött.

Az életben van a dolgok súlypontja és létezési oka, az
örök divinációt éljük mennyei robotban. *A világteremtést
ismételjük meg önmagunkban.* Az ember évmilliók után
is az életkezdet isteni horizontjában áll. A miltoni an-
gyal visszaléphet a mennyei azúrba, vagy elmerülhet a
dolgok árnyékába. Minden pillanatunk sionhegyi jelenet
tűzfelhővel és prófétai csodálkozással. Az ember valójá-
ban azt a ‚lángoszlopot’ látja, mikor megpillantja a jelen-
ségeket. Az élet feltételei állandó szellemi jelenést kép-
viselnek. Az időtlen ‚idea’ és az anyagi ‚vonal’ egyszerre
villan a szemébe élő szintézissel. *Az élet az isteni hata-
lom jelenléte és beavatkozása ezen a világon.* Az emberi
tekintetet nem lehet az ‚örök igazság’ glóriafényéből ki-
szakítani, a dolgok fölött mindenütt a ‚földöntúli’ égbol-
tot látja. Novalis szerint az igazi valóság a — költészet.
Valóban költői nyelven nyilatkoznak az ember számára
a jelenségek. A napsugár az egek lángírását vetíti a vi-
ráglevelre és a sötétségben is ott rejlik a dolgok ezer-
egyéjköltészete. Minden patakban azok a megszentelt
vizek folynak, melyekbe az „ősi misztériumok asszonyai
hullatták könnyeiket”. A természet az élet himnusza és
örök jézusi csodája. A sírok fölött a halhatatlanságot hir-
deti a ciprusok és a rózsafolyondárok nyelvén. Nézzé-
tek —! az enyészetből virulást csinál, az örök nászmenet
nem állhat meg a kripta előtt. A halál csak fuvarozó ken-
taur Flóra és Pomona istennők szolgálatában. Az elmúlás,
az enyészet az életlényeget nem érinti. Euripides szerint

ki tudja, vajjon életünk nem halál-e és a halálunk nem élet? A születéssel a múlandóságba jövünk és a halállal az örökkévalóságba távozunk, de valójában csak 'átöltözködünk' ugyanabban az atyai házban. Nemezist látok lebegni a dolgok fölött? Azt az élet hatalma és a szellemi cél fensége képviseli. *Mindennek el kell múlnia, ami eszmei, vagy formai tagadása az örökkévalóságnak.* Az élet az Isten örök értéke. Az a földön is a végtelenséget járó szárnyas gondolat. A féreg is annak a Bellerophonnak a pegazusa. A dolgok az örök tevékenységet jelentő élet szemléltető ábrái megszámlálhatatlan változatban a jegecek és a lánglelkek között. *Az élet az élő Istent jelenti ki minden megnyilatkozásával.*

Az élet éppen úgy bennünk van, mint ahogy átfog minket, éppen úgy immanens, mint ahogy transcendentális. Az élet a teremtett valóság változatlan lényege. Mi az örökkévalóság és végtelenség tudatvilágai vagyunk. Úgy élünk és vagyunk a Teremtő öntudatában, vagyis az élet isteni kebelében, mint a csillagok az űrben, vagy a cseppek a tengerben és az isteni gondolat úgy tükröződik bennünk, mint a fény a csillagokon, vagy a nap a tengersizemben. Az igazság magában foglalja az összes tényeket, de azért az nem a tények végső összege. *Több* a tényéknél. Mi is *több* vagyunk az életnél. A lélek az életnek adott személyi öntudatot jelenti, vagyis a lélek a szellemi lét *életelve*, subsistencia. Az élet az Isten öntudata és mi ebben az öntudatban a gondolkozó és teremtő *Én* képmásai vagyunk. Az ember valóban „az Isten képére és hasonlatosságára” megteremtett lény, ki testi mivoltában az örök élet 'természetszerű' jelensége a földön. Az állat is ugyanannak az életnek a megnyilatkozási formája, de *személyi öntudat* nélkül képviseli az isteni gondolatot. — A lélek magában foglalja a létét, életét, érzést, gondolkozást, azért áll közelebb az Istenhez, mint az anyag — mondja Areopagita. A mi életünk kópiája világunk az örök élet kebelében az isteni szellem kópiája. Úgy vagyunk és élünk az Istenben, mint Hamlet

a maga halhatatlan költőjének lelkében. Az Isten mindentudó és mindenütt jelen van?! Tudta nélkül hajad szála meg nem görbülhet?! Az *élet* megmagyarázza neked ezt a felfoghatatlan titkot. A bensőséges lelki élet az Istennel való egyesülésnek a misztikája. Már érted az ember halhatatlan eszméit? Isten nélkül nem tud élni. A matériába is örök életet komponál. A szellemi öntudat nem elégedhetik meg Istennél kisebb javakkal, mondjuk a földkerekséggel. A lélek az Isten életét éli, csak azon az életmagasságon találhatja meg a maga kérdésének megoldását örök érvénnyel. — Az idő pontjai, a napok és évek az Isten örök jelenén haladnak át, — mondja Szent Ágoston. A lélek is így áll a maga szellemi öntudatával az idők hullámozó folyamatában. Az emlékezéssel jelent csinál a múltból és a reménykedéssel a jövőt olvasztja a jelenbe. A szellemi élet az örök jelen, az Istenben való változatlan és halhatatlan élet. A csillagos égbolt az isteni élmény költészete, a nap a Teremtő tűnődése a bolygóvilágokon . . .

Az élet hordozza a változhatatlan rendelést, amit a görög Kronosznak és végzetnek mondott. „Lenni, vagy nem lenni?!” Ez nem áll az ember hatalmában. *Nem lehet megakadályozni azt, ami az étellel rendeltetett.* Az égitest nem hagyhatja el a maga pályáját és a venyige nem teremhet mást, mint „cseppfolyós fényt” a szőlőfűrtökben. A virágzási rendszer és a vegyi folyamat föltétlen bizonyossággal teljesül ki. Minden patak beleönti a maga tartalmát annakidején az óceánba. A futonc is eléri az élet sarkcsillagait. Ez a dolgoknak adott örök parancsolat. Az élet végeztetett el időtlen idők óta. Az élet hordozza a teremtésben az örökkévalóságot és végtelenséget. A törvényszerűségek és a jelenségek az élet okából következnek és annak kebeléből fakadnak. *Minden az élet miatt van.* A természetnek az élet és az életnek az Isten az értelme. Az életcél a kompozíciója a dolgok rendjének, mely az örök gondolat harmóniáját érvényesíti. A világok gravitációja életkapcsolat a végtelenség-

gel. A mozgási törvény a természeti kebel mélyén az életrevelációt foganatosítja az energiákkal, amelyek formaváltozásokon és jelenségalakulásokon át örök lényegű életképességek maradnak. A természet az életáram az öröklét és az anyagi enyészet között. *A világrend a misztikus vonalat átfogó és kitöltő örök élet.* Az isteni érzet és tudat élteti és hordozza a világokat, amelyek ennek folytán tökéletesek a maguk nemében. — Mindig az erős gyémántos lángban égni, örökké az extázisban lobogni, ez az élet titka, — mondja Walter Pater.

Ez a világrend hajtja dolgozni és imádkozni a földfelület 'hét lustáját' is. A mindennapi virradat azt kiáltja a házadba, hogy ébredj az örök élet tudatára! Te is elszunnyadtál a tanítványokkal az Olajfák hegyén? Ez a nap nem jön vissza soha! Ha kitértél rendeltetésed útjából, utolér a magad formájában a csillagkatasztrófa, vagy a lángmoly bűnhődése. Az élet áldó és sújtó igazság benned. A világrend neked is égi pályát és kristálycélrt írt elő. A naprendszerbe gyűjtött élettörvény átfogja a te benső napodat is. *Az emberi élmény minden hullámzását és fordulatát a világrend szankcionálja, az érzetben és a tudatban törvényhozó hatalom székel.* A jajra és a kurjantásra ugyanaz a fórum felel. A lelki világban is olyan bizonyossággal jelentkeznek a megfelelő következmények, mint a természeti jelenségek életrendjében. A tulajdonságok sehol sem tagadják meg önmagukat és gyümölcsüket, azok az élményben is törvényszerű szüretet érlelnek. *Az élet ugyanazt a 'rendet' jelenti az emberben és a mindenségben.* Mi a különbség mégis az élet makrokozmosza és mikrokozmosza között? *Az emberben öntudat az élet a dolgok rendjében való mozgási szabadsággal.* Az öntudatos gondolat az Ararättetője a látható világnak. A saját belátása szerint élhet az ember, de a világrend foganatosítja benne a szellemi következményeket, ítéletet mond minden érzése és gondolata fölött a benne inkarnálódott isteni gondolat.

Az ember az élet világrendjében áll, amely *minősített*

érzettel és tudattal nyilatkozik meg benne. *A lélekben a szellemi cél szerint megítélt öntudat alakul ki az élmény nyomán.* A nemes cselekedet belső örömet ad, a gonoszságért pedig megbüntet keblünk törvényszéke. A bűn az a Machbet, ki megöli az álmot. *A világrend élmény-minősítő szankciója az erkölcsi törvényt jelenti számunkra.* Az emberben minden érzet és tudat erkölcsiséget revelál. Az élmény az öröklét ‚analitikus regénye’ a földi boldogság meséjével. *Az emberi világnak morális rendeltetése van.* A dolgok mélységében csodálatos lépcsőfokokat találunk. A természeti törvény a maga gondolatalapjában mozgási törvény és az szellemi eredetében erkölcsi törvény. — *Érezni és mozogni,* íme a két formula, mely kifejezi a belső és külső világegyetemet, — mondja Guyau. A világok mozgásával az örök élet cselekedetei’ fejeződnek ki a mindenségben. A különböző törvényszerűségek mind *egyét* jelentenek az örök gondolatban, bármennyi színváltozást is mutatnak a dolgok felületén. *Az élet minden erő és törvény végső egysége, az az értelemmel meg nem fejthető kérdések isteni megoldása a földön.* Az erkölccsel ezt a megoldást öntudatosítjuk magunkban. Mi a morál? Az örök élet ‚logikája’! A szellem életmódja az anyagi szférában, de a ‚világcsirák’ jelenti az öntudat számára. A halhatatlanok életrendje a misztikus vonalban, ‚a természeti és mozgási törvény’ a lelki világban. A szellemi célból megkonstruált életeszmény, amelyet önmagunkban megvalósítunk. *Az életnek erkölcsi világrendje van.* Az Isten erkölcsi lény, az életből látom. A fizikai törvények mélyén is erkölcsi normák rejlenek számunkra. A dolgok rendjében a gondolatalapot képviseljük. *Az erkölcsi világrend öntudat bennünk.* Az élmény pedig a végrehajtott erkölcsi törvény, mely üdvösséget és kárhozatot foganatosít belső világunkban. — Törvény nemcsak a kormányzáshoz kell, — mondja Chesterton —, hanem a lázadáshoz is. *Az élmény a láthatatlan világ ‚átjárója’.* Az Isten kovásza dolgozik az ember kenyerében . . .

A szellemi haladásnak az erkölcsi törvény szabja az utat és a határokat. Mit jelent ez az ember számára?! Előre kijelentett végzetet és börtönfalakat? Nem! Az *erkölcsi törvény emberfölötti lehetőségbe kapcsol, az anyagi enyészettől korlátolja el a telket*. Minden érzelem és gondolat a halhatatlanság kérdését veti fel a halandó előtt. — Isten világában élünk és őt magát elfeledjük, — mondja Rabindranath Tagore. Az erkölcsi törvény *erre figyelmeztet*. A múltó tüneményeket veszed boldog valóságnak, vagy pedig a dolgok mögött levő paradicsomot keresed? Csengő aranyak, vagy szellemi kincsek kellenek? A szemednek hiszel, vagy a lelked „ötsebének”? Üdvösséget szomjazol, vagy kérészörömöt? *Az erkölcsi törvény választásod és akaratod szerint foganatosítja sorsodat*. Az élmény útján kirajzolódnak a lelkekben a Gráciák és Erinysek ösvényei. Az egyik ember anyagi élvezetekbe merül, a másik pedig milanói dómot épít magában. Péter „gondolata” tömjén és mirha, Pál „ismerete” azonban rákokkal telt kosár. Az egyik materiális bizonyosságot lát misztikus vonalában, a másik a látható szimbólumokon túl megnyílt egekbe bámul. Az élet és világfelfogást a szankcionált élmény alakítja az ember egyéni karakterének kivetítésével. *A szemléleti változásokat az erkölcsi törvény formálja ki a gondolkozásban, az élmény erkölcsi eredményei fejeződnek ki megfelelő világnézettel*. A lelki tékozlást megmutatja a gondolat sivárságával. — Tüzköpenybe való ez a fajta, — mondja Dante.

A természet évszaki rendje az enyészeti véglet után az új életre való ébredést, az örök megújhódást biztosítja. Minden tavasz az élet messiási kijelentése. Az emberi természetet is olyan törvény fogja át, mely az eltévedt és elernyedt gondolatot vissza telepíti az ősi otthonba. A bölcslet felmagasztalja a benne lakó királyi öntudattal, a balgát pedig lesújtja rögregtapadt lelkületének kínjaival. A lelki és testi nyomor az erkölcsi törvényből folyó ítélet. *Az ember önmagától kérje számon kü-*

lönböző válságait. Az álmaid szépek, Krózus, de olyankor Prokustes-ágyban alszol! Az anyagi javak nem segíthetnek azon, ki elherdálja lelki kincseit. Az ember az isteni származást és a paradicsomi léttitkot hozza magával e világra. *A szívredőkbe irták bele azt a végzést, mely minden dolgunk felett kimondja az utolsó szót.* Belülről ítélnék meg minket az örök élet hatalmai. Az öntudatban az erkölcsi világrend sugárzik a maga naprendszerével és annak mélyén több csoda és titok van, mint amennyit a világegyetem kitarthat valaha. *A lélek a szemléleti öntudat alatt a létről való 'egész tudatot' hordozza, de azt csak a dolgok átélésével, az erkölcsi emelkedéssel áshatja ki önmagában.* Ott található lelki szentélyünk kulcsa és emberi születésünk „akashakronikája”. Az ösztönök az élet immanens képességei. Magunkban hordozzuk létünk rejtélyeit, mint Kronos a lenyelt titáni nemzedéket. Az erkölcsi törvény útján épül ki belső rejtélyeinkből szemléleti öntudatunk. Valóban jutalmazáson és büntetésen nyugszik az örök élet rendje, minden pillanatban az egek ítélőszéke előtt állunk. Menyyei örömet és pokoli gyötrelmet ítél számunkra a gondolat és a cselekedet. A magad világában utaztál, Dante! Az emberben keressétek a paradizot és az infernot. Itt a földön is azokban lakunk. *A saját művének szemléletéből kapja a lélek az erkölcsi verdiktet.* Ez a lelkiismeret... Az az örök élet ítéletszava az erkölcsi öntudatban. A rádium semmivel sem üthető agyon, sugárzását semmiféle erő el nem fojthatja. Ilyen ‚rádium’ az emberben a lelkiismeret. Az megszólal a maga idején mindenkiben. Nem hallod, vagy a hangját elnyomod? Annyi földet zúdítottál e tetszhalottra, hogy föl nem támadhat soha? Ne hidd, kába ember! Azt a kerubot megölni és eltemetni nem lehet, annak kebelében lángol Keresztelő Szent János „nagy haragja”. Nem menekülhetsz meg tőle, Gloster! Kleopátra túlélnek a kígyóid! Az ítéletedet lánggal írja meg Belsazar! Minden embert utolér a saját lelkiismerete messiási üzenettel, vagy sújtó os-

torral. Ez a karvezető a magunk oedipusi tragédiájában. Életed szerint dicsér, vagy vádol, napod eljöttén himnuszt énekel, vagy Richárddal jajgat. *Az öntudatból kitörő ítélet nem marad el senkinél.* A lelkiismeret a te hatttyúd, mely halála előtt énekel. A moralitásból kiszakadni nem lehet, jónak és nemesnek kell lenned! — Bárki bármit tegyen, vagy mondjon, nekem jónak kell lennem, — mondja Marcus Aurélius —, mint ahogyan az arany, a smaragd, a bíbor mindig azt mondaná, bárki bármit tenne, vagy mondana is: nekem aranynak, smaragdnak, bíbornak kell lennem! Hallgasd meg magadban a sokratesi daimoniont és az megmondja neked az örök élet végzéseit. *Ez az irgalmatlan törvény a halhatatlanság útjára szorít.* A szellemi célért kell élni és cselekedni. A cézári dicsőségnél nagyobb méltóságot szerezhethünk. Nekünk szánták azt a hatalmat, mely előtt megjuhászkodott a Kolosseum tigrise és Dániel oroszlánja. *Ezt a lehetőséget kaptuk az erkölcsi öntudattal.* A mindenségben szellemi tökéletesség a cél, ez pedig az erkölcsi nagyságot jelenti. *Az életnek erkölcsi értéke van.* Az ember morális lényé bizonyítja a halhatatlanságot és nem a könyvek garmadája. — A harangok költészete — mondja Chateaubriand, — erősebb bizonyíték, mint a sillogizmusok sora, mert a harangok dalát átérezzük és átéljük. Az erkölcsi öntudat ilyen átértzett és átélt bizonyíték az örök igazság mellett. A nemes gondolat és a jócselekedet az örökkévalóság harangja . . .

TIZEDIK FEJEZET.

Az emberi élet és a természet.

A lelket nem lehet megpillantani, barátom, csak megnyilatkozásait figyelheti meg az értelem. A lélek a láthatatlan és felfoghatatlan világot jelenti a földön. Megnyilatkozásában olyan, mint a Memnon-szobor. Emberi hatalom nem tudja megszólaltatni, de a misztikus nap-

keltekor felveri a pusztaságot titokzatos zengésével. A látszat szerint koronként szétrágja a különböző nevű ‚kukacfilozófia’, a gondolkozásból és az életből eltűnik a lélek. Lelketlen erők, ragadozó indulatok uralkodnak a világon? Az is a lélek, barátom! A lelketlenség is az ember lelki tulajdonsága. Heródestől Leninig mennyi pokoli roham! A lelket akarták megsemmisíteni az emberben a sátáni gondolkozású lelkek. *A ‚tagadással’ önmagát marja és sebzi a lélek.* „Bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekesznek!” Ezek a fenséges szavak megmagyarázzák a világtörténelmet. A lelket akarják kirádirózni a meggyilkolt Ábel utódaiból az új idők Káinjai? Ez a pigmaeusok harca az alvó Herkulessele. A hitrege szerint az egyik pigmaeus-csapat megrohanta a balkarját, a másik pedig a lábujját ostromolta, a derékhad a király vezetésével hágsót dobott a homlokára. Az alvó félisten arra felébredt, meglendítette oroszlánbörtakaróját és az egész törpe népet megfogta benne. Ilyesmi történt a mi korunkban is, ott vergődik az egész világ a lélek herculesi fogságában. A pigmaeusi támadásoknak óriási csapás a vége. Látod a bajt, a nyomort, az ezerevű válságot? Nézd meg a felébredt herculesi lelket! Az emberi lélek magára eszmélését jelzi minden történeti krízis a nyomában jelentkező sötét kétségbeeséssel és csodaváró álmodozással. — Mennyi hihetlent kell elhinniök az embereknek, hogy kételkedhessenek, — mondja Szent Ágoston. A nyomor a bibliai tékozló fiú ínsége, a válság annak a hazatérő útja. Az archimedesi törvényt megfigyelheted a népek életében is. Az ember mindenkori dolgai annyit veszítenek ‚súlyukból’, amennyi az általuk kiszorított lelkeségnek az értéke. Bármilyen jelenség hullámoz a felszínen, annak a lelki mélységben van az oka. Rossz a valuta? A szellem elpazarolta kincseit. A lélek rejtélye tükröződik az emberiség életében, mint a mesebeli kastély ablakában az elvárásolt királykisasszony. Nem találták meg a termekben, de az ő arcát látták mindenütt. A lélekkel is így vagyunk. A nagy ter-

mészetben a magbúra alatt terebélyenergia van, a megkövesedett mozdulatlanságban mozgási erő szunnyad. A csiganyál a humuszban kémiai folyamatot indít, a tücsökmuzsikára a hangrezgések lendületével „oxigénpárok” táncolnak. Minden formafelület mögött változatlan dinamika áll lebírhatatlan életfeszültséggel. Még a jégcsapban is kristályerő feszül, a jegecek is életet hordoznak. Az emberi életben a lélek ez a mindenre kiható, változatlan energia, mely az érzések és gondolatok, a szavak és tettek dinamikáját képviseli. — Nem a gondolat a lélek — mondja Prohászka —, hanem ő gondolja a gondolatot, nem ő a szemlélet, hanem ő szemlél.

Embert destruál és világot alakít, józanságra int és örütségbe kerget. A lélek áll a szentélyben és a pénzváltóasztalok mögött. A kultúrát beveti remeteélettel és testi kultusszal, belőle fakad az erény és a bűn, a könny és a mosoly. Mi a helyzete és viszonya a dolgok között? *A jelenségek világa élmény neki.* A térrel és idővel konstruált misztikus határ adja számára az élménytartalmat szellemi és anyagi formában a maga látásának keretei között. *Az ember átéli azt, ami a misztikus vonalába jut.* Az a sorsa és vitaminja, amit a szemléletébe olvasztott. Olyan számára minden, mint a hinduk előtt a Ganges vize. Ha megmossák arcukat, az a szívet is megtisztítja. Mit tart jónak és értékesnek? Mi a kaptafája és világfelfogása? Azt éli át füttyörésző jókedvvel, vagy ismétlődő gyomorgörccsel. *Magunk gondoljuk ki örömeinket és bánatainkat.* — A szellemi élet annyi, mint valóságképzés, — mondja Eucken. A betegséget is a rendetlenséget korrigáló isteni logika hozza. Ott ül asztalunknál mindenkor a világrend igazságminisztere. A tobzódó lakomán az édességekkel köszvénykeserűséget osztanak. Az uzsorával megszerzett vagyon harpagoni gyötrelmeket kamatozik az embernek. A nagyravágyást machbeti végzet sarkantyúzza, a gonoszság nyomában Ibykus darvai repülnek. Leigáztad a népeket árulással és kegyetlenséggel? Nem tudsz Borgia Cézár alacsony szenvedélyed

kalodájából kiszabadulni. A gaznak köztekintélye van? Akkor álmában jelenik meg a zsandár. Ha mindenkit ki-játszottunk, hát titokzatos porkolóbak ostoroznak. Nem lehet az isteni igazság rendjéből kilépni. *Ez a lélek világa, az örök igazságban élünk . . .*

A léleknek is az az élménykerete, ami a természeti állapotot határolja. A növényben a változatlan ‚magidea’ testesedik meg, de a fölszított anyagok is érvényesítik természetüket orgánumban. A levelekben és virágokban a növényélet belső tartalma bontakozik ki természetadta törvényszerűséggel. A cukor vegyi energiája megédesíti a gyümölcsöt is, viszont a méreg is elfoglalja a maga asztalsarkát a szziromsátorban. A növéssel és táplálkozással az anyagokban rejlő tulajdonságok színeződnek a faunába és flórába. A lélek is így terebélyezi a maga élményeit szellemi karakterbe és ideghálózatba. Változatlan a létérvénye, az anyagtól független isteni szikra, de a materiális élmények az ő világában is földi természetet képviselnek. A bölcső és a koporsó között át kell élnie a test és a táplálék természeti adottságait. *Az erkölcsi öntudat az átélt stúdium, amit az égről és a földről végeztünk.* A lélekben az anyagi élvezetek a materiális szemléletet erősítik, viszont a szellemi nyavalyából testi kórságok fakadnak. A kedvenc ital vérpezsdítő élvezetet ad a láthatatlan Epikureusnak, de az delíriummal fizeti vissza a telhetetlen alkoholistának. Az úgynevezett anyagcsere a mesebeli határátlépést jelenti tündéri és ördögi átváltozással, az átlépők nyomban alakot cserélnek. Ez az anyagi jó tündérálomba ringatja a lelket, az a szellemi ínség pedig ördögi falánkságot szül életünkben. Az ideg az emberen áthúzott párkafonál, a lázadó vér pedig az átlépett Rubikon . . .

A nagy természetet nézd meg a maga rendjében, ha meg akarod érteni az emberi »természetet’. A mindenségben kiteljesülésre és beveződésre irányul minden életfeladat. Két pont között alakul ki az életmondat a dolgok végtelen sorában. A mag és a gyümölcs között kiteljesül

és bevégződik a növény *életéve* a tavasszal és téllal adott keretben. A következő életév ugyanazt a proteusi változatot hozza, de az már újabb jelenete a természet fényes árnyjátékának. A gyümölcsenergiából hasonló adottságú jelenségek fakadnak. A négy évszak a térbe és időbe gondolt isteni színjáték négy felvonását jelenti. Nézd meg ember a tölgyjellemek és virágjelmezek színjátékán át azt az életvíziót, melyet örökkévalóságok vetítenek és világok játszanak. Jupiteri villámok adják a világítási effektusokat és páni sípok zengik a betétáriákat. Ilyen gyönyörűséget csak halhatatlanok élvezhetnek. Látod a *határtalan költői szépséget? Megérted a mindenséget* átfogó alapgondolatot? Minden jelenség változik, elmúlik, de a halhatatlanok gyönyörűsége és színpadja megmarad. Az örök élet játsza itt számodra a gyönyörű mulandóságot elképzelhetetlen művészettel. A hulló falevéllal Shakespeare-fölötti költészet búcsúzik, de már a rózsabogyóban és a fenyőtobozban megérlelődött az új csodák magva. A lélek is így van az életkor évszakaival és tündérképeivel, amelyeket kembszemek néznek a belső misztérium felvonásaiban. *Minden érzése és gondolata megérleli a maga fenyőtobozdl és rózsabogyóját természeti rendjében. A lélek is ülhet, mint Rákóczi sub centum tiliis, a maga ültette hársak alatt. A vágyak kalászba szöknek és tanulságot szemeznek. A nemes remények a maguk idején mézet és mustot hoznak, a lélek is szüretel és arat . . .*

A nagy természet a maga világával a dolgok és jelenségek isteni szemléletvonala az örök ember számára. Az időnek és térnek az anyag, az életnek pedig az anyagi természet a habitusa. A magtól a gyümölcsig terjed az életfázis, amelyet a váltakozó évszakok alakítanak. A geológia szerint ezek egyidőben jelentek meg az emberrel a földön. A dolgok lényege is ezt mondja. Az ember misztikus vonala a maga világával lelki mása a kozmosznak ugyanazon természeti renddel. A születéssel és a halállal *ezt* jelenti ki a természetfölötti hatalom. A mi

életünknek is ugyanaz a ‚természet’ a habitusa. Az *emberi szemlélet is a maga proteusi adottságával, jelenség-tartalmával, évszaki törvényszerűségben áll, a mi természetünk is a magba és gyümölcsbe ágyazott periódust hordozza.* A történeti élet szellemi évszakai szemlélet-változásokkal jelentkeznek. A gondolatvilágnak is megvan a maga ‚ideális’ tavasza, ‚reális’ nyara, ‚naturális’ ősze és ‚materiális’ tele. Ezek ugyancsak a proteusi értelemnek, a természetszerű alkalmazkodásnak a testformái a vitális vonalban. A váltakozó emberöltők különböző színezetű életfelfogása innen ered. *Az időszerű világnézet az emberi természet szellemi évszakát mutatja a történeti periódusban.* ‚Idealizmussal’ kezdődik és ‚materializmussal’ záródik be a századokat átfogó gondolatkör. Itt megáll a szellemi folyamat? A természetben a mag az eljövendő gyümölcsöt jelenti és a gyümölcsben a régi magvat találjuk. A termő mag és a gyümölcse ugyanegy a lényegében és más-más formában *életegységet* képvisel. *Ilyen ‚eszmemagvat’ érlel a váltakozó korok változó szemlélete is.* A periódusok ismétlődnek a régi ‚lényegmaggal’ és új ‚gondolattermészer. Lohengrin ugyanaz a Grállovag, ki a titokzatos hegyen a szentséget örzi . . .

Ez a lélek szemléleti kerete az emberi természet világában, az Anteuslelkű értelem ebben a mederben halad mindenkor. Mi ez a törvényszerűség keblünk mélyén? Ez az örök élet ‚természeti törvénye’, amely átfogja a porból való emberi természetet is. Az értelem jelenségfelületen nyit és benne alakul ki a természet ‚metamorfózisa’. Az ember az évszaki állapot szerint másképpen látja és értelmezi a dolgokat, de minden fázisban valamilyen *hit* delejezi az irányadó világnézetet. Az egyes ember és a kor egyaránt ebben a kaleidoszkópban színezi ki a maga életképét és lelki állapota szerint exponálja. A lélek ágávéi és csalánjai is természeti rend csoportjában virágoznak. A dolgok világában ő a metafizika ‚östénye’, az esztétika ‚összepsége’, az ideológia ‚ösadottsága’, de emberi

élményét a természeti törvény determinálja. *A benne lobogó lángnak naprendszer a stílusa.* A nagy természet is ugyanolyan vonzásban áll, a földi tájnak napraforgótekinete van. Minden porszem az égi napszemet nézi. A csirák és rügyek mind fényt szomjaznak. A szikla alatt viaskodó gyökér ‚prometheusi tüzért’ küldi a magasba lombhajtásait. A szúzi ibolya a napra kukucskál a bokor alól. Még a téli dermedtség is hóvirághallalival köszönti az első derűs márciusi napot. Fényből és világosságból élünk! — mondja a természet a maga virág- és madárnyelvén. A hideg és a sötétség Gorgóarcot mutat a muskátli- és mangoliaszépségeknek. A természet a ‚csodás elem’ az anyagi élet hőskölteményében. — Az a csoda — mondja H. Poincaré —, hogy nem történik folytonosan csoda. A természetnek barokkstílusa van, a formák és színek gazdag pompája természetfölötti boltozatot kapott csillagkupolákkal.

Föl a magasba! Ez a természet refrénje a tavaszi dalban és az őszi elégiában. Az életformák mind napvonzásban bontakoznak ki. A napsugár ezt a jézusi ígét mondja: — Jöjjetek hozzám mindnyájan! — Mi a virágos rét és az ezüstlevelű erdő? Az anyaföld kibeszélte édes álmait isteni metaforákkal. A földkerekség sok-sok *titka* napvilágra jutott. A rög és a vízcsepp lakói is eget kérnek. A hadesi mélybe zuhan a pipacsélet? Hát a nap visszahúzza. A mélységben levők mind a magasságba fogózkodnak. A kiformalódott, megnőtt margaréta a napra támaszkodó tündérexisztencia. A jelenségek a fényzőn Araráthegyére kapaszkodnak. A dinamikai erők felnyújtott ujjakat jelentenek. *Örökkévalóságba igyekvő energiák mozgatják az évszaki mulandóságot.* Vízcseppel és vulkánal repesztik szét börtönüket. A végtelenbe néző *élet* ágaskodott fel a jegenyén és a Mont-Blancon. A nagy természet minden megnyilatkozásával misztikus vonzódást mutat. A hervadásban és enyészetben is ilyen természetű kapcsolat érvényesül, de akkor az ellenkező irányba fordul a tündérmenet. A magasba emelt lombkoronás fe-

jeket a porba sújtja az őszi dér, a napnak írt szerelmes leveleket lesodorja a fákról az októberi lehellet. Az égbe küldött illatimádságok nem segíthetnek az őszi rózsákon. A földkéregből kitört élet visszahull a titokzatos mélybe. A kiteljesült színek elfakulnak, a nagyszerű formák szétomolnak. Az örökkévalóság a dolgokat idejükmúltán földszinttel méri. — Mi a földből lett, az a földbe visszatér — mondja Euripides —, ami pedig fentről jött, az az égi térbe jut. Az anyag élet nélkül — üres skatulya.

A nap életet ad és a föld temet. A természettől visszaköveteli a maga „adottságait”. A bükkmagból és a rózsa-levélből savat csinál, humuszt vegyít. Az évszakok természetével a maga holtkézi birtokát gyarapítja. A nap azt mondja: Igen!, a föld azt feleli: Nem! Minden formálódásba és növekedésbe enyészetet olt. A napba kapaszkodott energiákat a maga kebelére visszahúzza, anyagi kar nyúl a gondolatszárny után. A nap a jégvonalat felolvasztja, fénybe és mozgásba raktározza értékeit. A föld pedig a maga végleges tulajdonát megkövesíti. A fény és gránit között trónol a földi végzet. Ez az a távolság, mely a világ végéig ér. A föld az életgondolatban anyagi tendencia, a matéria pedig az emberi elgondolásra adott nemleges felelet. A szirt a szellem Niobegyásza. A természetben keresztül megnyilatkozó napvonzással szemben taszító erőt képvisel, a mulandóságba, az enyészetbe vonzza a dolgokat. *A természet a dinamikai transzformátor az örökkévalóság és a mulandóság, a törvények és a jelenségek között.* A természetet úgy kell elgondolni, mint a testet a lélek életében. Az örök életet rejti magában, de az nem az ő létének a kifolyása. Csak anyagi felület, amelyen a szellemi jelenések láthatók lesznek. Az ember világa is a természeti kapcsolat a szellem és az anyag között az értelemben ágyazott transzformátorral. *A gondolatot átfogja a szellemi és anyagi viszony.* A gondolat a halhatatlan kézfogása a halandóval az ég és föld határán, a homlokra szántott barázdánál.

A szellem pusztá léte is feneketlen mélység az emberi

értelemnek. Igen. Az anyagi világon kell átmennie, hogy elérje és megtalálja a tünemények mögött a szellemi valóságot. *Pauler* Ákos szerint redukcióval juthatunk filozófiai alapelvekre, nos! a dolgok fundamentumáig napokkal és csillagokkal kell a teremtést redukálni. *A lényeg a végsőig elvont gondolat jelenti ki.* A vonzással és taszítással a szellemi fundamentum közli irányító akaratát a látható világokkal, amelyek a kapott irány szerint az univerzumban és a parányiságban egyaránt mozgást végeznek. A régiek hite szerint a dolgokat a természetben titkos szimpátia kapcsolja egybe. Szereti egymást a rózsa és a harmat. *A tér és az idő magában foglalja a mozgási princípiumot is.* A látható világ mozgási hatványban keletkezett. A természet a közlekedési út az isteni gondolat és az anyagi forma között. Mozgási viszonylatban áll, az anyagi élet a ‚mozgósított’ természet. A ‚magidea’ az életeredetet, a ‚gyümölcsforma’ pedig az anyagkapcsolatot képviseli. Az közeledést, ez távolodást jelent az életkörben az isteni rádiuszon. Az a szellemi vonzást, ez a materiális taszítást érvényesíti a dolgok rendjében. Az a gondolat végtelenségét, ez pedig a szemléleti határt revelálja a teremtésben. A mozgási törvény az örökkévalóság és mulandóság gondolatviszonya, mely naprendszerrel fejeződött ki a tér és idő dimenziójában. A kezdet és vég ‚együtthatója’ mozgatja a mindenséget. Az élet a maga szellemi erejét a cselekedetszerű mozgással inkarnálja a fizikai erő formájába. *A fizikai erő a dolgokra ruházott gondolathatalom.* — Az anyag megsemmisíthetetlensége alatt valójában annak az *erőnek* megsemmisíthetetlenségét értjük — mondja *Spencer* —, amellyel az anyag reánk hat. A tér és idő csak bennem nyer érthetőséget. Viszont a bennük álló erőt az örökkévalóság és végtelenség magyarázza. A teret ember és az erőt Isten nélkül nem lehet felfogni.

A földi élet a szellemi vonzásnak és anyagi taszításnak az isteni rádiuszon kialakult egyensúlya. *A természeti évszakok és az emberi szemléletváltozások ezen a*

„rdiuszon” való mozgást jelentenek az örök gondolat és az elmúló jelenség között. Az ember az örökkévalóság gravitációját hordozza, az Isten gondjai rajta nyugosznak. Az ember a földi tájon a szellem és az anyag világszövetsége. Életét égi és földi kacsolat horgonyozza le a láthatatlan és a szemlélhető között. A gondolat a lelki dimenzióban naprendszerként képvisel. A bánat belső világunkban beállott napfogyatkozásból támad, az öröm az isteni gondolat reggele. Mi az úgynevezett józan értelem? Az az egyensúlyhelyzet a magunk csillagkörében a centripetális és centrifugális erők között. A nap és éj-egyenlőség a gondolatok naprendszerében. Minden érzésnek „napközpontja” és „földárnyéka” van. A fogalmak a maguk bolygóútján haladnak. Nemes, ragyogó gondolatod támadt? Űstökös tűnt fel egeden. A csalódásban hullócsillagok világítják meg éjszakádat. Lelked derűje az a kék azúr, mely betölti belsődben a napvilágot. Az augusztusi égboltozatot hordozod magadban szíriuszi magassággal és óceáni mélységgel. Minden ember Atlasza az Isten világának. Benned is ott van az a Láthatatlan, ki csillagszemmel nézi a földi sötétséget. — A gonoszság nem remeg csak a jónak tiszta, ragyogó tekintetétől, — mondja Zoroaster. Az A tekintet a lelki napvilág tündöklő fénye az ember szemében megnyílt egekkel . . .

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Az ember belső világa és a valóságtudat.

Ilyen bonyolult az élet? Oh, Istenem! Leveledből ezt a sóhajtást ragadom ki. Ez mélység hullám, lélekzik a tenger ... Te is eljutottál oda, ahol Ampère felkiáltott: — Mily nagy az Isten! Bizony, ilyen bonyolult az élet az emberi viszonylatban, de a sokszerűségnek egyszerű a megoldása. A hétézrű titoknak hol a nyitja? Porcia titkos szekrényeinek hol a kulcsa? Már megtaláltad. Oh, Istenem —! Az emberi lélek bármennyire távolodik az

égi csarnoktól, mindig annak eresze alatt van. A nap-sugár felajzott húr az örökkévalóság dallama és a mulandóság vonója között. *A forma a saját vonalából ki nem léphet, a dolgok az ideakörből ki nem szakadhatnak.* A lelket is érzelmi húrok és fogalmi szálak kötik össze az isteni titokkal. Ha énekel az ember, vagy gondolkodik, égi zene és emberfölötti gondolat rezdül át rajta. Az emberek különböző irányokba loholnak, de a végén mind az Olajfák hegyére érnek. Tantalusnak is van módja, amellyel feloldhatja az átkot. Oh, Istenem —! Ez már enyhítő csepp a tantaluszi ajkon. Oh, Istenem —! A mindenség titkos írásának ez a szó a kulcsa: — Isten — mondja Gárdonyi Géza. *Csak felsóhajtottál és mégis nagy dolgot mondottál.* Ez, barátom, több annál, mint amit az emberi értelem felfoghat. Te a földi dolgokról az örökkévalóság fórumával tanácskoztál, a kerubokkal és a glóriás szentekkel beszéltél. Már ismered a bölcsek és az evangélisták igazságait. A végére értél a látható mindenségnek, megpillantottad a láthatatlan világot is. Nincs tér és időhatár körülötted. Nincs már, barátom, problémabonyodalom. Megszűnt már Mammon hatalma és Plútó alvilága. Megnyitottad a sírokat és feltámasztottad a halottakat a magad világában. Az ember bened visszakapta a paradicsomot. A halálos átok halhatatlan áldásba olvadt. Ennyi az egész, barátom. Oh, Istenem —! *Ez a törvények értelme és a csodák foglalója . . .*

Ezzel a sóhajtással átlépjük a dolgokat, mint a regeli óriások a hegyeket. Az embernek is van varázsigeje, mely a sziklából forrást fakaszt és megnyitja a tündérkapukat. A „*Miatyánk*” szava . . . Abban az élővizek áradnak és a titkok kapui kitérülnek. A bölcsesség e fogalomig desztilálhatja a gondolat glóriasugarait. Az ismeretek itt találják meg a végső definíciót, a természet ez olimpusi tetőn örökíti meg minden tavaszok és nyarak szépségeit. Az ember e pillantással elhagyja a földi horizontot. Nem boldogságot akar már, de üdvösséget

igényel. Milyen csodálatos világításban tündökölnék az ember alkotásai és a természet festményei! — Miatyánk! — mondom. Most már határtalan szépség ömlik el a durva agyagon is. Nem kell formába gyúrni, ember, mert e szemcsék külön-külön az erő és hatalom diadaloszlopai. — Az anyagnak minden egyes része úgy tekinthető — mondja Leibniz —, mint növényekkel telt kert, vagy halakkal telt tó, de a növénynek minden egyes ága, az állatnak minden egyes tagja, nedveiknek minden egyes cseppje még mindig egy-egy ilyen kert, vagy tó a maga valójában. Már látom, látom ... A dolgok és a formák monumentális jelleget kapnak. Az embernek is fenséges arca van. Ez a sokaság itt nem proletárok gyülekezete, hanem királyok és fejedelmek szenátusa. Ez a pásztorkunyhó az erdő szélén a szellemi jelenések színhelye, a halhatatlanok számára épített Alhambra. A hegyoldal az örök dicsőségnek állított emléktábla. A lehullt falevél a legendás időből maradt ereklye. — Az isten — mondotta Keresztelő Szent János, — Ábrahámfiakat teremthet az utcakövekből is! Hát mi, a 'meg nem teremtett Ábrahámfiakat' tapossuk el az úton. Minden más és minden grandiózus az isteni világosságnál . . . *Az áhitat perce beavat az időtlen idők titkába.* Az élet a földön az önbizalom kérdése, nos! az örök élet a sír előtt is bizalmi nyilatkozatot, allelujás lelket követel. Minden emberi kérdésnek és bonyodalomnak bizalmatlansági' gyökere van. Nem hiszem el és meg akarom tudni?! Ez az elme bizalmatlansági votuma a megigézett szívvel szemben. Az értelem a megfoghatót, a definiálhatót keresi, de az örökkévalóságot csak néma áhítattal lehet megfogni. *A Júdásnak' is térdre kell roskadnia a 'végső ismeretnél'.* A fizikai képletek a végén partitúrát adnak. Weyl zürichi professzor szerint a mai fizika mellett nem tartható fenn tovább az anyagi természet zárt kauzalitásának *hite*. Lám, összeomlott a tizenkilencedik század materiális elmélete, de hát tulajdonképpen az is csak *hit* volt. Az ember a tudományát is valamilyen

hitre és bizalomra építi. A materiális elmélet bizalmatlansági nyilatkozat volt a sokratesi lélekkel szemben, de ugyanakkor bizalmi szavazatot adott le a „buta véletlen” javára. — Megrontott az ígézet, az ördögöt néztem Istennek, — mondotta a szíénai asszony a boszorkányperben. Az emberi értelmet is efféle ígézet ugatja, bizalmát a látható jelenségbe helyezi. Hitét bábeli hiábavalóságokra és donkihottei oktalanságokra pazarolja, de a hitkapocsból nem akaszthatja ki az életet. Az *emberi világnak bizalmi gyökere van*. A megfogható dolgok között bízunk kell a megfoghatatlan ‚igazságban’, különben összeomlik az exisztencia és megbomlik az értelem is. *Lelki odaadásban magasodik ki emberi sorsunk*. Oh! Istenem —! Ez a betetőzése az emberi dolgoknak, ez a csillagkupola az örömök és bánatok világa fölött.

A bennem rejlő személyiséget a végtelenség kerubtekintete biztatja. Előre bátran és férfiasan a dioskurok harcában, megkapod, Thezeus, a jutalmat! A veszedelmek idején Parsifal! varázsigt kiáltok lelked mélyéből és kezedbe nyomom a Grál-lándzsát is. Megtorpanunk és elcsüggedünk!? „Mondottam, ember, küzdj és bízva bízzál!” *Ez a földi kulcsa az égi zárnak*. A zeusi fejből kiugrott bölcseségistenasszonynak a mi világunkban Bizodalom a neve. Az élet örök végzése nem ‚doktori diplomát’, hanem bízó lelket és gyermeki szívet követel. Önmagunk megváltására nemes érzésre van szükségünk, íme az örök igazság pártatlan ítélkezése az emberi élet fölött! Az államférfi és az utcaseprő egyaránt megszeresheti a halhatatlan örökséget. Minden szívben elrejtőzve él az ‚evangéliumi ember’. Nem a műveltséget, vagy az erszényt kell felmutatni, hanem a szívet kell kitarzni az üdvözítő hatalom előtt. — Istent szeretni — mondja Pico della Mirandola, — sokkal könnyebben lehet, mint megismerni. Az a kérdések kérdése, hogy mit érzünk a gond és a remény tengerpartjai között?! Bírunk-e a két-

emberi bizalmat? A tannhäuseri mámor után megtaláltuk-e a zarándokutat? *Isteni pedagógia rejlik az élet herkulesi és sziszifuszi harcai mögött!* A dolgok és az ismeretek ki nem elégítenek soha, mert a tőlük való független igazságot kell megtanulnunk. Bármire is fordítjuk életünket, a végén gyönyör, vagy fájdalom marad belőle. — A világ csak hangulat, — énekelte Reviczky Gyula. Az anyagi átélésből hangulatot, belső légkört desztillál a lelkünk. Az élet az embert minden érintésével a messiási Siloetóba mártja. A világrendben rejlő isteni pedagógia imádkozni tanítja. Az élet a gyermek szemében tündérfátyol, de a férfi előtt már Veronika-kendő ... Az Istenember törli meg homlokát vele . . .

Az emberi léleknek térben és időben a *hit* a napszeme. *Minden moccanásában hitmotívum van, az minden fogalmazásának alanyisága.* A szellemi és anyagi világnak a hit a köldökkapcsolata az emberi életben. A lélek az anyagi kérdésekre is krédóval válaszol, vallomást teszünk a gondolattal és a cselekedettel. A tüzet meggyújtjuk papirossal, a papírláng belekap a fába, majd a faparázs lángralobbantja a szenet. Ugyanaz a 'lángérő' fogja át a papirost és a szenet, de az égési folyamatban más-más anyagszíne és emberi neve van. Az ember élethite is más-más lángszínnel lobog fel az életfolyamatban. Az önbizalom a magunkba vetett hit, a remény pedig vágyaink krédója. A csalódással kiderül, hogy rászedtük magunkat. A dolgokról hamis vallomást adtunk, rosszul 'hittünk'. Az eszünk eretnekségbe kergetett a bennünk lakó csalhatatlan „daimonionnal” szemben. Az *ember szellemi krédóját protestáló' elme magyarázza.* Az önbizalom hitvita az apostolok és a farizeusok között. A fölgyújtott akarathál sötét tekintetű betyárok melegednek. Az értelem megzavarja a gyermeki bizalmat. A hitünk Madonnával gögicsél, de a tettek idején Fausztal medítál. *A szellemet nem nyugtatja meg semmi, csak az isteni bizonyosság valamilyen 'látománya'.* Az adja számára az édeni lugast és a szoloni boldogságot. Az

öröklét a szellemi teljességet jelenti. Innen ered az emberi szellem ezernevű nyugtalansága és telhetetlensége. Mindenben a csillagtetőt, a megdönthetetlen bizonyosságot keresi, a jelenségekből az örök dokumentumot akarja kihüvelyezni. Azt tapogatja ki a dolgokban élethitével, azt fürkészi a tünemények között földreszegzett tekintetével. A lélek a testöltéssel elveszítette 'otthonát' a teremtésben. *A testi állapotból fakad a bizonytalanság érzete, mely áthatja 'ösztönszerűen' az emberi természetet.* A racionális szemlélet ennek az alapérzetnek a polipcsápja, a lélek a materiális szirtet ragadja meg az érzéki özön örvénylő mélységében. Az asszony akkor találta meg önmagát, amikor felfedezték a tükröt . . . *A misztikus vonal az isteni bizonyosság 'szimbóluma' az emberi elme számára.* A 'hit' ugyanaz a lángtitok a gondolatvilágban, ami a 'világosság' a bolygók rendszerében. Az örök élet napvilágosságát sugározza a dolgokba. Az ember e fénynél is az érzéki formát látja. Ez a 'formafelület' a megfogható mozzanat a gondolatsíkon. Azt az értelem fogalomba önti, de a világitó napoldala irracionális világtáj marad. Ez az úgynevezett 'metafizikai irány' a szellemi látásban. A feljövő holdból csak annyit látunk, amennyit a láthatatlan nap megvilágít. Az elme a megfoghatót tartja bizonyosságnak, a formafelületet rögzíti valóságnak, de *azok* is az irracionális világtól, a hit napszerű megvilágításától függő filmek. A napóra árnyékkal jelzi az időt. Ha a hit iránya és fényjátéka megváltozik az emberben, akkor az értelem konstrukciói, az elme ismeretformái is megfelelően módosulnak. Innen az eszmeirányokkal jelentkező nézet és stíluskülönbségek az idealista és materialista vonal között. *Az értelem nem tud adni a léleknek rendületlen bizonyosságot.* Még a legszilárdabb sarkítása fölött is a hipotézisek északi fénye gyullad ki. A bizonytalanság érzete átítatja az értelmet is. Ez az emberrel járó kételkedésnek az alapja. Az elme 'szkeptikusan' nézi a saját ábráit. A kétségbeesést ez a bizonytalansági érzet szüli

a legmagasabb fokon. Az ember valamilyen hitbizonyosság nélkül nem tud élni, azt fixálja mindig az öntudatában. A szemléletvonalában a bizonyosságot érzi és látja. Az ismereteket ugyanolyan célból fogalmazza. Az értelmi megfoghatóságot talajszerű bizonyosságnak gondolja. Az érzékelésben is azt keresi, az anyagot életbizonyosságnak tartja. A lélek az ideától a matériáig mindennel szemben az örök lét dokumentumát követeli. Belső világának a gondolat és az érzelem horizontjában két sarkcsillaga van: a valóságtudat és a bizonyosságérzet. Bármibe is helyezi bizalmát, azt a bizonyosság megfogalmazásával — ‚valóságnak’ mondja . . .

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Az erény és a bűn.

Az élet önmagából termi és ontja természeti kincseit. Márványt, aranyat, gyémántot találnak a földkéregben? Azok a ‚geológiai’ élet jellemtulajdonságai. Karakter színeződik ki a virágokon is, mindenik a maga élettulajdonságainak a megtestesülése, bíborral és krétafehérrel megfestett aktja. A kiszíneződött életformában a mag-előtti életvonásokat láthatjuk. Ilyen a mályva? Az élet jellemezte és egyénítette magát a mályvabokorban. A természetnek nincs jellemtenje. Sziklaszilárd Tátrajellemek és hajlíthatatlan vaskarakterek élnek a páni birodalomban. Tölgyfajok és gránitegyéniségek! Az élet a roppant sokaságban az egyéni szint hangsúlyozza. Nem találsz két egyforma falevelet a rengetegben. Az élet elektromosságát is megkülönbözteti az ugyanazon tulajdonságokat kifejező hőenergiával szemben. Mindenbe egyéniséget és önállóságot ad. A vízcseppet körforgásában sajátos karaktere mozgatja. A hangya és a pillangó jellemző életadottságának keretében él. Az állates növénycsaládok önállóan hordozzák természetüket változatlan feladattal. Vergilius méhei ma is mézet gyűj-

tenek és Homeros „isteni kondásának”, Eumaiosnak kecskái tejet adnak. — Az egész természet az észen nyugszik, — mondja a Sztagirita. Ezt úgy értelmezhetjük, hogy a formákban észszerű, átgondolt lételemény van. Az isteni tudat . . . Minden sajátos és különböző. A vonal és a pont a maga természetét jelzi, a formával és határral a szétválasztó, egyénítő rendszer fejeződik ki. *Az élet a megkülönböztetésnek, az egyénítésnek a gondolata.* A sokféleségben egy lényeg van, de annak a megtestesült karakter szerint más-más a formakerete és faji bélyege. Egyéniség stigmatizálódott a természetben, a teremtésnek *személyi* karaktere van.

Az ember a megkülönböztetett és egyénített jelenségek világában a személyiséget hordozza. *A személyiség — az erkölcsi öntudat.* Az egyéni életet képviseli a természet stigmájával a homlokán és a halhatatlanság krizmájával a lelkében. A szellemiségnek alaptulajdonsága az élet, annak öntudatával fejeződik ki autonómléte. *Az élet nem maga az isteni lét, hanem annak a megnyilatkozása.* A lét a gyökér és az élet a virága; az erkölcsi jellem a kivirágzott élet. Az ember átérzi és átéli a szellemi tulajdonságokat. A születéssel nem változik meg a létfeltétele, a halhatatlanság személyi velejárója a léleknek. Örök életet él, csak az érzései és gondolatai változnak a proteusi állapot szerint az életfolyamatban. Az élet a maga isteni mélységében változatlan lényegű, csak a megnyilatkozásai képviselnek változó folyamatot, de az is változatlan világrend medrében halad a belső törvényszerűség hullámverésével. A morál a léleknek a változatlan életrendje és értékmérője, a halhatatlanság kötelezettségeit írja elő a mulandóságban. *A morális tartalomtól függ az ember egyéni értéke.* — A cselekedetek felíródnak az élet könyvébe, — tartja a közhit. *Azok a lélekre jellemzőnek, a gondolatra rétegződnek.* Magad vagy az Antonius, ami történt és amit cselekedtél. Lelkedbe vésted cirkulusaidat, Archimedes, ne aggódj miatuk! *Az energia megmarad a gondolatban is.* A virág-

ének a költő lelkében régi rózsalevelek humuszából fakad. Nemes érzésed van? Oh! az szentkép lelked könyvében. Az áhitat mennyei vecsernyének az emléke. Nem tudod, mi a jóság, míg jót nem cselekedtél. Nem lehetsz boldog, amíg nem boldogítottál. Ez a lélek erkölcsi világa. *Az életet tulajdonságaiddal édesíted és keseríted.* Magadnak tetted azt, amit másokkal szemben elkövettél. Ha jót cselekszünk; hát megkegyelmezünk önmagunknak . . .

A tünemények elmúlnak, de a kompozíciók megmaradnak. *Az öntudat a szellem ,életkompozíciója'.* — A tudatos ember — mondja Boutroux —, több mint élőlény. Az ember öntudatos személyisége halhatatlan tulajdon. *A halál anyagi enyészete nem vehet erőt rajta.* Az öntudat nem materiális vetület, az élet nincs alávetve az anyagi vesztegzárnak. Minden, ami él, glóriás homloka a dolgoknak. Az emberi lélek földi dolgainak elvégzése után glóriás homlokát a végtelenségbe emeli. Az élet szellemi tartalma a halál után is változatlan marad. *A lélek azzal az öntudattal él tovább a szellemi létben, amellyel itt a vegetatív munkát végezte és a csillagmagasságot bámulta.* Magával viszi szellemi kincseit és öntudatskorpióit. Az élmény sokszerűsége dacára az élet ugyanaz az egységes és azonos ősváló marad. Mi hát az élet mérlege? Az erény és a bűn! Ezeket a földanya dajkálja, de szellemi fogamzásból származnak. A jó és a rossz eredete az életkezdetük és a paradicsomi múltjuk. *Minden teremtett lélek első gondolata az örök élet ,látományából' igéződött az öntudatba.* Ez az az ,ismeret', amit Kant apriorinak mondott. A szellem isteni vízióval záródott a misztikus vonalba, mely alapjában a ,látományhorizontot' jelenti. Az öntudat belső egéből nézzük a világot. Az első emberpár bibliai története ősi lényegget mond el a földi értelem nyelvén. Milton és Madách az emberi lélek nagy élettikát szimbolizálta csodálatos művészettel. Ádám hallotta az isteni szót, látta a kerubtekinetet, érezte a paradicsomi boldogságot, mindezek-

nek az érzetével és tudatával kerül a földi viharba. Szemében édeni káprázat és lelkében isteni fogalom. A földet törli, kenyeret akar, de mindig előtte van a halhatatlan látomány mennyei szózattal és édeni tündérképpel. A lélek *ilyen* ígézetet hozott magával, az isteni valóságból felfogott mennybolttal inkarnálódott az anyagi habitusba. *Az ember a tudat alatt az Isten 'hatnapi munkáját' hordozza.* — Minden lélek ismeri a végtelent — mondja Leibniz —, ismer mindent, de zavarosan. Nem baromi ösztönök forrnak az idegmélyben, hanem világmagvak káosza várja az isteni világosságot. Az öntudat mélyéből tört fel az emberi kultúra shakespearei alkotásokkal és drótnélküli csodákkal. Még annyi minden rejlik ott, hogy évmilliók sem fogják kimeríteni. Még ismeretlen a lélek Yellowstoneparkja! — Minden öntudat magános fogolyként maga álmodja álmát a világról, — mondja Walter Pater. Ez a felfedezések kora? Hátra van még a benned levő egék felfedezése, ember!

Minden nagy gondolat máglyája a földi dolgoknak, felgyújtja belsejében a világot. Az ősi látományt, a szívbe temetett paradicsomot csillogtatja meg az ember előtt. Minden nagy gondolat a külsőről a belsőre hatoló szemléletet ad. Az eszmék és művek a lélek isteni víziójától sugároznak. Savonarola *azt* látta a máglya fölött és Galilei is *azt* pillantotta meg az ingatörvény mögött. Az ember a saját világában *ezt* a mennyei horizontot vetíti ki erkölcsi életével. Ez a lélek örömligete és reménytanója. Az 'első gondolatból' szemezzük titkosértelmű rózsáinkat. Minden életnek megvan az eltemetett Is városa. Az ember szellemi haladása, lelki emelkedése azt jelenti, hogy a lélek restaurálja isteni festményeit. Az ismeretek máza mögött felfedezi a rafaeli freskót. A nemes gondolkozással, életünk elmélyítésével kiássuk az édeni életgondolatot, az elsülyedt Atlantiszt önmagunkban. A gondolatra is idők patinázódnak, rozsdák és iszapok rakódnak. Az egyik ember aranyozással, a másik gyémántcsiszolással szépíti fogalmait. A lélek sebeiben

is keleti gyöngyök teremnek. — Minden embernek annyi a tudománya, amennyi jót cselekszik, — mondja Assisi Szent Ferenc, a „leggazdagabb szegény”. Ujjongtál *u* igazság diadalán? Az diadém benned! A szomorúakat vigasztaltad, az elhagyottat védted? Az királyi jogar smaragddal, topázzal. A gond szellemi öntudatod egéből lehullott meteorkő. *A lelki kincsek az átélt fenséges fogalmakban, a mártíromsággal bizonyított meggyőződésekben rejlenek.* Az erkölcsi tőkéből az angyalok építenek. *A jellem minősége azt mutatja meg, hogy az ember hol vert gyökeret az isteni látomány és az emberi szempont között.* A próféták és a költők az első gondolat látományvonalán állnak a világosság bölcsőjénél. Boross Sándor így énekel: — „Ágam áthajlik szerte ki a szomszédvilágok terére, köröskörülten belepi a nagy mindent lelkem virágzó terebélye”. Swedenborg ezt mondja: — „Az angyalok az égben folyton ifjúságuk tavasza felé közelednek, úgyhogy a legöregebb angyal látszik a legfiatalabbnak”. Ezek a szavak és képek víziót fejeznek ki látnoki erővel. A lélek az „ősi pillantással” fogalmazta meg a gondolatot. Ezt a világosságot elemezni nem lehet. Az ember szellemi és anyagi vonzásban áll, ami belső világába centripetális és centrifugális irányt kapcsol. A szellemi tájékozódásnak égi és földi támpontja van. A lelkierőt az anyagi orientációból visszaforduló gondolat fokozza, az emberi gyöngeséget a materializált szemlélet leheli. Az ember bármerre is tájékozódott, boldogságot akar, a boldogság pedig szellemi igény. *Az anyagnak nincs szüksége sem Paradisora, sem Nirvánára.* A boldogság az illuminait, kielégült erkölcsi öntudat, mely az élménynek az örök étellel való törvényszerű harmóniáját hordozza. Ezt az állapotot pedig az édeni gondolat revelálja, a boldogságnak paradicsomi feltétele van. A léleknek tehát *jó* mindaz, ami szellemi erejét fokozza és azzal boldogságát előmozdítja. Ha valami az ellenkező irányba taszítja, az a *rosszat* jelenti számára. A *jó* a szellemi lehetőség édeni összhanggal, a *rossz* pedig az

anyagi meddőség pokoli dissharmóniával. A *jó*, — Péter szabadító angyala, a *rossz* — pedig Heródes porkolábja. Az vonaloldó, ez bezáródási hatvány a misztikus vonal babiloni fogságában. A *jó* a lelki napoldal termése, a *rossz* pedig az érzéki szemlélet produktuma. *A 'jó' az ősi látomány, az isteni horizont inspirációja, a 'rossz' az emberi látásból fakadt élethelyzet.* A rossz olyasmi az emberi életben, mint a sötétség és hideg a jelenségek világában. A *jónak* valamilyen hiánya ... A rossz nem isteni adomány, az ember teremtette a rosszat a végtelen jóság világában. — A bűn, a pusztulás, a halál — mondja Giordano Bruno — nem valóságok, hanem hiányok. *A lét az abszolútja teljessége, a rossz a szemléletben van.* Mind a kettő a lélek morális aratása az emberi élet barázdáján. A jó a jutalma és a *rossz* a bűnhődése az örökkévalóság napszámosának. Az ember dönti el a saját szalamiszi ütközeteit. *A jó és a rossz az érzet és tudat érvényesült minőségét adja.* Az erkölcsi törvény ezek hatásával szankcionálja az élmény morális eredményeit. — A Gondviselés jót, rosszat felhasznál céljaira — mondja Boethius —, de mindennel az ember javát szolgálja. A rosszal a jóra figyelmeztet, a bűnhődéssel a jutalomra utal. — A bűn büntetése — mondja Origenes — gyógyítószer. *Az emberi életnek valóban paradicsomi memóriája van.* A lényegben így szól: — Ne érintsd ezeket a fákat! — Az örökkévalóságban állsz és összeroskadsz a véges értelem kínjai alatt! *Az élet nem az értelem kérdése, csak a boldogság, az üdvösség bírja el az örök létet öntudattal ...* — Minden dolgot a végtelen öröm teremtett, — mondja az Upanishad.

Mi az erény és mi a bűn? *Az erény a 'jóra' irányuló és azt munkáló állandó szellemi akarát.* A bűn az az öntudatos elhatározás, mely a 'rosszra' irányul és azt szüli az emberi életben. *Az erény már a fogalomalkotásnál érvényesül, a bűnt pedig ugyanúgy már a gondolattal elkövetjük.* Sokrates az erényt tudásnak mondta. Szerinte az a legfőbb 'tudás', amit az ember szerezhethet. Való-

ban az erény és a bűn az értelem ‚életproblémája’, a lelki világban ezek szférája lesz az értelmi képesség zenitje és nadírja. Az erkölcsi törvény ezekkel fogja át az emberi világot. Az ember erényeit az angyal és bűneit az ördög képviseli. Az értelem a mindenkori szemlélete szerint fogalmazza meg az erény és a bűn mibenlétét, de azok delejköréből ki nem szabadulhat. Az ember évezredekig nem ismerte az elektromosságot. Különböző hatásait érezte, de nem tudta azokat megmagyarázni. Az erkölcsi erők is így dolgoznak a világban. Az nem változtat örök érvényükön, ha az ember nem ismeri fel igazi arcukat és rendjüket. *Mindenkor erkölcsi rugókon fordul meg a világ sorsa.* A gazdasági sorvadásnak is a kérdések mélyén morális ‚rákfenéje’ van. Világbékéről beszélnek? Az bizony erkölcsi probléma. — A béke nem csupán a háború távollétében, de a lelkek egyesülésében és az egyetértésben van, — mondja Spinoza. *A világtörténet az elődök erkölcsrajza, amelyet a jellemtelen utódok meg nem értenek.* Az emberi lélek az erkölcsi törvény légkörében vet és arat. Törvény biztosítja belső békénket és kincseinket, a kitartásért és verejtékért megkapjuk a hervadatlan koszorút. Az erény önmagában is királyi tulajdon, a bűn pedig nem marad büntetlen soha! Az élet megítélésében optimista, vagy pesszimista az ember? Ez az erkölcsi éghajlat kérdése, a magunk derús, vagy borús öntudatát látjuk a dolgokon. A lélek is verőfényrel és felhővel tölti ki a horizontot tájai fölött, benne is megvan a déli ragyogás és az erdő misztikája. Az optimista a maga bensejének delét és méhzümmögését élvezzi a bizalom érzetével. A pesszimista pedig a maga világának ködében és nyomasztó hangulatában áll. *Az életfelfogás az ember belső vitája reményeivel és vágyaival.* Magunk szerint ítéljük meg a dolgokat. Mindenki a saját lelkének egéből, vagy poklából nézi és értékeli a világot, tekintetében ott vannak a nap csodái és az éj titkai. *Az erény, vagy a bűn a titokzatos szemüveged, ember!*

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Az akarat és az eszme.

Ez a leveled már tihanyi visszhanggal válaszol. Ha a szülő sötét gondok között ül, hát a derűs gyermekszemek világitanak neki. Ezt írtad ... Lám, kisleányod tiszta szemében is ott van a magasságok kék azúrja csodálatos igézetével. Látod, én deres fővel és gyermekderűvel nézem a világot. Nagy harcok árán visszajutottam az „operenciákra”. Lelkem mindig megérezte a dolgok mögött rejlő szellemi kérdést, mint Andersen királykisasszonya húsz dunyhán a borsószemet. A komor vénség azok baja, kik nem szereztek örök ifjúságot. Azt tartod különösnek, hogy ilyen világosan látom a dolgokat? — Hajh! barátom, az árnyék és a homály csak úgy nőhet a hegyek fejére, ha azok elvesztik a naptekintetet a láthatáron. Én örök napot gyújtottam magamban, lelkem univerzumából kikergettem minden árnyékot és sötétséget. — Megszámlálhatatlan ördögöt láttam és dacoltam velük, — mondja Luther. Hát én is szembenéztem a „gonoszokkal”: Nem azért jöttem e világra paradicsomi múlttal, hogy megegyem égi részemet és a férgekkel tápláljam valaha. Megkövetelem a halhatatlanságból a jussomat. Kalidásza szerint a szelek azért fújnak, hogy a madarak éneket tanuljanak. Ilyenféle tendencia lappang életünk viharai mögött. A belső szélvészek énekelni tanítanak. A dithirambok orkánemzésből születnek. — Tanulj dalt a zengő zivatartól! — énekelte Vörösmarty Mihály a lélek ítéletviharaiban, mikor a „velő megrendült az agyban és iszonyat dörömbölt az égboltozatján”. Umbria szegénye pedig a Naphimnuszt zengte el hasonló lélekáradással a tájfunok fölött. *Szívünk viharai nyomán éneket és harmóniát kell aratnunk!* Ez az élet parancsa. Az óceán hív, követel minket, hát nem maradhatunk a lagunákon az osztriga halászoknál. Mindig az elért állomásokon túl van az utazási célunk. Ha alpesi szépségek

ejtenek meg, hát firenzei gyönyörűségek csábítanak. Menni és énekelni kell! Az egyik ember a gyalupadnál füttyül, a másik a szénásszekeren dalol. Mindenki előretörtet és énekel a maga módján. Nem akarod ezt az örökös tusát argonauta-reménnyel és orpheusi viszontagsággal? Euridikét a Hadesben hagyod?! Nem lehet megállni sem neked, sem a világoknak! A vágyak és remények benned mindennap a titánok csatadalára zendítenek. A csillagszemű messzeségek megigéznek, de a földi dolgok is megbabonáznak. Az ember tele van a maga lényének titokzatos delejességével. Ez az arc vonzza, az a tekintet elriasztja, ennél a lángnál meggyullad, annál a leheletnél megdermed. Az összes tündérek és kísértetek átutaznak rajta, nem heverhet nyugton a subáján, vagy a babérján. A lelke folyton zaklatja, hogy a kuckóban akar ülni, vagy pedig a királyi trónra? Itt a mindenség! foglald el tündérvárait, hódíts magadnak birodalmat a föld és az Orion között! Ez a kérdések kérdése: — Mit akarsz, ember, ezen a világon?! Akaratod szerint fordul a csillagod, minden pillanatban megállíthatod, mint Józsué a napot. A teremtő hatalom azt akarja, hogy a futó percek is örök életet prófétáljanak. A szó és a mozdulat 'ítéleteredmény'. Erről ezt mondod? Ez azt jelenti, hogy olyannak 'ítélted'. A kalapot a fejedre teszed? Hát végrehajtod a belső parancsot. Az emberi szavak a dolgokról szóló ítéletek fogalmazványai. A nemzet nyelve egész szókincsével a nemzeti léleknek a belső és külső kérdésekről adott döntvénytára. A szint ilyennek mondja, az ízt olyannak tartja? Ez az 'ítélete' az összes tulajdonságok és vonatkozások figyelembevételével. Nem szóihatunk addig, míg ítéletet nem fogalmaztunk. Az érzet és a tudat a lélek herkulesi válaszútja. Ezt a munkát, vagy azt a célt választja magának!? *Minden öntudatba jutott dolgot értékelni kell.* A jót akarja? A választással a belső fórum ítéletét hajtja végre. Az ítéletszót újra megnézi és átgondolja? Az már csak perfelvétel, vagy fellebbviteli tárgyalás a felsőbb törvényszék előtt. A du-

dorászással és sóhajtással is a jó és a rossz között választunk. Minden életmegnyilatkozással az erkölcsi világrend eredeténél, az erény és a bűn forrásánál állunk. *Barmit is gondolunk, vagy teszünk, a jót műveljük, vagy a rosszat produkáljuk.* Az ember mindennel a szellemi lehetőséget, vagy a materiális meddőséget idézi elő, halált, vagy életet lehel a világba. — Ezt mondja az Isten — kiált fel Jóel próféta —, kitöltök az én lelkemből minden testre. Az ember is kitölti a maga lelkének tartalmát a dolgokra életével.

Az erkölcsi törvény szférája átfogja a szót is, nem lehet a moralitásból kiszakadni gondolatban sem. Az örökkévalóság valóban a szívredők minden titkát tudja és látja. *A lelkiismeretben a bibliai dúsgazdag kiált át a szegény Lázárnak.* Az embernek minden szavával és tétével választania kell az öröklét és az enyészet, a boldogság és a gyötrellem között. Az örök igazság mandatóriusa a bírói talárt nem vetheti le soha. Minden pillanatban ítéletet kell mondania döntésével a saját gondolatai és cselekedetei fölött. A lélek minden irányban az iráni mithológia „Csinvat-hídjához” ér, ahol kérdőre vonják és csak szellemi igazolással lehet átkelni. Az erkölcsi törvény abszolútigazságot követel önmagunkkal szemben, azt az igazságszolgáltatást emberi tekintet nem befolyásolja. Ha valamikor hazudtál és áltadtad magadat, hát reád olvassa megmérgezett öntudatod. Az ember kicsinyességei, apró dolgai is Fortunakereket forgatnak. Az atom is naprendszer, a pillanatnyi szeszély is a gordiusi csomót bogozza.’ Látni és elgondolni nem lehet olyant, amiben nincs élettartalom. Ha csak a füstöt látja valaki, akkor is a tűztulajdonságokat érinti tekintetével. *Az ember mindenben a lényegét munkálja.* ítélete a jó és a rossz mérlegén az univerzum súlyát mértékeli. Az örök élet az Isten értékelő ítélete az örökkévalóságok fölött. *Az élménnyel a magunk ítéletét foganatosítjuk a saját világunkban.* Értékelésünket isteni törvény szancionálja. *Ez-zel természetfölötti kifejezésre jut a teremtettt lélek aka-*

rata. Az ember tevékenységében abszolúterő funkcionál. *Ez az akarat!* Magunk határozzuk meg sorsunkat a szellemi valóság és a materiális jelenség között. Akaratunk szerint jót teremthetünk és rosszat formálhatunk. *A legnagyobbat és legtöbbet produkálhatjuk, ami a teremtésben lehetséges létérvennyel.* Az akaratot az életlényekben semmi sem korlátozza. Az ember az isteni tulajdonságot is akarhatja. Az akarat a lélek természetfölötti életképessége, az akarral nyilatkozik meg a személyiség 'igehatalma'. Mindnyájunkat legendás oroszlán szolgál, mint Szent Jeromost a betlehemi barlangban. *Szellemnek csak szabad akarata lehet.* Az akarat az élettől is független tulajdon. A szellemi akaraton kívül csak mozgási törvényszerűség van meghatározott életrenddel, de az is a mindenható akaratot jelzi. A dolgokban rejlő ellentétek nevelő iskolák és tűzpróbák az akarat számára. Az erő a gyöngeségben szilárdul, — mondja Szent Pál. A betegségek igazolják az egészséget. Lucifer harca Gábiel diadalát provokálja . . .

Az akaratban a természeti korlátok folytán determináltságot lát az emberi elme!? Az értelem a saját kötöttségét fogalmazza bele. *Az akaratnak morális jelleme van.* A lelki céltudatot képviseli. Nem az értelem kormányozza. *A lelki világban nem a földet, hanem az eget bízták az akaratra.* Az értelmet is az mozgatja tündérújjával. Az akarat szellemi irányban korlátlan, de az ember a saját életén kívül semmit se 'determinálhat'. Csak a maga világának a teremtő ura ... Az anyagi törvényszerűséget fel nem oldhatja. A kémiai vegyrokonságot meg nem szüntetheti, a fizikai tüneményt meg nem változtathatja. Nem semmisíthet meg semmit az erőrendszerben. Ezek nem állanak az ő szellemi lehetőségében, ezek a misztikus vonalat jelentik számára. Nos! a lelki akarat keresztül törhet ezeken a korlátokon is! *A lélek a maga világában mindent megtehet.* A fizikával és kémiával kitapogatott misztikus vonalat is föloldhatja önmagában. A saját életéből eliminálhatja az atlaszi terhet. Az akarat a

lélek isteni potenciája, amelyet halhatatlan szellemi öntudatának érvényesítésére kapott. *A szellem a maga irányában nem ismer lehetetlenséget*'. A teremtő erő a dolgok fölött álló ige hatalom. Csak az értelemre nehezül a tehetetlenség, mert az anyagi méreteket hordozza. Az akarat pusztá megnyilatkozásával is túljár az értelmi dolgokon. A regisztere ott kezdődik, ahol a természeti determináltságok véget érnek. *Az élményben a szellemi szabadságot érvényesíti*. Az ember a maga mindentől független szellemi akarata szerint választja ki életértékeit. Ő maga dönt a saját sorsa fölött. *Ez a legnagyobb dolog a mindenségben*. Az erkölcsi törvény akarata szerint érvényesül életedben. *Az akarat a legnagyobb erő a földön*.

A természeti rend az élet erkölcsi világrendjét szemlélteti és a lélek éppen azt teljesíti ki öntudatában. A látható világ a belső világban a szemléletet adja, amelyet az isteni látományig mélyíthetünk. Életellenesen gondolkoznak, kik akaratit determináltságot látnak. *A természeti rendet nem lehet megváltoztatni, mert az a változatlan életet tükrözteti*. A csipkebokor ég és mégsem ég el a csipkebokor. Minden tünemény az örök élet arca „Maya fátyolával”. — A létezők legmélyebb mélyén lakik a lét, — mondja a Mahabharata. Az új alakulások az örök erőrendszer új tüneményei. A gondolkozásodban van, ember, az a nemezis, amit a természetbe beleolvastál. Az akarat titáni fegyver kebled végzetével szemben. *Már legyőzted azt, ha nem látod a dolgokban*. Az emberi gondolkozásban az a Bolygó Hollandi, ki a Jóreménység-foka körül cirkál az ítéletnapig istenkísértő hajójával. Ha akarod, lélek, az egek is megnyílnak benned. A természeti élet a maga energiáiból orkánt és tengert nagyít. Az akarat is így hatványozza az emberi képességeket. *A léleknek midátszi érintése van*. A regebeli király kezében minden arany lett. A lélek hatása alatt a dolgok mind »átszellemülnek'. Ha az anyagban látja a lényeket, akkor azt felruhazza a maga tulajdonságaival. A tények-

bői igetartalmat desztillál. *Mikor az értelem magyarázatot, elméletet konstruál, a lélek midászi akaratát teljesíti.* A dolgok tündérvalója él bennünk, mely a prózai adottságból költészetet csinál. *A lélek nem túri meg maga körül csak a hasonlóságot.* A szimpátia és az ellenszenv ebből a természetéből fakad. Mindenbe a maga »szempontját» nyilazza szellemi tekintetével. Ez a kivetített »szempont» pedig értelmi fókuszgyűjt a dolgokban, amelyek attól szellemi megvilágítást kapnak. Ha azok értelmi fókuszja a lélek életérzetének megfelelő gondolatformát tükrözteti vissza, akkor a maga »ősi látományát» pillantja meg bennük. *Ez a dolgokba belenézett paradicsomi gondolat — az emberi eszme.* Olyankor az értelem szemében a látomány fényétől »tündérkaprica» támad, mely az ember misztikus vonalát varázsos szépséggel színezi és a lelki látást az igéző életformára láncolja. *Ez a mindenkori eszmeirány.* Az ember az eszmék világából, az angyalok udvarából ki nem szakadhat. *Az életet jelentő isteni érzet és tudat emberi víziója az eszme.*

A világ a maga útján mindig eszmeirányban halad, a dolgokon túllevő csillagtitok vezérli. *Az eszme a »vonálnélküli» pillantást jelenti a földön.* Az élet isteni tartalmának a hitbéli szemlélete és az mindenkor az erkölcsi öntudat minőségének megfelelő víziót mutat. Az eszme az a sínai tűzfelhő, amelyben az örökkévaló megjelenik előttünk. *Az eszmék útján érintkezünk az isteni hatalommal és igazsággal e világ fórumán.* Az eszmék a gondolatok őrangyalai. — Minden hely, mit meglátogat az ég szeme — mondja Shakespeare —, a bölcs embernek mindmegannyi boldog rév és kikötő. Az eszmével jelzi az ég szeme a maga látogatását a földön. Mikszáth juhásza »A beszélő köntösben» a csillagok állásából spekulálja ki, hogy merre találják meg a kecskeméti utat. Az eszmék ilyen csillagok a földi sötétségben. *Az emberi akaratot a cselekvésben mindig valamilyen eszmeirány vezeti.* A lélek a maga látása szerint mindent eszményít, a kebelbéli farkasok üvöltéséből is Wagnerzenét csinál. Az

állati ösztönökben is égi gyönyörűségét keresi. A bosszútól is gyönyört vár. A kéjenc feneketlen mámort akar. A kincsszomjúságnak sincs határa. A zsugori a kenyérmorzsát is aranynak tartja. Az emberek életfelfogásuk szerint törik magukat, de elgondolásaikból egyformán ‚ideált’ csinálnak. Ebben nincs különbség az idealista és a materialista között. Az egyik ideára épít, a másik valutára, de mindketten ugyanabban a Felhőkakukvárban laknak. Minden ember a jellemének és élményének megfelelő eszmevonásban áll. Az idealizmusban és a matériáлизmusban egyaránt eszményített célok revelálódnak. Ilyen, vagy olyan az ember világnézete, de a ‚tündérkapricából’ ki nem szakadhat. Egyszer savonarolai hittel Isten országát akarja a földön, máskor marxi gondolkozással a szakszervezeti paradicsomot tervezi. *Ez is, az is eszmeirány.* Az egyik a szellem, a másik a matéria oldaláról nézi és értékeli az életet. A dolgok megítélésében és a célok kitűzésében a lélek különböző szemüvegei érvényesülnek, de akarata mindenkor az élményéből kialakult szemlélet megvalósítására tör. A maga világát akarja. A boldogságigény hajtja a különböző tengerekre, de az eszmeirány adja a delejtűt. Az eszme a mindenkori világnézet glóriája, a mi planétánk Saturnusgyűrűje, az Orion ragyogó csillagokkal kihímezett öve. Az tündököl az emberi láthatárban minden szívárványok és kékhegyek mögött. — Vagy meg kell látnunk — mint H. Poincaré mondja —, vagy be kell hunynunk szemünket. Az akarat ilyen mennyezet alatt trónol a dolgok fölött . . .

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

A boldogság és a jellem.

— Nem lehet mindenki nagy ember — válaszolod —, kicsinyek, gyöngék is kellene. A kicsinynek is nagy, ^a gyöngének is erősnek kell lennie! *Ezt a parancsot és rendelést szántja a lelkekbe az élet.* Senki sem lehet ki-

vétel a halhatatlanok sorozásánál. Mindenki bölcsőjébe leteszik a marshallbotot. Keserű sor és fenséges feladat embernek lenni. A nagyság inspirációját hozzuk magunkkal, de az emberi szükségletek féregsorba szorítanak. *A mindennapi kenyérre költjük a világnál többet érő kincseinket.* Csalódások és keserőségek sorvasztanak. Az örök életre gondoljak, mikor a holnap rémít? A halhatatlanságért verekedjek, mikor nem bírok a háziúrral és az uzsorással? Oda a megtakarított pénzem! Családi házról álmodoztam, de már a sírhelyre sem futja. Mások más okból keseregnek, az egyik átkozódik, a másik revolvert ragad. A szívekben vihar tombol timoni gyűlölettel és Nióbe-fájdalommal. Az állás, a jövedelem, az üzlet oda van! Az igazi érdemek és a hamis ambíciók szakadatlanul trónörökösödési háborút folytatnak. A le-törték sírnak és a győztesek mosolyognak. Az egyik elérte a célját négyemeletes házzal, a másik pedig feleségül vette Csipke hercegnőt. Boldogok és boldogtalanok hullámoznak az utcákon, jólét és nyomor váltakozik londoni vásárral. Ilyen az emberi élet! — A szorgalomnak is fanyar a gyümölcse sokszor. Az ember ritkán éri el a megérdemelt jutalmat, viszont a strébernek érdemrendje van. Az igaztól ezen a földön még az ördög is fejadót követel. *A világ az ember nyelvére fordított isteni remekmű, amelyet szatócsboltok és csapszékek kommentálnak.* A dolgok nagyon is tótágast állnak. Az erők sorvadnak és a gyöngeségek dominálnak. Ha a dölyfösség és kapzsiság kifárad, hát a hiúság és torkosság veszi át az uralmat.

Ez a kor, barátom, olyan, mint a dantei erdő, melyben a levelek is nyögnek és véreznek. Tantalusi kín járja át ezt a világot, pedig az évezredek legmerészebb boldogságálmát szötte az anyagba komponált örökkévalósággal. Az ember önmagát gondolta el ‚mindenhatónak’ a dolgok fölött. Az értelmi nagyság titáni tetőfokán tapasztalja meg a tantalusi sorsot. Mikor inni akar a gyöngyöző boldogságból, hát a Léthehabok elszaladnak. A

beteljesült vágyak újabb sóvárgást szülnék. Az elért célok elérhetetlen messzeséget lebbentenek fel a láthatáron az örök vándor előtt. Minden átváltozik, ha az ember megfogja. Az arany elolvad, higany lesz, mintha Lucifer adta volna. A kék madár, nem kék már. A boldogtalan a halált hívja, de a paloták ura is reménytelenül roskad a sírba. A szerencse fia is Mefisztofelesszel, vagy a „velencei kalmárral” köti az üzletet. Ez az élet így értelmetlen és céltalan, ez a világ így emberi oktalanság, vagy isteni örület. Shakespeare szerint azért születünk, hogy az istenek, mint bolhákat leöldössenek!? *A mai kor tragédiája olyan ibseni dráma, melyben hazug elméletek képviselik az antik végzetet.* Oswald iszonyúan szenved, a vérbajt a görög tragédia nemezisének érzi és látja, pedig az egész drámát meg lehet szüntetni felvilágosítással és sulfarzannal. Az ember nem a cél irányában keresi az élet ígéretföldjét és húrozott örömeit. A lényegtelen külsőségekre, a babiloni vizek homokzátonyaira épít. A könnyebb végét keresi és a lehetetlen oldaláról fogja meg az életet. A vízcseppnek agyagon, sziklán, patakon és tengeren kell átmennie, hogy a ragyogó szépség beszívárványozza a magasságban. Az emberi életnek is ilyen szívárványtitka van. — Az istenek illúziót adnak, — mondja a költő. Ezek a mi keblünk habszülte Vénuszai. *A lélek illúzióval magyarázza meg a garasos értelemnek az élet titkait.* A maga dómjának ablakfestményein át bocsátott színes sugarakkal, szentek homlokán tündöklő fénnel világítja meg a hétköznapi sivárságot. *Az illúziók a szellem parabolái.* Illúziók irányítják ezt a hajszás, aranylázás világot is, mely a maga délibábját realitásnak mondja. — Ha a históriából — mondja LQ Bon — kiküszöbölnék az illúziókat, a történetnek vége volna.

A lélekben erőseknek adatik meg a boldogság édeni mértékkel. Nem azok az erősek, kik legázolnak mindenkít. Azt megteszi az elvadult bika is. Az erősek elsősorban a magukban öklelődő bikát kötik pályárára. —

Várák megvívójánál erősebb az — mondja Ovidius —, ki önmagát legyőzi. Az erők önmagukon diadalmaszkodnak. A zabolátlan szenvedélyeket és telhetetlen ösztönöket visszaparancsolják a sárkánykebelbe. Az erőseket az önuralom mutatja meg, amelyet nem rúghat fel a csülkös és patás indulat. — Az önuralom a szellem uralmának kezdete, — mondja Foerster. *Azok hatalmasok valójában, kik fölemelik az emberi szívet.* Ez az ‚avernai’ ösvény vezet a boldogság útjára. Önmagunkban kell megvalósítanunk azt, amit a bomlott világban keresünk. A boldogság nem az anyagi javak összesége, hanem a szellemi kincsek teljessége. *A boldog öntudat az önértékek tárháza.* Boldog szeretnél lenni? A mesebeli boldog ember ingét akarod, boldogtalan?! Akkor harcold ki önmagádban a hiúságoktól és gyöngeségektől való függetlenséget és hatalmat! — A jó ember számára nincs rossz sem életében, sem halálában, — mondotta Sokrates a méregpohárral kezében. *A lelkedben van az, amit a világ birtoka sem adhat.* A külsőségek embere csak kóccal tömött bábu, amelyet a gyermekcsíny is elpusztíthat. Ha boldog akarsz lenni, akkor *nagynak* kell lenned. Lelkedben azt a herkulesi erőt kell megszerezned, amely már a bölcsőben megfojtotta a kígyót. *A nagyság — a léleekben kiépített világbirodalom/Nem* kell ehhez sem krózsusi kincs, sem császári hatalom, a falusi bakter is elérheti *ezt* az időtlen nagyságot. Azok a lelkek lehetnek csak boldogok, kik megtalálták önmagukat az élet felfedező útján. A világ nem tud róluk, de azért ők ennek a világnak örök büszkeségei. Az isteni mérték rajtuk mutatja meg, hogy milyen törpék a ‚híresek és kiválók’ a legtöbbször. A boldogság a lelki nemesség koszorúja. Én az igazán ‚boldogoknak’ szavazom meg a márványszobrot. Talán írni sem tudnak, de azért világraszóló csoda és példa az életük. A zengő ércnél és pengő cimbalomnál szebben muzsikál a szívverésük. — A szép erkölcs a legszebb remekmű,—mondja Prohászka Ottokár. A boldogok önmaguknak élnek és az emberi közösség-

gért nem tesznek semmit!? Csakis ők munkálják az emberiség örök céljait. Magukon keresztül utat és hidat építenek az infernális örvények fölött a boldogtalanok számára a paradicsomi partokra. A boldogok élete és példája a lángoszlopod, ember, az ígértföldre vezető úton. *A sokratesi élet többet tett az emberiségért, mint a híres cézárok és népboldogítók egész légiója.* Mikor az athéni bölcset azt mondta, hogy egy Isten van és azért az igazságért meghalt, akkor az emberiség mandátumot kapott isteni impériumra. Az ő nyomában találta meg Platon az örökkévalóságot. Ellenben a világhódító Nagysándorok' néhány történelmi adatot és sok lyukas mogyorót hagytak az utókorra. — Nagy Sándor, Julius Cézár, Pompeius mik Diogeneshez, Herakleitoshoz, Sokrateshez képest? — kiált fel Marcus Aurelius császár. Az ércebeöntött hírességek kevés kivétellel jégverést jelentettek ezen a boldogtalan világon. Az egyik kínzó sötétséget borított a dolgokra, a másik felgyújtotta a világot 'hasbeszéddel'. A luciferi jótétemények' miatt szenvedsz, Ádám! „Sötét és káromkodó prófétáid” ették meg a jövődet, Európa! Dante Infernójában gyötrődő lelkek égnek a szarkofágokban és azok világítják meg a csarnokot a lángoló kinnal. *Ilyen fényből fakadt a modern idők „felvilágosodása”.* Ezt a 'kultúrigényű' infernót, ezt a kegyetlen sorsot azok vetették el, kik az élet koncepciójából elsikkasztották a lelket. A 'démoni költőktől' követeljétek vissza a babért és az aranyfóliát, „mely Faustot az ördögnek elszerezte”. *A géniuszokat szellemük és életük harmóniájából kell megítélni.* A vulkánok elemi erőket mozgósítanak, de nem lehetnek a lélek, a boldogság inspirációi. Háborogni, szétomolni akarsz, ember, vagy pedig halhatatlan lényeged kiteljesülését keresed? Ha nem *ezt* akarod, akkor is *ezt* az utat járod. A boldogtalanság, a kétségbeesés a belső sorvadás láza, kitör a lélekben a mocsaras gondolatátjakon szerzett malária. —; Mikor a földön sírnak és jajgatnak, a pokolban dári-dót csapnak, — mondja a középkori ének. Nagynak és

erősnek kell lenned, vagy pedig elmerülsz, elpusztulsz a gyöngeségek és gyarlóságok hínárjában.

Nem járok vaskalapban, nem dobok követ a gyarlóságokra. Magam is megjártam az infernót és a purgatóriumot. Én is voltam must a magam idején. Megértem az emberi gyöngeséget, az aranyra tapadt tekintetet, én is verejtékkal szerezem a falatot. Az emberszeretet édes-ségével enyhítem e világ keserőségeit. Oh! együtt érzek a boldogtalanokkal. Az embernek *évai* anyacsók ég a homlokán. A démoni erővel és az emberi szenvedélyekkel nem lehet vitatkozni. Azok egyébként is szomszédságban laknak. Azok leütik Jokhanán fejét, ha az ezerevű Salome úgy akarja. — Az oroszlánok nem férnek meg a tevehajcsárokkal, — tartja a keleti szóbeszéd. Az oroszlánokat a fegyverkezett félelem kiirtja, vagy vas-ketrecbe zárja. A hízelgő macska képviseli az oroszlánfajt az emberi háztartásban. Az erősben ellenséget lát az ember, a gyöngét nézi rokonszenvvel és megértéssel. Esztétikai élvezete is a machbeti vakmerőség kudarcából fakad. A gyűlölet az ember oroszlán-hangja és a szeretet érzésével turbékol. A szeretet pedig isteni tulajdonság, míg a gyűlölet a gyarlók sajátsága. A gonoszságot, a hffványságot, az ámulást *gyűlöled?* Az azt jelenti, barátom, hogy az eszményt és az igazságot *szereted*. A *fondkjdról* nevezed meg szerelmedet. *Az ember megfordított fejjel áll a teremtésben.* Az Isten gyermeke a luciferi tettek zsenialitását bámulja. Mindig a maga hátát és a dolgok árnyékát látja. A „haladással” eltávolodik a céljától, az érzelmei és gondolatai a szellemi feladattal és lehetőséggel fordított viszonyban vannak. Ráktájékozással nézi és járja a világot. Innen a mély meghasonlás az ember céljai és elért eredményei között. A szaharai homokba hiába hull az égi áldás, nem hálálja meg azt virággal és gyümölcscsel . . .

A boldogságot az ellenkező irányban kell keresni! A lelkeddel kösd meg a konkordátumot, ha békét és harmóniát akarsz a világgal. Akkor a gondjaid és reményeid

más értelmet és más megvilágítást nyernek, akkor az anyagi csapások örvényei, a különböző Szaharák számumszelei el nem pusztíthatnak. Nem leszel földönfutó, ha van lelki csigaházad. Az emberi csalódások megerősítenek az isteni bizalomban. Nem rohansz az őrzőgöckel, de azért messze elhagyod őket. Korállsorsod lesz, de azért a nagyságot munkálod. Névtelen harcokon és apró győzelmeken át ‚erős és nagy ember’ lesz belőled. — Az isteni kegy sugara gyullad ki a homlokodon — mint Pindaros mondja. *A szélbe fújod azt a problémát, amitől az emberek ezrei megbomolnak.* Itt érvényesül korlátlanul a szellemi akarát. Napoleon serege megakadt az Alpoknál. — Ne legyenek Alpok! — mondotta és az Alpok nem tartóztathatták fel diadalútjában. A lélek is így van a maga akadályával. A különböző Alpok eltűnnek az ő útjából is, ha a maga napóleoni öntudatával akarja, Schmidt aus Sigismundhausen egyik allegóriájában gyönyörűen fejezi ki a szellem belső viaskodásait. A Lélek a „béke völgyébe” akar menni. — Csak itt juthatsz át e sziklafalon — mondja neki a láthatatlan vezető. — Itt nem lehet — válaszolja a Lélek —, hiszen repedés sincs ezen a sziklán. Összezúgom magamat, de lépést se tehetek. — Csak indulj neki és ne törődj a ‚lehetetlenséggel’. A Lélek érthetetlenül nézi a dolgokat, de erős bizalommal nekivág a sziklának. Arra a kőfal szétválnak és utat nyit. Mikor már átjut a szakadékon, a túlsó kijáratnál tigris fogadja ugrásra készen. Ha a Lélek megijed és visszafordul, hát a szörnyeteg elpusztítja. Neki megy a vadállatnak és arra megtorpan, eltűnik a tigrisborzalom. A Lélek erős önbizalmával megsemmisíti a sziklaakadályt és a halálos veszedelmet. Ez a lelki élet misztériuma. A problémák ilyen sziklákkal állnak az utunkban és a gondok ilyen tigrisek a családi küszöbön. Ha elcsüggedünk, a sziklafal megdönthetetlen, ha megrendülünk, a szörnyetegek felfalnak. — Álljatok ellent a gonosznak és elfut tőletek, — mondja a biblia. Azon fordul meg a sorsunk, hogy bízunk-e önmagunkban?!

Az élet nem az értelem, hanem a bizalom kérdése. A lelki nagyság a sziklákat áttörő, a szörnyetegeket megsemmisítő önbizalom koronája. A boldogság a lélekben nagyok és erősek jutalma. Izlandot tűzerő hozta felszínre a jég-hegyek között . . .

A boldogtalanság az emberi gyöngeségek lidércnyomása és a boldogság a lelkierők felszabadító hatalma. Ugyanabban a helyzetben boldogtalan és boldog lehet az ember. Nem a *külső* helyzet, hanem a *belső* tartalom a döntő. — Az igazságot olajjal, viasszal kentétek és arra legyek ragadnak, — mondja a Korán. Hányszor mosolygunk azon, amin valamikor sírtunk. Ezt, vagy azt kétségbeejtő szerencsétlenségnek tartottuk, de idők folytán onnan datálódik életünk verőfényes korszaka. Végzetes lesz sokszor, amit jónak gondoltunk, viszont a rossznak *tartott* dologból áldás fakad. A lélek mondja meg, hogy mi van veled! A problémákat mi csináljuk magunknak, az oedipusi szfinxet magunk állítjuk a saját utunkba. A vágyaink és céljaink falnak fel, ha nem tudjuk azok talányát megoldani. *Az ember maga áll a saját útjában.* A 'szikla' és a 'tigris' a szemünkben van. A saját szívünk és eszünk szörnyetegeivel viaskodunk. A kapzsiság elveszi a második tál ételt és a könnyelműség megrentja álmunkat. Gyűlölködésünk meghajszol és a jellemtelenség a fejünkre nő. *A hiú embernek a tükörben álló 'figura' parancsol.* A góg a mesebeli szamár, mely oroszlánbőrben jár. A lobogó indulattal önmagunkat ostromozzuk, a másradobott kő betöri a saját homlokunkat. A természet jelenségei a dolgok szétágazó szövevényéből fakadnak. Minden forma különböző mesgyék kereszteződése, az ember dolgai is így vannak. *Szétágazó szövevény központja a szív, de ilyen a szenvedélyünk is.* A szerelem érzésével a lélek igényei és a vér kívánságai fejeződnek ki, ezeken túl egy másik lény útját és a társadalom élethálózatát keresztezi. Az ember boldogsága, vagy boldogtalansága olyan delta, amelybe folyamrendszerek torkolnak.

A lélek birtokát is telekkönyvi mesgye határolja, ez a vélemény a te telked, az a gondolat pedig a másik ember tulajdona. Vágyaid és reményeid határvillongást támasztanak. Ha vagyont akarsz szerezni, akkor a mások tulajdonát és verejtékét érinted. Ha kevély és elbizakodott vagy, akkor a többi ember önérzetét sérted. Kemény szavaid és briliánsgyűrűid ilyen, vagy olyan hatást okoznak, megütközést és irigységet keltenek. Még azok is viszonylatot bolygatnak. Az érzések és gondolatok mindig az erény és bűn határán járnak. A tokaji bort, vagy a fácánpecsenyét élvezed? Csak egy fokkal túlozod az élvezetet és már átcaptál a tobzódásba. A magad tulajdonát megvéded? Ez helyes dolog, de vigyázz! párkányra léptél. Ha ezt túlhajtod, az önzés tör ki belőled. A művésznő énekében gyönyörködsz lelki elragadtatással? Már megcsillant szemedben a tiltott érzelem. Az ember természetes és jogos hangulatai természetellenes és jogtalan igényt támasztanak. A vasorrú bűnök mind ártatlan tündérségek voltak gyermekkorukban. A felkötött gonosztevő egy szerelmes édesanyának ártatlan kisdede és szemefénye volt. Az emberi élet az erkölcsi viszonylatok és anyagi szövvények hullámgyűrűjében áll. Ha megvágod az ujjadat, katasztrófát okozol a sejt és a vér életében. Ilyen katasztrófát jelent a bűn is a belső világban, olyankor az életerők 'véreznek'. *Az ember a dolgok között nem tehet egy lépést se, hogy a maga erkölcsi lényével találkozása, vagy összeütközése ne volna.* Hol az Ariadnefonál e labirintusban?! E kereszteződések hálózatából hol a kivezető út? *Az erkölcsi élet!* Az ember minden században olyan dicsőséggel és erővel megnyilatkozó férfiút vár, ki utat mutat és isteni küldetésének hitével gyűjtja fel a világot. Sokrates élete és halála termékenyítette meg a Platonok lelkét, Jézus életén és halálán nyugszik a kereszténység megváltó igazsága.

Az ember az Istenben él; ezt az életmagasságot kell elérnie az örök embernek az erkölcsi emelkedéssel. *Ez* a krisztusi életgondolat. Az isteni bölcseségnek az er-

kölcsi élet a platóni akadémiaja. A logikának a dolgok legmélyén az etika az alapja. A beavatottak gradusát és az angyalok zsenialitását szerezzük meg az erkölcsi gazdagodással. Annyi problémát oldottunk meg, ahány nemes gondolatunk van. A lélekben ezen az úton öntudatosul a maga és az élet isteni tartalma. — Eszméi villanások, sugárzó fények, gondolatai meglátások, bizonyításai intuitív fölfedezések, — mint Szent Ágostonról mondja Kühár Flóris. Éppen a hippói filozófus egyik legszebb példája annak, hogy az erkölcsi emelkedéssel miképpen törnek fel a lélek felszabadított keruberői. — A Szentlélek zsenialitásai — mint Prohászka mondja. A „Vallo-mások” a lélek szabadságharcáról és a benne lakó örök gondolat diadaláról beszélnek. Az erkölcsi öntudat beveti az elmét tűzmaggal, a gondolatot átsugározza az élet isteni naptitka. *Az élet a legmélyében maga a teremtő gondolat.* Megfoghatatlan az ember számára. Az életet önmagát nem lehet látni és megtapasztalni, csak a különböző megnyilatkozásait. A dolgok úgy vannak benne, mint gondolattartalom, mint eszme-csirák „logoi spermatikoi”. A lélek az erkölcsi étellel ezt a ‚gondolattartalmat’ öntudatosítja magában. *Az erkölcsi nagyság a teremtő gondolat napközelségében álló öntudatot jelenti.* Itt már a gondolat a láng beszéde a tűzzel, a fény pillantása a villámra. — Az Istenség csak a tiszta lelkeket méltatja az igazság teljes megismerésére, — mondja Platon. Az erkölcsi világrend az eltévedt vándorok kalauza. Az erénnyel szerzed meg a boldog élet ‚alapismereteit’. A boldogság és a harmónia erkölcsi eredmény. *Az igaz ember a megtestesült isteni ‚Igazság’ ezen a világon.* A szép karakter az egek honossági bizonyítványa. A jellem a legmélyebb ‚bölcseleti rendszer’ az ég és a föld szintézisével. Az nem elvont elmélet, hanem élő remekmű. Az az élet mindent átfogó, megvalósító bölcsesége. Malebranche ezt mondotta tanítványának: —Az első parancsolat, amelyet neked a logikára nézve adok: — Légy jó ember! Az erkölcsi önérték már az életlényeg irányába

visszafordított emberfejet jelenti. *A jellemes ember a dolgok megértésének és a helyes tájékozódásnak a titkát fejt meg önmagában.* A jellem az élet isteni tartalmának a szellemi kinyomata egyéni bélyeggel. A kérdések összefonódott cserjésében a kivezető utat és a hajlamokra a mértéket a jellemes férfi önmagában találja. — Kormányozni annyi, mint helyesen élni, — mondja Konfutse. Az élet neveli az emberiség pedagógusait. Az embert a mindennapi szükség is nagyságra sarkalja, a fizikai élet is lelki nemességet követel. *Az erkölcsi világrend igaz embert, szép jellemet akar.* — Ma minden zűrzavarból kiszabadultam, jobban mondva a zűrzavart kidobtam magamból — mondta Marcus Aurelius —, mert nem kívül volt, hanem belül, az én téves felfogásomban. *Ez a lázas, kétségbeejtő létharc a jellemtelenség, az erkölcstelenség ítéletszerű következménye.* Nem a polgári erkölcsöt, vagy a gentleman-jellemet reklamálja az élet, hanem az emberbe organizált, a szívvilágot harmonizáló morált sürgeti. Nem rendőröket verbuvál őrszemeknek a kapukba, hanem lelki mélységet és tisztaságot követel a házakba. A világ önmagát mimikri bölcseséggel kormányozza, de az életnek változatlan paragrafusa van. — Az ember élete Isten jelenlétével van tele, — mondja Prohászka. A jellemtelenség és erkölcstelenség zúdítja a katasztrófákat az emberi világra. — Az voltál-e, aki vagy? — kérdi a lélektől az egyiptomiak ibiszfejű istene az ítéletnapon. Az élet is ilyen kérdéssel állít meg minket a boldogságért rendezett hajszában. A mai boldogtalanságnak a tegnapi hamisság az oka. *A jellemtelenséget kergessétek ki a közéletből — és biztosítjátok a jobb jövőt!*

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.
A vallásosság és az istenfogalom.

— Ha a szíved hű és kitartó, gyorsan szárnyalnak feléd a boldog halhatatlanok, — mondja Zoroaster. Az egek irgalmát az emberi szív harcolta ki a maga csodahitével. A szív nem tud belenyugodni az értelem prózai szavába. Benne tüzes szomjúság lángol az el nem múlt öröm, a hervadatlan szépség után. — Nem lehet egy emberi életbe belefoglalni azt, ami után való vágy egy emberi szívben lakik, — mondja Bognár Cecil. Az emberi szívet a szenvedélyek orkánjai dűlják fel, de azért a szívredőkben mindenkor paradicsomi emlékek bujdosnak. Az érzelmek könnyel és mosollyal nyilatkoznak, a gondolatok pedig komoran hallgatnak. Az átkozódásnak és az imádságnak a szíven át vezet az útja. *Az életnek érzelmi mélysége van.* A glóriát csillagszerелеm szülte és Maddonnagond ringatta. A szívekben keressétek meg a meny nyet és ezt az őrző világot. A szív a rózsalugasod és az elme a gépházad, ember! *A szívre bízták az angyali titkot.* A zeusi bosszú is a saskeselyűt a prometheusi szívre uszította. Az emberiség az eszményeit a szívével munkálta ki. A szeretet, a jóság és az irgalom Isteneben találja meg a szív a rendületlen bizonyosságot. Az értelem lázadott és tagadott, de a szív a maga Isteneben sohasem kételkedett. Ha megtévedt a bűn zengő csalitjában, hát bűnbánatot balzsamozott ki önmagában. Az isteni tragédiában az elme — Pilátus volt, és a szív — Mária Magdolna. Az ember minden Jákobálma és csodaforrása a szívből fakadt. A szív a gondolat damaszkuszi útja. Az összeroskadt értelmet mindig ő állította talpra az évezredek forgatagában. *Ha megtalálta a szívét, újlétre ébredt a meghasonlott ember.* Brutus lángesze akkor omlott össze, mikor miatta megszakadt Porcia hű szíve. Napóleon azért veszett el, mert szívtelen ember volt. *A világ szív nélkül a kárhozat helye volna.* — Tu-

dósok számítják, ha elfogy a szén, hogy fog a föld kihűlni — mondja Hegedűs Lóránt —, legyen ennél most nagyobb gondotok: ha a szívek kihűlnek, mi lesz akkor velünk?! A szív adta az emberiségnek a Beethoven-zenét és az anyai mosolyt. A próféták és a költők mind a szív felkentjei. A hősök és a szentek a szívüket örökítették meg az utókor számára. Az isteni szív rejtekén van valahol a mennyország is az örök boldogsággal, az anyalok végtelen örömeivel . . . Hozsánna a szíveknek és jaj! a szívteleneknek!

A lélek a szívbe ültette el az édenből hozott palántáit. Gondcserépben jácintremény ... Az érzelem a nászdala az életbelépő ideának, a szív a fészke a kirepült sasgondolatnak; *Az ember érzelmeivel tapogatta ki az élet mélységeit és magasságait.* Az értelem azután azokat megfogalmazta. Az ember élményében a hitből fakadt eszményi érzelem az alapja a ‚krédónak’. *A bizonyossági érzet hordozza a vallásosságot.* Az emberi lélek ősmegnyilatkozása, első életreflexe a ‚hit’, mely a léttel járó szellemi intuíciót jelenti. A ‚hit’ még nem a vallásosság maga, azt az emberi élet szellemi szüksége gyűjtja fel az emberben. *A vallásosság az élet gondolatlan átszövött hit, a bizonyossági érzettel megfogalmazott hittudat.* — A mécses kicsiny lángja félelem nélkül ég a roppant sötétség közepén — mondja Rabindranath Tagore —, mert a világosság igazsága, amiből táplálkozik, végtelen. Ilyen mécses világít belső szentélyünkben. A vallásosság a lélek *emberi* alanyisága, mely a földi dolgok átéléséből ered. Az ember belső lényéből folyik, de a misztikus vonalban kristályosodott ki benne. A vallásosság a szellemi öntudat erkölcsi inspirációját képviseli a lelki világban. Természetfölötti tartalma és érvénye van, de az értelem horizontjában áll. A vallásos hit a lélek szerelme és az istenfogalom annak a titánszülöttje. A vallásosság az életet jelentő isteni érzet és tudat önmagára való eszmélése az emberben. A vallásosság megelőzi a megfogalmazott krédót. A mithoszok átélt misztériumból erednek.

Nem „kigondolt istenfogalom” eredményezte a vallásosságot, a kultuszoltár nem az értelem munkája. Az istenfogalom módosulhat, az változott sokszor az évezredek folyamán, de a vallásosság érzelmi lényegében változatlan maradt. Az a lélek örök szellemi légköre, míg a mitológiák és konfessziók abból kivirágzott égövet jelentenek. A Jelzett’ előbbrevaló a Jelnél.

— A hitrege istenei a nagy emberek ragyogó perceinek emlékei, — írja Emerson. Nos! akkor az „igazság”, mint gondolat, az egész emberiség ragyogó perceinek emléke. Az emberi lélek a bizonyosság-hitét fogalmazta meg ezzel a gondolattal. Az ember az igazság fogalmával lelki világában örök Ararättetöt épített. Az ószövetség szerint az Úr szerződést kötött Ábrahámmal. *Az igazság eszméje az örök ember szövetsége az örökkévalósággal.* Az elme Jákoblajtorjája, melyen a „szubstanciák” és „monaszok” a földre járnak. Az igazságnak az ember fogalmazásában értelmi karaktere van, de ott foszforeszkál benne a hit asztraltitka is. Az emberi elme e konstrukcióval lett nagykorú és annak görög kifejezésével halhatatlan impériumot szerzett. *Az igazság fogalma az emberi gondolat mennybe-menetele örök dicsőséggel.* Ez a fenséges ideál égi ragyogásával azt mutatja, hogy az értelem is megpillantotta a szellemi célt és a velejáró isteni titkot. A dolgok minden határon a végtelenségben állnak. Az elme az igazság keresésében a hit mesgyéjén halad, legmagasabb fogalmával krédót énekel. A hit isteni bizonyosságát megismerhető igazságnak’ gondolja. *Az értelem is a dolgok lényegében hitet akar.* Az »igazságot’ megismerni, az annyit jelent, hogy bizonyosságot akarok felmutatni hitem számára. A kiegyenlítést keresem, a harmóniát szervezem kérdésem és feleletem között. A bizonyosság érzetét és tudatát konstruálok értelmi világomban, a hitinspirációt öntudatomba állítom a megfoghatóság formájában. Az isteneszme szeplőtelen fogantatásakor a hit hozta el az értelem számára az anygali üdvözetet. *Az értelem hitherhességéből született az isten-*

fogalom. A földi élet szellemi naptitka vetítette ki azt az ember gondolatvilágában. Az emberben rejlő égi szikrának az isteneszme a lángja. A zeusi fenség a hit és az értelem frigyéből született az 'igazság' Olimpusán . . . Az ember magával hozta a Madonnagondot, az ő belső égővének 'istenítő' természete van. A lélek a maga szellemi revelációját mindenkor valamilyen istenfogalommal fejezte ki, a legalsóbb fokon Fétist, a legfelsőbb hatványon pedig Ormuzdot, vagy Odint alkotott titokzatos ihletével. A földi élet az embert anygali ismeretekre tanítja. Az istenfogalommal magyarázza meg a bölcső és a koporsó titkait. Nagyszerű az ember hőskölteménye! A létért folytatott küzdelemben 'isteni' kézfogásra van szüksége, halhatatlan fenség és örök igazság nélkül nem tud élni. *A megnyugtató bizonyosságot emberfölötti nagyságban találja.* Ez önmagában is királyi dokumentum, emberek! *Ezzel* a vonással kerubarcot lehet egyéníteni. Ha nem tudnék többet az emberről, akkor is bizonyos volnék halhatatlan származásában. A kínai Mencius szerint a bölcs száz nemzedék tanítója, ha Leo az ő erkölcsi oktatását hallja, a bárgyú értelmes lény lesz, a habozó pedig erős elhatározásra jut. Az istenfogalomból fakadt minden nemzedékek bölcs értelme és erős elhatározása. A világtörténetben az isteneszme inspiráltjai küzdöttek az 'ördögi' tudatlansággal. *Az embernek a földi életben az a legfőbb rendeltetése, hogy a mindenségből 'istenfogalmat' építsen magának.* Ebben csúcsosodik ki szellemi értéke és nagysága. Annyit ér a kultúrája, amennyit e fogalomból kifejezett. Mi történik olyankor? Az élet isteni 'immanenciája' öntudatosul az emberben. Az évezredek az emberiség életfáján az istenfogalom milyenségével gyűrűződnek. Az istenfogalom egy szóba sűrített szellemtörténet. Ez az idő eszmehullámzásának abszolút-tartalma, ez marad meg a dolgok végső elemzéséből túl az elektronon és a számsoron. Az emberi világ nem múlik el nyomtalanul, mert saját erejéből istenfogalmat alkotott . . .

Mindenki az istenfogalom szülőföldjén lakik ezen a világon. — Ott folyt életem reggele, hol glória születni — mondja Byron. Nem térhet ki senki a szózat elől, mely felveri belsejét az örök kérdésekkel. Minden ember a maga prófétája ezen az úton. *A felnőtt férfi az idők idején találkozik az angyallal, akire a gyermek mosolygott álmában.* Az utunkat elálló szfinxek emberfölötti hatalomra utalnak. A szív vergődései és az elme viaskodásai 'istenfogalmat' követelnek. Minden ember megalkotja a magáét belső szükségéből az élet parancsára. Könnyel, verejtékkel, vagy gyönyörrel munkálja ki? Az nem változtat a belső divináción. Mindenek az istenfogalom varázskörében élnek, minden kebelnek megvan a saját istene. A vallásos hit erkölcsi lényünk természetszerű megnyilatkozása, mely a lélek és a test, a szellem és az anyag között 'kiépített' életharmóniát jelent. *A vallásosság erkölcsi eredmény az életfolyamatban.* A mély hit az erkölcsi nagyság szankcionált jutalma, de a gyermek tiszta lelke is érezheti ugyanazt az isteni napközelséget. Az isteneszme átéléséből fakad az az eszményi érzélem, mely az öntudatból édenkertet csinál. *Az erkölcsi törvény folytonos kinyilatkoztatást jelent, az volt az első vallásalapító ezen a világon.* Az élet inspirálta az örök igazságot és az örzi meg az ember szentségeit. — Szívünk nyugtalanul hányódik ide-oda — mondja Szent Ágoston —, míg meg nem találja nyugalmát Istenben. A lélek a maga bizonyosságát a belső divinációval szerzi meg és a vallásossággal építi bele világába. — A dolgokat teremtésük sorrendjében megismerni — mondja Boutroux — annyi volna, mint megismerni őket Istenben. A vallásosság a dolgokat megmagyarázó 'végső ismereteket' közli az emberrel. Az ész határainál Kant is a hitnek adja át a vezetést és az Ariadnefonalat. Az emberi ész római birodalmát átkutatta és kutató útján túl a bölcsesken, a tudósokon a betlehemi pásztorok tanították meg a 'végső ismeretekre'. Az értelem számára nem ad matematikai bizonyítékot a vallásosság, de az élet kérdéseit

mind megfejtí. A tudomány semmit se szólhat ott, ahol a lelki béke és a gyermeki boldogság bizonyít. *A boldogító istenfogalmat meg nem cáfolhatja soha senki . . .*

Mi történik az emberben e belső misztérium folyamata alatt? A 'tudatalatti' égtáj, az ősi horizont az öntudatba jut, az élet kibontja belőlünk a halhatatlan titkot. Lelkünk kiterébélyezi az angyali gyökeret, az utcára dobott koldusok felismerik önmagukban az Isten gyermekeit. Az istenfogalommal a misztikus vonalba idézzük Azt, akiben vagyunk, élünk és mozgunk ... Az életet jelentő isteni érzet és tudat a szellemi napközelség arányában átsugározza öntudatunkat. A vallásosság az isteni megszállottság élménye, az imádsággal az isteni jelenlét húrozzuk fel magunkban. Mi az ének? A szívem angyali kara énekel az örökkévalóság ünnepén. Nem hiszed? Mégis úgy van, barátom! Minden sóhajtásunkat meghallja keblünk Istene. *Az ember életét a benne levő oltár előtt éli le.* Rút szenvedélyek és sötét gondolatok laknak Péterben? Ő hasonló tekintetű bálványt imád. A szaturnália is 'istentisztelet', minden ember áldozatot mutat be valahol. *Ádám fia valamilyen eszmény nélkül nem tud élni.* Az istenfogalom milyenségében van csak különbség az emberek között. Az afrikai fetisimádó éppen olyan hívó a maga vallása szerint, mint a Szent Péter oltáránál leboruló tiroli remete. Mindketten ugyanolyan vallásos elragadtatással gondolnak az isteni hatalomra, de mérhetetlen távolság választja el vallási fogalmaikat. Az egyik még állatember a belsejében, a másik pedig az Istenember gondolatáig emelkedett. *Az emberek különbözőképpen áldoznak és imádkoznak, de mindnyájan kivétel nélkül ugyanarra a titokzatra gondolnak.* Ne a tabut nézzétek, hanem az istenkereső lelket! Nem tudja magát kifejezni a kannibálok nyelvén, de azért azokat is az örökkévalóság mesgyéjére hajtja. A maga ígézetét és varázshatalmát belenézi a bálványszemekbe . . .

Az istenfogalmat is, mint a világnézetet, az egyén a^s oját lelki tartalma szerint alakítja önmagában. Az elfo-

gadott, a milliók által vallott krédót is a saját belső világa szerint szankcionálja. Innen a hitkülönbség ugyanazon vallású emberek között. Ahány lélek — annyi kádencia. Az egyik meghal azért a hitért, amit a másik ugyanolyan meggyőződéssel tagad. Ez remetemagányba vonul vissza, az pedig mindenféle vallást ostobaságnak mond. Nincs Isten! Hát akkor mi van?! Csak hőenergia és izomerő, amelyet Michelangelo a Kentaurcsatával fejezett ki?! Csak matéria van képesárjegyzékkel?! Az anyagba helyezed el barátom az Olimpust és a zeusi hatalmat energia címén imádod. Nem hiszel semmit? Akkor a nihil és a Nirvána a te hitvallásod. Az embernek az a vallása, aminek a kultuszában él. A villámterhes léleknek sötét felhői és a derűs szívnek szivárványai vannak. Mit tartasz jónak és értékesnek? Az az „arkangyalod”! Bármilyen is életed mozgatója, — az a démonod és daimonionod. Ha a pénzt imádod, akkor a páncélszekrényben lakik a te „istened”. Ha csak a gyomrodot szereted, akkor a konyhaasztal a te „oltárod” a szibariták „gyomorünnepén”. A hitetlenség is „hit”, a vallástalanság is az istentelenek „vallása”. A babona is a boszorkányok „dogmája”. Nem a *religioról* beszélek, barátom! Minden lélek a maga belső igézetének az apostola. *„Vallástalan” ember nincs és nem lehet soha.* A maga módja szerint mindenki „vallásos” ezen a világon. Az ember a „vallásos hitből” ki nem léphet. Az a léleknek olyan életfeltétele, mint a kenyér és a levegő a testnek. Hit nélkül nincs egy szellemi mozzanat, valamilyen vallásosság nélkül nem lehet emberi élet. Valamilyen istenfogalomba torkollik az emberi gond minden néven nevezendő hullámverésével. Lám a modern szocializmusból is misztikus hitet és reménységet csinált az emberi lélek. Troeltsch kitűnő jellemzése szerint ez is tömegvallás lett, amelyben az eredeti bűn tanát a polgári társadalom rosszaságáról és gonoszságáról szóló alapelv pótolja. A megváltást és az örök boldogságot a kommunista állam képviseli, az Istent pedig a fejlődés fogalma helyettesíti. Az ember min-

den lelkét betöltő elgondolásba a szellem paradicsomi inspirációját leheli. A materializmustól is ötkenyeres csodát vár és messiási megváltást remél. A politikai pártból is „egyházat” csinál szakszervezeti prófétákkal. *Az emberi élmény minden formájában a saját belső hitvallásunk kultusza.*

— Ha az ökrök festeni tudnának — mondotta Xenophanes —, akkor az ökör formáját adnák isteneiknek. Az ember is a bálványképei mindig önmagáról másolja. A különböző istenfogalmakból különböző emberi gondolatvilágok tükröződnek. A régi istenek mind emberi ábrázatot viselnek. A görög jelleméből és gondolkozásából ki lehet olvasni mithológiáját és viszont isteneiből megkonstruálhatod emberi tulajdonságait. A hellasi istenek tündöklő fényben laknak és nektárt isznak, a germán halhatatlanok pedig zordon hegyek között tanyáznak és sört főznek a démonoktól elszedett üstben. A homerosi istenségek mind a költő kebelében vívták meg sorsdöntő harcaikat, azok a boldog halhatatlanok istenített emberek. Hera istenasszony a szép és okos attikai asszonyok közül emelkedett az Olimpusra. Az egyiptomi mithológia is a fáraók népének halhatatlan álma volt. Izis és Osiris a gúlaépítők boldogsághitét képviselte istenített tökélyvel. *Jehovában is mózesi vonások vannak.* A nagy lelkek a maguk tulajdonságaival ruházták fel az isteni hatalmasságot. A sokratesi élet az erényt és igazságot szötte az égi karakterbe. Ez az istenfogalom már emberfölötti’ mesgyét hasít. Az ázsiai lélek is megtette a maga útját a halhatatlan világban, önálló istenfogalmat alkotott. Míg a görög gondolat a világosság és logika remeke, addig a keleti gondolat varázsos homály és feloldott fantázia. A keleti istenfogalom az ázsiai lélek karakterét tükrözi, Brahma az isteni rangra emelt mahatma és Buddha a halhatatlan jógin, vagy fakír. A keleti elgondolásban itt-ott jézusi tartalom foszforeszkál. Nem találták raeg az isteni „szférákat”, de nagyon a szomszédságban ütötték fel sátrukat. „Ahura-Mazdának igazság a lelke,

fényesség a teste, napsugár a szeme, kék ég a ruhája.” Zoroaster istenfogalma a legmagasabb idea az emberi értelem régi fogalmazásai között, a misztikus vonal égi határán jár. — Zarathustra istenfogalma a legközelebb áll a biblia fogalmához — mondja Mester János —, tisztaságban fölülmúlja Sokrates, Platon és Aristoteles istentanait. Ezek az istenfogalmak egyébként mind szemléletet adnak, az emberi gondolatnak az égbevetett lángjai és árnyékai. A vonalon túlevő valóság inspirálta a lelkeket, de nem tudták elérni emberi szemmel az isteni koloritot.

— Világot teremtettem magamban — írja a misztikus költő —, de nem forog, még nincs meg benne a csillagtitok. A nagy lelkek is ilyen világot teremtettek az istenfogalommal. Annak is csillagtitokra van szüksége, hogy a szférákba lendüljön az örök törvény hatalmával. A különböző szemlélettel megfogalmazott isteneszme titáni ostrom a mennyek kapuja ellen, de oda emberi értelem be nem hatolhat. A vonalát emberi gondolat el nem hagyhatja. Az istenfogalmat csak *emberfölötti* revelációval lehet kiteljesíteni a misztikus vonalban. *Ez a szellemi feladat meghaladja az ember képességeit.* Ide „csodás-elem” kell, mert eposzunk hőse nem segíthet önmagán. *A kereszténység istenfogalmából a világtörténet ,csodás elemét’ olvasom ki.* — Az Isten megsegít — sóhajtja bizalommal a szomszédom, — az Isten fizesse meg — mondja a vak ember. A tékozló fiú paraboláját említi a barátom. A másik a „Hegyi Beszédet” idézi. Ezekből azt látom, hogy Zoroasteren és Sokratesen túl vagyunk. *Ezek az idézetek ,vonal nélküli’ gondolatra utalnak. Emberfölötti* igehirdető járt a földön. A zeusi és jehovai titok már kijelentette önmagát az embernek. *Az istenfogalom már kiteljesedett.* Már megvan a csillagtitok az emberteremtette világban, a ponton túlevő igazságot ,tudja’. Az emberiség elérte a szellemi horizont kék hegyeit. Az emberi lélek a földi keretben megkapta a fogalmi maximumot, ennél többet nem bír el az ember szellem-

világa. Azon túl még végtelen az isteni mondanivaló, de itt befogadóképességet nem lehet találni számára. *Az évezredek belső világteremtése betetőződött, az emberi gondolatvilága kibontakozva áll az örök gondolat csarnokában.* A ‚kiteljesedett’ istenfogalom az emberi univerzum világossággal való befejezettségét és naprendszerképességét jelenti. — A gondolat villám a hosszú éjszakában — mondja H. Poincaré —, de ez a villám minden. Az istenfogalom ez a gondolat az emberi világban. Az isteneszme már kehely, mely az angyalok kenyérét tartalmazza.

Mi lehet az emberi nagyság abszolút-mértéke!? *Az istenfogalmat kitöltő emberi élet.* Vannak nagy férfiak, huszadik század?! Azoknak adom a szívemet, kik megélik, karakterbe öntik az isteni gondolatot! A harcok és megpróbáltatások idején Mohamed szavaival válaszolnak: — Ha a nap jobbkezemnél és a hold balkezemnél állna és intene, akkor sem engedelmeskednék, emberek! A jövődönnek mély vallásosságra van szüksége. A konfessziók nyugton lehetnek akkor is, ha az Apokalipsis lovasai száguldanak végig a világon. *A vallásosságot az emberből kiirtani nem lehet, a vallásos élet egyházi formája nem dönthető meg soha.* A bolsevikiek pogány csatakiáltása?! Oh! a kiskutya megugatja magát a tükörben. A konfessziók az emberbe organizált valóságot és szükségét képviselnek, az *életet* ragadják meg a misztikum és az értelem között. Azok az emberi természetnek megfelelően tételekbe foglalták krédójukat, az egyik az értelmet, a másik a misztikumot hangsúlyozza. Az értelmi konstrukciók a szemléletváltozással meginognak, módosulnak, de a misztérium változatlan hatóerő marad, az diadalmasan állja a racionális ostromot. *Az isteneszmet megsemmisíteni nem lehet soha.* — Az emberek Isten városának, a legtökéletesebb államnak a tagjai — mondja Leibniz —, melyet a legnagyobb és legjobb uralkodó alkotott. *Ezt* a tudatot gyűjtja ki a lelkekben az istenfogalom. A világ bármilyen felfogásában is él,

az örök csodahit táplálja. A fejlődése eszmét vallja? Az is az emberbe rejtőzködött prófétának a szava. Az idők új korszakot jeleznek. A repülőgépek és a rádióhullámok figyelmeztetések, hogy roppant kérdések vannak útban. Nagy lelkek kellene! Nem is remeték és flagellánsok, hanem az életbe álló, az isteni fuvalomtól áttüzesegett lángemberek. — Az oltár előtt térden állva magasabb és hatalmasabb vagyok, mint midőn a harctéren fel-emelt karokkal jelenek meg, — mondotta O’Connel Dániel. *A népek jövőjét és történelmi lehetőségét a vallásosság hordozza, az az isteni garanciája a történelmi emberiség felemelkedésének és nagyságának.* Ha valami az Isten szándékában van, az igazabb és szilárdabb valóság, mint a Kárpátok és az Andesek láncolata . . .

TIZENHATODIK FEJEZET.

A történet eszmeiránya.

A világ minden időben az erős embert magasztalta. Az ember a maga ideálját személyesített tűzből és vasból mintázta. Egyszer a Toldi Miklósokat, máskor a Szent Ferenceket bámulta. Az emberkultusból a szellemi és fizikai hangsúly szerint monda és legenda szövődött. Az antik emberideál prometheusi értelem és herkulesi izom phidiaszi plasztikával. A kedély is mélyjáratú líra volt. A legfelsőbb hatványon dionisosi öröm szőlőkoszorúval és thirzusbottal, a legalsó fokon pedig ajaxi örület baromi haraggal. A rómaiak lényegében megtartották a görög ideált, csak romulusi fejet és cézári szemet adtak neki. Az élet is hedonista szomjúság maradt. A horatiusi boldogság amolyan bachanálián elzengett ének, de az „aranyközépszeren” járó fantáziával. A reneszánsz-eszmény is görögül érzett és római ésszel gondolkozott. Élni és élvezni! — volt életprogramja. A phidiaszi plasztika michelangelói feszültséget kapott, a cézári szemben bor-

giai szenvedély villogott. A titáni márványfenség próféta homlokról tükröződött, de egyébként az augusztusi életstílus uralkodott a világon. A reneszánsz-ember is fejben és vérben tobzódott. Ezek a szenvedélyek fellobbantak a következő századokban is. A klasszikus élet-ejiergia járta a tengereket spanyol gályával és angol lo-bogóval. A császárok imperátori hatalomról ábrándoztak, a költők pedig a hellasi eget sóhajtották vissza. Ezekben az új emberideál régi természete nyilatkozott. A dionisosi életkedv előntötte a gallföldet és a brit szigeteket. A szatírszellem új mesgyét vágott magának Aretino és Voltaire között. A klasszikus érzékiség szülte a Napó-leonról és Goethérol mintázott nietzschei „übermenschet” is, mely gondolat egyébként a modern idők Herakles mi-thosát képviseli a rablólovagok erkölcsével. Az angyallal viaskodott ez a „próféta” is elragadtatása idején és a ke-zében maradt a — macskafarka . . .

Az emberi életnek is, mint minden dolognak, két ol-dala van. A történelmi érem másik felén a lelkeség stanzái és arabeskjei látszanak. A görög legszívesebben Erosnak és Dionisosznak áldozott, de a görög világnak Sokra-tese és Platonja is volt. Később Plotinos szerzett glóriát a görög gondolatnak. A hellasi égen a hadesi bolygók között elisiumi csillagok ragyognak. Rómában a Lucul-lusok és haruspexek között Catok és Senecák élnek, sztoi-kusok szállnak perbe Epikureussal. A Venus- és Aphro-dité-kultuszok idején Vestaszüzek őrzik az isteni lángot. A reneszánsz-erkölcsökben pontusi mocsarak gőzölögnek, de égi harag villámlik azok fölött. — Ha az emberek el-alszanak, a bestiák felébrednek,—mondja a zsoltár. Nos! a bestiákat szentek ragadták üstökön. Micsoda vadság és szelídség, orgia és litánia ugyanabban az időben! A menny és pokol foganatosította az emberben összes inspirációit. A szenvedélyorkán elérte a pápai trónt is? Hát abban a viharban Savonarola lelke mennydörgött. A későbbi időkben is állt a csata az érzékiség és a lelkeség között. Mindig volt lélekember, ki a pusztába kiáltott szót

elkapta. — Buddha nyomában virág fakadt, — mondja a keleti legenda. A váltakozó korok is meghozták a maguk virágtermését a filozófia és a költészet Flórakosarában. A fantázia paradicsomi tája terül el Dante és Petőfi között. A filozófia is felvonult az örök harcra hegeli pengével és bergsoni intuícióval. A klasszikus érzékiség történeti evolúciójával szemben mindig talpon volt a sokratesi szellemek revolúciója. Az emberi lélek odisseusi bolyongásában ide-oda hányódik a kirkei és ithakai kikötők között. Ez a két véglet jellemzi a történeti életet. Az egyiket tiziani ecset színezte ki selymen és bársonyon, a másikat pedig Fra Angelico illusztrálta Madonnával és kitharával.

A homerosi költészet a fényből és sárból gyúrt emberi természet halhatatlan szimbóluma. Az olimpusi oligarkák szerelemmel fordították fel a földi világot. Paris elrabolta Helénát és kitört a trójai háború. Az asszony körül szövődött a férfi végzet. *A homerosi fantáziában is ott bujdosik az édeni motívum.* A Helénával szimbolizált érzékiség édeskedvű mámorából fakadt a keserűségek tengere. A trójaiak életüket védték, a görögök a becsületért harcoltak, de valójában mindnyájan statisztáltak a szerelem játékában. A férfiak különböző zordon okokkal és hősi motívumokkal indokolták a tiltott csókból keletkezett élet-halálharcot. Ez a mirmidoni és atri-daepika, de ilyen homerosi szövevény az emberi történet is. Olimpusi viszály és trójai szenvedély rejlik az emberi nem hősköteménye mögött. Heléna és Paris nyomában a nemezis lépkedett, mely achillesi pusztulással és agamemnoni tragédiával jelezte az érzékiség örvényeit. Viszont ez a csókbonyodalom mutatja meg életéposzunk 'csodás elemét' is az emberi gyarlóságot követő isteni beavatkozással. Ebben a testi és lelki villongásban kigyullad az ember hektori hősiessége és kassandrai tehetősége. Az érzékiség örvényei erkölcsi gátról verődnek vissza. *Az élet minden rendellenességet és tartozást ki-egyenlít eszmei nyereséggel.* Az emberi természetnek

egyensúlyozott mágneskaraktere van, a negatív sarkot átfogja a pozitív erő. A történeti folyamat kiegyenlítő mederben halad. *A szellem a legérthetetlenebb dolog és az igazság a legnagyobb szélsőség ezen a világon, mégis azok hordozzák az emberi életet.*

A szellem is „anabiozissal” dolgozik a századok lelki kultúrájában. Egyszer a metafizikai szempontok, máskor a racionális elvek merülnek el az élet tengerében. A változó eszmei törekvések a maguk idején a lappangó gondolatot robbantják ki az új világfelfogással. A nemzedékek megtapasztalják a saját életükben az örök ember gondolatformáit. Az erkölcsi törvény a dolgok minden oldalát megmutatja az értelemnek, mely a maga vonalán túllevőt nem láthatja. *Az ellentétek átélésével ismeri fel a kiegyenlítő igazságot.* Ez az eszmei láncolat az emberi életben a mozgási ritmust és a természeti folytonosságot biztosítja. A lappangó gondolat a történeti talajban az örök „csiraképességet” jelenti. Nem lehet magvaszakadás az emberi természet történeti rendjében az idea és a megvalósított forma között. Galilei az inga mozgási törvényének felfedezésével bizonyította be, hogy természeti törvény uralkodik a jelenségek világában. Az ember lelki világának is megvan a maga „ingatörvénye”, de ott a szélső kilengések egymás mellett jelentkeznek. Az égi és földi szférák közvetlen szomszédságban vannak, sőt azok egymásban levő magasságot és mélységet jelentenek. — Ha a föld közepéig ásnál, akkor is a csillagokba vezető úton járnál, — mondja a költő. A mélységek is a magasságba szakadnak. — Valamely igazság csak akkor teljes — tanítja Benjamin Constant, — ha az ellenkezőjét is beleilleszthetjük. Az emberi élet ilyen igazságot képvisel. Az árnyékkal a fényjátékot mutatja. A világtörténetben a nérói örület mártírhitet provokál. Venus és Bachus temploma alatt katakomba van. Az emberi lélek a maga örvényeinek mélyén a „magasságbelit” szólítja, a végtelent érzi a végesben is. — Csak az atomot hagyaték meg — mondja Prohászka —, hát ebből

konstruálok meg a mindenséget! A matematika álma a néhány betűből álló világképlet, amelyből a végtelenséget lehet kiszámítani.

A természetben az évszakok elmúlásával a régi „mag-energia” marad meg a következő tavaszok és nyarak Ígéretével. A világnézeti változásokból is a változatlan életfeladat az új idők öröksége ugyanazzal az eszmei menetrenddel. *Az emberiség évezredek óta ugyanabban a szellemi lényegben él. Az emberi természet nem változhat meg, a lélek a maga életsarkaiból ki nem szakadhat. Az élet nem fejlődik és nem alakul, csak a formái és megnyilatkozásai módosulnak.* Az ember mindig az élet és halál kérdése előtt áll. A homerosi hőskort élte át ezer változatban különböző nevű achillesi és napóleoni dicsőséggel. Az ellenkező történeti végletek is törvényszerűen ismétlődnek. Már a homerosi időkben fölajdult a szegények és gyöngék keserve a hesiodosi költeményekkel. Az istenek és hősök ragyogó világát is felverte az örök emberi nyomor, a homerosi ideáлизmusba is belevillámlott a hesiodosi lélek anyagi gondoktól felhőzött szempillantása. Azóta évezredek zajlottak le, de a homerosi és hesiodosi életvita eldöntetlen maradt. Minden idők hatalmasai achillesi büszkeséggel lépnek el a díszszázad előtt és a gyöngék hesiodosi szomorúsággal sóhajtanak. *A modern szociális eszmeáramlat lelki tartalmában nagyon régi költészet.* A többi szellemi kérdéssel is így vagyunk. A gordiusi csomót most is csak szétvágni lehet, de az elejtett szálakból kibogozhatatlan gabalyodások csomózódnak. Az ember az anyagi érintést, az egzisztenciális rengést azonnal észreveszi, de a szellemi vagyonyhelyzet csak az erkölcsi kamatfizetésnél látja.

Az emberi tudás óriási birodalmat hódított és mégis a sokratesi lélekkel sóhajthatunk. „Azt tudjuk, hogy nem tudunk!” A középkori misztika nyelvén ez a „docta ignorantia”. — A tudás erény — tanította Sokrates, és Bacon szerint a tudás hatalom. Ennyi az egész eredmény több évezred után. — Azt véljük — mondja Seneca —

hogy be vagyunk avatva, holott csak még a templom küszöbén állunk. A görög bölcsesség a tudástól szellemi nagyságot várt, a baconi filozófia pedig a hatalomra, a külső érvényesülésre gondolt. Az angol gondolat az örök ember tekintetét belső lényéről a külső kérdésekre fordította. A lényeg-gyökér a régi, csak a szemlélet ‚bokrosodott’. A tudás fiatalom?! Ez azt mutatja a maga tartalmával, hogy nem ismerte meg a saját lényegét az ember. — Platon: a filozófia és a filozófia: Platon — írja Emerson —, az emberiségnek egyben dicsősége és szégyene, mert sem angolszász, sem latinfajú ember nem bírta azóta egyetlen eszmével sem megtoldani az ő kategóriáit. Ez Platon szellemi nagyságát bizonyítja, de egyúttal a filozófiai ‚terepviszonyokat’ illusztrálja. Minden filozófia az idea és a matéria között tépelődik az örök szellemi kérdések fölött. A politikai hatalom is xerxesi ármádiával érvényesíti akaratát, vagy Sardanapal cserépre írott törvénykönyvét egészíti ki a maga bölcsességével. Az emberiség életében az eszmék változatlan rendet és formát hordoznak. *Az életfának eszmemagva és a történetnek morális gyümölcse van.* Az ember azért él a földön, hogy gondolatait betakarítsa az isteni asztagba.

— Az a rendeltetésünk — mondja Rabindranath Tagore, — hogy a bennünk rejlő egyet és örökkévalót, a lelkünket kinyilatkoztassuk. A föld az örökkévalóságba utazó lélek ébresztő órája a szívben ketyegő percmutatóval.

A világ minden ‚ideális’ elgondolásból ‚materialis’ kalkulációt csinál. Az eszmék ünnepe is a hétköznapi haszonra gondol. A megváltó igazságtól kánai mennyegzői és ötkenyeres csodát vár. A nagy szellemek eszméiből valami formában kenyeret süt, vagy házat épít. — Minden nagy embernek akadnak tanítványai, — mondja Wilde Oszkár —, de Júdás az, aki életrajzukat megírja. *A kultúra a glóriáért kapott valuta, a lelki kincsekből kamatoztatott polgári haszon.* Az emberi elme a szellemi értékeknek fémjelzést ad. *Az emberi gond dáriusi tendencia.* A világ az eszmét a realizálással anyagi köl-

dökre köti. Valósítsuk meg ezeket a prófétai álmokat —! Legyen béke és boldogság a földön —! Ez már az elkövetkező matérializmusnak a gyermeki lelkesedése. Az emberi természet is a maga eszmetermésével az évszaki földművelést teljesíti ki. Az ‚ideális’ forrásnak ‚materiális’ torkolatot kell kapnia. A természetben a virágzással kibontakoznak a ‚magtulajdonságok’ és a hervadással leveti magáról a szezonvégi tündérjelmezt a hervadatlan élet. *A magért van minden.* A délszaki pompa a maghatalom diadalmenete, de az évszak végén elbocsátja tündérkíséretét és a sejtmagányba vonul vissza megigazulni. Magába tér Oberon. *Magból — a magba:* ez a természet életútja. Időtlen lényeg él benne. *Ideából — ideába:* ez az ember utazása a világtörténetben. Dante a paradicsomban egy szent malom kerekének fényében látta forogni az életet. Az emberi eszme a maga körforgásával ilyen ‚szent malmot’ hajt, mely az erkölcsi természetből tűzkenyeret őröl a halhatatlanok számára. *A világ a szellemi köldökről el nem szakadhat, az ősi küszöböt, a paradicsomi kaput el nem hagyhatja.* Odaér minden korszak a maga haladásával. A lelki világban nincs idő, az örökkévalóságban él az ember... — Ha elveszíték a földet, — mondja Galilei —, nincs se napkelet, se napnyugat, se nappal, se éjszaka. A természeti jelenségek megújulnak, váltakoznak a glóbuson, de maga a föld mindenkor ugyanaz a történeti médium marad. Az örök ember a váltakozó és gyümölcsöző nemzedékeken át a teremtő ige termőföldje, történeti médiuma időtlen lényeggel. Minden ember önmagában — az örök ember. Az erkölcsi törvény élményszankciói eszmeirányokat eredményeznek a közéletben. Az emberiség történeti életét azok irányítják az isteni törvény határai között. A világtörténet ezen az alapon a különböző eszmék keletkezési és érvényesülési históriája. Mi az irányeszme gondolatartalma a korszerű színek elhagyásával? *A mindenkori életfogalom.* Az ember az öntudatát komponálja meg világlépnek eszmei színezéssel. Minden nemzedék

a maga látása és értékelése szerint az igazat, a jót és a szépet akarja megvalósítani az emberi világban. Az életfogalom e háromságból igéződik a lelkekbe, de a különböző szemlélet más-más értelmezéssel exponálja. Egyszer az igazságot istenítik, máskor a jóra, vagy a szépre esküsznek az emberek. Metafizikai, etikai és esztétikai hímzéssel díszítik szellemi habitusukat. Az ideális világnézet egységben látja ezeket, a többi felfogások szétszedik jellemző tulajdonságokra az örök eszményképet. Másképpen látják és magyarázzák az eszmei „szentháromságot”. Ez lényegében szívárványvita a pápaszemek között, a fehérben megvan a többi szín is. Az igaznak szép és jó a tulajdonsága, de a jó is szépet mond és igazat beszél. *Az ember mindig a maga erkölcsi bensejében kialakult égboltot és földszintet látja a dolgokban.* Mindenki a maga vonaláig foghatja fel az azokban rejlő isteni skálákat. *Minden eszmeirány az ember erkölcsi öntudatát idealizálja korszerű fogalmazással.* Az eszme is morális táplálékon él. — A történelem az etika képeskönyve és az etika a történelem erkölcsi kódexe, — mondja Schleiermacher. Az etika történetének is van Catilina-összeesküvése és Bertalanéje, de az erkölcsi világrendet az ösztönök lázadása meg nem ingathatja. Az erkölcsöt koronként leértékelik és semmibe veszik a szodomaini nemzedékek?! Az is erkölcsi tünet. Az erkölcsitelenség is a baromi szenvedélyek — „Herrenmorálja”. Ha a szemétdombon áll az ember, akkor is az eget tartja a vállán. A sivatagban is ott van az Isten — a vadállatok között . . .

Az eszmeirányokat mindenkor mámoros lelkület képviseli. Az ember eltelik a maga igéző víziójának érzetével és tudatával, mint a feltámasztott Lázár a megnyílt sír csodáival. A lelkesedő ember, bármilyen is a felfogása, az életet a látományvonalból nézi, a világot a saját boldog hite és annak eszméje szerint akarja alakítani. Az eszme lelki feszültsége az öntudatot egészen áthatja. *Ez az emberben az a bizonyosság, amit meggyőződés-*

nek szoktunk mondani. Az eszmeirányok ilyen belső tűzzel gyújtogatnak. A hasonló erkölcsi öntudatba hasonló életfogalmat inspirálnak. *Ha a szemlélet arra megérett, a korszerű eszme terjedését és érvényesülését nem lehet megakadályozni, viszont a kiélt eszmeirányzatot nem tarthatja fenn semmiféle hatalom.* Az emberek erkölcsi habitusuk szerint minden időben föltétlenül szétválasztódnak eszmei táborokra. *Az eszmeirányok a történeti életbe állandó sarkellentétet gravitációznak.* Ezt a jelenséget lelki típusokkal igyekeztek megmagyarázni. Jung szerint az emberi szellem két beállításmódot mutat, az egyik a 'tárgyra', a másik az 'énre' figyelő lélek. Jung a lényeknek csak beállítottságát látja. A léleknek nincs a teremtéstől kapott típusformája, mindenik egyforma a maga isteni valóságában. *Ez a megnyilatkozási mód az erkölcsi öntudat megfelelő akarati iránya.* A gondolat 'centripetális és centrifugális' vonzásban áll a szellemi és anyagi pólusok között. A lelkek élményük szerint erre, vagy arra fordulnak tekintetükkel. Az eszmeirány a léleknek az isteni rádiuszon való mozgását jelenti ideális és materiális tájékozódással. Ez az állandó dinamika a történeti haladásban, az eszmeirányok a lelki világ égipályáját jelzik a szellemi napközelség és az anyagi mélypont között. A világnézeti periódusok is a lelki csillaghelyzet szerint kapják az évszaki fordulatokat. A mindenség a lények világaival a Teremtő élménye és az ember hasonló lelki világa ugyanolyan törvényszerűségben áll. A természetbe öltözködött örök élet a naphelyzetből fakadó évszakokon át változatlan lényegű magtartalom marad. Az ember szellemi világa is a maga bolygóútján az isteni napközelség és naptávolság szerint jeleníti meg különböző 'évszaki' habitusban ugyanazt az életgondolatot. A törvényszerűen váltakozó eszmeirányok a lélek öntudategének, az élet belső naprendszerének a természetszerű horizontjai.

A népeket és fajokat eszméikkel lehet megmérni. A császárok és királyok az uralkodó állameszme trónusán

ülnek. A társadalmat a saját eszméje élteti. A kultúra is az igék termése gazdag változatban. Az eszme uralkodik zsarnoki hatalommal és ugyancsak az eszme indítja meg a szabadságharcokat. Az új eszmeirány a réginek szóló hadüzenet. A korszellem mindenkor harci ménen lovagol. Kronosnak nincs irgalom, őt is letaszítja a trónról saját titáni nemzedéke. *A korszellem az örök eszmei beállítottságot jelenti.* A közélet a kovácsműhelytől a parlamentig a korszerű eszmeirány hatása alatt áll. A delelő gondolat süti a maga karakterbélyegét az intézményekre és a közgondolkodásra. A győzelmes eszmeirányzat lesz uralkodó világnézet, mely minden téren a maga krédóját érvényesíti. *Az lesz tekintély az egyes foglalkozási ágakban, ki az uralkodó gondolat szemléletformáját és stílusát legjobban kifejezi.* Az írók, költők és művészek a nekik megfelelő eszmeirányban érvényesülnek. A politikusok szintén az eszmék admirális hajóján utaznak. A nagynevű államférfiak a korszellemet fogták diadalszekerükbe. Napóleont, vagy Bismarckot a maga eszmeiránya emelte és az új gondolat buktatta meg a szemlélet változásával. *A nagy emberek csinálják a nagy időket, de viszont az idők szülik számukra a nagy-szerű lehetőséget.* A korszellem dinamikája nélkül titáni erő sem formálhatja át a közéletet. Mikor az erkölcsi törvény folytán megváltozik a szemlélet, az uralkodó gondolatrendszer összeomlanak. Mindenütt a hatalomrajutott eszmék tartják kezükben a kormánygyeplőt és a mikroszkópot. *A társadalmi állapotok és a politikai rendszerek is az élménytől függenek.* Az eszme az örök betlehemi csillag ezen a világon ... Az ember kezében Diogenes lámpája, amellyel a maga nemesebb lényét keresi.

Platon szerint a nap nemcsak élteti a dolgokat, hanem meg is világítja azokat az ember számára. Ilyen az eszme az emberi életben. Az bontja ki az életgondolat különböző stílusait és ugyanakkor a dolgok világában a szemléleti horizontot adja. *Az eszme a bennünk levő*

örök élet világitási effektusa. Az ember lelki világában azt a világosságot jelenti, mely minden reggel beköszönt otthonunkba a tavaszi és nyári napsugárral. Az idealizmus szemben a többi életfelfogások nagyobb érvényesülési körrel és hosszabb időtartammal jelentkeznek?! A látszat ezt mutatja. Az ideális világnézet hanyatló csillogzat, míg a reális és materiális egyre nagyobb délköröket ír le?! Oh! kémikusok, az uránólom ugyanaz az uránium, amelynek életkora hatmilliárd év. *A különböző életfelfogások mind kupolák ugyanazon eszmei égbolt alatt.* Mindenik ugyanannak a szellemi jelenésnek a proteusi változata. Az idealizmusba szakad a végén minden szellemi folyamrendszer és véna. A földi purgatóriumon át mennyei szándékok tisztulnak. *A lázári boldogságért él a földi kincsek dúsgazdagja.* Az ember évezredek óta munkálja a földet, de csak néhány eszmét aratott. A nagy szellemek marokszedői az égi nyárnak. A költők a prófétai vetések aratói, a tudósok pedig paradicsomi kalászt csépelnek ...

TIZENHETEDIK FEJEZET.

A világnézet és az eszmetörvény.

— Hiába szántunk és boronálunk, ha a napfény nem segít. Bizony, barátom! A lélekezésnél számolni kell a levegővel és az illattal. Lelkünk is ilyen étheri táplálékon él. Az örök ember mindenkor eszmeirányban halad a maga életútján. Az eszmék jelentik számára az anyagi világban a dolgokon túllevő szellemi valóságot. Az életformákat és a kultúrákat eszmei látása szerint alakítja, titáni bukásokon és lelki feltámadásokon át törtet az isteni cél irányába. A századok a maguk alkotta gyehennában égnek el, de azzal a szellemi horizontot mélyítik el az utókor felfogásában. — Apáink sokszor csalódtak és ezzel óvnak minket a tévedéstől, — mondja Fontenelle. A katasztrófák a próféták nyelvén beszélnek.

*Az emberiségnek önmagával szemben messiási jeladata van. A lelkeség a világ jövője, az élet tökéletességet, eszményi lelkiületet akar. Az ember erkölcsi nívója még nagyon a földszinten áll, de el kell érnie a lelki nagyságot. Porszemekből épülnek a bércek és vízcseppekből alakulnak a tengerek. Az ember is így hozza össze a maga erkölcsi világában az isteni magasságot és mélységet. A század talán csak kétmondatos tanulsággal szolgál, de az is Noe-kikötő a szenvedélyek özönében. A megnyugtató, a fölemelő az, hogy a fenséges eszmék, a nemes lelkek irányába *megyünk*. Az emberiség egészében lassan halad, a hiábavaló kérdéseknél vesztegel, de egyesek megvalósítják önmagukban a világtörténeti koncepciót. A jók, az igazak, a nemesek menetelnek a világ élén. Ezek minden idők Don Kihotjai? Hátul van a helyük a fórumon és a diadalmenetekben?! — Az utolsókból lesznek az elsők és az elsőkből utolsók, — mondja a világtörténet is, ha az eszmék 'jézusi' szavát megértjük. A világtrendbe ágyazott lelki rugók és pántok között forog az egyes ember szerencsekereke, de ez a törvényszerűsége a sokaság életének is. A világnézeti periódusok társadalmi érvénnyel fejeződnek ki, mindenkor világot hódít az érvényesülő szemléleti irány. Mit képviselnek ezek a szemléletváltozások a gondolkodásban? Az ideális világnézet metafizikainak látja az életvalóságot, a reális pedig az értelemmel átfogott dimenzióban érzi a lényegét. A naturalizmusnak a természet, a matériáizmusnak az anyag adja ugyanazt a bizonyosságot. Az *eszméirányok az ember mindenkori bizonyosságérzetétől lángolnak*. Mind a négy világfelfogásnak ugyanaz az emberi érzet és tudat a laternamagikája más-más szemponttal és színezéssel. — A búzaszem élete a következő évben folytatódik a búzanövényben, — mondja Platon. Az ember mindig ugyanazt a belső égboltot nézi bele a dolgokba, de a hullámringatta tükröződést élménye szerint más-más felületen látja. *A gondolatváltozások lelkiületi színváltozást jelentenek*. A különböző szemléletfor-*

mákban ugyanazt a proteusi lényeket találjuk. Az emberi gondolat a szellemi csillagkört el nem hagyhatja, bármilyen világképet is alkot, ugyanazt az ősi látományt fejezi ki vele. A jelenségek világából is örökkévalóságot csinál. — Bárhova is kerülünk, — mondja Varró —, ugyanaz a világrénd vár bennünket. A gondolat az ellenkező végletben is világot konstruál és istenít. Mi a különbség a platóni görög és a bergsoni francia gondolkozása között? A história szerint egy világ két évezred haladásával. Nos! a dolgok lényegében csak optikai vívmányokról számolhatunk be. A platóni lélek metafizikával oldotta meg a maga számára az örök kérdéseket, az anyagtól elválasztotta és az érzéki világon túlevő örökkévalóságba helyezte a szellemet. A mai ember pedig ugyanazt a végtelent a végesben és a szellemet az anyagban látja. A látható világot ruházta fel a platóni örökkévalóság titkaival. Az ellenkező oldalára fordította a világképet, de valójában csak a szemléleti forma változott az emberben. A lelki titok zeusi homloka a régi maradt. — Mindaz, amit e világon megvalósítva látunk, nem egyéb, mint megtestesülése azoknak a gondolatoknak, amelyek a világba küldött nagy emberekben éltek, — mondja Carlyle. Azok a gondolatok csak a napfényt és világosságot jelentik a történeti élet őserdejében, azok az eszmei tájékozódást adják a cselekvő és teremtő ember számára. Az örök igazságról szóló dokumentumokat mutatják meg a seregekkel rendelkező hitetlen Tamásnak, de némelyik írástudó a „majomutódok” kedvéért az isteni okmányokat is meghamisítja. Az ideálok képviselői minden korban hittek eszméik történetalakító erejében. Még Voltaire is hangoztatta, hogy az ő felvilágosodása hozza el a jobb jövőt. Herder a humanitást, Kant és Fichte a szabadság eszméjét mondotta olyan erőnek, mely a világot történeti alapjában mozgatja és a maga irányába ragadja. Humboldt platóni fogalmazású ideákkal magyarázta a történeti életet, Ranke pedig a minden században uralkodó tendenciákban látta meg a világ-

alakító eszmei hatalmat. A magyar Bodnár Zsigmond a történelmi hullámtörvényt hirdette, amely szerint a valóságban, irodalomban, politikában az idők során mindig az ellenkező törekvések következnek egymásra. Ha az egyik eszmeirány diadalra jut, a másik, a vele ellentétes gondolat nyomban erősödni kezd és a következő fordulatnál az kerül hatalomra. Bodnár szerint a történeti folyamat az idealizmusnak és realizmusnak olyan változásából áll, mely a szellemi haladásban állandó törvényszerűséget képvisel. A mindenkor vallott erkölcsi törvényt ezekben az eszmei hullámzásokban látta megnyilatkozni. Az irányváltozást a kozmoszból jövő külső hatások eredőjének mondotta, az eszmét az embertől független transcendentális beavatkozásnak tartotta. A történet eszmetörvényét megpillantotta, de annak mibenlétét nem tudta felfedni. Nem találta meg a tűzhelyet az észrevett lángok mögött.

— Világnézetek változása nem tudatos elmélkedések eredménye, — mondja Nagy József —, hanem a lélek mélyén végbemenő irracionális értékelések eltolódásából szokott létrejönni. Valóban az új szemlélet az élmény útján átértékelt régi világnézetből fakad. — Nem az idő halad, mi változunk, — mondja Madách Imre. Az ember a belső eredmény szerint módosítja felfogását, de az lényegében a régi életgondolat marad. Az ideális és materiális világnézetek tulajdonképpen csak látásban és értékelésben különböznek. A materialista az anyagban pillantja meg ugyanazt a víziót, amelyet az idealista a dolgok szellemi oldalán látott. Az egyik ezt, a másik azt tartja értéknek, de egyébként mind a kettő ugyanazzal a hiterővel ostromolja az eget. — Az ideálokban való hit a szellemben való hit, — mondja Böhm Károly. A materialista is idealista a maga felfogásában, csak a lelkület különböző bennük és annak folytán másképpen látnak. *A szemléletváltozások más-más minőségű érzetet és tudatot jelentenek.* Az élmény erkölcsi eredményei adják a lelkületi különbségeket, amelyek ugyanazon a síkon

más-más szemléletformát vetítenek ki. *Az erkölcsi élet determinálja a gondolatot.* Az idealista felfogást a reálista világnézet követi, mely naturalista szemléletbe fordul és materialista gondolkozással fejeződik be az életmény történeti periódusa. Ez a paradicsomi életfa növekedése és kibontakozása az emberi természetben, a különböző életfelfogások kiformalódásuk sorrendjében a gyökeret, a törzset, a lombot és a gyümölcsöt jelentik rajta. A természetben a gyümölcsmateria szétmállásából, erjedéséből új életenergia fakad a régi gyökérral és életrenddel. Az embernél is a materialista gondolkozásból idealista horizontba fordul a szellemi tekintet. A materiálistmust föltétlenül idealista korszak követi, arra viszont természeti sorrend szerint a többi felfogások következnek az idők panorámájában. Az élet szimfóniájában az eszmény az összes húrokon végigmenő akkord. A történetnek ez a törvényszerűsége a lelkek mélyén. *Az ember az eszmetörvény uralma alatt éli és értékeli át a saját értelmének korszerű konstrukcióit.* A váltakozó nemzedékek özönsalakból csepp-aranyat olvasztanak ki. Ez az örök gondolat termelési rendje az emberi világban. A kölni dómot hét évszázad építette, a thebai Amon-templomot két évezred. Az emberiség fenséges eszméi ilyen dómok és templomok, amelyek felépítésén évezredek, világtörténeti korszakok dolgoznak. Az égi pozíciót az eszmék halhatatlanságával és a földi negációt porral és hamuval fejezte ki a teremtő hatalom.

Ezek a szemléletváltozások az életfolyamatban mélységből jövő gáttöréssel és eszmehullámmal jelentkeznek. Az érvényesülni akaró eszmeáramlat az uralmon levő világnézetet feltartóztatlan erővel szorítja ki a közélet medréből, de a hanyatló eszmeirány az utolsó politikai pocsolyában is megvívja a maga harcát az új vizekkel. Az egyéneknben szellemi életük és erkölcsi jellemük intenzitása szerint más világnézet alakulhat ugyanabban az időben. Az emberek rendszerint a maguk egyéni élményét teljesítik ki magukban az erkölcsi tör-

vény szankciójával. Az életóceán háboroghat, új Golf-áramok keletkezhetnek benne, de ők nem hagyják el a mélységben korállotthonukat és szirtverő munkájukat. A sokaságnak azonban felszintermészete van. A vihar tömegbe hajtja a puhányokat, az áramlattal való szembe forduláshoz gerinc kell. *A felszín a pehelybiztonság az örvénylő mélységek fölött.* A tömegek felszínesen gondolkoznak, a külsőségeket nézik és látszat szerint ítélnek. — Az emberek képeket követelnek, — mondja Macaulay. A tömegek a gondolathajón is a fedélzeten utaznak. A mélység és magasság a lélekben is napenergia és sziklaakarát revelációja. *A bölcsszava axiómáért szenvedni és verejtékezni kell.* A szellemi életnek is vannak amerikázó naplopói. A renyhe lelkek nem akarnak dolgozni a maguk megváltásán. Az emberek bensőjükben is műmárvánnyal és tapétával dekorálnak. Az eszük tákol és fércei, a kitaposott országutat keresik minden tájon. A gyakorlati élet a gondolatot kilúgozza, a közfogalmak sokszorosított mintát és utánnymást jelentenek. A tömeglélek belső otthonát ágynak alakítható zsöllyével és bérelt cimbalommal rendezi be. Kóccal és szalmával kitömött bohócok ugrálnak kedélyvilágában. A népszerűség amolyan 'ágyrajáró' közvélemény. A nyájak a ravasz juhászok eszével gondolkoznak.

A nérói örületnek és a savonarolai tervnek egyaránt lakást lehet bérelni a tömeg lelkében. Az ördög csak úgy boldogulhat a földön, ha a többséghez alkalmazkodik és belép a pártba. *A tömeggondolat uniformisban jár.* — Az emberek elemi lelki tevékenységei általában egyformák, — mondja Kornis Gyula. A modern élet egyébként is a maga társadalmi és gazdasági rendjével az embereket keretekbe szorítja. Közösségek fogják át az öszszességet, az embertömegek különböző nevű szellemi karamokban élnek. Ez a közvélemény benső természetéből folyik ugyan, de azt organizált tervszerűség és technikai rendszer biztosítja. Az embert megélhetése közös intézményekre utalja. A társadalmi élet az emberi élményt is

uniformizálja, ugyanaz a közprobléma és életgond mozgatja a milliókat. A táplálék tömöríti egybe a varjakat és Isten gyermekeit. A római légiókban nem volt olyan fegyelem, mint amilyen meghunyászkodást követel az egzisztencia. A lisztet ugyanabból a zsákból kapja Péter és Pál. A ruhát is ugyanaz az olló szabja. A gondolattól a vasárnapi ebédig minden élvezeten és tortúrán rajtavan a közélet bélyege. Az emberek a közös dolgokról egyformán gondolkoznak, sőt a közhasználatban levő sablon szerint nyíratják hajukat is. Az összesség részére főznek a politikai boszorkányüstben, a nemzetek közszellemük emlőjén és népkonyháján táplálkoznak. Közös tradíciók és közös élettervek fűtik a lelkeket. A tömeg életviszonyai annyira egyformák, mintha a sokaság az első emberpár volna. Az egyéni sors — tömegélmény. Ez az a bizonyos ‚erkölcsi világrénd’, amelyet a dramaturgok a hősök nyakára csavarnak. Ha az egyén nem enged a maga belsejének parancsából és szembeszáll a közreceptekkel, hát akkor drámát csinál. Ha az ilyen hős úgy viselkedik a végén, mint a többi ember, hát akkor az esetet vígjátéknak nevezzük. Ha minden fej a tiéd volna, hát csöpp eszed se lenne ... Már a liba is volt népvezér! Az emberek ugyanazzal a számadással és tanulással végzik életüket. A sokaságnak egyforma az inggallérja, de egyforma a világnézete is. *Ez a történelmi felszín.* A sokaság szelleme érvényesül a közgondolkodásban mindenkor, az a maga garasos világvépiét égeti a közállapotokra. — A világ tele van egy alacsonyrendű okosság közmondásaival, tetteivel, intéseivel, — mondja Emerson. Olyan életfelfogás uralkodik az egyes emberöltőkben, amilyen gondolatforma alakult ki a sokaság közös élményében. *Az erkölcsi törvény szankcionált következményei tömegarányokban érvényesülnek, a gondolatváltozások uralkodó hatalommal jelentkeznek.* Az eszmék világhódító hatalmat hoznak magukkal e világba, a bölcsőikbe koronát és jogart tesznek az élet angyalai. A földön született Achillesek és Siegfriedek, de nincs sebez-

hető pont e halhatatlanokon. Az eszméket megölni és eltemetni nem lehet. A kínaiak bölcse, Konfutse, elhagyottan halt meg, a nevét is elfelejtették a következő nemzedékek, de a maga idején feltámadt szelleme teljes hatalommal és dicsőséggel. A halála után ötszáz év múlva hercegi rangra emelték és templomokat építettek tiszteletére „a nap fiai”. Az eszmék is ilyen dicsőséggel uralkodnak a világon. Sokszor századok múlva érvényesülnek, de föltétlenül megkapják a fenséges rangot és a templomot. — Valakit megölni — mondja Gorkij — még nem jelenti azt, hogy megöljük az eszmét is. A gondolat erősebb a halálnál. Az erkölcsi világrend az „eszme” örök hatalmát biztosítja a világ kormányzásában. Az *eszmetörvény jelenti ki a Gondviselést a történetben*. Az erkölcsi világrend a szellemi élet konstitúciója, parlamentáris alkotmánya ezen a világon. Az életfolyamat szankcionált törvényszerűséggel hömpölyög az emberi természet medrében a babiloni vizek zúgásával. Az emberiség váltakozó periódusokkal és újabb célgondolatokkal ugyanazt a földkörüli utat járja az erény és a bűn között. A jövő megalapozásával mindig a múltat rekonstruálja, végérvényesen nem végezhet semmit a földi dolgokban. A legyőzött ellenfél mindig feltámad, a győzelmek mindenkor vereséget jeleznek. A diadalmas Herkules a következő fordulatnál szemben találja magát a feltámadt Anteussal . . .

TIZENNYOLCADIK FEJEZET.

Az anyagi világ és a tulajdon.

Az emberről Röntgen-leletét adtam? Látod belsejét az érzések és gondolatok gyökereivel? Megrajzoltam az egész mikrokozmoszt végtelenbe nyúló kapcsolataival!? Most megmutatom az ember külső világát is. A dolgok belső természetüknél fogva külső viszonylatokat terebé-

lyeznek. A hernyó mozgása feltételezi a rögöt és a fűszálat, a fának törvényadta kapcsolata van a talajjal és a patakkal. Valahol a madárjárta tájon, eldugott szakadéokban éli a maga vegetatív életét, de azért a kontinensek és tengerek életében is megvan a részjussa. Nem tudom eldönteni: a vízcsepp van-e a tengerért, vagy pedig a tenger szolgálja a vízcsepphatalmat. — A világ mozgatja az atomot, vagy az atom a világot? — vitatkoztak a régiek. Egymásért van minden, a különböző dolgok összetartoznak. Az ember is összekapcsolódik a külső világgal. Mi hát a dolgok szerepe az ember életében? Az ember érzésekre és gondolatokra dolgozza fel a jelenségeket, az ismeret a belső műhelymunka eredménye, a szellemi tevékenységet jelzi. A lélek az érzéssel és gondolkozással a materiális dologból az ideatartalmat választja ki. Fizikai törvényszerűséget fedezünk fel ebben, vagy abban? Ez azt jelenti, barátom, hogy találkoztunk a jelenségekben bujdosó magasabb értelemmel. A belső antennában felfogtuk a külső világ rádióüzeneteit. Plotinos szerint a dolgok jók és részük van az igazságban azáltal a szükséges szerep által, amelyet az embernek az anyagtalanhoz és megfoghatatlanhoz való megtérésében betöltenek. A dolgok jóságosak és igazságosak az emberrel szemben, angyali szemmel tekintenek rája. *Bármit is akar tőlük az ember, csak isteni ideát adnak.* A húron a világ minden nótáját eljátszhatod, de a húr maga ugyanaz a zengő médium marad. Csak a hangját adja oda, egyébként nem szól bele a dologba. A szenvedély a tiszta életű dolgok megrágalmazása, a kéjjel és mámorral kifosztja az ember a gyanútlan, nyíltszívű természetet. A dolgok ezért, vagy azért rosszak és a létből a Nirvánába kell menekülni? Ez a bensőd nyavalyája, ember, a szemed megromlott. A peszsimista és nirvánás gondolat az emberi értelem lelence, annak nincs mennyei atyja a teremtésben . . .

A belső és külső világot törvényszerűség köti össze, az élet struktúrájában az egyik kiegészítője a másiknak.

Az ember lelki és testi szintézisével a dolgok életrendjében áll, a külsővilág látható formája a láthatatlan belsőnek. Itt is az élet törvénye fogja át a jelenségeket. A szellemi és anyagi világnak az emberen át testi, érzéki kapcsolata van, de az orgánum szellemi szolgálatra hivatott. A táplálkozással az 'igeenergiát' vegyelemezzük ki a matériából, a vitamin a búzába rejtett tűzkenyér. Minden érzéki élvezettel így vagyunk. A lélek azok útján kiválasztja az anyagból a maga életeszenciáit, melyek a test formájára vérrel és izomzattal rétegeződnek. Az érzéki élvezetekből érzések és gondolatok lesznek, az ételek és a cselekedetek egyaránt valamilyen szellemi 'íz' adnak a léleknek. Mindenek végén a tanulság az az erő, amellyel a lakoma után gyarapodtunk. Az éhség és szomjúság a belső világ természeti követelését nyilvánítja ki. A balkáni monda szerint olyan óriások is voltak, kik szemükkel falták fel ellenségeiket. Ilyen lény lakik az emberben is, a szemével felfalja a dolgokat. Ha valamit meglátott és arról fogalmat alkotott, már lerágta arról az anyagi testet. Neki a szemlélet is boszorkánykonyha. A festmény a szemnek adott lakoma. Az ember érzékei a bennelakó királyi felség udvari szállítói. Az érzékeléssel terítékre adjuk a dolgokat. A szem és a fül az igazságot' vadássza, de csak lehúzott bőrrel, vagy hullával tér haza. Különböző formában feléljük a körülötünk levő világot, a mindenség a lélek emberi tápláléka. A külső világ élménye, energiaraktára a belső világnak. Életviszony van a kettő között, a külső tünemény a belső fönixmadár fészke. A természet a lélek háztartási szolgálatában áll.

Az ember szellemi létfeltételei a külső világtól függetlenek, a lélek fölötté áll a materiális természetnek. Szellemi lehetőségét a külső világ nem determinálja, önmagától függenek halhatatlan kérdései. Az ember a tökéletes autonómia a teremtésben, neki tehát az anyagi élet a belső kormányzásnak a problémája. A külső hatásoknak a mértéket és értéket a belső imperátor diktálja. Min-

den úgy van számára, ahogy ő látja és mondja. Mi hát az ember külső világa? A természet változatlan rendjére épített éléskamra, az ember a saját élménye számára lefoglalta és bekerítette a fizikai világot. Naturális táplálékát és érzéki élvezetét biztosította értelmi fensőbbiségével. A dolgok összességét igényeli a száraz kenyér és a művészeti gyönyör között. Életszükségeit a mindenkori értelem tervszerűségével állandó keretek között elégti ki. A mezőt beveti kenyérmaggal, testére ruhát készít, a természeti viszontagságok ellen házat épít. A materiát szükségletei szerint halmozza fel és önti eszközformákba. A természeti erőket befogja igába, azoktól életfenntartási szolgálatot követel. Szőlődézszmát és aranyadót vet ki a hegyekre, a völgyekben takarmányt gyűjt az érdekét szolgáló barmok számára. A hatalmában levő oktalan lényekről is gondoskodik, de minden tevékenységének a saját életigénye a rugója. A naturális táplálék és az érzéki élvezet körül forog a külső élete. Ezt a külső keretet állandó rendszerbe organizálta, élete és élvezete biztosítására intézményeket létesített. Az anyagi természetre emberi felszín ülepedett. A mélységben az erők a maguk változatlan törvénye szerint dolgoznak, de eredményeiket a látható felszínen az ember gruppirozza. *Ez a természetre vetett értelmi hálózat a gyökérszerve az ember külső világának.* A virágos kert és a búzatábla a földrevetített lelki filmet mutatja. Az életszükséglet anyagi bázist alkotott. E bázisok összessége jelenti a számunkra megszervezett anyagi világot, mely öntudatlanul és megkötötten áll az ember alatt. A szent és a kannibál egyaránt élhet benne.

A természetből hasznosított, az életszükségtől értékelt materiális bázisok képviselik az anyagi javakat. Azok már az organizált emberi igény keretében állnak, azok a természeti adottságon kívül munkahozzáadást jelentenek. Az ember tehát tevékenységével fokozta az anyagi értékeket, de ugyanakkor a saját élvezeti igényét is megfelelően emelte. Az anyagi világ gyarapodásával az em-

ber élvezetköre is nagyobbodott, a táplálékbiztosításból az elemi szükségleteken túljáró gyönyörigény keletkezett. Ez az ember természetéből következik, de az anyagi kultúra robbantotta ki. A belső és külső világ között visszaható viszony van, azok kölcsönhatással fokozódnak. Az ember a kimunkált, felfokozott anyagi világgal belső élményét meghatványozta és szédületesen komplikálta. Ezer érzelmi és fogalmi szállal láncolta énjét a matériára, a virágzó anyagi kultúra már a lelki labirintust jelenti. *Az ember a civilizációval a rögre szegeződött, az anyagi világtól függenek belső regiszterei és külső életmegnyilvánulásai.* A gondolat materiális jogarnak hódol, az eszmék történeti érvényesülésének anyagi útja van. Az emberi szellem belegabalyodott a természetre vetett értelmi hálózatba. *A világ sorvasztó problémái e gabalyodásból erednek, mindenik az emberi értelem vergődése az anyagi ,lépveszőn'.* Az ember az élvezetek felfokozásával komplikált belsejét csak anyagi kultúrával, materiális javak birtoklásával tudja kielégíteni. Az idők folyamán az anyagi világ bázishálózata és termelési rendje is komplikálódott, az anyagi javak sokféleségéből és elágazásából hatalmas szövevény keletkezett. *Az ember fejére nőtt a materiális hatalom.* Az értelem elveszítette tájékozódási és áttekintési képességét a gigászi hámban. Az anyagi kultúra a tartókból kiszakadt mozgókontinense lett a lelki glóbusnak. Az ember tovább végzi benne anyagi tevékenységét, belső feszültségével hajtja motorját, de már holtkézi diktatúra, alvilági impérium lett élete fölött. *Az elixirből így lett köd és pára . . .*

A belső ember rabja lett a maga külső világának, életsúlypontja áttolódott a materiális civilizációba. A külső formák szuggerálják a belső gondolatvilágot, a világ urának a ,tükörben álló figura' a törvényhozója. Az anyagi világba belemagyarázott törvényszerűségek ilyen ,tükörképzetekből' erednek. A lélek ugyanazon anyagi kérdésre ugyanazon belső reflexszel válaszol: innen az anyagi életben az önmagában levő törvényszerűség lát-

szata. A materiális kérdések szellemi hullámból fajiadnak, a gazdasági törvényekkel valójában erkölcsi szabályokat fogalmaznak. *A szemléletben rejlik a gazdasági élet titka.* A termelési rendszerek és a vagyonproblémák világnézeti síkon formálódnak. Mindig az ember Delső stádiuma áll a külső tünetek mögött. A szokások, a szabályok, az elméletrendszerek és a jogelvek innyi érvénnyel bírnak, amennyi szankciót ad nekik az érvényben levő életfelfogás és eszmeirányzat. Az anyagi ailtúra állandósággal és parancsoló hatalommal jelentkezik mindenkor, mert az ember lebírhatatlan életszükséglete és élvezetigénye fejeződik ki benne. — A vagyon — mondja Ruskin — Bujaság asszony . . . *A materiális impériumok a szurony erdőknél erősebb alapokon nyugosznak, de a pusztába kiáltott igazságtól is megrendülhetnek.* A szívredőkben fordul meg a sorsuk. Pithagoras szerint a számok a magasságban vannak és a szférák zenéje azok összekocšanāsából támad. Az anyagi javak számjegyei is ilyen természetet mutatnak, szférikus: enét támasztanak, vagy katasztrófát idéznek élő tőzsdei összekocšanāsukkal'. *Az eszmetörvény átfogja IZ anyagi kultúráját is.* Az ember belső világában elődézett szemléletváltozások kihatnak a mozgó kontinensre is. Az új eszmeirányzatok új gruppirozást és értékelést loznak. *A gazdasági válságok szemléleti kríziseket jelentenek.* Az élményhatások folytán új eszmeirányba forduló lélek kihúzódik az addigi bázisok és intézmények alól, mire azok összeomlanak, a történet színpadjáról lik:— ^dalodnak. Itt is érvényesül a lavinaenergia, az egyik zuhanása magával rántja a másikat. A pánik is elvégzi a munkáját, de a homokszemek is ugyanazon hegydöntő áradat hullámában sodródnak. *A gazdasági élet a pszichológiai hatatom vazallusa, az anyagi javakat is szellemi mérlegen kell elszámolni.* A történeti materializmus íz a hordójelzőhivatal, ahol hitelesítik a csapraüthető, üres fogalmakat. Ez az elv a gyufa fejében született . . . *Az emberi világ a természettel megérezkített isteni vo-*

nalon vibráló lelki vetület. Az örök ember szellemi világa formálódott ki vele a mindennapi falat és a művészeti gyönyör, az állati indulat és a vallásos áhítat között. A világ olyan mindig, amilyen a korszerű lelkület. Mi hát a törvényszerűsége önmagában? *A világ függvény a szellemi törvény és a természeti rend között.* Az öncélúságot hirdető világtervek a ‚vakuumba’ lövöldöznek. Szűrővel merik a vizet. A délibáb gondolja csak, hogy ő valóságos torony. Ilyen, vagy olyan világot akar az ember? Hát kibeszéli a lelkes férfi, hogy milyen világkép rajzolódott ki benne. A világtervével önmagát biztatja. A világ céljairól szónokol, de a maga célját magyarázza. *Új világot nem lehet külső intézményekkel, kigondolt célszerűséggel alapítani.* Az a bizonyos új világ a szegényember örök költői álma. Az új világ prófétái a szemfényvesztő politikai elméletek világtalanjai. Új világot harcoltak ki vérrel és propagandával?! Az bizony lényegében a régi, csak az emberek mások a hatalomban. Az emberi természet a kirobbant szenvedélyek lecsillapodásával visszaállítja az életben rejlő folytonosságot. Új intézmények keletkezhetnek, a politikai szerepek megváltozhatnak, de az ember belső lényegében a régi marad. Az emberi természetet megváltoztatni, a maga rugóiból kitolni nem lehet. — Az oroszán hangja nem alakulhat ki a számár torkában, — mondja a keleti szóbeszéd. *A világot a maga természetszerű életfolyamatában az emberi természet megváltozhatatlansága stabilizálja.* A világfelfordulásokat lelki vulkánok idézik elő, de a folyók azután visszatérnek a régi mederbe. A gátak sem segíthetnek. A világ habitusában átalakul, az ember azt új formákba öltözteti, de az idők végéig ebben az életlényegben és viszonylatban marad a maga világával.

Szétszakíthatatlan kapcsolat van az ember és világa között. A kettő egyet jelent végső elemzésben, az ember; a világ és a világ; az ember. Az életszükséglet alkotott világot és az változatlan hatóerő az anyagi kultúra dinamikájában. Ez a mestergerenda az épületben! Az em-

ber örök életigénye tartja fenn a világot, anyagi életfeltételeit biztosítja vele. A világ az existenciát jelenti az ember számára, az anyagi bizonyosságot látja és érzi benne. Ez a motívum változatlan tényező a világtörténetben, az ember világkapcsát, anyagi biztonságát hordozza. Ez a biztosított szükséglet — az anyagi tulajdon. Az ember külső világát az életigényből eredő önérdék mozgatja, ez pedig önzést jelent a közviszonyokkal szemben. Az anyagi tulajdon az önző érdek biztosítása, ez az emberi természet őseréjű megnyilatkozása az anyagi világban. *A magántulajdon a materiális kultúra alapténye, az emberi természet a magántulajdon alapján áll.* Az anyagi életet e kapocsból kiemelni nem lehet, ez fűzi össze az embert az egzisztenciális világgal. A betevő falat az egyén magántulajdona, az a ruhája is. Mindenkinek van valamilyen magántulajdona az anyagi javak raktárában. A világ anyagi életének magántulajdonalapja van. *A tulajdonjogot az emberi természet szankcionálja.* Bármilyen is az anyagi javak elosztása, birtoklási rendszere, az egyén a megszerzett életszükséglettel a tulajdonjogát érvényesíti. *A köztulajdon is összesített magántulajdon.* Az „én” házkapuján ez áll: „az enyém!” A mások vagyonát el lehet venni, de a minimális tulajdonjogot megszüntetni nem lehet. A magántulajdont tagadó elméletek a Marslakókra appellálnak. Az emberi világ magántulajdonban született és mindvégig fenntartja az anyagi dolgokra a tulajdonjogot. *A földi világ az isteni tárházban az örök ember ,magántulajdona’ . . .*

TIZENKILENCEDIK FEJEZET.

A szerelem és a család.

Az anyagi világot az ösztönhatalom mozgatja? Akkor hát a gyomor parancsol a fejeknek és karoknak. Menenius Agrippa meséjét idézhetjük? Jól mondod és jól tudod, barátom. Az anyagi kultúra bizony ,gyomorfilozó-

fiát' hirdet. A maga káprázatos külsőségeivel eltereli a belső otthonról a figyelmet. — A hajléktalan lelkek pedig az ördög párnáján pihennek, — tartja a közbeszéd. Az embert kiforgatja valójából az életgond. A szív eltellik aranylázal és az értelem a kétszerkettőt szövi krédójába. Ezt a szellemi pária 'életigazságnak' mondja. A materiális hatalom a szellemet éjféli kísértetnek, vagy amolyan vak Homérnak tartja. Az embert egyszer gépnek, máskor ágyútöteléknek nézi. Az ég meghasad és lánglelket küld a világba? Majd elintézzük 'harmincezüstpénzzel'. A nagy gondolat belelázad a viharba és földrengéssel fenyeget? Majd megtárgyaljuk a dolgot a péekkel. Micsoda gög és dac feszül a mammoni kebelben évezredek óta! Már a bábeli torony is a materiális önérzet kakaskodása volt. Azóta az anyagi dölyf megváltozott. Hát mi ez a tiphoni szörnyűség a földszínen? Az ember árnyéka! A lélek anyagi illúziói testesedtek meg a mammoni hatalomban. A dermesztő bálvány —tehetetlen semmi, ha nem áll előtte őrzőgő képzelet. Az ember az aranyba nézte bele a maga bálványörületeit. Az aranyborjú az ökörség ideálja. — Ahol van a ti kincsetek, ott van a ti szívetek, — mondja a biblia.

Az ember a maga árnyékát kergeti az anyagi kultúrában, azzal versenyzik a nagydíjért az Olimpiáson. Valaki üresnek és sivárnak találja az életet? *Már találkozott a maga árnyékával. Ez a sok gond apró manóival?!* Byron nem bír költött alakjaival. Ébredj fel a rabszolga-kebelben királyi öntudat! Sehonnai gög csörgeti a tallérokat az apostoli szegénységgel szemben, penész és rozsdá kendőzte magára a pénzeken a császári ábrázatot. Árnyékhatalom uralkodik a benned rejlő napvilág felett. Utolért a saját hazugságod. Hát ilyen a paradicsomi szerelem gyermeke! — Látja a habléány szép fejét — mondja a költő —, de nem látja kígyótörzsét és azt hiszi, hogy levághatja magának azt a részt, amely neki kell, arról a részről, amely neki nem kell. Az anyagi kultúrának szép habléány feje van, de a pusztító szenved-

délyek kígyótörzsétől nem lehet elválasztani. Az ember minden dolgának ez a menete és kerete. Az ifjúság elte-lik a habléány szépségeivel és a férfikor viaskodik a kígyó törzsével. Hát mi az a varázserő, mi ellensúlyozza a materiális gyötrelmeket? Kell lennie valami delejességnek az emberi kebelben, hogy e vonzási körből ki nem szakad és sziszifuszi terhét le nem dobja?! Az emberi gyöngeségek megmagyarázzák ugyan a rabszolgakérdést, de az egzisztenciáért vívott küzdelemben hősi vonások fejeződnek ki. A lélek is megtalálja a maga pólusát e röggörűli keringésben, különben az anyagi illúziók lég-vára már összeomlott volna.

Az alkímia a bölcsek kövét kereste, mely átváltoztatja az anyagot, az ólomból aranyat csinál. Paracelsus szerint a bölcsek köve meggyógyít minden bajt, az ember számára fölfejt minden titkot, az égi és földi szellemek felett való hatalmat ad. Az emberi lélek ilyen természetű, a „bölcsek kövét” hordozza magában. Minden dologba lelkesítő elemeket olt, az anyagi életet is bevonta az eszményiség zománcával. Ideális tartalmat lehel a materiális sivárságba. Az ösztönszörnyetegeket átváltoztatta, a ragadozó indulatba emberi érzést varázsolt. A keserű kenyérbe szívbeli édességet dagasztott. Az anyagi kultúrának felemelő célt és programot adott. Az állati szükség között is kibonthatja szárnyait a galamblelkű eszme, a külsőségek világában is érvényesítheti belső nagyságát az ember. Sőt! Ez a betevő falatba ágyazott ‚végzetszikla’ a próbakő, neked lélek, a teremtő hatalom az anyagi teherrel próbálja ki szellemi erőidet. Neked is megvan az ‚aranypróbád’! A zeusi magasságokat akard, mikor nem bírod el a fűreggondot?! A végtelenségről beszélsz, mikor fennakadsz az észpókhálón? Itt a te időd, epigón! Gyöngye vagy és fáradt? Neked is tizenkét herculesi feladatot szabnak az év tizenkét hónapjában. Az egyik héten le kell győznöd az irigység és gyűlölet lernai hidráját, a másik héten pedig a pénzbeszedésnél a kísértések krétai bikáját kell megfékezned. Ma a rágalom

érc tollú, emberevő madarai törnéd reád, holnap az augusztusi szemetet látod. Az ember nagy dolgot művei minden cselekedetével. Nincsenek kicsinyek és semmirekellők az örök mandátumok kiosztásánál, mindenki nagyra hivatott ezen a világon. A lélek félisteni erő a „porszívó” érzékek tulajdonosában. *Herkulesnél nagyobb feladatot teljesít, ki az evangéliumi istenezsmét képviseli a materiális jogar alatt.*

A fák gyökerei olyan mélyre fúródnak a talajba, amilyen magasra nyúlnak az ágak a felszín fölött. A gyökök és az ágak egyenlő nagyságú sugarai a magból kitéljesedett életkörnek. Naptermészetük van. A fény sugarak is így ágazzak körül a lángközpontot. Az ember lelki gyökerei és cselekedetágai szintén ilyen szimmetriát mutatnak. A kimagasló hőstettnek ugyanolyan arányú gyökérszála van a lelki mélységben. Az ember külső életköréből meg lehet konstruálni a belső távlatokat. A szavak kétértelműsége és a cselekedetek határozottsága egyaránt kifordítja a megfelelő belsőt. A világ anyagi problémái szellemi sugármeghosszabbítással megadják az egyenlítőt a lelki ínség és a testi nyomor között. *A lélek a földkérget öltötte magára.* Az emberi test a maga anyagában a geológiai elemeket tartalmazza, de magában hordozza a természeti tulajdonságot is. Az ifjak és leányok arcán rózsák virítanak? Azok az anyaföld tavaszi virágai az emberi arcon. A hátgerinccel védő hegyláncot kapott a kebel umbriai völgye. A homlokot bérctetőnek nézem és Golgotának érzem. A kárpáti tengerszemeket is láttam szaphoi hajkorona alatt monnalizai mosollyal. Az emberi test maga az anyaföld rétegeződési és virágzási rendjével. Az embert is elfogja a maga idején a tavaszi izgalom, az emberben is megvan az erdei rögök gyöngyvirágterhessége, *őt is a maga idején májusi lázba borítja az a varázserő, mely a természet mámoros tavaszát és csodaszépségét kibontja.* A természeti törvény beteljesíti életfeladatát az emberi természetben is. A versejtelekben megpezsdi a talajenergiákat. Az embertől megköveteli

a földi tartozásokat. Neki is át kell mennie a mandula-
virágzáson és a rózsanyíláson. A sorentói tavaszt idézi
fel benne, gyönyörbe és mámorba mártja érzéseit. A
szívbe gyűjti az összes pacsirtákat és fülemüléket. A sze-
mekbe búvóli a forró égövet pálmabájával és lótuszigé-
zetével . . .

*A természet tavaszmisztériuma az emberben — a sze-
relem.* A test anyagából kihajt a flórák és faunák kép-
rázatos, bűbajos világa. A természet magból magba
akasztja az életláncot, a közbeeső évszakok az újjászüle-
tésnek, az életformák fenntartásának és sokasodásának
a módjai. A szerelem is ilyen keretben áll, az emberi élet-
ben a „májusi” feladatot képviseli. A fizikai test újjászü-
letését, fennmaradását és sokasodását biztosítja, a faj-
fenntartásnak a természeti titka. Az emberi élet
fizikai adottsága, ösztönjelensége, de a testi gyökérnek
lelki lombosodása van. Az ember belső világa a dolgok
átélését jelenti, a formák hüvelyéből kifejtett napvilágot
hordozzuk öntudatunkban. Az ember belső világa is át-
éli a természeti misztériumot, az érzékek talajának dio-
nizosi rétege van. Lelkünket is áthatja a májusi pezsdü-
let mámorra. A szerelem átfogja a lelki határokat is. A
szerelem az emberi életben „termési” fundamentum. A
lélek násza a testtel, amelyet Assisi Szt. Ferenc „szamár-
testvérnek” mondott. Az égi és földi erő érzelmi szövet-
sége az emberi nem életének biztosítására. *A szellemi lé-
tet nem érinti érvényével, de az ember belső és külső
életét a maga körébe delejezi.* A világot a nemi sarkokra
gravitációzza. Az ember a történetben Ádám fia és Éva
gyermeké, az édeni lugast az igéző szemekben találta
meg a paradicsomi száműzött. Az ember homerosi epi-
kájának és dantei színjátékának a szerelem az alapmotí-
vuma. A különböző trójai kalandok mögött valamilyen
Heléna rejlik és a költői fantáziát valamilyen Beatrice
vezeti a paradizoi tájakon, A Teremtő Évát az *alvó*
Ádám oldalbordájából alkotta és így a nő lényébe az
álom bája és gyönyörúsége inkarnálódott. A férfi meg-

testesült álmát látja a nőben és a nőnek a férfi az örök szívbeli álma . . .

A lélek a szerelmet is átítatja eszmei fluidummal, a szívek a boldogságvágygal eszményi programot kapnak. *A szerelem a rózsabimbók ideálijzmosa*. Színeket vetít és illatot ont a világra, szépséget és hangulatot idealizál az érzéki dolgokba. Arielek és Robinpajtások szolgálják a szerelmet, a szőke, vagy a barna ideál Mafogaton jár. A szerelmesnek rózsaszínű szemüvege van, minden a hajnali ragyogást látja. Ez már a lelki tükör tündérvarázsa. Az emberben e misztérium kapcsán is fellép az önérdek a maga követelésével. A szerelmes szív tulajdonjogot akar Oberon birodalmában. Tolstoj megütözik a szerelem mélységesen önző voltán. *Az érzelmet e téren is a tulajdonigény fogalmazza, az ember a tündérkertjét is bekeríti tulajdonsövénnyel.* — Tündér Ilona az enyém! — mondja Szép Miklós Többsincs királyfinak és a vasorrú bábának. A szerelem sem ismeri el a birtokközösséget. Ádámnak egy nőt adott a paradicsomi kreatort, mert a szerelem egynejű és hitvesi karaktere van. A háremben kétlábú tollazatlan állatok élnek. Azok is hallottak róla, de nem ismerik a szerelmet. *A nemi ösztön még nem szerelem.* A szerelmes szívben Rómeó rajongása, vagy Othello „zöldszemű szörnyetege” lakik, de a kakukok természetébe nem lehet beletörni soha. Heine fenyőfája egy délszaki pálmáról álmodik az északi havason. Az emberi szív is egy lényt keres a világon, akivel megosztja sorentói tavaszát és édesszavú titkait. A szerelem a két nemi sarkot egységesítő delejhatalom. Az örökember kétnemű, a férfi és a nő *egy* jelent az isteni számításban. A gyermek, ez a harapó és karmoló angyal, az atyai és anyai szív édeni egysége ... A szőkefürtű, mosolygó csöppség a paradicsomi kerub inkognitóban, ki pusztá tekintetével elűzi Éva mellől a csábító ördögöt . . .

A lélek a szerelmet a szeretetig mélyíti. *Az érzéki ösztönt morális érzetbe kapcsolja.* A szív az ő tündérkertje

felett tulajdonjogot akar, de megfizeti adóját remegéssel és szenvedéssel. — Kedvesem, elvitted az örömet és gyötrelmeket hagytál helyette, — írja Rabindranath Tagore —. Te vagy mind a két életem egyetlen reménye, — éneklí Petőfi Sándor —. Én a szerelem miatt beteg vagyok, — olvasom az Énekek Énekében. A szerelem az ember egész valóját, szellemi és fizikai életét átfogja, az érzések és gondolatok felett megrendítő hatalma van. Az egyik embernek Petrarka-szonett, a másiknak pedig shakespearei tragédia. A szerelem a legmélyebb emberi szenvedély. — Nem kerülheti el senki az olimpusi betegséget, — mondja a görög költő —, az emberek tőle halhatatlanok lesznek, vagy pedig nyomorultan elpusztulnak. Mindnyájan így éreztük, ezen az úton jártunk.; A szerelem halhatatlan szépségek és nyomorult vergődések élménye, ragyogó költészet és szörnyű bűnkronika. Egyszer spártai erény, máskor szodomai bűn. A szerelem a Nilusáradat és a Szcillaörvény az emberiség erkölcsi életében. Az volt a boldogság tündéröve és a gyötrelmek Nesszusinge. Szerelemből fakadt a lovaghűség és a trubadurének. A szerelem adott hősi karaktert a gyöngye nőnek, hogy az Grachusok anyja és Magyarországi Szent Erzsébet lehetett. A természeti erők kalászt hoznak és tájfunnal pusztítanak. A szerelemnek is ez a természeti karaktere, áldott kalásza és pusztító tájfunja van. A szerelméből olvasd ki az ember erkölcsi tulajdonságait. A szerelmet is az erkölcsi törvény keretezi az emberi élmény határai között, az ösztöngyökér morális gyümölcsöt izesít. A monda szerint egy szirén sírja fölött épült Nápoly. A szerelem az ember életrendeltetésében erkölcsi célt szolgál. Az ösztönerővel az egzisztenciális motort hajtja. Az ember külső világából fészket alakít, az anyagi kultúrának tűzhelyet és otthont ad. A materiális durvaságot kibéleli szellemi pihével. Az ember a gyomrával módolta ki és a szerelmével indokolja meg *ezt* a világot. — A világ gépezetét az éhség és a szerelem mozgatja, — mondja Schiller.

Az Isten családfát ültetett az ember szívébe. A szerelem a mágnesvonzást akasztja a lelkekbe, a nemeket családi körbe láncolja. A szerelem a hitvestől családi ott-hont követel. Az emberi világ szervezeti rétegződésében a család jelenti az alapsejtet. A házasságot nem a szerelmesek gondolták ki, hanem a világot átfogó erkölcsi törvény fogatosította. Évát az Ádám életével garantált ‚házassági Ígéret’ hívta a létbe. A család az erkölcsi lények természetadta életformája, az emberiség társadalmi ‚organizmusának’ az az idegszála. Innen indul ki és ide tér vissza az életfolyamat a történeti körfogásban. *A világtengernek a család a vizcseppje, mely a vizek természeti törvényét hordozza.* Az emberiség családi körben és házassági kötelékben él. Az emberi szenvedély széttöri ezt a keretet? Ez csak azt bizonyítja, hogy az érzékiség kutyatermesztű. A ‚szabadszerelem’ hívei majomnyelven beszélnek. A nő ma is háziállat valahol Ázsiában? Nietzsche szerint „nem kívánni egyebet e perfid macskafajtól, mely karmait gyöngyszürke kesztyűbe rejti, mint gyönyört és szép gyermeket”? Vakok és bénák is vannak a világon, de az életnek az ép ember a testmintája. A természet nem törődik a szumatrai orrcsonkítással és a kínai lábnyomorítással. A családot is fenntartja a szívek mélyén, az ember otthonát a kalóz-erkölcsök ellen a mindenségbe épített világrend védi. A szív a családfának a tündérkertje. A szodomain dugványok mind kiszáradnak benne, nem tudnak gyökeret verni. A szerelem Juliaszavakkal ostromolja a Rómeó-szívet. „Mikor kívánod a szent szertartást végrehajtani?” *A családi boldogság a hűség mátkája. A szív egében költik a házasságot a Madonna színe előtt.* Az ördög francia drámát, vagy komédiát csinál belőle, de a fészekrakó lélek szentségnek érzi. A becsület gyermeke nem lesz apátlan és anyátlan lelenc soha! A székely ballada szerint Istenvárát csak úgy tudták felépíteni, hogy asszonyt áldoztak fel és annak vérével keverték a habarcsot. Minden ember az édesanya vérével felépített ‚Istenvára’ . . .

A teremtő hatalom azért oltotta a szívbe a szerelmet, hogy Jákobpárna legyen a rög az ember feje alatt. A szerelem a földi gondok nyoszolyája, a családi otthon az örvénylő életvizek tündérszigete. Az örvényekből emeli ki paradicsomi talaját és Polykrates megtalált gyűrűjével jegyzi el párját az ember. A családi étellel a szívbe lehelt világterv diadalmaskodik az ösztönök káosza felett, a széthúzó elemek egyenlítői vonalat kapnak. Az ember világa ezzel az örök szellemi cél napvonzásába jut. A család kilombosítja az emberi élet édeni gyökereit, az érzéki talajból erkölcsi szüreték édesednek a szeretet, a hála nektárjaival. *A család a szíve az emberiség vérkeringésének.* — A család az állam veteményes kertje, — mondja Szent Ágoston. A nemzeti erőknél is az a transzformátora. A családban omlott össze a marathoni hősök Hellása és a Caesarok Rómája. A mai kor társadalmi járványai is *családi* bajokból erednek. A házassági háromszög átlójából kiszámíthatjátok a nagyvárosi mocsarak mélységeit. Örömtelen és meddő a modern tűzhely? A szülői örömet szomjazza. A szívében megneemesedett ember lakik bájos hitvesével az én hajlékomban és a gyermekek erkölcsi dinasztia leszármazottjai. A családban találjátok meg az áldott élet ajándékait. A hű szívet megjutalmazza az ég hitvesi szeretettel és gyermekmosolylyal. Az isteni szív szent családot adott az emberiségnek. Az „egy akol, egy pásztor”? Az a mennyei Atya *családi* terve az emberiséggel. Megvalósul valaha? Igen! Hiszek az Isten *családjában* . . .

HUSZADIK FEJEZET.

A kultúra.

Az a válaszdod eddigi leveleimre, hogy a nap feljött már?! Jó reggelt, barátom! Nézd meg jól a világosságot! Nagy a különbség a napsugarak és a szalmalángok világítása között. A lélek napsugárral világít, de az ember *azt* a lángot fáklyába, vagy csóvába oltja. A hitünk egyenlítői fényesség és a tudásunk legtöbbször az éjféli nap országa. Az elme sarkkörén túl van a boldog lelkek tündöklő ege. Az éjféli napnál kísértetek sütkéreznek, az a világítás ‚villámlásnyit’ sem ér. Az ember ‚nap-szeméből’ bagolyszemet csinál. Plotinos szerint a szem sohasem látta volna meg a napot, ha nem *vette* volna fel a nap alakját, a lélek csak akkor pillanthatja meg a szépséget, ha az a szépség már megvan a lélekben, így van. A nap látja a napot és a szépség a szépséget. Hasonlónak kell lennünk ahhoz, amit életünk csillagzatának hiszünk. Mi a hit? A világosság látja a világosságot. Mi a lelki derű? Az ég megpillantotta az eget. Az öröm az egymásba merülő derűs tekintet. A költészet a lélek átszellemült pillantása a maga képére és hasonlóságára. A dolgokban meglátott igazság szellemi inspirációnk vizionlátása. A lelki harmónia? Az anyagi zűrzavaron túl megpillantottuk a velünk való isteni összhangot. *Annyi csodát látunk meg, ahány csodát megtettünk.* Szellemi alkotásunkat előbb átéljük, a zengő költemény előbb apollói élmény. Az Istent keresed? Előbb végezd el lelkedben a divinációt, akkor megtalálod mindenütt ...

A jézusi legendával folytatom. Egyszer egy kis angyal kereste az isteni gyermeket Názáretben. A kis angyalnak Jézusarca volt. Csak Máriát találta otthon, ki a gyermek Jézus ruhácskáját foltozta. — Visszajöttél a mezőről, édes fiam? — kérdezte Mária, mikor a kis angyal feltűnt az ajtóban. — Én csak hasonló vagyok a

fiadhoz, — szólt az angyal —, az ő szépségébe öltözökdttem. Hol van az én Uram? — József magával vitte az olajligetbe, — válaszolta Mária —, mindjárt itthon lesznek. Nemsokára megérkezett a kis jézus és az angyal boldogan ugrott eléje. Az isteni gyermek megölelte. — Szeretlek, — kiáltotta egyszerre mind a kettő. Mária boldog anyai érzéssel nézte őket. Egyszer csak azt látja, hogy a két lény egymásba olvad. A kis angyal átszellemlült a kis Jézus alakjába. — Én benne vagyok és ő én bennem van, — mondotta az isteni gyermek. Ez a mi életünk és boldogságunk misztériuma, a hittel átszellemlünk az isteni létbe. A szeretet különböző tartalma szerint beleolvadunk Istenünk, barátunk és hitvesünk lényébe. A remény az anyagi élet átszellemlülésének ígérete. Az üdvösség az a jézusi kebel, amelybe elmerül az angyali öröm. Mi az ember és a világ titka? Én benne vagyok és ő én bennem van. Ez a viszonyom a dolgokkal is. Az ideál olyan kis angyal, aki önmagát lelkembe csókolja. A természet tündérszépségei és a felhők szivárványálmái a hasonlóságok találkozásánál szívembe merülnek. Már ebből tudjátok, hogy mivel fejezem ki magamat. A rétek és a felhők ‚szeretetadományával’. A metaforám kikerics, vagy primula, az ötletem pedig szivárvány, vagy villám. Könyvet írtam? Azokat mutattam meg, kik én bennem vannak . . .

Minden dolog sokkal több annál, amit látásunk számára megjeleníteni tud. *A dolgok mind egymásban vannak és azonkívül az isteni dimenzióban állnak.* Porphiros szerint az értelemmel az értelemnél magasabb titkokat fogalmazunk. — Szerencsétlenek vagyunk, — mondja Carlyle —, ha csak az van bennünk, amit kifejezhetünk és megbizonyíthatunk. Az embernek kifejezhetetlen az a mondanivalója, mely lelket ad és eget kér. A magunk bensőségének idegennyelvű és dadogó szavú tolmácsai vagyunk, verseinket és regényeinket ‚szanszkrit’ eredetiből fordítjuk. — Egykor minden a Lélek megjelenése volt, — mondja Novalis —, de most csak a halott suga-

rakat látjuk. Oh! a sugár megdicsőült halott és a szellemjárást jelenti a göröngyös életúton. Az emberiség szellemi élete az évezredek folyamán a kifejezhetetlen mondanivalók kompilált töredéke, halvány kópiája volt. A lélekjelenésből a megdicsőült sugarak maradtak az utókorra könyvek és szobrok alakjában. Az előző emberöltők szellemi kincsét a következő nemzedék melódiákban és betűkben örökölte. *Az átéléssel kiépített fogalmak adták a szülői otthont az új ismereteknek.* Az anyagi világ állandó keretei között a művekkel kifejezett emberi bensőség biztosította a történeti életben a szellemi folytonosságot. Az előző hiteredményt és tudásfundust a következő kor szellemi szántóvető munkája újabb szerzeményekkel, öntudatosított fogalmakkal gyarapította. Az emberi szellem megrögzített revelációja a kultúra és annak az erkölcsi törvényből folyó megnyilatkozási kényszer az alapja. „Ha némák lesztek, akkor a kövek beszélnek!” *A belsőnket ki kell fejeznünk, meg kell mutatnunk az élet fóruma előtt.* Az emberiség ‚érthetetlen‘ mondanivalóját fejezte ki a szellemi kultúrával és ismereti szerzeményét mutatta meg a civilizációval. Az egyik a belső tüze, a másik a külső zománca az emberiséget dekoráló diadémnak. A történeti ember a bronzkorszak óta ennyivel emelkedett és gazdagodott, ez az évezredek gyarapított öröksége a jövendők uralkodói reményével és Mars-hódító tervével. Szeme és keze potenciáját meghatványozta gépekkel és műszerekkel.

Az anyagi világ a természeti jelenségekre vetett érteimi hálózat, a szellemi kultúrával pedig ebbe az orgáninba víziót ábrázoló gobelin szövődött. Skitha barázdával és egyiptomi ékírással jelölte ki az ember a maga birtokát a földön. — A kultúra a természetnek, az emberi tevékenység által még érintetlennek megnevesítése az emberi szellem és ennek munkássága által, — mondja Enyvvári Jenő. Az anyagi javak szellemi ötvösmunkától kapják kulturális fémjelzésüket. *Az ember élvezeti szükségleteit a civilizációba ágyazta, a szellemi kultúrának*

lelki égőve és anyagi talaja van. Ez a két világ is összeolvadt a színvonalak és a szempontok találkozásánál, a szellemi és anyagi kultúra egymásban van. A fejedelmi ékszer az egymásban levő aranyveret és drágakő művészi egysége. Az ember dolgai összefüggnek és a lelki élet egységébe merülnek. A mai ismeretekben a régi tapasztalatok lombosodnak. Mi, nagyranéző utókor a prófétai idők megtakarított mannájából élünk. A múltnak köszönhetjük ünnepeinket és a jövőnek hétköznapiakat szentelünk. Majd azok lesznek a késő unokák ünnepi dátumai. Büszkén emeljük fel nemzeti lobogónkat és olyankor az ősök csatáiból térünk vissza diadalmasan. Történeti nagyjainkat magasztaljuk, hogy felébredszük és megerősítsük önérzetünket. A régi bölcsek segítségével simítjuk el az új oktalanságokat. — A történet az élet tanítómestere, — tartja a latin szállóige. Minket a századok szenvedése nevelt, de a jövőndő nemzedékeknek mi leszünk a mesterei. A hitvallók és mártírok magasztos érzései áthevítik a mi keblünket is. A nagy gondolat az időtlen idők platóni dialektikája. Néhány mondatban maradt reánk cserepeken, vagy papiruson és mégis lebírhatatlan a szellemi hatalma. *Az első megvillanásnál elmerülünk benne, mint a tájak a hajnali világosságban.*

Az emberek szentek és hősök közösségében élnek, a lelkek az évezredek munkájával felépített szellemiség fedelei alatt laknak. A krisztusi ige a lelki otthona a keresztény világnak, a mohamedánok prófétájuk szellemi légkörében vegetálnak. A nagy gondolkozók is szellemi országokat hagytak az utókorra. A filozófusok Platon alattvalói, vagy ellenségei. A földkéreg a maga humuszával és közeteivel elmúlt vegetációk, anyagi világok eredményeiből rétegződött és formálódott ki. Az emberiség szellemi világa is kultúrájával, ismeretbirtokával ilyen rétegződésekből alakult ki, az emberiség is a maga káoszából élő kozmoszt alakított. *A kultúra az emberiség életében a lélekkel megteremtett földtekét képviseli.* A

modern ember már a kulturális földtörténet fémkorszakában él. A föld felületén a természet virágokkal és fákkal jelöli meg a tündérmesgyéket. Itt egy rózsza mutatja Oberonnak az utat, ott egy jegenye figyelmezteti a gyermekeket a varjófészekre. A ‚kulturális glóbusnak’ is megvan a maga hasonló természeti kifejeződése intézmények és művek alakjában. Itt egy templom mutatja az emberi lélek anyagi vágyait. *A hajléktalan erények az Isten házában laknak.* Ott egy ércszobor jelzi a nagyság diadalútját hősi küzdelmek után, amott pedig egy palota őrzi a művészeti kincseket. A kulturális aratásnak múzeum és könyvtár a hombára. Az emberiség szellemi életét mindenkor kivetítette látható formában azzal a habitussal, amibe felöltöztette a maga korszerű alkotásait és ideáljait. *A kultúra az anyagi világba komponált életgondolatot jelenti.* Az ember a testi szükségletek mellett a szellemi táplálékot is biztosította önmagának kulturális javakkal. A kultúra lelki igény, szellemi flóra, de a dolgok viszonylatában materiális bázisa van. A szentségtartók rézből és aranyból készülnek . . .

Az emberi lélek létalapjában változatlan és az anyagi alakulásoktól független. Nem a természeti erők lombja és gyümölcse, nincs alávetve testi fejlődésnek. Az emberi élet *lelki* sarkaiban változatlan lényegű. A lelki világot azonban átfogja a természet törvényszerűsége az erkölcsi világrend hatalmával. Az emberi lélek fejlődött? Nem! A lelki világ növekedett a kultúra emlőjén, a szellemi tartalom izmosodott az emberben. *A kultúra jelenti a haladást és fejlődést az emberiség életében.* Az evolúciók és revolúciók kulturális jelenségek, azok a belső ember szellemi lélekezései. A változatlan lényeg nyilatkozik meg velük, de olyankor a szellemi földteke cédrusgyökeirei és vulkánerei dolgoznak. A forradalmi idők a belső Vezuvok tűzjátékában gyönyörködnek. A gondolatvilágban is geológiai változások mennek végbe. Az emberiség történeti emelkedése a kultúrájában fejeződik ki. Mi a lehetősége a földön? Magasrendű kultúra. Az *em-*

beri értelem kultúrát alakító és fejlesztő hatalom, a művelődésnek értelmi jogara van. — Az ösztönszerű alapelve az életnek, de nem a civilizációnak, — mondja Le Bon. Az aranykor az emberiség kulturális álma, a tudástól remélt paradicsom a kultúrember víziója. A világ a kulturális haladástól várja az általános boldogságot? Ilyen, vagy olyan a kultúrideálja? A midászi lélek mindenből eszményt csinál. Az ember varázstükröt épített kultúrpalotájába, a lélek céljait belenázta a kultúrába is. Az elme a maga csillagát a kultúrfeladatokban látja? Ez a prometheusi lelkek tévedése, az égből hozott tüzet nem lehet lámpagyújtásra használni. *A szellemi cél nem fér el a kultúrában.* Emberi igényünk kielégíthető Verdenével és aranyvalutával, de lelki kérdésünk a befejezhetetlen számsor problémája, a matematika végtelen messzeségben levő pontja.

— A lelkembe néztem és a belső arctól szinte megvakultam, — olvasom a keleti himnuszokban. A lélek arcát nem lehet pápaszemmel nézni: belső otthonunk az érzékek vásári kirakatán túl van. Plotinos belső elmerülése közben kezét szemére tette, mert elbírhatatlan, rettentő tüzeket látott. A gondolat az ég és a föld között kifeszített mágneskapcsolat szellemi és anyagi sarkokkal. A földre akasztott oldalán csóvalánggal lobog fel, vagy a családi tűzhely szelíd fényét adja. Az égi pólusnál pedig az a lángsugár villámlik, amely Saulban kigyújtotta Pált a damaskuszi úton. Ezek a sugarak Sault megvakítják, de Pálnak végtelenbelátó szemet adnak. Oh! érzem és tudom. Majd a vakok is 'látnokok' lesznek. A luciferi szem vaksi tekintet. — A virág nem ismeri gyökereit, — mondja Materlinck a szimbolisták nyelvén. Nos! a kivirágzott emberi értelem a tudással lelki gyökereit akarja megismerni. A belső királyságról beszélhetünk az embereknek, de meg nem mutathatjuk csak az angyaloknak. Michelangelo összegörnyedt a kifejezhetetlenség érzete alatt, emberfeletti mondanivalóját nem tudta vonalba vetíteni. Michelangelo nagyobb volt 'ön-

magánál'. A többi halhatatlanok is magukkal vitték a fel nem fedezhető Indiákat. *A nagy lelkek mind megérezték azt az égbekiáltó titkot, amelyről kifejezések hiányában egy szót sem lehet mondani.* Emerson szerint Shakespeare a legnagyobb gazdagságát és terjedelmét adta az ember kifejezésének, de azért az ő világa is csak annyi a szellemi léthez képest, mint a madár tovasuhanó árnyéka a sziklán. Az a szellemi lét mi vagyunk és az a madárnyék a kultúrával, az irodalommal és művészetrel kifejezett szellemiségünk. *Az ember belső életlényegét meg nem érzékelheti, ki nem fejezheti soha.* Az óceán mélyén vannak olyan lények, amelyeket nem lehet a felszínre hozni. Ha csak megérintjük őket, nyomban elváltoznak, vagy megsemmisülnek. A lélek is így van a mélyében lakó titkokkal. Csak a tartalomjegyzékét írták meg az évezredek az élet könyvének. A kultúra a memphisi kaputól az Akropolison át nagy utat tett meg a Brandenburi Kapuig, de tulajdonképpen még mindig a belső birodalom kapujában áll. Az emberiség szellemi fejlődésével bebizonyította az egeknek, hogy a Tartarosra is lehet olimpusi tetőket építeni. Egyébként az angyali tartozással még adósuk maradt . . .

A kultúra az emberi elme életműve és értéke, amelybe a vallásos hit és a mindenkori eszmeirány igézte az alapmotívumokat. *A kultúra értelmi határban áll, a megérzéskített korszerű szemléletvonalat adja.* Fejlődési útja hátrált és kifejezési lehetősége korlátolt. A kultúra fogalmi dimenzióban bontakozott ki, a gondolat volt az igéretföldet kereső kultúrtörekvések lángoszlopa. Az ember előbb megalkotta a korszerű fogalmat szövétneknek és azután építette, intézményezte a fogalomból kiviláglott kultúrformákat. *Minden kultúrának a beidegződött közgondolkodás a társadalmi bázisa.* A kereszténység életfogalmából virágzott ki az európai kultúra, a Védákban és a Koránban lefektetett fogalmak pedig az ázsiai kultúrát vetítették a világba. Az emberiség gondolatvilágának az istenfogalom a tengelye: a kultúrának is ez az

ideológiai alapváza és logikai égboltja. A szellemi földtekének ez adja a délköri és egyenlítői méretet. A mai istenfogalommal kiteljesedett az emberiség *gondolati* lehetősége, a kultúra elérte az 'ideológiai' csúcspontot, fogalmi dimenziójában készen van. Ugyanakkor súrolta a szellemi kifejezhetőség határait is. Az ember nem alkothat tökéletesebb és monumentálisabb szellemi műveket azoknál, amelyek az évezredek folyamán kifejeződtek eddig költői és művészi formákban. *A remekművekben már meg van az emberi képesség megőrzékíthető és kifejezhető maximuma, a fantázia már áthaladt a sarkokon és elérte a zenitet.* A költészet elénekelte halhatatlan dalait, a képzőművészet megalkotta törvényszabó remekeit. A jövődők csak megismétlik és más felfogással színezik ki a már létrehozott csodákat. A nemzetek végig megvalósíthatják a maguk kultúrájában az emberiség titáni vívmányait gigászi aránnyal. A homerosi, vagy rafaeli remekmű megszülethetik magyar, vagy német múzsacsókból is, de a már kifejezett művészi lehetőséget meg nem haladhatja. *Az emberiségnek a 'kiteljesülő' istenfogalom átélése és karakterbe öntése az erkölcsi világrenddel adott életcélja.* Ezzel kapcsolódik a világtörténet a mindenségbe épített szellemi végcél gravitációjába. A kultúra ebben találja meg a jövődöben életfeltételeit. *Az örök embernek nincs kulturális célja, de kultúrával munkálja halhatatlan feladatait.* A kultúra az értelmi földtekét naprendszerező szellemi élet eszközformája, földi otthona. Az idők méhéből megszületett emberi dolgok az ő fedele alatt existálnak. Az ismeretek új birodalmakat fognak hódítani, az emberi elme még nem tapogatta ki a maga határait a realitásokban. — A görögöt a fogalmak analízise, a fajok, nemek osztályozása, mint valami új, isteni látvány fogta el, — mondja Péterfy Jenő. Ilyen szellemi „dionisiákat” él át most is az emberi elme a fizikai és kémiai laboratóriumokban, hasonló isteni látvány fogja el a különböző felfedezések nyomán. A görögök mámoros lelkesedése most a technikai civilizációt fűti. A modern kul-

túrát megigézték a rádiócsodák és a repülőgépek, az új nemzedékek a civilizációtól még nagyobb szenzációkat várnak. A század folyamán majd megvalósulnak a ‚gépember’ álmai, a természeti erőkből ‚édeni’ komfortot csinálnak. A kultúra anyagi világa kitágul, az új ismeretek új színeket és új formákat hoznak. Sok irányban csak most indulnak el a felfedezések Kolumbushajói. A kulturális haladásnak és fejlődésnek mérhetetlen útja van még hátra, de már a gondolat tartalom mélységeit és magasságait kivetítettük. *Az életcél nagyszerűsége ad a jövőre is királyi jogart a kultúrának.*

Az örök ember a gondolat zeusi kebelét kibúvárkodta, de hátra van még az élet istenesülésének ideje. Titáni homlok a múlt és glória a jövő. Az ige testet öltött, a megváltásnak befejezett a kompozíciója, de ezután kell a táborhegyi színváltozást és a húsvéti megdicsőülést elérni. Az isteneszmével kell átítatódnia a kultúrának, az idők újabb századok és évezredek során rettentő pörölllyel kovácsolják le róla az aranyveretet és a pénzfoglalatot. Korunk szellemi lázai is lelket szomjúhoznak. *A kultúrát az emberi élményen keresztül az erkölcsi törvény fogja át a világrénd erejével.* A kulturális kérdések is lényegükben moralitásokat tartalmaznak. A váltakozó eszmeirányok determinálják a kultúrmozgalmakat, a kultúra mindenkor világnézeti függvény. A szemléletváltozások átalakítják a kultúrformákat is. Mi a kultúra törvényszerűsége? Az emberi értelem és szív örök paragrafusa. A mindenkori ember lelkülete áll a kultúra jelenségei mögött. — Magát az embert, illetve belső lényét, — mondja Rousseau —, nem változtatja meg a kultúra. *A lelki glóbuson zajlanak le a kultúrtörténet sorsdöntő fordulatai.* — A lélek alkotja meg a maga testét, — mondja Spencer. Az alkotta meg a kultúrát a maga univerzumában a gondolatvilágot hordozó égitestnek. Nem állhat meg addig, míg az isteni napközelségbe nem ér az igazság, szépség és jóság imitációjával. Lelketlen és moráltalan kultúrát akar a Szarmatasíkságon a nihilista-

őrület? Ez bizony a füst találós meséje: az apa meg sem született és a fiú már a ház tetején mászkál. A poklok is égi célokért dolgoznak. — Mi, a Teremtő világot gyújtó szikrái vagyunk, — mondja a Zendaveszta. A kultúra a lélek morális lélekzéséből kapja az életerőt. A lélek az elsüllyedt Atlantisa e világnak és azt kell kiemelnie az évezredek munkájával. — Ha az ember világot akar, — mondja Laoce —, akkor azt a legnagyobb mélységből is kifogja emelni. — *Ez az emberiség útja: az intellektuális átmenet után — spirituális kultúra.* Az elkövetkező századok ezen a „kopernikusi fordulaton” dolgoznak ...

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

A tudomány.

Az embertől az emberig jutunk, ha elemezzük a világot? Igen, barátom. A földkörül utazunk, folyton megyünk, rohanunk keletre és egyszer csak napnyugati birtokunkra hazaérkezünk. Bármerre is megyünk, mindig hazaszállunk. Az ember világi útjai otthon végződnek. Odaérünk végül, ahonnan kirepültünk ... — Bármily pontról induljunk is ki, — mondja Trikal —, csak egy lépés és a világ központjában vagyunk. Ez az élet földkörüli utazása: a paradicsomból a paradicsomba, az égből az égbe. Ez az út időtlen időkön át, de ezt járjuk be a sóhajtással is az értelem és a hit között. Ha a földi dolgokról kérdeznek, hitünk szerint válaszolunk. Olyankor azt tesszük, barátom, hogy fölszállunk az angyalok hónába és a kérdezőnek kinyilatkoztatással felelünk. *Az embertől az emberig jutunk e világ dolgai között, de hasonló kerete és átfogója van a mindenségnek is.* Az istentől— az Istenig hullámoznak a napvilágok útjai. — Isten nélkül nem juthatunk Istenhez, — mondja Baader. A mindenség csak intervallum a mennyei akkordok között. Zoroaster „viharban hallgató csendnek” mondotta azt a titokzatot, mely ott áll az égi világok és a földi

dolgok életritmusa mögött. Minden porszemnek az élet révén égi kapcsa van. A dolgok le nem téphetők az örök élet fájáról. Az első jóslat a tölgyek susogása volt Dodonában. Az embert a falombok figyelmeztették az isteni titokra. A tölgyek között templomot épített a görög hit, a tölgyesusogásból orákulum lett. Ilyenformán épül ki a lelki világunk is. A sejtelem 'tölgyesusogása' megállít és hitünk a csillagmezők tölgyfái között orákulumot épít. Mindenki ezt csinálja a maga hite szerint más-más fogalmazással. Ilyen, vagy olyan a meggyőződésed? A tölgyek susognak és az orákulum beszél benned. A szavadat és a tettetted megjósolta a belső Dodona. Helyesen cselekedtél, a tölgyek azt susogják, amit az ember nem tudhat. Ne hallgass a világra, csak a belső orákulumra!

— Voltam rejtett klenodium és elárult lángoló tüzem, — mondja a Korán. Az ember külső életével mindig elárulja a belső klenodiumot. Minden dolgunk a ruhától a tengeri utazásig belső konferencia eredménye, a lélek az észrevételeit megtárgyalja az érzékekkel. Azok a dolgok anyagi oldalát veszik, de ő rájuk olvassa a vaksi és önző egyoldalúságot. — Mily sajátságos dolog az, barátaim, — mondotta a börtönben Sokrates —, amit az emberek kellemesnek neveznek, az milyen csodálatos kapcsolatban van látszólagos ellentétével, a fájdalommal; ha valaki az egyik után jár és megragadja, kénytelen a másikat is megfogni. Az emberi életben a kellemesek és a fájdalmasak együtt járnak, sőt azok egyet jelentenek, de egyszerre csak az egyik oldalukat mutatják meg az emberi értelemnek. Az élet örök bölcseségre oktat, ezeket az ellentéteket és kapcsolatokat tárja fel az ember előtt. *A dolgok átélése nélkül nem ismerhetjük meg egész valóságukat és jelentőségüket.* Az élet a katedrása az isteni gondolatnak, azzal dolgozzuk fel és fejtjük meg a jelenségek világának mondanivalóit. *A boldog élet az a halhatatlan mű, mely minden tétel és feltétel megoldását tartalmazza.* Az emberi élet az isteni jelenségek megtapasztalása, a színekpelemzése a me-

teortitkoknak. Az élménnyel olyan ‚ismereteket’ szerzünk, amelyek az értelemmel fel nem fogható lényegre vonatkoznak. *A szív mélyíti el az értelmet*. Ismereteknek mondom a sionhegyi emlékeket? Tartini zeneszerző egyszer bosszúsan feküdt le aludni, mert tervezett szonátáját nem tudta megkomponálni. Álmában megjelent az ördög és a kész szonátát elmuzsikálta neki. Tartini másnap reggel az ördögi muzsikát emlékezetből lekottázta és megszületett a híres „Ördögszonáta”. Most már szavaimból ismered Tartini esetét és a művét zeneismereteid alapján megvizsgálhatod, vagy eljátszhatod. Az egész dolog neked az ‚ismeret’ kérdése, de lám, ördögmuzsika rejlik az ismeret kottájában. Olyan történetet is tudok, amelyben angyal szerepel. Ördögi muzsika, vagy angyali zene szól az emberi ismeretekben, az egyszerű megállapításnak és leírásnak misztikus születési titka van. Az észrevett jegek mögött láthatatlan belső tartalom áll. Minden megismerésnek megvan a maga Tartiniálma. Az ismeretek valamilyen élettitkoknak a kottajegyei . . .

Az élet a halott adatokba potenciát lehel, azokból könyvek és gépek lesznek. A maga naptitkával kibontja az ismeret kulturális jövőjét elméleti, vagy gyakorlati elágazással, mintha az az anyagi természetből a szellemi talajba plántált ‚csíra’ volna. Ugyanakkor a léleknek elmuzsikálja a tartalmában rejlő angyali, vagy ördögi zenét is. Az élet az ismereteket a lélek misztikus nyelvére fordítja, a fűszerszámlára írt kétszerkettőnek a lelki számadásban pithagorasi értelme van. A rádión leadott művet a szomszéd karosszékében élvezzi, de a lelke túl a csendzónákon, a végtelenségben hallgatja. Pascal szerint lelki szemekkel átlátunk az univerzumon. A hitregei Lynkaeus keresztül látott a földgömbön. Az élet az ember Lynkaeusszemét nyitja ki. Az ismereteit élménnyel analizálja, hogy keresztül lásson az értelmi dolgokon. Az emberi elme a lélek testi orientációját képviseli, a ‚hit’ pedig az isteni világosság megpillantását jelenti. Az értelem ugyanannak a teremtő világosságnak a napsugara.

A hit lelkiületi azúrnát hordozza naprendszerrel, de csak anyagfelületen tud érvényesülni világitással és rügyfakasztással. Az ismeret az a vászon, amelyre a ‚hit’ a maga vízióját, önarcképét festi. Az elme napfeladatát teljesíti az ember misztikus vonalában, az ismeretek megfogalmazásával az emberi természetet öltözteti délszaki pompába. Az értelem a jelenségek rendjét és világát adja a lelki dimenzióban, a hit ‚platóni’ eszméjéből érzéki testet produkál. *Az örök lényegyet a jelenségek jegyével definiálja.* — A fizikus, ha nincs kezében mérő rúd és óra, költővé válik, — mondotta Eötvös Lóránd. Az ember megbámulja az Edisonlámpát, de a napkeltét közönséges dolognak tartja. *Az elme az idő és térhorizontot foganatosítja az örökkévalóságban.* Az isteni laternamagikát méccsel világitja ki. Az emberi világ az értelem kérdése, a földi dolgok józan elmét és lángeszét igényelnek, de az ember szellemi célja, lelkének ígéretföldje túl van az ismeretek birodalmán. Ez az ember tragédiája világtörténeti katharizissal? Az élet feloldja ezt végzetláncot, az ismeretek világát a hitszférákba emeli. *Az élet a kulcsa minden titokzárnak . . .*

— Rendesen a világ szerint való ragad meg, nem az Isten szerint való, — mondja Pascal. Ez az emberi elme karaktere, az értelemnek anyagi ösztöne van, az ismeretet a jelenségekből meríti. Madách Ádámja az alakatlan légűrben megmerevedett és eszméletlenül hevert Lucifer ölében. Ilyen az emberi értelem. A természetfeletti magasságokban megbénul, csak a földi légkörben tud existálni. Valamilyen felületre van szüksége, hogy kivetítse transzparensait és árnyképeit. A kutató és kalkuláló elme ‚reális’ szemléletkötöttségben áll, anyagi fel-tételű a lélekezése és táplálkozása. A hit felold és étherizál, az értelem pedig konkretizál és materializál. A szellemi síkot megvonalozza, az ismeretei konkretizált és materializált jelenségtartalmak. Az elme a dolgok arcképét, vagy életrajzát adja a fogalmakkal. A belső világban az öntudatba állítja és meghatározza a jelensége-

ket. Az *„ismeret” öntudatosított vonalviszony*. A végtelen szellemi síknak megvonalozott felületrészét tartalmazza, minősége szerint a jelenségekkel eltakart isteni titoknak valamelyik saisi fátyola. Az örök valóság rejlik az ismeret mélyén, de az értelem csak a szimbólumát tudja átfogni. — Az abszolút lét reánk nézve ismeretlen, — mondja Böhm Károly —, amit mi szemlélünk, az valósága szerint a mi szellemi képünk. Az ember tudása az örök igazság tüneményeinek a fogalmi fixírozását jelenti. Az állat- és növényvilág a föld felszínélete, amelyben az egyedek és fajok életviszonyai bizonyos törvényszerűséget mutatnak. Az emberi értelem is kiépítette ezt a »felszínéletet» a lelki világban az ismeretekbe foglalt törvényszerűségek rendszerével. Az elme a maga szellemi légköréből és az anyagi jelenségek világából kiolvasta és konkretizálta az értelmi világot. A jelenségek törvényszerűségében a maga logikai bizonyosságát látja. *Az ilyen fenomenális törvényszerűségen alapuló bizonyosság tudat nemzi a tudományos „igazságot”*. Ez a dolgok tömkellege szerint sokféle jelentkezésű lehet. Az igazság a mérhetetlen óceán, de millió hullám milliárd vízceppben ragyogtatja . . . Százféle célt szolgál egy sínváltással.

Az ember ismereteit rendszerezte és az anyagi életben realizálta. A tudomány az idők folyamán különböző ismeretágakra tagolódott és ugyanakkor szellemi motor lett a kulturális haladásban. Tudományos igazságok nevelték és ruházták a civilizációt, a tudomány a leghatalmasabb kultúrtényező. Mi a jelentősége és értéke önmagában? A tudomány ragyogó Achillesfegyverzet, de a potenciát az embertől kapja. A világrendben mindennek életkapcsolata van, a dolgok jelentőségét és értékét az életcél mutatja. A tudomány is, mint az emberi szellem termése, az ember életcélját szolgálja. Kétségtelen dolog, hogy *„életértéke”* van. Jelentőségét a kultúra bizonyítja. *Az emberiség a tudományban építi ki értelmi lehetőségeit*. Az egyik kor a másik ismereteit kiegészíti újabb tudományággal. Az ember az értelmi világot az idők végéig

fenntartja és folyton fejleszti a fejlődő tudománnyal. Az elme a tudományos igazságok felfedezésével előbbre tolja tárnáját a jelenségek mélységében és ugyanakkor a felfedezésekből új életstílust épít. Mi történik lényegében? Az emberi értelem kibontja, kiteljesíti szellemi adottságait. A magasfokú, széleskörű tudományosság — az értelem megfelelő arányú kibontakozását jelenti. *Az ember mindig önmagát fedezi föl tudományában a felfedezett igazságokkal.* Az ismeret az elme találkozása a saját géniuszával. Ismerd meg magadat —! Ez a végső mondanivalója a tudományos igazságnak is. Az ember a benne kialakult gondolatformát látja meg a jelenségek tükrében. A materiális törvényszerűségek a léleknek szóló szellemi végzést közölnek. Az ember csak azon a tájon arathat, amelyet a teremtő értelem bevetett. A tudomány a magunk magyarázó értelme a dolgokban. — A géniusz-nak, — mondja Goethe —, önmaga a tárgy. A logika, mint tudomány mozdulatlan, üres huzal, a gondolat pedig önmagában is — villanybatería.

Az ember a jelenségek világában él, de az örök élet-lényeget' hordozza. Pusztá léte is az anyagi világok átfogóját adja. *A lélek az isteni megfajta minden földi kérdésnek.* Az emberi elme a jelenségek világának a horizontja, de világosságában ultraviolet sugarak vannak. A jelenségeken túlevő valóságba kapcsolódik a delejsarka. *Az emberi értelem a fogalmazással áttör a dolgon.* Az elme majd átfogja a jelenségeket. Még nem teljesült ki prometheusi tudása, de megvan az arra való tehetsége. — Az emberek, mint jövő idők jóslatai járnak a földön, — mondja Emerson. *A jelenségek világát az ember teljesen megismerheti.* Ma még csak a matematika befejezett, zárt tudomány, de majd eléri ezt a fejlődési fokot a többi ágazat is. Mercier szerint a bölcsélet az emberi tudás végső eszménye. A tudomány az idők során az emelkedő fogalmak útmutatása nyomán feldolgozza, tudományos igazságokba fogalmazza a természeti misztikumot. Nagyszerű a lehetősége és fensé-

ges a feladata! Az eddigi eredmények bámulatosak, de ez még csak a seregszemléje a homerosi hőskölteménynek. Az ismeretek csodálatos énekei még hátra vannak. Az ember most világrészekkel beszél percek alatt, majd egyszer átszólhat a szomszéd csillagokba is. Ebben a beláthatatlan terjeszkedésben mi a határ? Az elme a titáni tudással kitapogatja a ‚végső ismereteket‘. A dolgok végén feltűnik majd előtte az az igazság, mely az élet és halál húsvéti megfejtését revelálja. — Abban a mértékben, amint tudásunk köre tágul — mondja Bourdeau —, a sötétségnek még végtelenebb területére érünk. A tudomány az anyagi rejtelman túl megtalálja a szellemi titkot. A végső ‚igazság‘ az ember szeméből elfújja az érzéki káprázatot. *Az értelmi világnak az elmélyített anyagi talány a nadirja és az ésszel megragadott istenfogalom a zenitje.* A tudomány is oda ér majd, ahol a költészet lakik most. A végén rengeteg ismerettel igazolni fogja azt a tudatlan jámbort, ki valahol a hegyoldalban lekapja kalapját az esti harangszóra. A tudomány lényegében terminus technikusokra fordítja a dolgok bibliai nyelvét, amelyet a jelenségekben bujdosó örök igazság beszél. A maga Sion-hegyén majd megpillantja a Mindentudót, ki az írás szerint angyalaiból forgószeleket és szolgálóiból tűzoszlopot csinál.

A szellemi cél nem a tudásnak a kérdése. A tudomány végeredményben csak jelensége az emberi állapotnak, amely maga is átmeneti stádium a matéria és a szellemiség között »emberfeletti‘ rendeltetéssel. *A tudomány is átmeneti tájékozottság a jelenség és a valóság, az időbeli törvényszerűség és az örök igazság között.* Tudásunk a pünkösdi tűznél meggyújtott lámpa. Az emberiség örök vándorútján a mesebeli tarisznya a kifogyhatatlan pogácsával és az összeszedett csillagokkal. Ha mindent megismer az ember, ami ésszel felérhető, akkor majd a gyermekek kátéját veszi a kezébe. — Renan húsz vallástörténeti művet írt — mondja Bourdeau —, hogy elérjen oda, ahova minden párisi siheder erőfeszítés nélkül el-

jut. Az ókor és a középkor egyik gyötrő tudományos problémája a szivárvány volt. *Az emberiség roppant tudással alapozza meg az eljövendő „gyermeki bizalmat”.* — Swedenborg egyike a tudomány csodaóriásainak, masodonainak — írja Emerson —, nem mérhető össze közönséges tudósok egész testületeivel sem. Nos! a svéd titán óriási tudásával felismerte a természetben a „természetfölöttit”. A tudomány látnoki szemet adott neki. Mi volt a „végső ismerete” a halhatatlan felfedezőnek? „Mentől bölcsebb az ember, annál inkább imádója lesz az Istenségnek.” A tudomány nagyjai közül többeket is idézhetünk, kik hasonló meggyőződésben összegezték ismereteiket. — Éppen azért, mert sokat tanultam, olyan a hitem, mint egy bretagnei földművesé és ha még többet tanultam volna, talán olyan volna a hitem, mint egy bretagnei parasztasszonyé, — mondja Pasteur. A lélek a Mendelejev-táblázatból is Jakoblétrát csinál. A tudománynak „swedenborgi” jövője van. Az elme a maga verejtékével a szív kertjét munkálja, minden sikerével annak reményét fokozza. Az exakt tételekből misztikus dalok lesznek. — Minden jelenség két ismeretlen végtelen között fekszik; az érzékiség adata Önmagában még nem ismeret és az ész ideája már nem az, — állapította meg a königsbergi Platon. *Faklyasorsot jelent az emberi értelem az örök életben, a világítással önmagát hamvasztja.* Oedipusi titokkal keresi az igazságot. A tudomány racionális magvetésének irracionális termése van. Hiába szemezte az ember a maga ültetésével, a tudásfáján mégis paradicsomi gyümölcsök érlelődnek. A tudásból hit fakad. Az emberiség az idők jöttén föléli majd a tudományát az elisiumi mezőkön. Az élet a tudásba is hittitkot oltott, a tudományos igazságból hitigazságot analizál. A rögre tapadt értelmet felvilágosítja isteni származásáról az emberi sorsba komponált példabeszédekével. — Az igazság felfedezése annyit jelent — mondja Guyau —, hogy kimerítettük a *tévedéseket*. Ember! A szavak különbözők, de egyforma a lényegük. A jelen-

ségekre vetett *hitet* mondod *tudásnak*. Az ember a hamis szavakkal állított emléket a paradicsomi kígyónak. A mi ‚kérdőjelünk’ a mondatban nem ok nélkül mutat kígyóvonalat . . .

— A földet egy teknős tartja, — tanítja a brahmin —, a teknős pedig erős elefánt hátán áll, de, hogy az elefánt min áll, azt nem tudjuk megmondani. A tudomány is ilyenformán van a végső kérdéssel. Megmutatja a ‚teknőst’ az alapismeretekben, majd az ‚elefántot’ a mélyebben rejlő törvényszerűségekben, de az alaplényegről nem tud semmit sem mondani. Oh! beszél arról is. Ilyen, vagy olyan elmélettel magyarázza az életet és a jelenségeket, de ezzel a tudomány már ‚hitet’ prédikál. A swedenborgi mesgyn jár, ha másképpen is fogalmazza a víziót. *A tudomány elhagyja a maga területét a létkérdések jelvetésével.* Bármilyen hipotézist is állít fel a tudományos igazságok alapján, azzal metafizikai, vagy teológiai feleletet ad. A hindu szerint nem szabad azt kérdezni, hogy mi tartja a hátán az elefántot? *A tudománynak sem lehet semmiféle világnézeti, vagy lelki kérdést jeltenni.* Az ideák sugarak, vagy délkörök, az ő szántóföldjén, azok a megfoghatatlan dimenzióba tartoznak, a hitvilágban léteznek. A tudomány a jelenségek szemlélete és minden igazsága vonalban áll. A fizika hipotézisei: erő, fény, hő, éter, molekula. A hipotézisekben lakik a fizikai ismeretek titka. Az értelem a lényegből csak a mozzanatot, a megnyilatkozást tudja átfogni. A természetfeletti létekből bányássza kincseit, az örök igazság dómjában jár, de felülmúlja képességét és lehetőségét a szellemi élet kérdéseinek megfejtése. — Isten! kit a bölcs lángesze föl nem ér, — énekel Berzsenyi Dániel. *A lélek és az élet, vonalontúli’ kérdések, amelyek mibenlétét tudománnyal sem bizonyítani, sem cáfolni nem lehet.* Azok lényegükkel túl esnek az értelmi határon. Ilyen, vagy olyan ‚istenérve’ van az embernek? Az azt mutatja meg barátom, hogy az illető értelem milyen Jákoblétrát készített magának a jelenségek fölött. Az Istent akarja

megérteni az ember? — Megérteni, annyi, mint egyenlőnek lenni, — mondja Rafael. Az egyik embernek semmit sem bizonyít az, ami a másikat mártíromságra bírja. — Adjatok nekem egy lepkeszárnyat és bebizonyítom Isten létezését — mondja Dupuy —, de másokat a mindenség sem tud arról meggyőzni. Mindenki a maga belseje szerint ítéli meg a dolgokat, ugyanabból a tudományos igazságból százféle elméletet lehet konstruálni. Galilei ingatörvényéből Gassendi epikureista elvet vezetett le. Lafargue a különböző pénzrendszerek alakulását a lélekvándorlással magyarázta. Az egyik kétségbeesik ott, ahol a másik énekel. Ugyanabból az értelmi fogantatásból próféták és Heródések születnek. *A 'hajszálat' ezer 'fogalomra' lehet széttépni, amint a filozófia történelme mutatja.* Ami neked észbontó probléma, az nekem mennyei dokumentum. A boldogok és a boldogtalanok ugyanazt a röögöt látták, de más-más világtervet olvastak ki belőle. *Minden pontból el lehet jutni a semmibe és a végtelenbe.* A 'szempont' az eszmefront telefonközpontja. A tudomány misztikus termése és 'swedenborgi' pályája arra int, hogy az emberi értelem is az isteni magasságok tejútján jár. Az nem ördögi ellentét, luciferi tulajdonság az emberben. *Az elme természeténél fogva morális karakterű, a jót keresi az ember számára.* A romlottság és gonoszság a sötétjellemű emberek esztelensége. Olyankor az értelem a szenvedélyek játékszere. *Az értelem a maga természetes légkörében sokrátesi bölcseséggel virágozik ki, az értelem erkölcsöt és jellemet követel.* Ez, vagy az az értelmiség romlott? A karakterekben van a hiba. — A jellem megnevelése sokkal fontosabb, mint az értelem művelése, — mondja Le Bon. A tudomány az értelemnek ítéli még a szupremáciát az ember és világa felett? Az értelem csak helytartó a belső birodalomban, a hitfenségnek a végrehajtó kormánya. Az elme nem bír a vággyal és a szenvedéllyel, mert csak hajó azok lelki óceánján. A jellem adja neki a révpartot. A tudományra akarják felépíteni a tökéletes vilá-

got? Nem lehet. Az értelem fejlődésétől várják a mesebeli boldogságot? Lehetetlenben reménykednek. Ez olyan fantom, amelyet tudósok kergetnek. A bölcsek követ már felapritották a tudósok, a szorgalmas hangyák szécipelték a porszemeket, pedig azt a csodakövet meg sem találták barátom. *Az ember a tudományból is misztériumot és bálványt csinál.* A rousseaui vélemény szerint a tudomány az emberiség átka, a legtöbb ember pedig messiási ígéretnek tartja. — A tudomány hatalom, — mondja lord Bacon. Valóban impériumot képvisel mindaddig, míg a fej ellen a 'tudatlan' végtagok fel nem láznak. Azokat pedig az 'értelmetlen' ösztön mozgatja. A tudomány sem nem átok, sem nem messiási ígéret, hanem a kulturális vonat sínpárja és kaulauza. Az anyagi mesgyét szántja és ugarolja. Egyszer hadat üzen a vallásnak, máskor pedig a társadalmi épületet rombolja? *Ez a tudományba megbujt emberi szenvedélyek harca.* A lelkületek és az eszmeirányok tudományos mezbe öltözködnek a történeti karneválon. A tudomány égből lopott tűz, de az ember dinamitot és gyújtogató csóvát csinál belőle. Sok bűn terheli a tudósok lelkiismeretét, de a tudomány ártatlan! — valom Isten és ember előtt. — A tudomány nem más, mint a tévedések szakadatlan fölgyújtása, — mondja Tagore —, hogy az igazság világosságát felszabadítsa. Az emberiség bábeli öröksége az örökös fogalomzavar, amely a dolgok meg nem értéséből és a szavak átkeresztelődéséből ered. — A frázis és a divat a gondolat szemfedője, — mondja Prohászka. Itt segíts, tudomány! Mutasd meg a magad birodalmát a szellemi glóbuson. A tudományos gondolat annyiféle lelkületben galvanizálódott már, hogy az igazi tartalom elhomályosult benne. *A világnézet öntudati kérdésem és azt a hitem dönti el.* Minden emberi megnyilatkozásnak valamilyen 'hit' az alapja. A tudományos elmélet is hitből olvasztja az aranyigazságot. Bármit is mond a dolgokról, mindig az ember krédóját fejezi ki. A tudományos ismeretet a

belső világban a hit szankcionálja. A tudomány nem vetheti fel a ‚szuverénkérdést’ a hittel szemben. Vétót kiált a ‚krédónak’?! Az a tudatlanok és együgyűek parasztlázadása, vagy pedig az álarcos fogalmak birnámi rohama. — Korunk bizonyos tudósai címerüket agyukban szeretnék hordani, — mondja Guyau. *A tudomány a lelkiekről semmit sem mondhat, illetéktelen a világnézeti kérdésekben.* — A vallás ad értelmet az életnek, nem a tudomány, — mondja Prohászka. *A tudományos világnézet mindig valakinek a ‚hitét’ bitorolja.* A tudományos elméletek mind katekizálnak, amikor élet és világmagyarázatot adnak. A tételei szekularizált teológiai fogalmak. Idealista, vagy materialista a tudomány? Nem! Az olyan tudomány az illető tudósok lírai költeménye, kik a maguk kadenciáját olvassák bele az isteni dallamokba. Comte a metafizikát rombolta le és a végén vallásalapításon gondolkozott. A tudomány ellentétben van a kinyilatkoztatással, vagy a jézusi igével? Ezt olyan tudósok mondják, kik nem tudják mi a tudomány?! Az ismeretekbe olyan ‚hitet’ bujtattak el, amely ellentétben van az evangéliummal. Viszont az evangéliumi hit: ugyanazokkal az ismeretekkel a maga igazát bizonyítja. — Van tudomány a természetben való formákról, — mondja Riehl —, de a természetben való célokról nem lehet tudomány. Akár ellentétet hegyeznek, akár harmóniát fogalmaznak a hit és a tudomány között, mindig *hitvitát* folytatnak. Hiábavaló munkát végeznek, a vizet akarják megnedvesíteni. A tudomány nincs ellentétben a ‚vallással’, mert *az*, ami ellentétben van vele, *az* nem tudomány. A különböző lelkületek és eszmeirányok csapnak össze ugyanazon pártatlan igazság katedráján. Az ember mindig a lelkére veszi ismereteit, azokat átéli és eszmei tartalmukat hitébe olvasztja. Ez az élet mindenható parancsa ... A lélek megízleli és a végére jár minden emberi dolognak, az ismereteket is megméri az örökélet mértékével. Innen a tudományos ‚hitviszály’. A ‚hit’ és a ‚tudás’ a keleti

misztikus és tudós párbeszédét ismétli meg minden korban: — Amit *ő* lát, azt *én* tudom és amit *ő tud*, azt *én látom* . . .

Nézd meg a pontot a mondat végén. „Pontnak” mondtam ezt a fikarcnyi írásjelet? Akkor a geometria nyelvén fejeztem ki magamat. A pont az alapja a vonalak és a belőlük alakult szögek tudományának. Hány pontot, látsz barátom? Egyet? Már a matematika útjára léptél ezzel a megállapítással. A *szám* a szemléletvonal eszméje, a matematika a megismerésnek, a tudásnak az ideálja. Mi ez a pont, valóság, vagy tünemény? Nos! ebből a kérdésből kiugrik a filozófia. Mi történt, hogyan került ez a kis bolha a mondat gallérvárára? Ez már a história problémája. Erőt jelent, vagy anyagot a ponttal jelentkező tünemény? Erre megfelel a fizika. Az összes tudományok egy pontból ágaznak ki és egy végső pontba futnak össze. Mindenik a szemlélet valamilyen *szempontját* képviseli. A mondat végére *tett pontban* is benne van azoknak a kérdéseknek a végtelensége, amelyek a mindenség kebelében rejlenek. A ponton innen van a látható világ, a ponton túl a láthatatlan. A ponton innen van a naprendszer, a ponton túl az isteni aura. A pont az a végzetkapu, amelyen nem hatolhat át az emberi értelem és egyúttal az a megnyílt ég, melyből leszáll galamb képében a Szentlélek. A különböző tudományokba öltözködött *szempontok* ilyen végzetkapuk és ilyen megnyílt egek. A hit az a mágikus láng, amelynél a Teremtő *szempontjai* láthatók lesznek. A tudomány haladása? Ez a pontból kialakult sokoldalú szög, mely a végtelen körbe halad. A pontból eljutunk demokritosi atomokon és kopernikusi világrendszereken át a végtelenségbe. A legenda szerint Jézus ruhája együtt nőtt vele. A tudomány ilyen köntöse az emberi értelemnek.

A tudás az öntudatosított szemléletvonal, mely az egyéni hit légkörében áll. — A tényleges létnek egy mindig jelenlevő érzése az alapja értelmünknek, — mondja

Spencer. *A tudomány a szemléleti igazságok rendszere.* Az ember könyvet ír róla és magyarázza, de a tudomány önmagában az exakt ismeretek ‚lajstroma‘. Ha úgy tesszük, a szellemi kincsek képtára, vagy múzeuma, ahol az emberi értelem leletei és művei őriztetnek. A kultúra az életnek a kérdése és a tudománynak a problémája. — A tudomány nem öncél — mondja Taine —, minden kutatásnak és minden tanulmánynak feladata csökkenteni a fájdalmat, növelni a jólétet, megjavítani az emberi létfeltételeket. Ezt mind elvégzi. A baconi igény mellett kielégíti az arisztotelesi várakozást is. Az igazságot deríti fel és a gépeket tökéletesíti, lelki gyönyörűséget és testi kényelmet ad. Az eszmeirányok a maguk látása szerint fogalmazzák meg feladatát, de az nem engedelmeskedik semmiféle iránynak. A mag belső parancsát követi. A tudósok valamilyen életfelfogásban élnek és működnek, de a tudomány a bizonyítékok és igazságok örök szerelmese marad. — A tudomány egyetlen feladata — mondja Bourdeau —, hogy megismerje a realitást, nem pedig, hogy az ideált realizálja. A különböző hitelvű kommentárokat lefújja lételeiről az idő. A püнкösdi királyságnak ezen a téren is hamar vége szakad. Olyankor a várakozásukban csalódott emberek a tudomány csődjéről beszélnek. Badar beszéd! A tudományos felekezet kerül csődbe, az ábrándos elméletek omlanak össze. *Az emberiség ismeretbirtokát nem lehet eltékozolni.* A tudomány megdönthetetlen és addig él, ameddig az emberi értelem. Mindig bosszút áll azokon, kik visszaélnék az ő nevével és tekintélyével. Megvizsgálja tudományosan, mint ‚elmerorvos‘ a rajongókat és a velük járó jelenségeket. Az összeomlott elméletekkel új igazságot bizonyít. Régi tragédia a *frakkos* Hamlet, kinek örültsége — filozófia... Az új felismerésekből pedig új tudományágak keletkeznek. Az új eszmeirány az addigi szempontot félretolja, a tudományos életet átcsoportosítja. A megváltozott életfelfogással a tudományos rendszerek is módo-

sulnak. Némely ismeretágazat elveszti jelentőségét a dolgok új megvilágításával, viszont az addig leminősített elméletek tudományos fémjelzést kapnak. Minden szempontnak és elgondolásnak tudományos katedrát lehet szerezni a megfelelő eszmeirány idején. — Lapozzuk végig az emberiség történetét, — mondja Fitos Vilmos —, és azt fogjuk találni, hogy amely tétel az uralkodó szellemi irány álláspontjáról igazolható volt, az elfogadtatott tudományos igazság gyanánt, a megfelelő irány megdőltével pedig maga is megdőlt. A tudomány napszámói is a megnyilatkozó kereslet szerint dolgoznak, kenyeret és zöldséget termelnek. A felfedező géniuszok is a maguk eszmeirányától kapják a koszorút. Az élet forgása és alakulása tükröződik a tudományos élet hullámlásán is, de a tudomány lényegében mindig a szemléleti igazságok rendszere marad. — A teknősbékát csak a való világban éri utói Achilles — mondja Boutroux —, de a tudományban nem. Mit kell tudnod mindenkor ember?! A tudomány nem veri békóba a lelkedet, tiéd az élet királyi fensőbbisége! *A magad örök kérdéseiről semmit sem tud mondani.* Rengeteg könyvtárszobán és laboratóriumon kell átmennünk, hogy találkozhassunk a napsugárban fürdő őrangyalunkkal. Ne higgy semmiféle „tudományos világnézetek”! Az is csak olyan „hit”, mint a tudatlan ember krédója. Lelked, egyéni hited szuverén a tudománnyal szemben is, az felette áll minden tudományos igazságnak. Ne légy túzok a tudósok vadászterületén, mikor kibonthatod lelked kerubszárnyait!

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

Az irodalom és a művészet.

Az élet szépségét vitatod el byroni hangulattal? A mesebeli tündérerdő hallgat benned, amelyet megdermesztett az átok szava. Majd megszólal újra, ha az átok napjai elmúlnak. Az ember a jelenségek tündérerdejében él. Körülötte a mindenségben égitestek keringenek, de a kezére szállott porszem is egy világ magában. Nem is bolygó, de naprendszer . . . Abban is benne van az a lényeg, mely a napvilágot alkotja. Átlátszó semmiségében titokzatos és mély. Az idők távlatában elmúlt évmilliók sírhantja, az erők épületében pedig mestergerenda. Ha a próféták szemével nézed, akkor a várkapu az ég és föld között. — Kelj fel a porból ember! — Ez azt jelenti az igehirdetők nyelvén, hogy lépj át ezen a ‚várkapun’! Lásd meg »porszemmel’ a határtalan arányok és világparányok távlatait! A végtelenségben állsz mindenhol. Alattad, fölötted, körülötted a határtalanságnak óceánja hullámoz az isteni erők medrében. *Nem léphetsz soha csak Jákoblétrára, nem nézhetsz soha csak a végtelenbe.* Mindenkiről szól az, amit Castelár Emil a Sixtinakápolna prófétáiról mondott: — Óriás emberek ezek, mert végtelenbe néznek és örökkévalóságra törnek. Hiába akarsz elbújni a féreg-oduban. Nem lehet! Nincs elhatárolt zug számodra sehol, csak úgy látod, csak úgy gondolod. Csak elbújtál, mint a gyermek, ki eltakarja szemét a bűvöcskában. A végtelenségek elöl magadra húztad az álomtakarót, mint Andersen pásztorleánya, ki a csillagos ég mélységeitől megijedt és elrejtőzött kunyhójába. A nagy természet is végtelen távlat a dolgok csillagmezején. A természet a porszem monumentális kivirágzása, a porbahajított naprendszerek ragyogása csodálatos pompával.

Remekművek díszítik a fecskék és csízek lakóhelyeit. A hangyának szebb a sétaútja, mint amilyen Semi-

ramis függőkertje volt. Van-e olyan képtár a világon, mely versenyezhetne május tárlatával? A földtől az égig élő festmények, örök kompozíciók tündökölnek. Murilló angyala és Szinyei-Merse pacsirtája énekel a vadvirágokra boruló kék mennyországban. A cseresznyevirágot színező piktör nem szorul művészetkritikára, a rejtélyes báj és a varázsos szépséget fényözön világítja meg és áhítatos csend magyarázza. — Hallgatnunk kell — mondja a misztikus Eckhardt —, hogy az Isten beszéljen. A lilium a gyermekek őrangyalának rádfüggesztett szép szeme. Oh! a rigó füttyül az ember esztétikájára. Nem kell oda szabály, ahol minden isteni remekmű. A természet az időtlen alkotások, a határtalan szépségek tárháza. Ez a szépség a tökéletesség szépsége, ezt fokozni nem lehet, ez a teteje a halmozást lehetőségnak. Az ember rutát is talál benne? Az azt mutatja, hogy rossz a szeme. A szűrszabó nézi az isteni palástot. Nem hallja a mindenségen átzenegő halhatatlan dallamot? Hát nincs az olyan ember lelkének megfelelő antennája. *Mindig az emberben van a hiba.* A végtelenségben áll, a határtalan szépség tündérkertjében él, de nem látja és a mulandó jelenségek vakablakába mélyed. A biblia szerint a szodomai emberek rátrörttek a Lóth házában tartózkodó angyalokra. Az egek lakói csak úgy tudtak védekezni ellenük, hogy az embereket szenvedélyük vakságával sújtották le. Az ajtónál álltak és még sem találták meg az ajtót. A végén kimerültek az ajtó keresésében. Az ember is így roskad össze a maga szenvedélyének vakságában az örök kérdések ajtajánál ...

Az örökkévalóság vándorának a Teremtő festményén ez a perspektívája: a horizonton égitestek, a lába alatt dantei mélységek. Micsoda távolságot fog át a földtől a Szaturnusig egy futó pillantással?! A holdig egy évig, a napig háromszáz évig, a Szaturnusig húszezer évig menne a gyorsvonat. A tudósok állítása szerint egy millió fényév alatt sem lehetne átutazni az univerzu-

mon. Az a csillagsugár, amelyet mi látunk, akkor indult el az égből a földre, mikor Julius Caesar elhagyta Galliát diadalmas légióival. *Ezt* az utat futja be az ember szemrebbenése. Közben ráér arra is, hogy meglátogassa *lélekben* a mennyországot. A piktúra történetében a perspektíva felfedezése döntő fordulat volt. A teret megjelenítő vonalban az ember is megalkotta a maga világát halhatatlan szépséggel és nagyszerű kompozíciókkal. A reneszánsz festő és faragó titánjai a remekművek egész sorozatával vetítették az emberi szemhatárba a végtelenséget és „örök szépséget”. Az isteni alkotások mind olyan cseppek, amelyekben benne van a mérhetetlen tenger. A fűszálon is megláthatod az univerzum csodás vonásait, a parányok is a világok tündérvilágában járnak. Csodálatos az isteni művészet! Mindennel a végtelenséget és tökéletességet szemlélteti, a teremtett dolgok mind égboltot kaptak a maguk formájával. *Az emberi alkotások is akkor szépek és fenségesek, ha a dolgok isteni perspektíváját tükröztetik formájukkal és eszmei tartalmukkal.* Azt a távlatot és szépséget érzékelik meg az emberi szem mértékével, amely a teremtést átfogja úgy a parányokban, mint a világarányokban. Az ember is égboltot ad a maga művének, mikor művészi formába öltözteti és eszméjével átlelkesíti. Az isteni hasonlóság mintájára állítja elő a maga belső örökkévalóságából szellemi alkotásait. Ez a teremtő képesség a — művészet ... Az Isten a csodák műhelyét a művészre bízta.

Ahány nemzet van, annyiféle nyelven fejezi ki az örök-ember ugyanazt az „igazságot”. Sok szava van, de egy a mondanivalója. A természetben is az elemek számtalan formában nyilatkoznak. A fénynek, vagy a víznek a napsugár és a felhő között annyi metaforája van ugyanazon lényegének kifejezésére, hogy Shakespeare képelete sem versenyezhet velük. A természet nemcsak az összes emberi nyelveken beszél, hanem az angyalok jelzőit és igéit is tolmácsolja a rózsák illatával és a madarak énekével. *A kifejezésben rejlik az a varázserő, mely*

felidézi és megjeleníti a titokzat szellemeit. — Nyisd meg, Szezám! — ezt mondod és ezt valósítod meg művészi lélek a titoknak megfelelő varázsszavaddal. A magasságok angyalai és a mélységek ördögei csak azoknak jelennek meg, kik az örök mondatok és a varázsos igék hatalmával rendelkeznek. Az egyiptomiak hite szerint a szent szavak és a bűvös formulák nyitották ki az égi kaput a túlvilágon. A költészet ilyen hatalom. A múzsákat szólítod, ember? A kifejezésedre figyelnek. A Parnassusra csak akkor engednek, ha van megfelelő nyelved a zengő csodák elmondására. A múzsák kedvesüktől megkövetelik a dantei „dolce stil nuovo”. Homér hexameterait és Odin rúnáit akarják hallani más-más formában. Olyan ecsetet és vésőt követelnek, mely isteni aurát varázsol a vászonra és a márványra. Lelked méltó kifejezésével hódítod meg őket. Minden dolgról a halakufárok és az angyalok nyelvén lehet beszélni. Az ember a teremtést a dolgok művészi kifejezésével eszközli. A művészet nem utánzás, hanem a teremtő képességnek az a megnyilatkozása, mely a lélek „legyenszavának” a méltó inkarnációt adja. Ebben a Genézisben is szétválasztódnak az elemek földre és égre az eszme és a forma dimenziójával. *A művészet az az 'isteni' tekintet, mely a káoszból tündöklő világot csinál.* Örök lényegének nyilvánítására sok kifejezése van, más-más formanyelven mondja el ugyanazt a varázsszavú mondatot. A művészetet a különböző kifejezési formák szerint ágakra osztjuk, de mindenik művészetágnak ugyanaz a teremtési titok az isteni „hatnapja”. *A művészet kifejezési probléma.* Ez az a hattyú, mely Lohengrint hozza ...

Az irodalom, a zene és a piktúra egyaránt ugyanannak a teremtő igének a különböző kifejezésű művészi revelációja. Gyges gyűrűjével láthatatlan lett az ember, ki azt az ujjára húzta. A művészet pedig az a Gygesgyűrű, mely megmutatja az isteni lét horizontjában. A kifejezési különbségeken túl mi a művészetek közös szülői kebele? A szépségeszmény. Ez az a paradicsom, amely-

ből a művészi stílusok erednek. A szépség az ember örök szerelme. A próféták az örökkévalóság szépségéről beszélnek, a költők ugyanolyan sóvárgással a földön bujdosó szépségről énekelnek. A tudósok is a maguk igazságában tündérszemű igézetet látnak. Minden ember szerelmese ennek a titokzatos bűbájnak, mely feltűnik mindenütt, amerre a szem és a gondolat elhalad. A nagy lángelmék titáni erőfeszítéssel kutattak utána, hogy elérjék és megismerjék apollói rejtekét a dolgok mindeniségében. Platon szerint a szépség — idea, mely az érzéki valóságban való tükröződéssel szépíti meg a dolgokat. Hegel ugyanezt mondja más fogalmazással, szerinte a szépség az eszme átsugárzása az anyagon. Aristoteles olyan objektív mozzanatnak tartja, melyet nem teremtünk, hanem csak felismerünk. Aquinoi Szent Tamás a „jót” ülteti a szépség trónjára. Szerinte a világosság jelenti ki a szépet, mert az a szép, aminek ragyogó színe van. Plotinos is a platóni csapáson jár. — Az ideák világát mondhatjuk az értelmi szépnek, — írja —, és ami azontúl van, a jót, a szép forrásának és kezdetének. Ez a platóni gondolat a plotinosi lelkület fogalmazásában, mely rokon vonást mutat Aquinoi Szent Tamás felfogásával. A szépség erkölcsi gyökeret kap náluk. A későbbi gondolkozók koruk racionális iránya szerint a fogalmat a metafizikai magasságból lehúzták a földi szemhatárba. Shaftesbury a szépség lényegének a harmóniát mondja, a többiek is ilyen irányban tapogatóznak. Kantnál a „szép” az, ami érdek nélkül tetszik az embernek. Ez már a „múkritikusok” álláspontja a megfoghatatlan revelációval szemben. Az angyallal viaskodott Kant is, de csak az „igézetről” tudott beszámolni. Az esztétikai Ariel olyan magasságban lakik, hogy az emberi értelem nem tudja követni titokzatos útjait. Az nem a tér és az idő vazallusa, a kijelentése nem vonaltartalom. Az esztétika gyermekkorát éli, pedig a szépség az évezredek folyamán halhatatlan alkotásokba inkarnálódott. A szépséget nem tudtuk definiálni, de már

méltó formákban fejeztük ki. Ez a dolgok örök rendje. A misztériumot éljük, de értelmünk fel nem foghatja. A szépséget is beleleheljük a mondatba és a márványba, de az ismeretek skatulyáiba nem rakhatjuk. Valóban az eszme természetével fogja át a világot. Az esztétika Platóntól kérjen útbaigazítást, ha a szépség világát akarja felkutatni. Az ő látása irányában van a szépségeszmény szférája. Ennél többet és mélyebbet senki sem tudott róla mondani. A lelket nem lehet látni és megismerni, 'tárgyi alapon' meg nem pillanthatjuk, csak megnyilatkozásait tudjuk figyelni. A szépség az isteni dolgok lelke, mert hasonló misztériumot képvisel. A dolgokkal kapcsolatban úgy jelenik meg, mint a tér és az idő a maga horizontjával. A szépség ugyanazokat a térben és időben álló jelenségeket az eszmei nagyság és a formai tökéletesség égboltjával világítja meg az ember számára. *A szépség a teremtésben az élettartalomnak a laterna mágika ja.* A szépség a lelki világ dimenzióját adja, a tér és az idő 'túlvilági' glóriája, azok mennyei oldalát jelenti. A láthatatlan világ horizontját vetíti a látható dolgokra, a szellemi létet tükrözteti az anyagi világban. *A szépség nem önmagában levő ideál, hanem az eszmék égboltja. Az élet isteni 'kebele' . . .* Olyan, mint Platon gondtalan folyója, melynek vizét semmiféle edénnyel nem lehet kimerni. A szellem önmagában a nagyságot és tökéletességet képviseli, az isteni alkotások mind a teljesség olimpusi csúcán állnak. A világokkal szimbolizált szellemi nagyság és tökéletesség nyilvánítja ki számunkra az örök szépséget a maga megjelenésével. A szellemi lét önmagában az igazság, a jóság és a harmónia teljessége. Mikor a szépségben ezeket pillantjuk meg, a szellemi lét *tökéletességét* látjuk és *érezzük*. — Szép szemedben magamat olyan rútnak látom és rút szememben téged olyan szépnek, — mondja Michelangelo egyik szonettjében. A szépségeszmény ilyen pillantást ad az emberi szemnek az örök dolgok és a múló jelenségek között. *A szépség a mennyei 'horizont' az érzéki*

világban, az esztétikai szépség a lelki égbolt művészi kifejezésben. Az ember a maga teremtését isteni világosságba helyezi a szépséggel. Az esztétikai ideál földre szállt égi lény, jelenlétére misztikus ígézet figyelmeztet. A szépségeszmény a lélek sóvárgását jelzi a maga örök hazája után. Az ember az uralkodó eszmeirány szerint különböző habitusban látja, a szépségideál mindig a lelkület tündérjelmezét ölti magára. Az ember a maga egyéni látása szerint pillantja meg és fogja fel a szépet az érzéki szemhatárban. *Mindenki az élményével kialakított misztikus vonaláig éri el a földi pusztaságban bujdosó szépség oázisait és karaván állomásait.* Az egyik ember látja a szellemi létet, a másik pedig az anyagi jelenségekbe nézi bele ugyanazt a paradicsomi gondolatot. Mindnyájan a szépséget szomjazzuk, de különböző kutakból merítünk. Az egyik rútnak érzi azt, amit a másik szépségnek talál. *A lelkület kérdése az esztétikai ideái* A romantikusnak más a szépségfogalma, mint a naturalistának, mert lelkülete az ellenkező orientációban áll. Más-más látással fogják fel a valóságot, de a szépség élménye ugyanaz az áhítat bennük. Az esztétikai harcok lelkületi ellentétekből fakadnak. Az örök szépségideál jelen van minden művészi munkánál és irodalmi vitánál, de nem veti le angyali inkognitóját és nem áll az esztétikai felekezetek pártjára. Az irodalom és a művészet különböző irányai az 'abszolútérték' kérdését vetik fel egymással szemben. — Én vagyok Apolló és az a másik a megkergült szatír! Ez ám az igazi irodalom és művészet, mely új embert és új világot revelál! A maga idején mindenik irány így beszél és így trombitál. Nem ér véget soha az abderiták pöre a szamar árnyéka miatt. Ez a jelenség az *eszmeirányok* harcát jelenti az irodalmi és művészeti életben. Ezek is a történet Golfárama szerint hullámoznak. *Az uralkodó eszmeirány determinálja az irodalmat és a művészetet.* A korszellem a maga látása szerint fest és ír bármilyen esztétikai kánont is alkotott az előbbi nemzedék a maga idején. A Gulliverek

mindig széttépik azokat a láncokat, amelyekkel a Liliputiak megkötözték őket.

Az irodalom és a művészet a mindenkori világnézet eszmebélyegét viseli, de a szépségeszmény örök és változatlan vonzásban áll. A különböző ábrázolásnak olyan esztétikai feltétele van, mely az eszmeiránytól és a korszerű fogalmaktól független. A felekezetek szertartásai különböznek, de mind hisznek az égi hatalomban. Az irodalmi és művészeti irányok is, bármilyen az esztétikai ideáljuk, ugyanazon szépség kifejezésére törekszenek. Az esztétika tudománykérdése azon fordul meg, hogy a szellemi alkotások mutatnak-e valamilyen állandó törvényszerűséget? A szépséget lehet-e ismeretnek megfogalmazni és tudományos rendszerbe építeni? Van-e itt lehetősége exakt megállapításnak? A szépség örök és változatlan égboltja a szellemi létnek, a gondolattól a sarkcsillagig minden eszmei nagyság és formai tökéletesség a szépséget kapja glóriának a teremtésben. A tér és az idő velejárója az anyagi jelenségnek, a szépség is ilyen kísérete a szellemi fenségnek. *Az esztétika számára örök bázis van a szellemi élet világában.* Olyan talajon mozog, mint a pszichológia, mely szintén külső megnyilatkozásokon át kutatja a belső lényegét. Mind a kettőnek misztérium a tárgya. Az esztétikát csak metafizikai alapon lehet felépíteni, mint olyan értéktudományt, mely az alkotásnak és a műélvezetnek a szemléleti normákat adja. Fejlődésének legmagasabb csúcán az lesz a feladata, hogy minden eszmeirányban érvényes értékmérőt konstruáljon az irodalom és a művészet számára. A monda szerint a múzsák egyszer versenyre keltek, de nem lehetett eldönteni az elsőbbséget közöttük. Nem volt mérték annak megállapítására, hogy melyik produkálta a legtökéletesebb művészetet. A múzsák versenyével ma is így vagyunk. Nincs mértékünk az 'abszolútértékek' megállapítására, mindenik eszmeirány a maga remekműveire esküszik és azokból vonja le a szabályokat.

Az esztétika kiépítése nélkül az irodalomtörténet sem

tud tudományos rendszert véglegesíteni. Ez a tudomány is akkor fogja elérni a maga csúcseit, ha az esztétika elkészül minden időre érvényes értékmeletével. A mai irodalomtörténet abszolútértékmérő hiányában a különböző eszmeirányok szolgálatában áll. Mindenik világnézet megcsinálja a maga irodalomtörténetét pártoskodó eszmei alapon. Az ellenkező lelkület képviselőit leértékeli és a saját reprezentánsait magasztalja. Addig a műkritika is csak kúszónövényt, fagyöngyöt jelent az aktuális eszmeirány erdejében. A kortársak elfogultsága és a kiadók reklámja dönti el az irodalomtörténeti halhatatlanságot. *A következő eszmeirány mindig revíziót csinál és az ellenkező oldalra fordítja az értéktáblákat.* Tolstoj a maga lelkületével nem lát semmi tehetséget és művészetet Shakespeare alkotásaiban. — A művészt megérteni annyit tesz, — mondja Riehl —, mint művét szellemben reprodukálni. Mind a két tudománynak tehát az a döntő kérdése, hogy lehetséges-e abszolútértékmérő megkonstruálása? A szépségeszmény — a léttel adott örök bázis és így a kutatások nyilvánvaló tényre támaszkodhatnak. A szépséget fejezi ki minden irodalom és művészet, csak annak ábrázolásában és megérzéskítésében vannak különbségek az alkotások között. Ezek az eltérések az eszmeirányok kivetítései. A szellemi alkotásokról a korszerű eszmeirány habitusát kell lehántani, hogy megkapjuk a költők és művészek egyéni képességének dimenzióit. *A műformák az ember misztikus vonalának a szépségtől lelkezett inkarnációi.* Ezek a mindenkori világnézet szerint módosulnak, átalakulnak, de alapjukban örök szemléleti feltételt jelentenek. Platon a formát azért tartja fontosnak és értékesnek, mert az a láthatatlan ideák közelségébe vezet. A szépséget csak megfelelő műformában lehet kifejezni. A szépségeszmény és a műforma között kölcsönhatású és szétszakíthatatlan a viszony. Az értékskálát az ideálnak és a kifejezésnek minősítése után erre a viszonyra kell bazirozni. A műformák a szépség istenasszonyának a templomai. Teitger amerikai

professzor megfigyelései szerint a zene hatása alatt a rózsák kinyílnak. A művészet a lélek kertjében adott szerenád, mely melódiájával nyílni késztetni a titkosértelmű rózsákat.

A stílust is befolyásolja a korszellem a saját ízlésével, de mégis abban érvényesül az alkotó mindentől független szuverenitása. — A stílus maga az ember, — mondja Buffon. — A stílus az alkotóból fakad, — írja Pauler. A stílus az egyéni képesség ötvösmunkája. Ez a kopott és üldözött bárdok királyi bíbora, drágakövekkel kirakott palástja. A kifejező nyelvet a költő a saját hefaestosi műhelyében kovácsolja, a gondolat a miseruháját, vagy munkászubbonyát a szerző lelki felszereléséből kapja. A színek és a képek az egyéniség anyajegyei. A tündérszépségű metafora jelenti be a költészet Sába királynőjét a bölcseség Salamon királyánál. A költői szó — Titánia apródja. A piktör a maga belső világának koloritját leheli a vászonra. A festői kompozíciók azt mutatják meg, hogy milyen árkádok alatt lakik az alkotó lélek. *Az egyéniség a valuta az irodalom és a művészet értékelésénél.* Az alkotóktól a halhatatlanok sorozásánál azt kell kérdezni, hogy milyen arányban fejezték ki a szépség és a műforma lényegét egyéniségük stílusában? *A remekmű a szépség és a műforma tökéletes kifejezését jelenti egyéni bélyeggel.* Minden ember a maga gondolatvilágával és jellemével egyéniséget képvisel, de a költői egyéniség sajátos önállóságot mutat. A költő az az örök Tóbiás, akit életútján angyalok kísérnek. — Mindaz, amit szent történetnek hívunk., tanúsítja — mondja Emerson —, hogy a költő születése az időszámítás legfőbb eseménye. Valóban ilyen méltatást érdemel a szépség felkentje. A költő a jelenségek világában a szellemi lét látnoka, az ő szeme az isteni aurát látja a térben és időben levő szimbólumokon. Bármilyen infernot is kell megjárnia, de Beatricéje lilimos szentek és rózsát hintő angyalok között él a paradizóban. *Vizuális szemlélettel fogja fel a dolgokat.* A villám a fény és a

sötétség között jelenik meg az égbolton. A költői gondolat ilyen pillám az emberi horizontban égzengéssel és tündöklő világossággal. Bármilyen is a költő valóság-tudata, azt misztériumba és glóriába öltözteti. A kérdéseket mágikus világításba állítja. A költészet az időtlen tartalom az illúziók világában. — A népet és a birodalmat túlélte *egy* ősrégi hymnus, — mondja az egyiptomiakról egy francia költő. Az olimpusi istenektől az *Iliaszt* és *A leláncolt Prometheust* örököltük.

A költő a fantázia hatalmával uralkodik a dolgok felett, paradicsomi szellemet képvisel. A fantázia az az Illésszekér, amelyen a szépség prófétája jár. Mi a fantázia? A lélek a teremtési aktust, az időtlen lényeket ragadja meg élményével. — Teremteni annyi, mint megölni a halált, — mondja R. Rolland. A hit az az égből jövő világosság, mely felfedezi a szemlélet számára a gondolatsíkot. Az értelem azután lemásolja a megvilágított dolgokat a megfogható felületre applikált látással. A lélek ezen az úton az isteni gondolatokból alkot hasonló univerzumot magában. A dolgok megfogalmazásával, az öntudatba halmozott képzetekkel a maga halhatatlan belső világát teremti és ugyanakkor bejárja az isteni távlatokat is. *Ez a kozmoszjáró, a létet reprodukáló képesség a fantázia.* Az ember világot épít és ezt képzeleterejével végzi. Mindenkinek van a saját szellemi állapotának megfelelő fantáziája. Ez a jótékony angyal ajándékozta meg a halandót halhatatlan álmokkal és melódiákkal. Ez a Szindbadot megszabadító griffmadár. A képzelet a mese és a festmény anyai kebele. A költő a maga kozmoszának csillagmagasságában él. A képzelet tündérkertjében laknak érzései és gondolatai, ahol, — amint Kiss Menyhért mondja —, a mosoly mindig mosoly marad. Ez különbözteti meg a többiektől a költői egyéniséget. A szépség megtestesülési titkát a fantázia csokolja a szóra és a vászonra. A keleti legenda szerint az ember egyszer beszélt az Istennel. — Uram! mondd meg nekem, mi az ég titka? — szólt az ember. Az Isten ezt

felelte: — Oh! ember, ott annak a végtelensége van, amit elképzelni lehet neked. — Adj abból a tökéletességből a föld számára is. — Képzeld el az eget, és azt megvalósítom számodra a földön! Ez az Istennel beszélő ember a költő volt Ilyen misztikus beszélgetést jelentenek a költemények. A mindenségben az Isten szól, kell, hogy feleljünk neki. A költő felel a mi nevünkben. A költészet megszépíti az életet, az emberről lesepri a mulandóság porát, mint Vergilius lemosta a Purgatórium küszöbén Dantéről a pokoli kormot. Az örök szépséget a költői fantázia varázsolja a földre, mely a pisla szóból fény-szórót csinál. *Mindig a költő képzelel el az emberiség számára azt, amit az égi nemtők a nagyságból és fenségéből megadnak.* — A költők az emberiség törvényhozói, — mondja Chateaubriand. A költő ennek a világnak a delegátusa a halhatatlan álmok birodalmában. Világhódító Nagy Sándor a homerosi énekeket királyi álomlátásoknak mondta ... A költői fantázia a lélek álomvilágának, belső egének fény- és árnyjátékát rajzolja a szemléletvonallal a realitás durvaszövésű vásznára. A képzelet az az átjáró a lét és nemlét között, ahol a dolgok, mint életheletőségek alszanak. A lélek vele lép ki a tudatalanból a tudatosba, mint az éjszakából a virradat ...

A költőket fantáziájuk minőségéből és dimenziójából lehet megítélni. A képzelet birodalma mutatja meg azt a teremtő tevékenységet, amelyet a költő az isteni feladat terén kifejtett. A talentum a meglevő közérzést és gondolatvilágot önti művészi formákba. *Ha a fantázia legmagasabb fokán a lélek eredeti és önálló gondolatrevelációját kapjuk, akkor lángésszel találkoztunk a dantei úton.* — Könnyebb ösöket felmutatni — mondja Fitos Vilmos —, mint eredeti gondolatot. A talentum az idő számára dolgozik, a lángész pedig az időtlen tartalomtól közöl műveivel néhány mondatot. — A mélybe lenyúló és a világot megmozgató indításokat a zsenialitás végzi, — mondja Prohászka. A költő azt a teremtő igazságot képviseli, amelyet csak saját életének példájával

bizonyíthat. Az ihlet az emberi élet isteni mélységéből felfakadó geizír. A misztikusok „tudós tudatlansága”. *A színes szavak hiába lobognak, ha a költő a maga erkölcsi világával nem világít.* A költemények a költő belső oltáráról kapják örök vesztalángjukat. Valamikor a tüzet imádták az ember és a tűzcsinálást csodának tartotta. A költészet a lelkivilágban a tűzcsinálásnak a művészete. *A költő is próféta a maga Jordánvizénél.* — Napóleonnak vannak olyan szavai — mondja Carlyle —, amelyek felérnek egy-egy austerlitz-i ütközettel. A költő *ilyen* szavakat használ. Az emberiség a költőktől tudja meg, hogy a Sibillák mit mondanak és a csillagok mit jeleznek?! A nagy költő a mindenséget tükrözteti a lelkében. Az ő ajkára hordják a mézet Platon méhei. Minden korszak az idők kapujában a maga lánglelkű költőjét várja. A költészet az örök ember Seherzádéja az ítéletnapok idején. Weinel szerint Jézus példabeszédeivel angyali köntöst adott az emberiség örök eszméinek. A költészet ilyen angyali köntöse az emberi gondolatnak. Mikor a költők elnémulnak, egyiptomi sötétség borul a világra. A versek soha ki nem fogynak, már a reklámok is rímelnék? Oh! a költészet napkeletjén zúgnak és kerepelnek az „imamalmok”, de a szívekben nincs áhítat. Azok a szelbélélt verselők nem költők, emberek! Csak „Stümpepek”, mint Fichte mondja. Ma az üzleti felírások is lángbetűkből készülnek. Ne tévesszék össze a velencei üveget az óceánok mélységében termelt gyönggyel. Ezek a nevető haruspexek a zeusi és prometheusi titokról semmit sem tudnak. Szent Péter apostol Kornéliusnak az ígét hirdette és miközben beszélt, mindenkire, ki a szót hallotta, leszállt a Szentlélek. Ilyen ígét és ilyen szavakat várunk tőled, költő! Égi tűzzel akarunk megtelni, miközben a titkokról szóló írásodat olvassuk. Van-e láng benned, mert egyedül az eredeti! Mi a te témád? A felfoghatóból a felfoghatatlan, a mérhetőből a mérhetetlen, a láthatóból a láthatatlan . . . Angyal, vagy ördög lakik benned? Majd meglátjuk, elolvassuk a könyvedet. A vér-

ben lappang a születendő gyermek és az érzésben az eljövendő evangélium . . .

A piktor és a zeneszerző is költő a maga művészetének területén. A kifejezési módban van különbség a toll és az ecset isteni mondata között. Ugyanazt a szépséglátományt a festő színekkel és tónusokkal varázsolja elő. Az ő mondatában a szavak illusztrált formát kapnak. A fantázia a maga misztikus vonalát anyagszerűségbe öltözteti. Mindenik művészet a verstől a zenéig ugyanazt a lényegyet jelenti ki, de a szépség szellemi jelenései más-más inkarnációt mutatnak. A költészet a lelki pillantásba, a piktúra pedig a testi szemhatárba állítja ugyanazt az elefántcsonttoronyt. A zene a szépségeszmény kifejezésénél a hangokkal pótolja a szavakat és a színeket. *A művészetet az anyagszerűség köti a kifejezésben, mindenik a maga formakarakterének törvényszerűségét követi.* A művészetek között a műformai válaszfalakat ledönteni nem lehet. A költő a maga Lauráját énekkel köszönti, szépségét és báját metaforákkal magasztalja. A piktor ugyanazt a ‚mágneses szigetet‘ egyéni látása szerint a vászonra vetíti, a maga igézõ szerelmesét lefesti. A zeneszerző ugyanolyan érzéssel szerenádöt komponál, a szobrász pedig az ideálját alabástromba faragja. A szonett, a festmény, a szerenád és a szobor más-más inkarnációja ugyanannak a testesülési titoknak. *A szellemi alkotás a lélek belső világának kivetített képmása ugyanazzal a tartalommal és jellemmel.* Az ember többféle formában fejezheti ki magát, de a művészi kifejezések törvényszerűségét fel nem bonthatja. Az emberi teremtésnek is változatlan, örök rendje van, ami alkotásunk is időtlen a maga lényegében. A fantázia a remekművekkel az emberben rejlő halhatatlannak a Teremtő kebelében való utazását illusztrálja . . .

Azok az óriások és tündérek, kik megsegítik a sárkányokkal viaskodó embert, mind a mesék és regék országában élnek. Az irodalom és a művészet a kultúra alkotó eleme, a történeti élet a legmélyebb impulzusokat iro-

dalmi és művészeti hatásokból kapta. Társadalmi arányokban való érvényesülésüket a korszellem dönti el a maga eszmei hatalmával. Az eszmeirány a neki megfelelő gondolattartalmat és stílust favorizálja. A korszerű alkotások a következő eszmeirány idején elvesztik népszerűségüket. Innen ered az a különös jelenség, hogy a magasztalt, divatos írók egy-két évtized múlva feledésbe merülnek. Ezek többnyire olyan gramofonok, amelyekben kölcsönvett lemezek harsognak. A máról-holnapra reklámmal szerzett hírnév nem érdekli a múzsákat. A korszellem koszorúsai legtöbbször Bellerophon sorsára jutnak az új idők zeusi viharában. A lángésznek az a kiváltsága van, hogy minden eszmeirányban tekintély lehet. A saját kora rendszerint érthetetlenül és idegenül áll vele szemben, a nagy lángelméket az utókor fedezi fel és magasztalja. A tömegszabású irodalom az idők olyan terméke, mely az ember szórakozási igényét elégtí ki. Ez szezonáru a szellemi piacon. Az esztétikai ideált szolgáló irodalom nem számíthat tömeghódolatra, a tömegek ezen a téren is a vásári kikiáltókkal tartanak. Viaszszobrot akarnak valódi hajjal. A szépségben isteni tendencia rejlik, mely a művészi kifejezéssel a lelket égi honára figyelmezteti. *Az irodalom és a művészet az élet erkölcsi célját szolgálja, misztikus és szentséges mondanivalója van az örökkévalóság színe előtt.* A szépség úgy rejti magában az erkölcsiséget, mint a briliáns a kristályos tüzet. — Az etikai mozzanatoknak az esztétikai élményből való kiküszöbölése nem lehetséges, — mondja Zoltvány Irén. Mikor Michelangelo elkészült Mózesével, felkiáltott: — Beszélj, Mózes, beszélj, mert tökéletesnek alkottalak! A kőbevésett próféta valóban beszél, ha a szépség és műforma nyelvét megértjük. Az irodalom és a művészet az örök szépségről mondja el az isteni mondatot az ember számára. Az eszmények kultuszában az ünnepélyes áldozati menet fuvalás ifjakkal és koszorús szüzekkel . . .

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

A társadalom.

Az én meggyőződésem ilyen, de a többiek másképpen gondolkoznak. Ez az, barátom! Az ember nyomban arra gondol, hogy a barátjának, vagy az ellenségének mi a véleménye? A maga látását összeméri a másik ember észrevételével, az értékelésnél és a megbizonyosodásnál szüksége van a többiek mértékére és tanúságára. Ez nemcsak megszokott dolog, de ösztönszerű kritérium az emberi életben. Mindenekelőtt arra figyelmeztetek, hogy tartsd otthon gondolataidat. Ha drága angyalkáid mások kertjében csatangolnak, tövisbe lépnek, vagy járványt visznek haza. A felebarátod akaratlanul is a boszorkarontást igézi beléjük. Nem is tudod mi az oka, de sápadtak és vérszegények lesznek. A tekintetek és a vélemények örökös ellenségeskedésben élnek egymással. A nézeted vagy meghódol a vitában, vagy pedig szembe kerül a világgal. Az emberek valamilyen közvéleményben élnek. Az pedig titokban olyan falanszter, mely hited Platonját a borsóra térdepelteti. Lelkiismereted igazát ne hagyd cserben —! Ma még bizonytalanul tipeg szárnyas fiókád a közvélemény páváit és szarkáit között, az Andersenmese rút kis kacsájának nézed, de a maga idején kinő a hattyúszárnya. A te számodra mindig az a fontos, amit a lelked sugall a sokratesi daimonion nyelven. Csak a magad látásával és eszejárásával fejtheted meg az élettitkot. A mások véleményét latolgatod? Azt is adoptálnod kell atyai szívvel. *Helyetted a magad sorsáról nem beszélhet senki a ,végzettel’.* A magad gondolkozásától függenek műveid és eszméid, melyek munkálására adatott neked élet. Az embernek a dolgok felett egyéni impériuma van. A tények úgy vannak az ő számára mennyei és pokoli érvénnyel, ahogy azokat látja és elgondolja önmagában. Mások véleményt mondhatnak, de ő ítél a boszorkányperben. Az égi hatalom vég-

zéseit a magad kézjegyével hitelesíted. Vigyázz barátom az aláírásodra! A papírra fröccsentett tintafolt valamikor a világhódító szultánok „tughrája”, aláírása volt. A többi ember csak abban segíthet nekünk, ami a testi állapotnak és a megélhetésnek a kérdése. Kenyeret adhatnak, vagy védelmet nyújthatnak. Erényemet és bűnömet nem oszthatom meg senkivel, de az ármenetesítő gáttakat közösen építjük. A lelki autonómiák nem olvadhatnak össze, csak valamilyen közmunkára egyesülhetnek. Az erkölcsöm és jellemem a saját szuverenitásom, de a tettek mezején a többi ember tevékenységét érinti és keresztezi. Azok is hasonló személyi lényeggel és külső összefüggéssel állnak velem szemben az életszínpadon, a maguk egyéni szuverenitását képviselik ugyanolyan megnyilatkozási viszonyal. *Az emberek között existenciális kapcsolat van.* Szellemi létfeltételeik és képességeik függetlenek az emberi viszonytól, de életük mesgyéi összefüggnek természeti alappal. Az ember nem kerülheti el és nem nélkülözheti a többivel való életkapcsolatot a hangyák és a méhek szülőföldjén. Az élet az embereket egymásra utalja és célközösséggel összefűzi, a szellemi tartozást megtoldja anyagi feltételekkel. Az édeni konfliktusnak vízözönkövetkezménye és Ararátreménye van. A pithagorasi számmisztika szerint az ‚egyben’ megvannak a többi számok és a mennyiség törvényei is. A matematikának a kérdések mélyén az a problémája, hogy az *egy* hogyan jelentkezik a sokban és a *sok* az egyben? A társadalomnak is ez az ‚egyszeregyje’ az individuális és a kollektív számításokban. Az ember is ilyen *egyje* az emberi sokaságnak. Lelke egész és életvalóság önmagában, de a többiek ‚láncszabályát’ is belőle lehet kiolvasni. A sasfa feltételezi a házat és a ház a falut. *Az ember a maga természetével feltételezi az emberiséget.* Éva, a második személy Ádám oldalbordájából és az életadta szükségességből született. Káin és Ábel ugyanannak az összeadásnak a summája a végtelen számsorban. A szülői viszonyból testvéri kapcsolat eredt,

mely családfával ágazik ki a sokaságban. *Az emberiség az első ember megnépesedett családja.* A paradicsomi történetet költött mithosznak tartod? Nem Ádám, hanem a Rig-véda szerint Jama volt az első ember? Akkor is a kezdet révén mindnyájan ugyanabból a kebelből jöttünk a napvilágra, az életeredet közösségében az örök ember *testvérei* vagyunk. Bármilyen elgondolásod is van, az emberiség a népek családját képviseli a földön. Az emberi sokaságot az egzisztenciális kapcsolat fogja össze, de az emberi együttélésnek *családi* alapja van.

— A magasságból szállnak le, vagy a mélységből törnek fel a tüzek, — mondja egy régi költemény. Az ember életkérdései mindenben magasságot és mélységet jeleznek. A család a szeretet és a szerelem frigye. Az egzisztencia pedig szellemi kincseket és anyagi javakat igényel. A szülő az égre és a földre támaszkodik, amíg fölneveli gyermekeit. A család az emberi természet erkölcsi normája, de az anyagi világból birtokrészt követel. — Család és tulajdon lesz a világ kettes mozgatója, — mondja Lucifer Madách halhatatlan költeményében. Az emberiség a családra organizálódott és azzal a tulajdonra rögződött. *Az ember nem társas lény a lelke szerint, de az emberi életnek társított feltétele van.* Az élményben rejlik a közviszony oka, az emberek mind ugyanabban a természeti helyzetben élnek az erkölcsi törvény jogara alatt. *A társadalom a közös élmény erkölcsi fogantatásából született.* A társadalmi kötelék a természeti alapnál házastársi viszonyba, az életfa elágazásánál pedig gyermeki és testvéri hajtásokba nyúlik vissza. Az élet a sokaságban a fajfenntartó szerelmet és a gyermeki köteléket organizálta, az örök hűséget és testvériséget építette ki emberiségnek. A társadalomnak erkölcsi származása van és mint ilyen a családi viszony paradicsomi gyermeke. Az ember é világon megtett első lépésével már társadalmi? útra lépett. Ádám és Éva alapította meg az ősi egyletet és klubot. Az első írástudó és politikus a csábító kigyó volt. Az élet a társadalommal az emberi

nem természeti szükségét és fennmaradását biztosította, Ugyanolyan rendeltetése van az emberi világban, mint a flórának és-faunának az anyagi természetben. Azok fenn tartják és fölnevelik egymás mellett a napszerelem nemzedékeit, a társadalom pedig az emberi természet vegetációját istápolja. — Mi, az egek szírszi rózsái vagyunk, — mondja a költő. A társadalom az ember pálmaligete és dzsungelje, a természet pedig a virágok és madarak társadalma.

— Ha tőlem függne, kötelezném az embert, — mondja Dostojevski —, hogy legalább egy fát ültessen életében. A társadalom efféle kötelezettséget hárít az emberre, valamilyen munkát, vagy tettet vár tőle. Gondolkozásra és cselekvésre kényszeríti. — Sok a tennivaló és kevés a tudnivaló ezen a világon, — mondja a belga költő. A társadalom a tennivalót, a cselekedetet állítja a dolgok homlokterébe, az emberből kiprovokálja tulajdonságait és képességeit. A társadalom az emberi élet költői 'cselekménye', amelyben a szereplő személyek megmutatják jellemüket. Az örökgondolattól megkomponált dráma és komédia lélekneszesítő tendenciával. Könny és mosoly a kísérő zenéje. A természetből 'létharcot' olvastak ki a materiális gondolat 'tudósai'? Minden fűszálnak és bogárnak meg kell küzdenie a létért valamilyen formában. Természetadta képességét megfeszíti, hogy biztosítsa szükségletét és legyőzze ellenségeit. Ezt 'létharcnak' is lehet mondani, de ez lényegében a proteusi jelenségek életpróbája. Tessedt nyugalom nem lehet az élet birodalmában, a napvilágok a maguk útján rohannak és a parányok az útszéli árokban mozognak, törtetnek ugyanazon cél irányába. *Az élet általános természeti mozgósítással viszi diadalra az örök gondolatot.* Viharral korbácsolja fel a tengert, mennydörgéssel riasztja fel a hegyek csendjét, hogy az anyagi elmerülésben, a tétlen állapotban meg ne poshadjanak. A tenger nem a víztömegek mennyiségét, hanem az 'életóceán' mélységét mutatja. A Dolomitok csendjében a kövek hallgatóznak,

hogy mit mond a tovasuhanó idő a tenyérnyi vegetációnak? Te vagy gyopár a sziklák életkoronája! A hegyek is dolgoznak, a mélységekben bazaltfundamentumon kristálypalotákat építenek. Az élet mindenbe dinamikát oltott, az erők megfeszülnek és a maguk áramával valamilyen motort hajtanak. A gesztenyefa a kert végén szakadatlan tevékenységgel erősíti gyökereit és szépíti lombjait. Dolgozni kell, az élet önművelő munkát és istenszolgálatot akar. A társadalom *ezt* az éleparancsot érvényesíti, az embert munkára és istenszolgálatra kötelezi. *A társadalomban bontakozott ki a maga belső virányaival az emberi természet.* Az ember kenyérkereső munkájának és erkölcsi gyökerezésének az a talajfeltétele a földi mesgyén.

A társadalmi élet a szellemi létezekből született, de 'organizmusa' a jelenségek világából inkarnálódott. Az emberi életkérdések között értelmi jellege van. A társadalmi ideál a józan elmére hallgat, a történeti vonalvezetésnél értelmiséget követel. A szív rajongó érzelmei és féktelen szenvedélyei a társadalmi szervezetben bontó, emésztő erőket jelentenek. A társadalom az értelemmel megfékezett ösztönök és indulatok életegyensúlyát adja. Az emberi világban azt az erőharmoniót képviseli, mely a mindenségben az égitesteket és az anyagi jelenségeket életheletőségben tartja. — A rend a dolgok lelke, — mondja a közbeszéd. Az örök életnek világrendje van. A teremtésben az életerők kibontakozását és természeti tevékenységét sarkítással szabályozza, a létharcszerű jelenséget a harmonizáló törvény okozza. *Mindennek emésztő ellentéte van, hogy az életkörök megmaradjanak.* A hernyótúltengést a madár szorítja vissza, viszont a madárnak is meg van az életcélből kirendelt ellensége. A mérget ellenméreg paralizálja. A vasat a rozsdá eszi, de a rozsdát felfalja a petróleum. A világon nincs fény árnyék nélkül és az árnyék hiába szalad a tűzfelhő után. Tulajdon testünk sejtjei is harcolnak egymással. Az egészség a megzabolázott szenvedélyek és bacillusok fe-

lett trónoló szervezeti harmónia. *A társadalom az emberiség egészségét és életharmoniáját biztosítja.* Értelmi uralmával elfojtja és meghamisítja az emberbe oltott természeti ösztönöket? Nem! Azok rendbontást akarnak, a lázt és a lázadást lehelik a dolgokba, a Nirvánába törtetnek, az élet irányában öngyilkossági szándékkal viselkednek. A társadalom az emberi ösztönöket erkölcsi munkára fogja és életrendbe szorítja. A széthúzó, szembenálló törekvések forgatagába az egyensúlyozó gravitációt adja. Az állati ösztönöket megneemesíti, a farkasok uralmából kultúrhatalmat csinál. *A társadalom az ember existenciális életében a világrendet hordozza.* Az egyetemes életet jelentő isteni érzet és tudat állványozza körül a szellemi autonómiákból álló emberi közösséget. Az élet örök szolidaritását, ezt a „civitas Deit” elpusztítani nem lehet. Néró lerombolta Szent Pál művét, de azzal csak új munkát adott az apostoloknak . . .

Az élményből fakadt és az erkölcsi törvény foganatosította az idők méhében. A társadalom az emberi élet *morális* eredménye, mely viszonyt jelent és erkölcsi kapcsolatot ad. Az embereket a társadalmi életben erkölcsi viszony kapcsolja össze, az emberi világ a dolgok — létviszonya. A létről beszél minden, ami él. Az ember önmagában is jelzi a kapcsolatot az isteni titokkal. Minden természeti jelenség függökertje a természetfeletti Semirámisnak. Az élőlény a láthatatlan felség követe ezen a világon. Az élet gondjával és verejtékével az örök létnek tartozunk? Az értelem és az öntudat egyaránt jelzője az *égi* tartozásnak, amelyet az erkölcsi étellel egyenlítünk ki. A jellemmel hősi kötelességet teljesítünk. Kant szerint, hinni — az emberi nemnek magával szemben való kötelessége. *Az élet természetfeletti kötelessége az embernek.* Ez a lélek birodalmának öntudati égboltja, mely egész világát átfogja napvilágossággal és csillagfényvel. — A reggel, a dél és az éjjel az embert kötelességére inti, — mondja Zoroaster. *A kötelesség az emberi értelem isteni homloka.* Nem az állati ösztön kedvéért élünk, hanem az

angyalok trónjáért harcolunk minden sorsban. Mind a próféták missziójával jöttünk e világba. A dolgok felett álló feladatunk van, az erkölcsi világrend mandatáriusai vagyunk. Az emberbe az életfenntartásnak és a világépítésnek a kötelessége inkarnálódott. *A kötelességérzet a glória-tartalma az emberi jellemnek.* Itt emelkedünk a nyájöszönöknek parancsoló királyi öntudatra. *A kötelességtudat a szellemi léttudatból fakadt, az az erkölcsi lény életeszméje.* Azt nem az értelem szuggerálja az emberbe, azt a lélek születéselőtti inspirációjából vetíti az erkölcsi fogalomba. A kultúra nem a renyhék jóléte és a nemtelenek pompája. A társadalom örök intőjel, hogy kötelességünk van önmagunkkal és embertársunkkal szemben. Az igazság oldalán állunk, mert arra kaptunk mandátumot. A földre azért jöttünk, hogy megváltó eszmékért éljünk. Szívünket betölti a család, de menhelyet adunk benne az üldözötteknek is. A lelkekben kigyullad a felebaráti szeretet és a szamaritánusi könyörület. Közösséget érzünk a jókkal és a nemesekkel, népünk örömet és keservét énekeljük el egyéni líránkban. A magunk igazolásául az emberiségre hivatkozunk, az ő céljait szolgáljuk hűséggel és önfeláldozással. Én megteszem kötelességemet és az emberiség is kötelességet teljesít az időtlen idők napszámában. A kötelességtudat telíti meg lélekkel és virágoztatja fel az emberi közösséget, az a napközpontja a társadalom erkölcsi világának. A lelkiismeretes kötelességtudat' tartotta vissza a mennyben Gábielt, hogy nem követte Lucifert a lázadó angyalokkal a pokoli mélységekbe. Itt kerül az emberek útjába az emauszi vándor és a hétfejű sárkány . . .

A műben benne van az alkotó lelke és élete; a társadalom ilyen műve az örök embernek, a lelkek és életek maradandó hagyatékát őrzi. *A társadalom az elmúlt korok és elhunyt nagy emberek örök emlékezete.* — Nem hal meg az, ki milliókra költi dús lelke kincsét, — mondja Arany. Az a társadalom emlékezetében él. A kicsinyek, a névtelenek is fejfát kapnak. A gyermekek nem felejt-

hetik el az apákat. *Minden nemzedék utód az ősi trónon.* A gyermekek öröksége az apák tőkésített tehetségét jelenti. A jelentől a múltat örököljük. Érzésünk, gondolkozásunk és vagyonunk ősi adományokból gyarapodott. A tudomány és a kultúra olyan Örökség, amelyet meghatározott értékkel hagyunk az utókorra. Apáink erénye a mi nemeslevelünk. A szokások, az elvek és a jogok ősi talajban gyökereznek. Nemzetünk és egyházunk kebelén történeti dicsőség érdemrendjei csillognak. A váltakozó korok az örökélet egymásba kapcsolt láncszemei. A jelen az ősi álmok beteljesedett jövője és ugyanakkor a dédunokáknak szóló végrendelet. *Az élet örökkévalóságba ágyazza a történetet.* Az emberi emlékezet a megdicsőült szellemek és a földreláncolt lelkek egyesülési manifesztuma. Az emberiségben a halhatatlanok memóriája él, a gondolatok és cselekedetek mind hullámai a végtelen életfolyamatnak. A lelki energia is megmarad az örök ember szellemi világában. *Ez a paradicsomi jogfolytonosság hordozza a tradíciót, mely a 'gondolati' energia megmaradásának elvét képviseli a történetben.* Az élet időtlen, ősi energiával idegezte át a társadalmat, az évezredekben megmaradt szellemi erőt organizálta benne. *A társadalomnak tradicionális jelleme van.* A seregek most is abból a forrásból isznak, amelyet egykor prófétai csoda, vagy napszámos munka fakasztott. Az arany és a gyémánt a föld ifjúkori emléke a megfásult, megkövesedett öreg kebelben. Az emberiség szellemi kincsei is ősi tüzeket és szentséges emlékeket képviselnek. A társadalom az örök ember erkölcsi öröksége és családi tradíciója, de nem lehet öncél a feje felett. A marxista gondolat azzal a tükröződő lánggal világít, mely az ablakok mögött a gyorsvonal után rohan a csillagtalan éjszakában . . . Nem a kabát gondolkozik, hanem az ember. Az anyagi háborúságnak ezen a világon a *nulla* a hadiközpontja.

Az idő és tér a jelenségek világának a szemléletfeltétele, mind a kettő számunkra a dolgokat megvilágító fo-

galommennyezet. A társadalom is fogalmi kifejezése a népek családjának. A szemléleti idea, mellyel felfogjuk az emberi sokaságot. A társadalom az emberi élet mesebeli palotája a láthatatlan királlyal, ki a szelek szárnyán küldte parancsait. Nem találkozott vele soha senki, de hatalmát, gondviselését érezte mindenki. A palotáról is csak annyit tudtak, hogy a felhőkbe ér aranyból és gyémántból való tornya. A társadalom pátenseit is szelek szárnyán kapjuk. Nos! a szelekről nem tudjuk a legtöbbször, hogy honnan fújnak és merre tartanak. A közvélemény hirtelen forduló légáramlat, egyszer szellemi mozgalom, máskor a divat szeszélye parancsol az embereknek. Ezek pedig személytelen hatalmasságok és mesebeli palotában laknak. Az egyesek a sokasághoz igazodnak, amelyet misztikus erők irányítanak. A társadalom a maga közvéleménye szerint szabályokat diktál és korlátokat állít, a mindennapi életben mindenki alattvalója imperátori uralmának. Mi rejlik ez időtlen diktatúra mögött? Az emberi lélek motiválja ezt a jelenséget. Az egzisztenciális életnek társított viszony a feltétele, a társadalom pedig az összesség egzisztenciáját jelenti. *Az egyedek tömegkapcsolattól függenek, amely közös érzéseket és gondolatokat inspirál.* Az emberek szellemi közösségben élnek. A vízcsepp kénytelen a tenger áramához, a hullámok játékához igazodni. Az egyén királyi szuverenitása devalválódik az uniformisban járó sokaság köztársaságában. A kollektív egzisztencia az öntudatot anyagi szempontba transzponálja. — A tömegben a személy egyéniségét elveszti, — mondja Le Bon. A társadalmi élet a tömegfogalmak uralmát jelenti az egyéni értelem felett, az egyformán gondolkozó sokaság pedig már önmagában »devalváló elvet képvisel. *A közfogalmak az emberi értelem földszintjén járnak, rögre tapadt egzisztenciális szemléletet tartalmaznak.* A tömegek köztudata az ösztön küszöbén áll, a népfantázia táltosa parazsat abrakol. A civilizációnak is megvannak a maga vademberei. Az utca Kalibán médiuma. Innen az esztelen tömegszenvedélyek. A soka-

ság esze a fellázadt végtagokra hallgat. — Építhetnek kitűnő utakat, — mondja Laoce —, de a nép mellékutakon jár. Mikor kitör az ezerfejű cézár, akkor az indulat játszik vele. A maga diadalútján Néro fáklyáival világít. Sokrates a tömeg nézeteit gyermekek ijesztgetésére való kísérteteknek hívta. — A demokrácia két idiótának több politikai jogot nyújt, mint egy zseninek, — mondja Coudenhove-Kalergi. A társadalmi élet fegyelmet és köifelességtudatot követel, különben a tömegszenvedélyek ördögei mind elszabadulnak. Tiphonnál nagyobb szörnyetegek laknak az örök „nadrágtalanok” kebelében. A társadalmi forradalom lelki bomlásból, szellemi anarkiából ered. Hol a parancsolója e fúriaösztönöknek? A társadalom birodalmának a mindenkori közszellem a láthatatlan királya.

A véres barrikádon pihent meg Hugó Viktor lepkéje. A társadalom különböző vívmányai is ilyen „történeti ágyon” nyújtózkodnak valamilyen frígiái sapkával. Véres harcok és eszmei földrengések alakították ki minden időben a korszerű társadalmat. Az új intézmények mindig a régiek romjai felett épülnek. Mi történt az idők fordulatanál? A közszellem új szemléletet alkotott, a közfogalmakba új tartalmi elem kristályosodott. Az emberi sokaság közfelfogása más szempontba helyezkedett, a tradíciót bevonta új gondolatok tudatrétege korszerű színezéssel. *A társadalmi organizmusnak' ideológiai csontváza van, a szellemi közösséget fogalmi erezet hálózza be.* — Minden nép nagy politikai erejét az érzelmek és fogalmak egysége adja meg, — mondja Le Bon. A tradíciót és a közerkölcsöt a közszellem világnézete delejezi. A társadalmi világot ideológiai diktatúra irányítja, amely a közvéleménynek beidegzettséget ad. Itt találkoznak a „szociális igazság” szétágazó útjai. A társadalmi ösztönök ideavonzásban állnak, értelmi gravitációt kapnak. Az ember a maga belső világszerkezetét formálta ki a társadalom organizmusában, az működésében maga az emberi élet. *Mi az isteni hasonlóság inkarnációi va-*

gyunk, a társadalom pedig az emberi hasonlóság megtestesülése. A társadalmi rend az erkölcsi világrendet képviseli, abban az emberi világ erőharmonijája, életegyensúlya rejlik az összességet átfogó hatalommal. A társadalmi rend az emberiség kultúráját és életlehetőségét biztosítja. Ez az az isteni fundamentum, amelyen az emberi jogok és polgári kötelességek alapszanak. A társadalomnak az erkölcsi világrendtől kapott mandátuma van az életet szabályozó törvényhozásra és igazságszolgáltatásra. Az emberi létből fakadó joga van, hogy megtorolja az ellene elkövetett bűnöket.

A társadalom összetételében sokszor változott. Az intézmények és közállapotok átalakulnak, de az emberi viszony társadalmi feltétele változatlan marad. *Bármilyen hatalmi rendszert is statuálnak az egyéni és a tömegszempont váltakozásával, a társadalom természeti alapjai meg nem rendülnek.* A forradalmak felforgatják a társadalmi kereteket, az idők folyamán a történeti talajrétegek mindegyre kicserélődnek, az eszmeirányok a maguk érték mérője szerint reformálják és tetoválják az intézményeket. — Nem az intézmények formálják az embert, — mondja Heller Farkas —, hanem az ember tölti meg tartalommal az intézményeket. Ez mind lehetséges a legnagyobb mértékben, de minden társadalom életlényegében ősadottságú. Óriási a különbség a mai ember és a szidoni pogány között. Az őskori kőbalta, vagy barlang ma már gyár és palota. Világok választják el a korokat, de lelki mivoltukban megegyeznek. Az emberi természet alapjaiban a régi. A társadalom is fejlődött, differenciálódott a kulturális haladással olyan arányban, amilyen mértékben az örök ember a maga életformáját kiépítette értelmi fejlődésével. Nagy utat tett meg az örökkévalóság vándora Babilon és Berlin között. A rabszolgából szabad ember lett, ki a legmagasabb polgári méltóságba juthat. A társadalom mégis a régi most is szellemi struktúrájában. A változatlan emberi természet lakik benne, nem lehet a történeti tengelyből kiemelni.

Ha szétzúzzák anarkistaököllet, akkor is él, az anarkisták búvóhelyén. Az ilyen, vagy olyan rajongók a maguk új társadalmáról álmodoznak? A forradalmak földrengése után a romokból felépül ismét a régi társadalom. Nem lehet más lényegű társadalmat szervezni. *Nem szüntethető meg az emberiség mai életformája, az emberbe és a mindenségbe épített erkölcsi világrénd áll a rajongók és a gonosztevők útjában.* Az emberiség a világ végéig erkölcsön és kötelességteljesítésen nyugvó társadalomban fog élni, bármilyen rétegeződést és berendezést is ad annak a kultúra. A madár és a teknősbéka embriója bizonyos fejlődési ponton teljesen hasonló, de azért nem lesz soha a cinegéből béka és a békából sasmadár. A maga útjából ki nem térhet és lényegét le nem vetkőzheti semmi ezen a világon. A Zendavesta „dévai” csak ármányos ördögök lehetnek minden viszonyok között. Ha oroszlanok uralkodnának az emberek fölött, azok természetüknél fogva a tigrisekből minisztereket és a majmokból akadémikusokat csinálnának.

A társadalom a virágágya a kultúrának, mely az ember számára szellemi és anyagi javakat produkál. Ezt úgy is mondhatjuk, hogy a társadalom *kulturális* tevékenységet fejt ki. A tudomány is gyakorlati kihatásával társadalmi célokat szolgál. Az emberi értelem minden kincsét a társadalomra költi, mely börtönnel sújt és babérkoszorút ad. Az az emberi vita és viszály legfelsőbb fóruma. A kultúra és a tudomány flórái megfelelő társadalmi talajban virágoznak. A társadalmi potenciától függenek. Ezek válságait társadalmi krízis okozza, de a társadalmi bajnak mindig erkölcsi oka van. Mi ezeknek a jelenségeknek a törvényszerűsége? Hol van az a delejkör és egyenlítő, mely a társadalom egész világát átfogja? Az erkölcsi törvény. *A társadalom függetlenségéről és öncélúságáról szóló elméletek levegőt festenek.* Az emberen keresztül az erkölcsi törvény mozgatja és kormányozza a társadalmat. A különböző jelenségekkel az ő szankciói jelentkeznek. Ha az emberben az élmény

folytán átalakul a szemlélet, az visszahat a társadalomra, mely az Indiákat kereső úton új partok irányába fordul tekintetével. Az irányváltozások és tömegmozgalmak bármilyen zászlót is lobogtatnak, mindig szellemi átalakulást jelentenek. A lélek belső megrendülései társadalmi nyugtalanságot provokálnak. *Az emberek többsége min4 dig az uralkodó eszmeirány útján halad.* Az erkölcsi törvény hatóereje rejlik minden társadalmi jelenség mélyén. Az örök ember mindig a maga erkölcsi alterégoját glorifikálja, vagy detronizálja.

— A társadalom erényei a szenteknek hibái, — mondja Emerson. Olyan intézményekkel organizálja az existenciális érdekeket, amelyek a szellemi feltételekkel ellentétben állnak. Anyagi javakra bázírozza az egyéni boldogulást és a közéletet. A matéria állandó fundamentumot jelent életberendezésében. Ez az a cethal, mely a prófétát elnyelte. Korok szerint változik az anyagi javak értékelése, de szociális érvényük változatlan marad. Minden időben anyagi bázison nyugszik a társadalmi életviszony. Ez az állandó existenciális érvény — a tőke, amelyet ingó és ingatlan vagyonnal mérnek. *Ez lényegében az ember anyagi szemléletének az eszméje.* A tőke azt az existenciális 'értéket' képviseli, amelyet az ember szellemi állapota szerint az anyagnak tulajdonít. *A tőke érvénye és értékskálája is szemléleti függvény, a mindenkori világnézet determinálja a gazdasági életet.* Az erkölcsi eredmények szerint alakul a világ gazdasági helyzete. *Az ember anyagiassága az idők végéig betáblázott tőkéje a világnak.* — Mennyi minden van, amire nekem nincs szükségem, — mondotta Sokrates egy ékszerkirakat előtt. A lelkiség hanyatlása idézi elő a kapitalizmust, amely virágzásával a társadalmi sorvadást és az elkövetkező összeomlást jelzi. *Minden gazdasági rendszer megsemmisül annak átélésével.* Nincsenek a fizikai törvényekhez hasonló gazdasági törvények. A tőke viszonylatait felbontja a morális fordulat. Minden korszak a maga élményével alakítja ki a korszerű 'tőkehatalmat'

A megromlott pénznek csak megfelelő új szemlélet adhat „értékalapot”. *A valuták is az erkölcsi törvénytől függenek.* Az anyagi nyomor annak a lelki Ínségnek az egyenlegkövetkezménye, amelyet a materiális szellem a maga virágzása idején okozott. *A társadalmi válságokat és életkérdéseket nem lehet aranyhegyekkel sem megoldani.*

— A nemzetgazdaság alapproblémája, — mondja Bourdeau —, a lélek legmélyeit érinti. Az isteni rendben gyászos aberációt képvisel a társadalom „aranyigazsága”. A vagyona, az anyagi gazdagságra esküszik és éppen azzal készíti elő a katasztrófákat. A bőség és a szegénység egyaránt erkölcsi zülléssel jár. — A pénz és vagyon nem cél, hanem eszköz, — mondja gróf Széchenyi István. A dáriusi álmokban rejlik az ember örök nyomora ... — Leborulok az emberiség szenvedése előtt!

— mondom Dosztojevszkivel, — de valamiképpen sátáni kacagást hallok a „halálárnyék tartományában” ülők között. — Szánakozom a tömegben, — sóhajtott fel az Istenember.

A kapitalizmussal olyan szellem érvényesül a társadalomban, mely a tradícióból kiszakad és a lelki közösséget felbontja. A materiális világnézet társadalmi meghasonlást provokál, a különböző osztályharcok az anyagelvű közszellem rövidzárlattüzei. A szemléleti periódusok folyamán minden korszaknak eljön a maga társadalmi válsága, mely más-más formában ugyanazt a gordiusi csomót prezentálja. Olyankor a társadalmat elfogja a maga organizmusának az életkérdése, szellemi öntudatában a maga testilázát érzi. *Ez az örök szociális probléma, amelyet eliminálni sohasem lehet.* A vak Sámson mindenkor a filiszteusok malmát hajtja. Ha az addigi ellentétek megszüntetésére új rendszerű társadalom alakul, hát az is kitermeli a maga szociális problémáját élményével. *A társadalom örök szocializmusban szenved.* A szociális probléma a tőke mélyéből ered, de jelentkezésében a társadalom bomlási terméke. Minden korszaknak a vége szociális forradalom, amelynek különböző

neve és formája van. Mikor a szociális szempont túlsúlyba jut a közgondolkozásban, akkor az idők korszakos fordulatot jeleznek. A szociális probléma nem oldható meg anyagi alapon, a tőkét megsemmisíteni nem lehet. Ha felosztják a vagyont és új gazdasági rendszert építenek kollektív elgondolással, akkor is megmarad a tőke az egyén gondolkozásában. *A szocializmuson és bolsevizmuson át új kapitalista hatalom alakul a maga idején, sőt ezek is lényegükben köztulajdonnak mondott tőkerendszert képviselnek.* A tőke ellen folytatott harcok csak megszilárdítják a materialista gondolkozást, mely örök kapitalizmust jelent a világon. Spengler a civilizációt a kultúra múmiájának mondja, nos! a kapitalizmussal balzsamozzák be erre a célra a kultúrákat.

A társadalmi romlottság és érzéketlenség a lelkeségtől elforduló eszmeirány következménye. — Salamon megismerte a gyönyörök haszontalanságát és Jób meglátta a szenvedések értékét, — mondja Pascal. Az erkölcsi törvény a korszakok végén ezeket a tanulságokat ítéli meg neked, örök ember. A nemzedékek egymástól paradicsomi tilalmat örökölnek. Az embert az isteni törvény bezárja a maga által épített börtönbe. *Az anyagi nyomor a társadalom szellemi deficitje.* Csak erkölcsi tőkével lehet megoldani a társadalmi és gazdasági válságokat. Tannhäuser akkor kapja meg bűnei alól a feloldást, mikor kivirít kezében vándorbotja. Azért nincs kenyered, ember, mert elfogyott az igéd —! *A lázadó nyomor mást mond, de az élet az inségesek megmentésére erkölcsöt követel.* Milyen erkölcsöt? Az evangélium istenországába is arra vezet az út, amerre a táncoló és üvöltő dervisek járnak? A váltakozó korok más-más erkölcsöt vallanak. Bűnnek tartják később azt, ami valamikor erény volt. A sztoikusok nagyságálmát Nietzsche a „kiégettszemű és kihaltszenvedélyű vénasszony erényének” mondja. Az ember mindenkor belemagyarazza a maga becsvágyát és hamisságát a dolgokba. Olyan erkölcsi szabályokat állít

fel, amelyek fedik az aktuális lelkületet. Üvegsövekbe vezeti és kirakatvilágításra használja fel azt a 'villámot', mely egykor lesújtotta a lázadó angyalokat. Az erkölcsöt nem lehet az inggel változtatni, az mindenkor örök-lényegű és érvényű. — Cselekedjél mindig úgy, — mondja Kant —, hogy akaratodnak közvetlen oka egyetemes érvényű szabály lehessen minden értelmes ember számára. A társadalom *ilyen* cselekedeteket vár tőlünk. — Az evangélista munkáját cselekedd! — mondja Szent Pál. Az ember erkölcsös, ha szép a lelke. Az erkölcsöt a tiszta jellem fejezi ki, de megtalálod a tíz parancsolatban is. Ha a közfelfogást nem helyesled, hát hallgasd meg a lelkiismeretedet! A társadalomnak főképpen az emberi lelkiismeretre van szüksége, mert azon nyugszik a hatalma és a nagysága. A lelkiismeret az éjjeli őr az egyiptomi sötétségben. *A becsület a legfőbb közérdek.* A magad és a társadalom javát akarod? Akkor teljesítsd *lelkiismeretesen és becsületesen* kötelességedet!

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

Az állam.

— A tüzeket kigyújtottad, de még nem érzem a melegséget. Majd fölmelegszel, barátom, ha a kérdéseket átgondolod. A tüzek nem azért égnek, hogy melegedjünk lángjuknál. Azok nem törődnek az ember várakozásával és megelégedésével, az emberi igénytől függetlenül töltik be életkörüket. A maguk belső törvénye szerint nyilatkoznak. Gyaluforgácsok lángolnak a rézűst alatt? A fenyőfa *tüzesen* beszéli el a maga lángtitkait. A tüzet önmagában nem láthatod, az is a jelenség fátyolában jelentkezik az ember előtt. A matéria elhamvasztásával fejezi ki azt a tűzigét, mely a lét mondani-valójából rája bízott. Viszont a matéria az elégéssel *langeredetet* bizonyítja. Megdicsőül a tűzben, a lángok fényénél parázsszemét az örök világosságba fordítja.

Olyankor a fa- és a szénenergia leveti porból való testét és visszatér a mennyei kebelbe. A tüzet lábmelegítő valaminek tartod!? Az, barátom, a korhadó fa megdicsőülésének a stílusa, amellyel kifejezi a forgácsba rejtett napszemű igazságot. Te melegedésre és levesfőzésre használod? Az nem változtat fenséges lényegén és anyagi kijelentésén. A rája bízott ‚lángtitkot’ közli a bagráccsal, ha a komaasszony inkább a tücsköt hallgatja. A hideg tűzhely azután a börcserző vargát is hamleti tépelődésbe kergeti. Ne hagyj, barátom, kialudni a tüzet! A belső oltárlángot! — Helleborussal tisztítsd az agyad velejét, — mint Pázmány Péter mondja. Ott van a lángszemű kerub, ahol eszed úgy látja, hogy semmi sincs, csak a bodzafa árnyéka . . .

Az ‚igazság’ is ilyenformán *tüzel* reánk az életkérdésekkel. Meggyújtja a lelkünket, ha azokba elmélyedünk. — Azért kötelességem az igazság, mert benne teljesen megvalósulok, — mondja Böhm Károly. A törvényt keressük a jelenségekben? A tüzigét, a teremtő értelem eszméjét hámozzuk ki belőlük. Mikor lelkesedünk, már pünkösdi lángban állunk. Az eszmével belélekezett igazságot a lélek ‚lobogásával’ fejezzük ki. A költészet az emberi érzések tűzstílusa. Az eszme a belső oltár lobogó lángja. A lélek tüzze és lánggal dolgozik a maga életművén. *Az eszmék harca az örök lélekizzást jelenti, mely fölégeti az emberi glóbuszon a korhadást és a világba új lángszellemet lehel.* — Azért jöttem, hogy e világra tüzet bocsássak, — mondja a gondolat is az ő jézusi aggszavával. Plotinos szerint a tűz egyéb elemekkel szemben az idea rangjával bír, mert a többi dolgot egyedül ő nem fogadja magába, míg a többi mind magába fogadja őt; azok ugyanis fölmelegszenek, ő pedig nem hül le soha. Az emberi lélek örök eszmei irányt, ilyen tüzlényeget képvisel a történetben. Az eszmék lombosítják ki az összes kérdéseket és azok magukba szívják mindenkör az eszmeirány tűzenergiáit. Az emberi élet örök kérdései innen kapják a korszakok folyamán vulkánikus ere-

jüket és mámoros hevességüket. — Édes inni a szenttan serlegéből, — mondja Buddha, A családtól fel a társadalomig minden emberi gond az eszme tűzhelyénél ül, ott melegszik fel a fagyos közöny és ott gyullad meg a lánggondolat. Az emberi világot úgy fogja át az eszme-feltétel, mint a világosság a maga naptitkával az univerzumot. A dolgok az örökélet „eszméjét” tanúsítják létükkel a hitetlen Tamások előtt. *Minden emberi alkotásnak és cselekedetnek eszmei gyökere van.* — Olyan anyagból vagyunk alkotva, mint az álmok, — mondja Shakespeare. Az ember vágyával és reményével, vagy irodalmi művével a maga eszméjét fejezi ki, a népek is eszmei inspirációkat vetítenek ki történetükkel. Az eszme jár szellemléptekkel az emberi élet Genezárethullámai felett. Az élet az erők és törvények eszmei összegezésénél az egységek egysége. Az isteni „túlvilágot” keresed? Az lakik benned és nyilatkozik meg az életen át az eszmével. Az nem marad el soha tőled, mint az istenek díszőrsége Osirisnál . . . Dantét a Paradisóban Beatricenek folyton dicsőülő tekintete egyik csillagról a másikra ragadta. Az eszme ilyen Beatricearc az örök ember előtt. — Leonardo da Vinci és Mona Lisa olyanok voltak, mint két tükör, melyek egymásban visszaverődve a végtelenségig vetítik ki egymást, — mondja Mereskovszki. Ilyen a viszony a lélek és az eszmék tükre, az isteni gondolat között. Az eszmében a jézusi ígéret lakik, hogy „minden nap a világ végezetéig velünk marad”.

A társadalom a maga formájával eszmét képvisel, mely az emberi élet belső karakteréből fakadt. Minden társadalmi mozzanat az eszmei orientációt mutatja. — Nem egy könnyen találtok egy más ilyen embert, — mondotta Sokrates bírái előtt —, akit, ha nevelésesen hangzik is, valósággal városotokra ültetett az Isten. Az eszmék a történetben ilyen sokratesi szerepet játszanak, az örökélet velük nyilatkoztatja ki az isteni bölcseséget az ember számára. — Csak az ideálok után való szüntelen törekvés nyomán érjük el az elérhetőnek legnagyobb fo-

kát, — mondja Pauler. Az eszmék jelentik és örökítik meg ezt a törekvést az emberi világban. *A lélek az eszme kivetítésével, bármilyen irányú és minőségű legyen az, a maga természetfeletti horizontját égboltozza a dolgok felett.* Az erkölcsi világréndbe ágyazott örök szellemi cél lebeg az ember előtt az eszmeirányban, az egyének és a népek nem tagadhatják meg szellemi tartozásukat soha. Másképpen látják és másképpen gondolják sokszor, de azért mindig az örök élet művén dolgoznak. A sötétség idején is világosság van valahol. Nem lehet az emberi szempontot érvényesíteni az élet isteni rendjében. A szervezetből kiküszöbölődik a szervetlen, a lelki élet is eliminálja az értelemben kiformalódott „mulandóságot”. *Az eszmék a lélek halhatatlanságát hirdetik és érvényesítik ezen a világon.* Macaulay szerint egy hold föld többet ér Midlessexben, mint egy hercegség Utópiában, de azért maga is ilyen tartomány hercege volt. *Az eszmeirányban mindenkor a gyakorlati életkérdésekben rejlő szellemi mélység kulminál. Az ember is égből alkotta meg a tejutat a kulturális globus fölött.* — Vére hullásával nagy betűket formált, ily subszkribálással égnek adta magát, — mondhatjuk Zrínyi szavaival. A keresztény életeszmeinnel építettük fel mi utókor azt az égbeérő tornyot, mely egykor a bábéli népek fejére omlott. — Ha más bolygó lakója vetődnék hozzánk és megkérdeznék, mi csoda a mi fajunk, azt az öt, vagy hat eszmét kellene felmutatni, amit önmagunkról és a világról bírunk, — mondja Taine.

A társadalom történeti létrejöttével *eszmefeltételt* provokált élete számára. — Az élet magával hozta a napot, — mondja Zoroaster. A társadalom keletkezésével az együttélő sokaságot átfogó eszme fogantatott, mely az idők során, az élmény útján megfelelő életformába inkarnálódott. *Ez a testet öltött társadalmi eszme — az állam . . .* Vele az emberi életből folyó szellemi szükség fejeződött ki. A társadalom formáiban már benne van

eszmei velejárója. A kettőt a dolgok lényegében szétválasztani nem lehet, az egyik az életforma, a másik annak az eszmealapja. Az állam maga a megszerveződött társadalom, mely a saját életkódexét fogalmazta meg állameszméjével. *A társadalom nem lehet el valamilyen állami keret nélkül, viszont az állam is csak valamilyen társadalommal existálhat.* Ezek a dolgok rendjében összetartoznak és az eszmekepcsolatban egymásból következnek. A társadalom államban él és az állam a társadalmat képviseli. Egymástól függő és egymásra visszaható viszonyban állnak, az élmény törvényszerűsége fogja át kapcsolatukat. Az állam olyan, amilyen a társadalom. Az egyik a gyökér, a másik a lombkorona. Az állameszme a maga formájában azt az életképességet jelenti, mely a társadalom szervezetében természetszerűen kiidegződött. — A Teremtő a népnek adta az államalkotó hatalmat, — mondja Saurez, a jezsuiták híres filozófusa. *A társadalom is betetőzte a maga világát naprendszer-törvénnyel, államot alkotott ...* Az emberi együttélésnek ez az életadta formája és fejlődési normája. A társadalom és az állam egyaránt változik, átalakul struktúrájában, de viszonyuk és létfeltételük mindenkor változatlan marad. Az emberi világ csak ilyen keretben élhet az édeni csillagzat alatt. Hiába lopják a Homonkulust az isteni gyermek pólyáiba.

Az ember a dolgokban a maga eszmei bizonyosságát keresi és a társadalommal egzisztenciális érdekét biztosította. A társadalom a maga eszmei bizonyosságát és egzisztenciális érdekét pedig az államban látja. *Az állami keret a társadalmi szemlélet misztikus vonala.* A társadalomban ellentétes érdekek, széthúzó törekvések hullámoznak és ezeket az állam szorítja egyensúlyozott életrendbe. Az egyéni szempont felett az összességnek az érdeke áll. A társadalom léte és annak biztosítása jelenti az egyetemes közérdeket, amelyet intézményezett formában az állam képvisel. *Az állameszmével a társadalom erkölcsi világregdje revelálódott, innen fakad az állam*

erkölcsi impériuma. Az összesség felett a társadalom közakarátát érvényesíti, az egyénnel szemben a közérdek kikényszerítő erejét hordozza. Ez az állami hatalom alapja. Mindent megtehet és kikényszeríthet, ami az ember lehetőségében áll. A társadalom létét és a maga biztonságát védő törvényeket ad, a társadalmi szükségből fakadt jogeszmét különböző fogalmazással megvalósítja és a társadalmi életben végrehajtja. Törvényhozó és végrehajtó hatalma van, a társadalom felett az élet és halál ura korlátlan akarattal. A maga szuverén hatalmával kormányozza az összességet, a társadalmi hullámzások számára a kiszabott folyómedret adja. A dolgok állandó rendjét és életharmóniáját szervezi az ember anyagi világában. — Életelv nélkül semmi sem jöhet létre, — mondja a görög filozófia. Nos! az állam az inkarnáló életelvet jelenti a társadalmi jelenségek között. Az ember olyan világot épített, mely életkörülményeit megszabja. Társadalmi és állami kötelékben él. Ezek vele szemben öncélúságot érvényesítenek? A társadalom a maga jogát követeli és az állam kikényszeríti azt hatalmi eszközeivel. Az ember ilyenformán elveszítette szellemi autonómiáját és független jelentőségét a társadalmi és állami organizmusban? Csak véresejt lett a maga világának testében? Nem! Csak betű a mondatban? Nem! *Az ember a törvénye és örök mértéke a társadalmi és állami életnek is.* Ezek az ő szellemi akaratától függnék. A társadalom és az állam az ember erkölcsi öntudata szerint alkotja meg a maga életformáit. Ezek mindenkor olyanok megnyilatkozásaikban és karakterükben, amilyen az ember lelkivilága korszerű szellemével. Az emberen át az erkölcsi törvény formálja és minősíti a társadalmat és államot. *Az öncélúságnak és az immanens törvényszerűségnek a gondolata a ,tükörben álló figura' fejében született.* A társadalomban és az államban célok és törvényszerűségek jelentkeznek, mert az emberi együttélésnek változatlan, törvényszerű feltétele van. Az örök ember vetíti ki a maga világában az állandó jelen-

ségeket. *Az egyén hordozza gyökerében azt az erkölcsi világrendet, mely a társadalmi és állami életet átmarkolja Isten ujjával.* Az köti őt és azt nem semmisítheti meg, mert a többi ember a saját létével biztosítja. A társadalmat és az államot elvontan, mint önmagából fejlődött organizmust nem lehet beállítani a világba. Az emberi természet fejeződött ki velük és az szabja ki életrendjüket. Itt is a naprendszert jelentő atom a világ alapja . . .

A társadalom determinálja az államot és az állam megköti a társadalmat. Egymástól függenek és egymásból táplálkoznak. A rendezett társadalom jelenti a konszolidált államot. Mind a kettő talajfeltétele a másik virágzásának. Az az állam erős és hatalmas, amely jellemes és egységes társadalmat képvisel. A társadalom állami célokat szolgál és az állam a társadalmi érdekeket istápolja. Az állam számára korok szerint különböző feladatokat gondolnak ki, egyszer a jogállamot dicsőítik, máskor szociális államot akarnak. Az egyik emberöltő mindent az államtól vár, a társadalmi problémákat is az ő nyakába varrja. A másik pedig minden állami beavatkozást tiltakozással fogad, az államnak az érdektelen harmadik szerepét szánja, a hatalom és a jogrend szimbólumának mondja. — Az államból valóságos mindenest csinálnak, — írja Macaulay —, építőmestert, tanítót, kereskedőt, jótékonyági hölgyet. A különböző elgondolások a mindenkori társadalmat jellemzik és az uralkodó eszmeirányból fakadnak. *Az állami tevékenységet a társadalmi állapottól szétválasztani nem lehet.* Ilyen, vagy olyan az állami célgondolat? Azt az akkori közszellem konstruálja. *Az állam örök feladata adva van társadalmi összefüggésében, minden időben a társadalmi állapot mozgatja.* Ha olyan az eszmeirány, hát a jogállam szerepét játssza, máskor szociális téren, vagy gazdasági irányban érvényesíti ugyanazt a törvényhozó hatalmat a maga eszközeivel. Az állami célgondolat a társadalmi

eszméirány szerint módosul, de a hatalmi érvény mindenkor változatlan marad.

Az állam a századok folyamán sokszor élethalálharcot vívott a társadalommal. Zsarnoki hatalom szerveződött a népek feje felett. Ez is az akkori idők társadalmi jelensége volt. Azok az államok is ugyanazt a lényegyet képviselték a maguk formájában. Meghasonlott társadalom élt keretükben, vagy pedig az egyik faj a maga államát kényszerítette a másokra. Az államnak minden körülmények között megvolt a maga fenntartó társadalma. A zsarnok hatalma is valamilyen társadalmi helyzeten nyugodott. A zsoldos hadak is társadalmi bázist jelentettek a Medicik számára a maguk idején. Társadalom nélkül nem lehet államot alkotni. Az állameszme az idők során sokféle értelmezést nyert, a társadalmi haladással kapcsolatban az állam is fejlődött a maga formájában. A dolgok lényegében az történt, hogy a társadalom és az állam a korszellemnek megfelelő kifejezést kapott. Mi volt a százados harcok oka? A társadalom a maga állameszméjét akarta kialakítani. Olyan állami hatalom érvényesült, mely nem a publikum akaratát képviselte. *A szabadságharcok megfelelő állam alakítására irányuló erőfeszítésekből erednek.* A társadalmi fejlődést az állameszme milyensége mutatja, amely önmagában az összesség államának ígéretfoldjét jelenti. A társadalom a saját természetszerű államáig fejlődött, a saját életében kialakította a harmóniát a maga rendje és állameszméje között.

A modern állam a nivellált és egységes társadalom kialakulásának és felépítésének toronnyal való betetőzése. A társadalom nem áll meg a mai tagozódásnál, a történeti meghasonlások osztályharcok alakjában ismétlődnek, de a társadalom és az állam viszonylatában ez a 'természetszerű' egyensúlyhelyzet. Ha szétrepesztik a mai kereteket és új társadalmi rendet szerveznek más állami elgondolással, akkor is ilyen egyensúlyhelyzet fog a végén kialakulni. *A társadalom és az állam harmóniája*

csendíti ki a politikai szabadságot, az egyént megillető szabadságjogok ettől függnék. A szabadsághiány a társadalom meghasonlásának a jele és következménye. Az állam a maga rendjét megvédi a rendbontó törekvésekkel szemben, de olyankor is a meghasonlott társadalom egyik része áll az állami akarat mögött. Az akciók mindig reakciót váltanak ki, a forradalmak átmeneti rendbontást jelentenek. A felforgató törekvések sohasem válósíthatják meg véglegesen egyoldalú elgondolásvukat, a történeti élet a szélsőségek után mindig az egyensúlyhelyzetbe tér vissza. A társadalom és az állam harmóniáját intézményezik különböző rendszerű alkotmányokkal. Az államformák és a kormányrendszerek a társadalom belső állapotától és minőségétől függnék, annak átalakulásával azok is módosulnak és megváltoznak. — Az alkotmányokat nem úgy készítették, — mondja Herbert Spencer, — azok maguktól lesznek. Minden népnek olyan államformája és kormányrendszere van, mely történeti szükségszerűséggel karakteréből és gondolkodásából kristályosodott. A váltakozó eszmeirányok azokra is kihatnak, az új világnézet másképpen fogalmazza az irányelveket és jogokat. A haladásba vett emelkedő hit jelenti a haladást a dolgok lényegében. — Minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs, mely ha megdől, Róma ledől és rabigába görnyed, — mondja Berzsenyi Dániel. *Az erkölcsi törvény kormányozza a népeket és államokat, azok sorsát is az örök élet szignálja.* A *Corpus Jurisban* is megtalálod a törvényt és a prófétákat . . .

A társadalmi és állami élet folytonos tevékenységben nyilvánul meg, amelyet a törvények és a szükségletek irányítanak. *Ez a közérdekű tevékenység — a politika.* A tapasztalattal szerzett ismeretekből tudományt konstruáltak különböző módszerrel.—A politika, — mondotta Balfour, — csak akkor lehetne tudomány, ha a boldogságnak valamilyen egysége léteznék megfogható formában. Ez a politikai tudomány Achillessarka. A népek boldogu-

lásáról elmélkedik, az ismereteket ilyen, vagy olyan célgondolattal rendszerezi, de hát mindig a belső csillagokban, a lelkek mélyén dől el a milliók sorsa. A népek boldogságának nincs tudományosan lemérhető „erőegysége”. A törvényhozásban és kormányzásban érvényesülő gyakorlati politika is a közállapotok függvénye, minden elgondolásával a társadalmi és állami szempont szintézisét adja. Helyességének és életrevalóságának ez a kritériuma. *Az a kormánypolitika célszerű és átfogó erejű, mely a társadalom és az állam korszerű harmóniáját szolgálja.* A pártpolitika a világnézet és az egzisztenciális érdekek szerint megoszlott társadalom valamelyik részének a hatalmi törekvését és kormányzati elgondolását képviseli. A politika mindenkor eszmeirányban halad. Az elvtelenség is a kaméleonok és szélkakasok elvi álláspontja. A különböző világnézetek a maguk idején a politikában is uralkodó planétát jelentenek, az eszmeirány sugalmazza a politikai tevékenységet is. Minden hatalomra jutott politikának a szemlélet megváltozásával letűnik a napja és az új eszmeirányt képviselő pártpolitika ül a helyére a maga „nagy méltóságú” csillagival. *Az elnyomott és üldözött politikai eszmeirányok föltétlenül feltörnek és érvényesülnek valamikor.* Vulkánbiztos hely nincs a föld hátán. Hiába építenek a korszellem ellen kínai falat ... A politika tündérvárában a szép Báthory Erzsébet lakik, ki vérfürdővel éleszti bájait.

Az ember a politikával is a maga hitvallását fejezi ki. Mikor a pártok programot adnak, a maguk oltáránál krédót énekelnek. A politikusok is a lélekjárást hirdetik a paragrafusok és pártelvek nyelvén. Az eszmék milyenségét örök értékskálával lehet és kell mérni, de a meggyőződésnek és vértanúságnak a politikában is kijár a maga dicsősége. A lélek előtt tisztelegjetelek emberek akkor is, ha az ellenkező hitért áldozta fel az emberi életet. Hősi erőfeszítésével ez, vagy az az ember talán sziszifuszi munkát végzett, de vértanúságával olakcseppet öntött a lelkek seblázára. Ha ellenségünk is volt az a már-

tír a politikában, mindnyájunknak apostoli példát adott. Akkor is ‚hüvely’ volt élete a gabrieli kardon. A maga életének feláldozásával az örök ember sokratesi igazságát bizonyította. A tisztító angyal az ő homlokára teszi a paradizói jegyet a poklok kapuinál. *A vértanúság bármilyen eszmeirányt is tükröztet, a jövő nemzedékek messiási öröksége.* A politikában is az egyén hordozza a nagyságot, amelyet a századok más-más ornatusba öltöztetnek. — Nem a római légiók hódították meg Galliát, hanem Julius Caesar; nem a karthágói katonáktól rettetett Róma, hanem Hannibáltól; nem a macedóniai falanxok hatoltak el Indiáig, hanem Nagy Sándor, — mondotta Napoleon. A nagy egyéniségek jelölik meg a zenitet a népek és államok politikájában, a nagy nevekkel fémjelzik politikai kincseiket. Minden népnek és államnak volt törvényhozó prófétája az idők idején . . .

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

A nemzet.

A lélek a világ központja?! Igen, barátom, az a dolgok körforgásának a tengelye. A lélek hordozza a társadalmi rendet és az állami hatalmat. Az emberek olyanok a dolgok megítélésében, mint a mesében a királyi követ. — Menj, hirdesd ki országomban, — mondotta a király, — hogy ki vagyok én és mit tervezek népem számára. A követ a királyi városban így hirdette ki a parancsot: — Dicsőség a mi urunknak, Többsincs királynak! Népe számára boldogságot akar! A városon kívül ezt mondta: — Az uralkodó új törvényeket fog adni. A távoli határokon arról beszélt, hogy ki ő maga és milyen nagy a hatalma. Az ország szélén magát mondotta királynak. Az emberi elme is ilyen mesebeli követ a dolgok világában. A belső szentélyben a lélek királyi hatalmát érzi és a boldogságról szóló parancsát hallja, de a külsőségek között, a mindennapi kérdések határ-

széli pusztaságában magát gondolja és hirdeti királyi felségnek. A maga urának nevét is eltagadja, erőt, törvényt, vagy ősokot mond a lélek megnevezése helyett. Sokrates halála előtt a lélek halhatatlanságáról beszélt tanítványaival és a maga sajtáságos iróniájával így szólt; — Félték, mint a gyermekek, hogy elkapja és szétfújja a szél a testből kilépő lelket, kivált, ha valaki nem szélszélben, hanem nagy viharban talál meghalni. Az emberi értelem ilyen félelemmel áll az élet és hálái kérdései előtt. Valamiképpen elfújja a szél a lelket a világot irányító fogalmakból, az ember a maga számításából és terveiből mindig kifelejt a lényegét. A mécsesek megtagadják a napvilágot . . . Jób a szemétdombon, Lázár az ebek társaságában várja az örök dicsőséget.

— Nem tudom megbocsátani Descartesnak, — mondotta Pascal, — hogy egész filozófiájában az Isten nélkül akart meglenni, de nem tudott meglenni anélkül, hogy legalább egy fricskát ne adasson vele a világ mozgásának megindítására. Az értelem is így van a dolgokkal. Isten és lélek nélkül akarja megoldani a kérdéseket, de a kartéziusi „fricska” nélkül nem tud mozogni. A tudományos igazságok ezt a „metafizikai fricskát” kapják a hipotézisekkel. A „racionalizált” világ felfricskázott hatalmat és gögöt jelent, mely kalibani indulatot táplál a maga Prosperója ellen. A társadalmat bizony elfogta sokszor a bosszúszenvédély, hogy megöli a lelket sátáni tagadásal. A Spartakusok fellázadt rabszolgahadai mindenkor a Vezuvon táboroznak. A forradalmak őrzöngései „bosszúforraló” elméletekből fakadnak, de a lélekrendből kiszakadni nem lehet. Prospero a maga varázshatalmával mindig megfélemezi a kalibani indulatot. A feldúlt társadalmat a megtagadott lélek szedi rendbe és állítja talpra. Mi történik olyankor? A társadalom az önkívületi állapotból ismét józan öntudatra jut. Ez az élet rendje. A népek valamilyen erkölcsi öntudatban élnek. Társadalmi és állami életük folyamrendszere lelki deltát alkot a dolgok isteni torkolatánál. *Az összesség világának központi*

napja van, az egyedek a maguk élet gondolatával népük erkölcsi öntudatába kapcsolódnak. A vallás a szentek közösségét tanítja. A népek is lelki közösséget szimbolizálnak, a történeti élet tengerében korallszigetet alkotnak. A korallok az óceáni mélységek „nemzete”, mely beveti élettél az örvényeket és az önfeláldozásnak szirtemléket állít a viharok útjában. A népek között is ismerek ilyen nemzetet. Milliók élete egy érzésben, évezredek gondja egy gondolatban. A korallemlékek között állva arra a koronára gondolok, amelyet angyalok őriznek az eljövendő királyok számára. Az országot is a Getszemanekertből hasították ki..

A társadalom a maga államformájával bizonyos erkölcsi színvonalra emelkedett, a fejlődési fázisokon át organizált állapotba jutott. Az erkölcsi törvény az idők során a sokaság életében erkölcsi testületet eredményezett. *Az erkölcsi öntudatra ébredett társadalom jelenti a nemzetet.* A dolgok rendjében ez a fejlődési csúcspontot adja. Az örökélet az erkölcsi törvény keretei között a társadalomból nemzetet alkotott. *Az emberi közösség életformájának ez a legmagasabb foka.* Az erkölcsi lény a közösségben a nemzeti öntudatig nemesedett, az emberi világ nemzeti sarkítást kapott. Az emberiségnek nemzeti glóriája van. — Mi magasabb az öntudatnál? — mondotta gróf Széchenyi István. — A természet romboló elemei csak az öntudattal nem bírnak ezen a világon, — mondja a költő. A társadalom ezt az öntudatot szerezte meg a nemzeti gondolattal. *A nemzet nem forma’ az emberiség életében, hanem történeti idők fejlődési eredménye.* Mi az évezredek titáni vívmánya a cölöpépítmények óta? A nemzet! A világ erkölcsi értéke a nemzeti nagyságban revelálódott, az emberiség a nemzetekben lett nagykorú és kiforrott jellemű. A társadalom alakulása azt a vetést jelentette, amelyből a nemzeti életnek kellett megérnie. A társadalomban rejlő formálódási képességnek a nemzet a gyémántkristálya, a társadalmi szervezet vele és benne érte el az életadta fejlőd-

dési teljességet. Az emberiségben annyi csodatitok rejlett, ahány nemzet támadt az évezredek során. A társadalmi élet az isteni rendeltetésben a nemzeti élet megteremtésére adatott. *A nemzet a lélek legnagyobb alkotása ezen a világon . . .*

A történeti élet minden eszményi kivetítése a nemzeti gondolatra rétegződött. Azt a társadalom szellemi élménye munkálta ki verejtékkal és szenvedéssel. Erkölcsi kötelékek és vérségi kapcsok adták kristályosodásánál a történeti kohéziót. A népfajok ugyanabban az inkarnációban más-más jellegzetességet képviselnek. Minden lélek változatlan és egyenlő a maga isteni lényegében, a faji különbségek nem szellemi adottságokból erednek. A test a lélek számára a misztikus vonal, mellyel megrajzolja emberi arcképét az élet. *A fajok a testi adottságoktól determinált szellemi karaktert hordoznak.* A nemzet a nyájszerű népfajnak az erkölcsi testülete, mely az általános faji tulajdonságok sodrában a történeti jegecedést alkotja. A faj kebelében a történeti élmények különbözősége szerint több nemzet alakulhat. A külön nyelv és külön állam fogantatásából született a nemzet. A szaktudomány meghatározása szerint a terület, az állam és a megfelelő sokaság a kritériuma a nemzetfogalomnak. Ezek csak habitusát jelentik az erkölcsi lénynek, ki előbb megszületett, öntudatra ébredt és azután építette ki a maga életformáját a világban. A nemzetiség adja az egyénítő anyajegyet a nemzet számára. — Nyelvében él a nemzet! — hirdeti a magyar szállóige. A nemzeteket csak akkor érti meg az örökélet, ha a maguk Genézisének paradicsomi nyelvén beszélnek. — Nem a gondolkozás hozta létre a nyelvet, hanem a nyelv a gondolkozást, — mondja Bonald. A nyelv az a titáni fegyverzet, amelyet hephaestosi erő kovácsolt. Emberi hatalom nem bír vele. *A nemzetek számára az élő és virágzó anyanyelv garantálja a jövőndőt.* Az őrzi meg számukra mindazt, amit a lelkük az isteni revelációkból megpillantott valaha.

Omar Khajjam verse szerint egy kékszemű leány porából fakadt minden jácint és minden ibolya. A nemzeti gondolat olyan jácintok és ibolyák kertje, amely az ősök hamvából fakasztja szépségeit. A nemzeti élet a múltak talaján áll és a jövőendő égboltja alatt virul. Róma *nemzeti* szelleme adta a maga istenének a janusi arcot. A múltba nézni és a jövőbe látni: ez a nemzeti szempont a sinai viharban. A társadalomban rejlő tradíciót a nemzet személyesítette meg öntudatosan, ugyancsak benne testesült meg erkölcsi világréndje is. A nemzet a tökéletes kifejezése annak a tartalomnak, amit a társadalom életformája magával hozott. A nemzet maga a társadalom, mint — remekmű. Az állam is akkor kapta meg az életteljességét, mikor nemzeti állam lett. Akkor a fizikai kényszerből erkölcsi impérium fejlődött. A nemzet a kiteljesült harmóniát jelenti a társadalom és az állam között, ezek benne találták meg a dolgokat átfogó életegységet. A nemzettel igazult meg a társadalmak és államok lelke. — Elveszhetnek országok, eltűnhetnek nemzetek, — mondta Kossuth Lajos, — de új ethnológiai egységek már nem teremhetnek. Valóban a világ 'organizmusában' a sejtképződési és tagozódási képesség kiteljesült, az emberiség testformája a nemzetek kialakulásával befejeződött. *A nemzetten túl nincs konstruktív lehetőség a társadalomban, az állam is hasonlóképpen a nemzeti sarkításon túl nem találhat pólusokat.* Az ellenkező irányú társadalmi és állami elgondolások felbonthatják, megdönthetik az emberi élet nemzeti konszolidációját, de a dolgok lényegében más megoldást és harmóniát nem hozhatnak. Ha a nemzeti társadalmat falanszterbe törik, hát abból ismét nemzet fog alakulni. A történet nemzeti revelációját megsemmisíteni és visszacsinálni nem lehet. Ez az isteni mondat állítmánya . . .

Sok alma termett és hullott le a fákról, míg Newton kiolvasta az isteni törvényt a kukacos almából. Már a Hesperidák kertjében ugyanolyan törvényszerűség sodorta le az aranyalmát, de az ember csak évezredek

múlva ébredett annak tudatára. A görögök ugyanezt a kék eget látták, de a színét nem tudták megfogalmazni. A Newtonfelfedezéssel az emberi tudásba olyan haladási eredmény alapozódott, amelyet az értelmi világból kitörölni nem lehet. A fizikai jelenségek mindennap arra a törvényre utalnak. A nemzeti gondolat is ilyen eredménye a történeti fejlődésnek, a népek lelki világából kiirtani nem lehet, azt a mindennapi élet tartja hatalomban. *A nemzeti gondolat a Newtontörvénye a népek gondolatvilágának.* Sok század múlt el, míg a nemzeti öntudat kivirradt az emberben? Azok is ugyanannak a gondolatnak a gravitációjában éltek, de másképpen fogalmazták meg érzéseiket. A világmagyarázat homerosi világképen és herakleitosi tüzelméleten át jutott el a mai felfogásig, amely a kopernikusi naprendszerben áll. A nemzeti gondolat is fáraói zsarnokságon, görögpolison és napóleoni időkön át tette meg az utat a mai fogalmazásig, amikor a népek faji és állami öntudatát fejezi ki. A multak 'tudatalatti' világtartalma kristályosodott ki benne. Törvényszerű gyümölcse az ősök életének. A nemzeti gondolat a milliók életével megszentelt kulturális és szociális eszmék piramisa. A jövő csak belőle fakadhat, a történeti élet lelki folytonosságát és természeti feltételét képviseli. A nemzet az emberiség eddigi életének erkölcsi emelkedése és értékállománya. *Az évezredek minden szellemi vívmányát és haladását a nemzet stabilizálta.* Az emberiség nem sülyedhet vissza a kannibáli vadságba. Nem engedi a nemzet! *Az erkölcsi világrend az érték megmaradásának elvét jelentette ki a nemzeti étellel.*

— Ha valami születik a világon, — mondja a költő, — nyomban megjelenik az ő ellensége a láthatáron. A nemzeti gondolatnak is megvan a maga életadta ellensége, a „nemzetközi gondolat”, amely szerint az aranykor államát a nemzetek külön érdekei és hatalmi törekvései miatt nem lehet megvalósítani. Azok, — úgymond, — tradíciójuk folytán ellenségeskedésben élnek és az általános

emberi boldogság útjában állnak. Herostratesi lélekből fakadt ez az elmélet, mely az eszmék oltárán görögtüzet gyújtott. Az „aranyesőnek” ez a gondolat a szivárványa ... A nemzetköziség kebelében mammoni remények laknak. A népek számára szibarita boldogságot és mesebeli hip-hopcsizmát ígér aransarkantyúval. Ez az elmélet azzal az országgal és dicsőséggel kápráztat el, amelyet a Messiásnak ajánlott a sátán a pusztában. Töröljétek el az országhatárokat, a népek egyesülni akarnak! Nos! ez az elmélet is lényegében „nemzeti” gondolat. Gyökértelen lelkek, a maguk nemzetéből kiszakadt emberek vallják és követik a „nemzetközi” krédót. *A nemzetköziség annak a Romulusnak és Rémusnak a városalapítási terve, aki a nemzetek felett akarja a maga Rómáját felépíteni.* Az internacionalizmussal olyan nemzeti gondolat bontja a nemzeteket, amely azok összeolvasztásával a maga világát akarja megteremteni. A nemzeti gondolatot hazátlan nemzet támadja. A tradíciót zsoldoshad gyűlöli, mely ígéretbeli nemzetet szolgál. *A nemzetköziség is honfoglalási terv.* Bármilyen hatalom szervezkedik a népek felett, az a maga nemzeti gondolatát képviseli. Ha az összes államok egyesülnek, akkor is nemzetet alkotnak. A történet folyása a nemzeti mederből ki nem léphet, az emberiség nemzeti karakterét földi hatalom meg nem változtathatja. A nemzet a maga faji jellegével az emberi világ olyan adottsága, amely az idők végéig determinálja a történeti életet. A nemzetköziség, mint politikai elv, az a mesebeli vándor, ki az Óperenciástenger túlsó partján lógatja le a lábát az ürességbe ...

Protagoras szerint az ember minden dolog mértéke. A nemzetekkel mérhetjük meg az évezredek értékeit. A nemzet a világ erkölcsi súlya az örök élet mérlegén. A nemzeti nagyság képviseli az emberiséget az isteni fórum előtt. — Mily ékes az ég az élő zafirokkal! — mondja Milton. A nemzet ilyen „zafir” az erkölcsi világ égboltján. Az emberben rejlő „kerülehetőség” az egyén

arasznyi életén át is kigyújthatja önmagában. Egyesekben valósul meg a századok bukásai között az örök ember szellemi nagysága, mert a sokaság a maga nivellált közösségében rögre tapadt gondolatvilágot képvisel. *A milliók szellemi tökéletesedését az isteni lehetőség irányában a nemzet revelálja, a sokaság erkölcsi emelkedését ő valósítja meg és stabilizálja.* Az emberiség a maga szellemi célját rajta keresztül éri el az idők idején. A nemzetet úgy kell nézni, mintha az évezredek nagy embere volna. A világnézeti változásokon át érlelődő örök ,eszmemagvat' a nemzet terebélyezi ki önmagában. A nemzeti eszmény vérrel és verejtékkal kidolgozott szellemi javakat képvisel. A próféták és a hősök a maguk küldetésekor a nemzet útján járnak. *A világtörténet delejtűje arra mutat, amerre a nemzeti öntudat halad.* A Rákócziak mind olyan virágok, amelyek a nemzet kertjében illatoznak. Az erényed misztikus sugár a nemzet glóriájában. Magyarországi Szent Erzsébet kezében a kenyérből rózsa lett. Ilyen rózsákból kötik a nemzeti koszorút. A kenyérért folytatott harccal a nemzet ,rózsalegendáját' foganatosítjuk. Ha mi megteesszük mindennapi kötelességünket, hát csoda történik majd népünkkel. A nemzet a névtelen hősök örök dicsősége. Nem küzdöttél hiába ,ismeretlen katona'! Oh! az a fenség mind névtelen és ismeretlen, mely a halhatatlanság híradásával jelenik meg előttünk ... A nappal az Isten szeme, az éjszaka pedig a Sátán tekintete . . .

A kultúra is a nemzettel kapta meg az anyagfölötti delejsarkot. Akkor konszolidálódott, mikor nemzeti kultúra lett. A nemzetek gróf Széchenyi István gondolata szerint annyit érnek, amennyi kultúrkincset produkálnak az emberiség számára. Valóban kulturális tevékenységgel mérhető le egyetemes viszonylatban a nemzet történeti valutája. Az emberiség kulturális haladását a népfajok nemzeti kultúrája intézményezi. A nemzet maga az élő kultúra. A civilizációt technikai oldalán általános, nemzetközi vonások jellemzik, de azért neki is a nem-

zeti élet a melegágya, a technikai csodákat is a fajok szelleme inspirálja. A civilizációt kitöltő szellemi kultúra pedig egészében a nemzeti génuszok műve és jellemző stílusa. A népfajok a maguk nemzeti kultúrájával gazdagították a civilizált világot. *Az emberiségnek „nemzei” kultúrája van.* Minden kultúra olyan lelki tartalmat képvisel, mely sajátos és páratlan a földön. Ebben rejlik éppen az időtlen értéke. — Minden egyes népszellem, — mondja Hegel, — az isteni világterv szerint a fejlődés egy-egy fokát jelenti. *A kultúrákat nem lehet átplantálni, mint a virágpalántákat és a gyümölcs oltvány okát.* Az idegenből hozott gondolatot és stílust a nemzeti karakter a maga látásával és lánglelkével átalakítja. Az idegen civilizációba öltöztetett nép vagy áthasonul, vagy pedig beolvasztja az idegen szellemet a maga ősi gondolatvilágába. Más fajoktól átvett gondolatok és eszmék végezhetnek termékenyítést, de élő kultúrát sohasem adhatnak. A legtöbbször szellemi sorvadást, vérmérgezést okoznak a más karakterű nemzet életében. *Minden népet a saját szelleméért, páratlan stílusáért kell megbecsülni!* Az isteni cél szerint a nemzetek a saját mondatukkal fejezik ki a halhatatlanságot. Csak nemzeti kultúrákkal teljesedhetik ki az emberiség történeti nagysága.

— A gonoszság sem az erényt, sem önmagát nem ismerheti meg soha, — mondja Platon. A társadalom és az állam a nemzeti öntudattal ismerte meg az erényt és önmagát az idők adventi homályában. A nemzet jövője a lelki nemesség kérdése, a nemzeti élet lelki kultúrát követel. A jogrendszerek és intézmények elsorvadnak, összeomlanak, ha azok elvesztik a lelki kapcsolatokat. *A nemzet a faj halhatatlan eszméjét képviseli.* Az állam a társadalom életeszméje és a nemzet az államalkotók prófétai ideája. A nemzeti lélek az örök gondolat napközelségében áll. *Ez a milliókat átfogó paradicsomi horizont — a haza ...* A szülőföldet és a nemzetet a teremtetési misztérium fényében látjuk. A haza nem az értelem

revelációja, a nemzeti lélek a maga hitből fakadt menyeyi látományát fejezte ki vele. A népfaj az állameszméjét és történeti tradícióját az isteni titkokra delejezte. — Tudjátok-e, mi a haza?— éneklí a magyar költő,— az a hajlék, hol születünk . . . *Igen, az a hajlék, amelyben a nemzet született.* A családi otthonok és a megszentelt hantok csak az utat mutatják, hogy merre keresd hazádat, bujdosó lélek. A haza a nemzeti lét csillagos mindensége az anyafölddel és az égi titkokkal. Az ember a dolgok világában a maga életkérdésének megfejtését keresi, a nemzet a maga életének eszmei megoldását a haza fogalmában találja. Ez az ő számára az az örök gondolat és szépség, amelytől tettei és alkotásai fenséget kapnak. — Hazádnak rendületlenül légy híve! — mondja Vörösmarty. Ez a nemzeti kötelesség imperatívusa, az államalkotó népek legfenségesebb érzése a hazaszeretetet ... — A kicsinyek szeressék a hazát a nagyokban és a nagyok szeressék a hazát a kicsinyekben, — mondja Faguet Emil.

Stesikhoros görög költő a monda szerint az isteneket kigúnyolta verseiben és elveszítette szemevilágát istentelen költészete miatt. Vakon és hazátlanul bolyongott a földön. A messze idegenben bűnbánatra gerjedt, mélyérzésű himnuszokat szerzett a pusztai magányban. Egyszer csak megnyílt a szeme és első pillantásával hazáját látta tündöklő vízióban. A mai világ tele van ilyen vakokkal és bolyongókkal. Az istentelen nemzedéknek az a bűnhődése, hogy elveszíti látását és hazáját az isteni látogatások idején. A nemzetietlen kornak hazátlan lelke van. A nemzetek tragédiái lelki összeomlásokból fakadnak. Mi hozza meg a nemzeti válságok megoldását az ítéletidő után? *A hazatérő lélek!* A nemzetek a görög költő példájára megtalálják újra hazájukat és a nemzeti hit misztériumában újjászületnek. *A nemzeti gondolatnak az emberiség életében messiási rendeltetése van, a népeket történeti katasztrófák után az támasztja fel az új élet megváltó igéivel.* A nemzeti gondolat látszat sze-

rint széttagolta az emberiséget, de valójában az munkálja az idők végére megígért lelki egységet. Jól mondotta egy francia államférfiú, hogy az emberiségnek is csak hazánk szeretetével szolgálhatunk. Az „egy akol és egy pásztor” — az erkölcsi nagyság kérdése. A nemzetekben fölemelkedett, megnemesedett emberiség fogja elérni azt az isteni Ararátot, ahol a szellemi vakságból eredő ellentétek megszűnnek és a lelki kérdések az örökélet egységébe olvadnak. Ezen az úton a nemzeti öntudat jelenti az évezredek haladásának azt az állomását, mely a történeti cél égbenyúló „kékhegyeit” mutatja. Még messze van az ígéretföld, de már megkaptuk a lángoszlopot, — a nemzeti gondolattal...

HUSZONHATODIK FEJEZET.

Az évezredek nagy gondolatai.

Az embert és világát megmutattad, végigvezettél a katakombákon és labirintusokon, de még nem találtam meg magamat, nem tudok megnyugodni. Hol az élet kérdéseinek nyitja? „Márta, Márta, te sok dologról aggodol ...” A magad kérdésére, barátom, más nem válaszolhat. Az embernek éppen az a feladata az örök rendeltetésben, hogy válaszoljon a maga kérdésére a saját életgondolatával. *Az élet útján a magad irányába utazol.* Minden kérdést megoldottál, ha megtaláltad a dolgokon túl önmagadat. A te szürke, hétköznapi megállapításodban is benne van az a tartalom, amelynek az evangélium sem tud méltó kifejezést adni. Csak nem látod és nem éred el röpködő értelméd madártávlatában. *A dolgok valósága oly sok rétegű és színezetű, hogy a vak ösztöntől a mindentudásig megtalálja benne a magáét minden tekintet.* A porszemben is roppant „summa” rejlik a hit és az értelem számára. Ismered-e a legendát a gyermek Jézusról, ki a názáreti ház előtt a patakparton játszott?

Agyagból madarakat gyúrt és azokat sorba rakta a köveken. Éppen szombatnap volt. Farizeusok mentek arra, kik gyűlöltek a szent családot. Mikor meglátták a kis Jézust az agyagmadárkák között, előkiáltották Józsefet és bevádolták az isteni gyermeket. — Megsértette a törvényt, szombatnapon tiltott dolgokkal foglalkozott. — Mit tettél, gyermek? — kérdezte József haragosan. — Semmit sem cselekedtem a törvény ellen, — válaszolta Jézus, — istencsére tanítottam az agyagot. — Nem igaz! — kiáltották a farizeusok, — az agyag nem tud imádkozni. A kis Jézus megsimogatta az agyagmadárkákat és így szólt: — Repüljetek fel madárkák és dicsérjétek az Urat! Arra a sárbólgyúrt madárkák felrepültek és hangos énekkel szétszálltak a világba. A kis Jézus igazat mondott, de azt csodával bizonyította. A mi dolgaink is ilyen bizonyítást várnak. Gondolataink és alkotásaink ilyen agyagmadarak, amelyeket csodaerővel kell felépíteni az isteni magasságokba. A kérdések átélésével a csodaképességet szerezzük meg a farizeusok elhallgattatására és a teremtő szándékok megvalósítására. Annyi az egész különbség közöttünk, barátom, hogy az én lelkem „agyagmadárkái” már repülnek és énekelnek. Oh! annak titka van. Az embernek át kell mennie az élet tűzpróbáján, hogy megpillanthassa az isteni világgosságot. Csak akkor érted meg az életet, ha már *feltámadtál*, Lázár! Mind feltámasztott Lázárok vagyunk mi, kik az emberi élet isteni rendeltetését hirdetjük. Mi már legyőztük a sírokat és megjártuk a „másvilági” utat ezen a világon. Nemes példát, apostoli jellemet láttál az emberek között? Azok, barátom, olyan férfiak, kik látták a Leviathánt és beszéltek a megdicsőült Beatricével. Fenséges éneket hallottál, vagy szárnyaló, nagy gondolatokat olvastál? Azok a csodaképességű lélek felröpített „agyagmadárkái”. A halhatatlan művek arról a jézusi legendáról beszélnek, melyet költők és gondolkozók élet-történetének mondunk. *Az emberiség múltját a nagy lelkek életcsodája szentelte meg az utókor számára.* Az el-

múlt évezredekéből azok az alkotások maradtak meg, amelyekbe lelket lehelt a váltakozó korok „isteni gyermeke”. Michelangelo a márványt tanította „imádkozni”. Shakespeare az angol csodamadarakat röpitette szét a világba. Schiller a német teremtőcsodát képviseli, Petőfi Sándor pedig a magyar századok „isteni gyermeke”. Ne csüggedj és ne kételkedj, ember! Oh! van mivel bizonyítani égi származásodat. Az évezredek elmúlnak, de lélekből fakadt műveid élnek. — Biztos vagyok benne, — mondja Guyau, — hogy ami legjobb bennem, az túlél engem. Biztos lehet az emberiség is! Caesarból nem lesz sár, amivel betömik az üres hordót.

— Sok csodálatos dolog van a földön, — mondja Sophokles, — de egy sem csodálatosabb, mint az ember. Örök csodát képvisel, sőt ő maga is csodákat művei alkotásaival. Sok geológiai világ múlt el, bámulatos vegetációkból élettelen kőzetek és csontvázak maradnak, de az ember a maga világát a múló dolgoktól független realitásnak építette ki. Az évezredek során kifejtett tevékenysége olyan életfolyamatot produkált, amely állandó alapot és keretét ad az emberalkotta „világcsodának”. Minden nemzedék a hősök és szentek dicsőségébe születik bele. *A társadalomban élő örök ember történeti létben áll, amely a saját gondolkozásának és cselekvéseinek az eredménye.* A maga életcsodáját örökítette meg az idők múlandóságában, az ember az isteni dimenziókban történeti világot alkotott. A történet nem a lepergő események krónikája, hanem az emberi lét természet-szerű életvalósága. Az ember a történeti adottságból ki nem szakadhat, a váltakozó korok az örök eszmei irányban a múlttól kapott történeti feladatokon dolgoznak. Az életkérdések módosulnak, a fogalmak változnak, de a történeti princípium örökérvényű marad. A történeti lét csúcsosodott ki a nemzetekkel, a kultúra ennek az emberteremtette realitásnak a szellemi tartalma. Az emberi világ az idő és a tér „történeti” valósága, mely a fizikai természet változásai felett áll. Nem azonos a ter-

mészeti léttel, mert az tárgyat jelent számára. *Az ember a maga történetével gazdagította az örök életet . . .*

A történeti világot, mint az ember halhatatlan alkotását kell felfogni. Az élmény örök teremtségi folyamat, nos! az emberi élmény a maga Genézisével történeti létbe kristályosodott. A világ az örök ember örök élménye, mely a mindenkori erkölcsi öntudatban áll. Nem külső hatások szerint alakul, hanem belülről fakadnak különböző jelenségei. Érzések és gondolatok öltenek testet életformáiban. *A szív a történet szülői otthona. A kultúra azt mutatja, hogy mit érzett és gondolt az örök ember a múltó idők során. A jövő majd abból a gondolatból fakad, amelyet most a játszó gyermekek hordoznak. A világ szépségével a költők álma és a próféták látománya fejeződött ki. Ha a történeti események szövetét szálakra bontjuk, olyan párkafonálra találunk, amely minden időben valamilyen korszerű elgondolásból eredt. A világ mindenkor az eszmeiránytól karakterizált lelkület és cél-gondolat égboltja alatt él, az adja a kérdések eszmei megvilágítását és aszerint állítják be az intézményeket is. A mindenkori világnézet valamilyen célgondolatot produkál, mely abban az időben az ember valóság-tudatát tartalmazza. A lélek bármilyen bizonyosságban is él, abban az abszolútérvényű valóságot érzi. A maga misztikus vonalának megfelelően a lét teljességét fogalmazza meg azzal, amit realitásnak és igazságnak mond a mindennapi élet nyelvén. Minden ember kivétel nélkül azt a hitet melengeti, hogy a valóságos dolgok lényegét látja a maga szemlélethatárában. Csak a gondolat minőségében és tartalmában van különbség az egyes emberek, valamint a korok gondolkozása között. A görög másnak látta a világot, mint a német, de azért ugyanazt a valóságot és bizonyosságot érezte a lelkében.*

Az ember a történeti lét alakulásával gondolatvilágát is az időbeli életállapota szerint fogalmazta. Mindenkor arra törekedett, hogy pillantásával átfogja az egész valóságot. Korszakok szerint olyan világmagyarázó gondo-

latokat konstruált, amelyek az aktuális látást a végtelenbe mélyítő világdimenziót adnak. Az emberi értelem olimpiai magaslatokat és Sionhegyeket épített magának a gondolkozásban. Sok nagy gondolat született az idők méhéből az évezredek vajúdásával. Emerson szerint Shakespeare az emberi tudásnak sohasem ismert új és kitágított láthatárt nyitott, az emberiség lobogóját mérföldekkel plántálta előbbre a káoszba. A világmagyarázó nagy gondolatok ilyen szerepet játszottak az évezredek életében, felderítették a káoszt és előbbrevitték a világot az örök úton. *A nagy gondolat az ember értelmi képességének a mindenségre szegzett sas pillantását jelenti.* Az az isteni transzparenson végigszaladó villámmal megrajzolt csillagmappa. Az állandó prometheusi tekintet, mely a zeusi tikot látja. A nagy gondolatok tolták ki az ember láthatárát az isteni távlatokba, a történeti lét azok égövében formálódott. Jézus külső alakját és képét úgy ismerjük, amint azt Leonardo da Vinci századokra megalkotta. A világ szellemi életében a századokra kiható világmagyarázatok ilyen „Jézusképet” képviselnek. A nagy gondolatok mutatták az utat az embernek és adták az égboltot a kultúra számára. Az ember mindenkori valóságtudata azok mágikus fényétől színeződött, a kultúra a maga sajátos formájában az örök ember nagy gondolatainak a stílusa. Azok a történeti életben különböző hullámhosszal érvényesültek, de mindenikkel a lélek prometheusi látománya fejeződött ki. A világmagyarázó gondolatok közül azok voltak a legmélyebb hatással, amelyek fogalmi tartalmukkal a lelki misztériumot tükröztették vissza. Ezek inspirációjából vallás és mithosz szövődött. — Minden prófétának megvan a maga ezeresztendősi birodalma, — mondja Nietzsche az ősi iráni gondolat szavaival.

A világalakító nagy gondolatok történeti revelációjuk szerint más-más lélekarcot mutatnak, ugyanarról az örök kérdésről más-más megoldást hirdetnek. Különböző formanyelven örökítik meg ugyanazt a titokzatos pillana-

tot. Mi az oka a másképpen fogalmazott lényeglátásnak? *A gondolatok lelki beállítottságot tükröznek, a lelkület karakterizálja és színezi ki a fogalmat.* A világmagya-
 rázó gondolatok különböző lelkületet jelenítenek meg és
 innen ered ugyanannak a problémának más-más értel-
 mezése és megoldása. A világfelfogások vitájában csoda-
 tevő erő sem segít, a messiási idők mindig isteni tragé-
 diával végződnek. Az örök hitviszályban csak Kálváriá-
 val lehet győzni, csak feltámadással lehet bizonyítani.
*Az ember jelenti a tragédiát okozó nemezist az egek la-
 kói számára.* A világfelfogással olyan frigszekrényt
 épít, amelyben az isteni kincseket emberi használatra
 tartja. Ilyen a lelkületi fundamentum minden világmagya-
 rázó gondolat mélyén. Az ember a maga misztikus vona-
 lát az érzet és a tudat köldökkapcsolatában látja, a szí-
 vével, vagy eszével ragadja meg az életvalóságot. A létét
 átérzi, vagy átgondolja, a lelke érzelmi, vagy értelmi
 orientációban áll. A világot alanyisággal fogja fel, vagy
 tárgyi szemlélettel nézi. A magunk örök kérdésére adott
 felelet eszerint testesül meg a lelki fogantatásban. A ró-
 zsa a saját naptitkának színét hozza magával. *A költők
 és a tudósok ezt a két lelkületi mintát képviselik a kultú-
 rában.* Mind a két lelkület ugyanannak az akaratnak a
 diktatúráját érzi, de az emberek a dolgokra egyéniségük
 szerint reagálnak. Sokszor azok is másképpen cselekesz-
 nek ugyanabban a helyzetben, kik egyébként mindenről
 egyformán éreznek és gondolkoznak. Az akarat minden-
 kor a lelkület eszmeirányának megvalósítására tör, de
 ugyanazt a lelkületet hősök és gyávák, bölcsek és bolon-
 dok képviselik az emberi életben. *Az akaratérő nem a
 lelkület függvénye, azt a szellemi motort az „isteni
 szikra” a maga kalóriája szerint hevíti.* — Az idők kü-
 lönböző személyekkel különböző lépésekben halad, —
 mondja Shakespeare. A lelki világban az idő mindig
 szuverén akaratunk szerint halad. Uranos a Kronos haj-
 szalain számlálja meg a hulló csillagokat.

Ez a két alaplelkület szövődött a történetbe számtalan

színváltozattal és hangárnyalattal. Az egyének és a népek ezt a két orientációt öntötték mindennapi életbe és rendkívüli eseményekbe a századok ítéletviharai között. A váltakozó eszmeirányok mindenkor e beállítottágok szerint színeződtek ki a történeti élet barázdáján. Mind a két lelkületnek van ideális és materiális időszaka az eszmei haladásban. Az érzelmi orientációnak a ‚szentség‘ az ideális csillaga és az epikureusi tan a materiális mélypontja, az értelmi orientációt ugyanazokban a fázisokban a bölcsesség és a töke képviseli. Ezek az évezredek folyamán világmagyarázó nagy gondolatokat konstruáltak, amelyek élethalakító hatással voltak a népek világára. A kultúrák e gondolatok stílusában formálódtak ki a különböző fajok kebelében. A termékenységük és időtlen hatásuk azt mutatja, hogy a váltakozó eszmeirányok és korszakok mind megkapták bennük a maguk archimedesi pontjait. Világalakító érvényük szerint három nagy gondolatot találunk az örök ember szellemi kincstárában. Történeti jelentkezésük sorrendjében az első a keleti gondolat, mely érzelmi orientációból fakadt és évezredek óta világtengelye az ázsiai léleknek. Ma is olyan hatóerőt jelent a keleti gondolkozásban, mint Buddha, vagy Konfutse korában. Indiában és Kínában az örök kérdésekről a huszadik században is az őskor lelkével gondolkoznak. A keleti gondolat annyira maradék nélkül fejezte ki az ázsiai lélek valóságlátását, hogy abból a sarkításból és horizontból kimozdítani nem lehet. Ott a korszerű életformák és problémák változatlan ősi megítélésben részesülnek, ott valóban halhatatlanok a nagy emberek . . .

Kelet ősi könyvei a Rig-Véda, a Bhagavat-Gita és a Víznu-Purana örökítették meg ezt a világképet, mely a rajongó érzelmektől tüzelt fantázia csodálatos festménye. A keleti ember vizuális látással tájékozódott a dolgok világában. — A nap közepében van a fény, a fény közepében van az igazság és az igazság közepében van az örök lény, — olvassuk a Védákban. Ez képszerű megje-

lenítése a szemléletnek és a fantázia határtalan birodalmát mutatja. — Az egész világ csak Vizsnu nyilvánulása, aki azonos minden dologgal, — szól a keleti világmagyarázat, — és a bölcs szemében nem is különbözik tőlük, hanem egy velük; nem jövök, nem megyek, nincs is egy helyen a szállásom; te nem vagy te, a mások nem mások és én nem vagyok én. „Neti, neti, sem nem ilyen, sem nem olyan!” Emerson szerint ez azt jelenti, hogy állatok, csillagok csak átmeneti festmények; a fény csak meszelő, a tartósság csak délibáb, a forma börtön és az ég is káprázat. Ez a vedantafilozófia tanítása, az upanisadok tartalma, de a többi filozófiai irányok is más közbeeső utakon ugyanebbe a szemöbölbe érnek. A realizmust képviselő szánkjafilozófia is a jógarendszeren át ahhoz a végső megoldáshoz jut, hogy az egész világ csak káprázat és folytonos álom. Még a materialista Csárváka, „az istentagadók fejének koszorúja” is Brhaspati istentől tanulta a maga „mámorba ringató” bölcsességét a Védapantheon kapujában. Mi ez a lelkület a maga sajátos látásával? A filozófia nyelvén az alany összeolvadása a tárggyal. *A keleti lélek egynek érzi magát a dolgok világával.* Az ember misztikus egyesülésben egyenlő lesz a mindenséggel. — „Vizsnu a lélek és a lélek Vizsnu.” A teljes egységet vallja. Nem lát válaszfalat az ember és a mindenség között. — A lélekben már benne van az egész világ, — mondja az Upaniszád. A lelkület a fogalmi megkülönböztetéseken belül áll, az érzelem „tudatalatti” csillagkörét képviseli. *A keleti gondolat az érzelem univerzumát adja a révület elméletével.* — Az emberek azért látnak különbségeket, — mondja Krishna, — mert tudatlansággal vakok. A keleti lelkület a tárgyi szemléletet „vakságnak” tartja és az életérzet imperatívuszát érvényesíti. Az érzelemnek az a karaktere, hogy önmagába merül és nem figyel a relációkra. A keleti gondolat az önmagába merült ember álomvilága, ki a létkérdések megoldását fantáziával építette ki. A létet azért tartja rossznak és azért akar tőle megszabadulni, mert

az a külső világot, a korlátozó természetet jelenti számára. A csalódásoktól fél. Maya fátyolát igyekszik levetni, hogy beleolvadjon a mindent feloldó fantázia végtelenségébe. Ez az érzelem telhetetlen természetéből fakad, amelyet a kereszténységben is csak az üdvösséggel lehet kielégíteni. *Az eszményei mind a szív szülöttei.* A Nirvána azt az érzelmi kielégítést jelenti, ahol megszűnnek a vágyak és remények nyugtalanító feszültségei. Az upanisadok szerint a mély álmom az élet legfőbb célja. A keleti „üdvösség” — ébren aludni, álmatlan álomban szenderegni, — mint Mester János mondja. A Nirvána maga a testetlen, léttelen fantázia. A keleti ember a maga világmagyarázó gondolatának stílusában a — *szívembert* képviseli a történeti arcképcsarnokban.

Az „észorientációt” a görög fogalmazta meg évezredekre szóló hatással. A reális görög lelkület fedezte fel az emberiség számára az értelmi világot. A sokratesi, platóni és aristotelesi filozófia rakta le azokat a gondolatpilléreket, amelyeken az európai kultúra intellektualizmusának eszmeállványai és elméletihídjai nyugszanak. Az ókor és a középkor gondolkozása a görög gondolat emlőjén táplálkozott, sőt az újkor is platóni és aristotelesi fogalmakból rakta ki a maga világképének kereteit. A görög megállapításokat az értelmi láthatárból kivonni nem lehet, mert azok életadta örök bázisai az emberi észnek. *Az elme a létével járó egész képességét és tartalmát nyilatkoztatta ki a görög gondolattal.* Pauler Ákos szerint, aki gondolkodik, mind plátonizál. A tudósokról pedig azt mondhatjuk, hogy tételeik felett Aristotelesel tanácskoznak. Platon adta az értelem számára a halhatatlan „ideát” és a Stagirita adta az isteni szikrának a „léleknevet”. A filozófia nem lehet más, mint platóni „világmagyarázat”, a tudomány pedig Aristoteles-től kapta az atyai vonásokat. — Ameddig az elme egymagában a dolgok megismerésében eljuthat, — mondja Riehl Alajos, — a görög gondolkozás addig tényleg el is jutott, amit a gondolkozás a kísérlet segítségével nélkül

felfoghat és önmagából kifejthet, azt a görög felfogta és belőle kifejtette. Hol tartunk a szellemi haladásban? Most már a *kísérleti* tudomány tárgya lett az, amit a görög filozófia *elméleti* úton felfedezett. — A dolgok öszszessége nem gyarapítható és nem csökkenthető, — mondotta Anaxagoras, — mennyiségük mindig ugyanegy marad. Ez az energia megmaradásának elve görög kifejezésben. Mozog a föld? Ezt már a samosi Aristarchos tanította. Az atomprobléma körül pedig a „nevető” Demokritost igazoltuk, ki most az örökkévalóságban a mi tudományos felfedezéseinken nevet . . .

A görög gondolat metafizikával oldja meg a maga kérdéseit. A valóságot kétarcú megnyilatkozásban látja, dualisztikusan építi fel a világ-képét szellemi léttel és érzéki világgal. A természet felett álló transcendentális magasságba helyezi a dolgok lényegét, mely örök és változatlan a maga létében. A görög „ideák” az örökkévalóság honában laknak. A görög gondolat a természet felfedezése után felkutatta az elrejtőzött szellemet és annap platóni egében maradt. Nem jön vissza a földi káprázatba a sokratesi lélek, mert az érzéki világot tökéletlenségnek, káosznak, ‚észnelküli’ állapotnak tartja. Az alatta áll az értelemmel felismerhető szellemi tökéletességnek, melyet szerinte fogalmakkal lehet elérni és kifejteni. A görög gondolat a világot a legfőbb értelem művének mondja. Kívülről nézi tárgyi szemlélettel, mint műalkotást, mint a teret kitöltő anyagba formált eszme-kompozíciót. A görög lélek a maga titáni értelmével szétválasztotta az eget és a földet, a keleti ‚egységgel’ szemben a lelki és testi ‚kettőséget’ konstruálta. Ezzel a lényeglátással az emberi értelem belső világa revelálódott, az elme alany és tárgy, eszme és forma nélkül nem tud tájékozódni. A gondolat önmagában a hit és a tudás szintézisét képviseli, nos! a görög gondolat önmagát fejezte ki a kettős világgéppel. — Az antik ember egész lénye, — mondja Nagy József, — az elhatárolásra, a szemmel, vagy az ésszel átfoghatóra volt beállítva és

bántotta őt mindaz, ami ezen túl terjedett, mert abban a rendetlenséget, a káoszt érezte. Ez a vonás az értelem karakteréből fakadt. *Ez a „misztikus vonal” a görög gondolatban, amely a fogalomalkotó értelem univerzumát adja.* A görög mindent az értelemből származtat és az észet helyezi az örökkévalóság trónjára. A görög lelkület az — *észembert* állította a történeti létbe phidiaszi kidolgozással.

Az újkor gondolkozása a görög keretekben a világ irányába tájékozódott, az értelmi orientációt folytatta ugyanolyan felfokozott lelkülettel. A tudomány csodás fejlődése az emberi öntudatot az értelem zenitjébe emelte. Az újkor a görög „nus”-ban egy helyezkedett el, hogy az antik transcendentális lényeket a világban rejlőnek látja. Az értelem ezzel a maga imperatívuszát jelentette ki a dolgok felett. A görög gondolat Schwegler szerint, mint a pusztá létnél magasabb lényeg jutott önmagának tudatára. *Ez a gondolat az újkorban világalakító öntudatba öltözködött.* A világ olyan eszmei horizontot kapott, amelyben a szellemi és anyagi határok leomlanak, a lelki és testi kérdések összefolynak. A görög szellem kettősarcú valóságából az eget és földet átfogó *életegység* lett. Az újkor emberének világlátása a természetben belül áll és így abban találja meg az örök talányok megoldási lehetőségeit. A természetben nyugszik egész gondolatvilága. *Az újkor az értelmi orientációban kiépítette azt a dimenziót, amelyet a keleti gondolat az érzelmi orientációban alkotott.* Az érzelem és az értelem kiteljesítette a maga világát és természetes karakterét a keleti és nyugati világképekben. Innen mind a két szemléletben a végső kérdések tartalmi hasonlósága és más-más színezetű fogalmazása.—A német gondolat közeledik a hinduhoz, — mondotta Taine. A keleti gondolat egységet képvisel, a nyugati gondolat is monizmusba kristályosodott. Az érzelem keleti végtelenségét megtaláljuk nyugaton az értelmi világ végtelenségének gondolatában. Ott Maya álma — határtalan, itt a természet — végtelen. Az ázsiai

gondolat szerint minden ami van, az Víznu, az európai gondolat is pantheizmussal oldja meg a létkérdést a végső partoknál. A keleti misztika is megvan, de itt az értelem extázisát mutatja. Kelet *világöntudatot* akar, nyugat pedig *öntudatvilágot*; az a mindenségbe akar olvadni, ez pedig a mindenséget olvasztja önmagába.

Ez a két gondolat az emberi alapelkület teljes kifejezését adja és egymást kiegészíti a lélek belső birodalmában. Innen a találkozásuk és kölcsönös hatásuk korunkban. Az európai kultúra számára ezt a világmagyarázó nagy gondolatot a germán elme konstruálta. *A német örökölte az újkorra szóló mandátummal a görög dicsőséget.* Rája várt az a világtörténeti feladat, hogy az emberi értelem *világalakító* tartalmát kibontsa. A görög lerakta az örök érvényű fogalmi fundamentumot, de a német lángelme építette fel arra a kulturális világot. A német gondolat a görög gondolat feltámasztása és önálló átalakítása hasonló teremtő erővel. A görögben megnyilatkozott értelem mélyéből kihozta a végső következtetéseket az élettel való kapcsolatban. Ide kellett érnie annak a világfogalmazásnak, mely az örök ember értelmi képességéből fakad. A német gondolat fejezte be a prometheusi munkát a titáni cél megvalósításával, az emberi elme a német eszméléssel önmagának foglalta le a zeusi hatalmat. A Peliont az Ossára tornyozta és megmászta az olimpusi tetőt. *A halhatatlan gondolatok trilógiájában a német lélek alkotta meg a befejező remekművet.* A görög és német gondolat képviseli Európát az eszmék örökkévalóságában. Az újkorban mindenhol a germán szellem szabta meg a szellemi irányt a népek számára a maga halhatatlan géniuszával. *A modern kultúra a német gondolat horizontjában virágzott ki.* A német eszmekör determinálta azt a világtörténeti periódust, mely az emberiség mai civilizációját kialakította. A német inspirálta a célgondolatot és értéktudatot a modern világba, a népek a kulturális problémákról és életkérdésekről a németek eszével gondolkoznak. — Ily roppant szellemi

kapacitásra, — kiált fel joggal Cohan, — legfeljebb a görög szellem történetében lehet még találni. — A német kibújt a bőréből, — mondotta Chamberlain, a germán kultúra filozófusa.

A német gondolat állította az embert a világ központlába egyéni öncélúsággal. Az individuális elv a központi fogalma a modern társadalom és állam eszmevilágának. Ezt a politikai dogmát a leibnizi lélek fogalmazta meg korunk számára. A mai ember a problémákat a haladás és fejlődés tükrében látja. A történet ilyen felfogása cusanusi és hegeli gondolat. A kultúrát, mint az ember történeti alkotását a német szem fedezte fel és a szellemi jelenség herderi ihlettől kapott nevet. A kultúra fogalmával és öntudatával a germán szellem ajándékozta meg az emberiséget, a „kultúrember” és „kultúrideál” német fogantatásból született. A modern gondolkozásban az élet a központi fogalom és a természetből világtörténet lett. Ezt is a német gondolat plántálta a lelkekbe. *A német — a modern élet géniusza.* A mi világunk a természetet és a gépeket az ő szemével nézi, a darwini elmélettől a mechanikai világfelfogáson és a pozitivista filozófián át a bergsoni intuícióig, — minden szellemi megnyilatkozáson rajta van a német gondolat szignatúrája. Az irodalom és az esztétika is annak az öntudatnak láthatárából kapta a világítási effektusokat. A modern társadalom tömegmozgalmaival szintén a német világmagyarázat inspirálta, a szocializmusnak és marxizmusnak német eredete van. Akarjátok látni eseményekben, hogy milyen erejű történeti dinamikát képvisel a német szellem? *A német gondolatból kipattant szikra gyújtotta fel a cári birodalmat.* A napot is a germán lélek emelte a világegyetem központjába a kopernikusi felfedezéssel. A szabadság „apostolai” az ember „méltóságára”, az államférfiak pedig „kötelességtudatára” hivatkoznak. Ez a két nagy-szerű szempont is a német Platon fogalmazásából fakadt. A német világalakító öntudatnak és akaratnak Kant a klasszikus filozófusa. A németet nem ok nélkül szokták

Kant népe gyanánt emlegetni, benne kulminál a német gondolat minden jellemző vénájával. Nem vagyunk az antik „végzet”, vagy a középkori „természet” játékszere, hanem a magunk világának teremtői és alakítói, mindenek a mi akaratunktól függenek. Ez a német Platon tanítása és ezt a világot hordozza a német gondolat. — Cselekedni! cselekedni! ez az, amiért vagyunk, — mondja Fichte. A görög észemberből — *tettember* lett a szellem-történet német periódusában.

Ez a három világmagyarázó nagy gondolat inkarnálódott a történeti életbe, mint az ember teremtő igéje és világkompozíciója. A többi elgondolások bentfoglaltatnak ezek szellemi dimenziójában. Ezek azok a halhatatlan nagy alkotások, amelyek a dolgok kifejezésében felmúlhatatlan tökéletességet jelentenek. A filozófia és a tudomány összes elméletei ezekbe a gondolatokba torkolnak. A részletekben sokféleképpen csoportosítják a kérdéseket, de a dolgok egészéről más látást nem adhatnak. A világgal szemben nem lehetséges más tájékozódása az emberi szemnek: vagy egynek érzi magát vele, vagy alanyi és tárgyi viszonyt konstruál. A görög szellem transcendentális viszonyt fogalmazott, a német lélek pedig immanenciával oldotta meg ugyanazt a feladatot. Az örök kérdésekre lelkületünk iránya szerint csak ezeket a feleleteket adhatjuk. A világot keleti elmerüléssel »káprázatnak» nézzük, vagy pedig görög és német látással szemléljük a »tárgyi» valóságot. Az emberi gondolat misztikus vonalából ki nem szakadhatunk, az értelem csak az ember és a világ viszonyával fejezheti ki a maga tájékozódását a jelenségek között. A lelkület más-más látást képvisel, de mindig »vonallal» határolt horizontban áll. *A világmagyarázó nagy gondolatok mind szemléletet, »vonalviszonyítást» adnak.* Az emberi képesség zenitjét és nadírját jelentik, nagyobb lángelmék alig támadhatnak, de ezekkel a megfejtésekkel az emberi élet zeusi titkát meg nem oldottuk. *Az a maga szellemi öntudatával nem a szemlélet kérdése.* Az örök életet emberi látással

felfogni nem lehet, pedig hát az nyílt titok ezen a világon. Az ember minden halhatatlan mondata ‚vonalgondolat’ volt, csak szimbólumot fogalmazott korszakalkotó eszméivel. A hegyen álló magányos fa éles túsvonásokkal rajzolódik a láthatáron az égboltra. Az ember úgy látja a maga pillantásával, hogy csak az a fa áll közötté és az égbolt között. A hegyen túl a földkerekségén millió ember millió fát láthat ugyanolyan valóságtudattal. A dolog úgy van, csak egy fa áll az ember előtt és mégis úgy, mert millió fa áll előtte mindenkor a *láthatatlan* mezőkön. Az évezredek gondolatállományában egyetlen gondolatot találunk, mely ‚vonalnélküli’ életrevelációt képvisel. Ez a krisztusi gondolat... A többi ökörszem e sasszárnyak alatt.

*Ez nem világmagyarázat az értelem számára, hanem a szellemi élet abszolútérvényű öntudata. — Az Istenről való legmagasztosabb tudat, amely csak valaha élt az emberiség kebelében, az Jézus volt, — mondja Renan. Ebben nincs ‚vonal’. Nem szemléletet ad, hanem határtalan intuíciót. — „Én vagyok az út, az igazság és az élet!” Ez az önmagát kijelentő lelkiségnek olyan mondata, amelynek szellemi dimenzióját emberi értelemmel átfogni nem lehet. A jelenségek és formák világán túl az élet eszmei eredetében áll. Felülről pillant az érzéki létbe, az emberi lélek őslátományának, paradicsomi víziójának a végtelenjét képviseli. — „Isten országa bennetek van!” A fogalmak és szimbólumok csak edényt jelentenek e szellemi tartalommal szemben. A krisztusi gondolat mindennek az abszolút kifejezése és beteljesítése, ami az emberi lélekből, mint érzelem és gondolat kiszikrázott valaha. A krisztusi világban a hit — eget nyitó hatalom, a veszendő élet — örök élet, a boldogság — üdvösség, a valóság — örökkévalóság, az ember — Isten gyermeke ... Az ember *több* a világnál: ez a krisztusi gondolat végtelenbe húzott meridiánja. *Az örök ember problémája itt olyan megoldást nyert, amely nem az emberi értelem képességéből és karakteréből fakadt.* Az em-*

ber világmagyarázó nagy gondolatai a dolgoktól determinált lelkületet fejeznek ki, a krisztusi gondolat pedig az emberi elgondolástól desztillált eszmeiséget, a világtól független lelket sugározza. Az Ember Fia nem nézeteit és felfedezéseit hirdette, hanem önmagát — az erkölcsi tökéletesség, az örök kérdések megoldásának élő példájával. Nem vitatkozott és okoskodott az isteni lényegről, mert *azt* önmagában érezte és élte abszolútöntudattal. Az örök ember számára ő adta azt az erkölcsi öntudatot, amelynél magasabb lelkiség nem lehet ezen a világon. — Az én országom nem e világból való, — szól a jézusi igé. Ez a gondolat önmagában is ezt mondja és mutatja. A krisztusi életmegfejtést az emberi horizontból kiolvasni nem lehet, az túl van az értelmi képességen. *Az önmagában nagyobb csoda a halottak feltámasztásánál.* A krisztusi életgondolat — a visszaszerzett paradicsom . . .

Az ember vágyai és álmai a tetőponton Nirvánát, vagy Olimpust látnak, a fogalmak pedig a maguk esze szerint Platonra, vagy Kantra hallgatnak. A krisztusi mondat a lélek olyan pillantását adja, amely túl van az emberi szem misztikus vonalán. Azt jelenti ki, amit *mi* nem 'tudhatunk'. — Ha azt mondja: meggyógyultál, akkor az a valaki meggyógyult; ha azt mondja: támadj fel, akkor az a valaki él, — mondja Prohászka. Ilyen teljesedésbe ment „legyenszó” minden szava, amit a *tudatfölötti* dolgokról mondott. Nem filozófiával és tudománnyal operál, hanem azok hipotéziseit fejt meg életgondolatával. *A naptól világítja meg a földi tájakat.* A krisztusi gondolat olyan revelációt adott, amely a láthatatlan és elképzelhetetlen világ öntudatát közli a halandóval. A dolgok felett áll egyedülvaló felsőbbiséggel, a szellem abszolúthatalmával. Az ember hitnek és vallásnak mondja? Oh! a hitnek kérdése minden probléma ezen a világon. A krisztusi gondolat azt a fényforrást képviseli, amelytől a filozófiák és tudományok mécsesei lángot kapnak. — „Én vagyok e világ világossága”! A világmagyarázó nagy gondolatok szintén ilyen szerepet játszanak a tör-

téneti életben. *Az ember az idők folyamán a végső lehetőségig felépítette és kiélte a maga célgondolatait.* Az elme a krisztusi gondolat megjelenése után is folytatta a maga erőfeszítéseit. Az életet úgy értelmezte, a világot úgy alakította, ahogy a saját természete és képessége diktálta. A végén mindig önmagát istenítette és a világot a misztikumba ágyazta. Egyszer a bölcsét, máskor a hőst magasztalta, minden korszak megkonstruálta a maga „überschicht” valamilyen formában. *Az elme a krisztusi gondolat ellentétben nyújtózkodott ki a mindenségbe, de öntudatlanul mindig a krisztusi nagyság irányába tapogatózott.* Bármilyen istenfogalmat és világképet alkotott, krisztusi öntudatra törekedett. — Minden filozófus szükségképpen kereszténnyé fejlődik, — mondja Guyau. A maga „hegyibeszédét” másképpen fogalmazta, de „messiási” küldetést érzett. Az emberi lélek összes forrásai és folyói a krisztusi gondolat Genezárettávéba hullámoznak. *Az emberi szellem emberfeletti lehetősége és öntudatcsúcsa a krisztusi gondolatban van.* A világmagyarázó nagy gondolatok mind horizontot jelentenek a krisztusi égbolt alatt, az örök ember gondolatvilága a jézusi ige univerzumában áll. Az fogja át eszmei megoldással az összes kérdéseket. A léleknek a földön a krisztusi gondolat a bizonyossága arról, hogy mi van a dolgokon túl, minden emberi képesség végén?! *A krisztusi élet a „vonálnélküli” öröklét élménye a földön, a végtelen magasságot jelenti égboltunkon a tejúttal és a csillagok özönével.* A szívember, az észember és a tettember világtörténete a maga fundamentumában kiteljesedett, a krisztusi gondolat az — *Istenembert* képviseli. Az emberi világ megkapta azt a csodaerőt, mely felröpítette az isteni magasságokba... Az emberteremtette „agyagmadarak” a Jordán fölött megjelent Galamb szárnyán repülnek . . .

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

Az eszmeirányok karaktere.

— Az ember trónjavesztett király, — írja Pascal, — akit csak isteni kegyelem segíthet vissza trónjára. Én másképpen mondom, barátom. Az ember az a regebeli király, ki dölyfös és nagyravágyó volt. Istennek tette meg magát és a templomban tartotta részegkedvű lakomáit.. — Ez az én házam! — mondotta. Az Isten azzal büntette meg, hogy idegen lett a saját országában. A király képmását angyal öltötte magára és az ült a trónjára. A nép nagy lelkesedéssel fogadta az új törvényeket, melyek visszaállították a békét és az általános boldogságot. Az igazi királyt pedig börtönbe vetették, mint csalót, A trónon ült, ő uralkodott és mégis börtönben ült, mindent elvesztett vaksága miatt. Királyi felség és mégsem király —! Az erkölcsi törvény az az angyal, ki az ember vaksága ellen megvédi a világot. A regebeli király a börtönben megtért, a szenvedésben megtisztult és akkor az angyal visszaadta neki a szabadságot és a hatalmat. Újra elfoglalta trónját lelkében az isteni látogatások titkával. A dolgokról nem tudott számot adni, a nép sem vette észre a titokzatos tróncserét, de az ország élete, az emberek gondolkozása csodálatosan megváltozott. Új korszak kezdődött. A történeti életben az eszmeváltozások, a világnézeti fordulatok ilyen titokzatos tróncserét, lelki átalakulást jelentenek. Az idealizmussal az az idő következik be, mikor az erkölcsi törvény anyala visszaülteti az embert ősi trónjára. Olyankor a tekintet a lelki tájak irányába fordul, a szellemi lét értelmét és forrását akarja megpillantani. Az emberben kinyitja szemét a bennerejlő „isteni gyermek”. Az eszme az élet örök ifjúságát hirdeti a mulandóságban. Angyali köntösbe öltözteti azt, aminek az emberi szem a születéshelye. Lelkületünk mithoszokat termő örök Kánaán . . .

Dilthey három szellemkarakterrel próbálta megmagya-

rázni és megértetni a történeti életet. Az ókorban Demokritos, Platon és Aristoteles, az újkorban pedig Hume, Kant és Hegel képviselik szerinte az emberi lélek szemlélettípusait. Ezek összefüggő krónikái sorrendben valamennyien a maguk korának eszmeirányát fejezték ki gondolkozásukkal és a későbbi időkben az ismétlődő világnézet értette meg és értékelte őket. Demokritos a matérialista, Platon az idealista és Aristoteles a realista gondolatot reprezentálja az akkori idők törvényszerűen kialakult világnézeti periódusában. — A görög filozófia egyes korszakaiban csak az erkölcsi kérdéseket tekintették fontosaknak — mondja Alexander, — más időkben csak a teológiával érintezőket, ismét másokban csak a természetieket. A lelkület a megfelelő élményfázisban mindenütt ugyanazzal az eszmei látással fogalmazza meg az öntudatot. A keleti filozófiában is megtaláljuk a hasonló szellemkaraktereket. Sankara az ideáлизmust, Kapila a realizmust és Csárváka a materializmust képviseli hindu-stílussal. *A hasonló életűek az erkölcsi törvény útján a világ két ellenkező sarkán is hasonló eszmevilágba jutnak.* Mindenkinek van valahol híve és testvére az igazságban, ki a dolgok tengeréből ugyanazt a gyöngyöt és moszatot merítette életével. Az eszmék sokszor nem tudnak egymásról semmit, de azért hasonló alkotásokkal és példákkal gazdagítják a történetet. — A nagy erkölcsi behatások, a határok és fajok korlátait nem ismerve, járványként futják be a világot, — mondja Renan. Az élet erkölcsi vetése sarjad ki feltartóztatlanul mindenütt a maga tavaszán a hasonló történeti barázdában. Az eszmék az emberrel születnek, növekednek és ugyanarra az életkérdésre minden nyelven hasonló mondattal felelnek. *A szellemi látásnak is megvan a fénybe és sötétségbe épített optikai törvénye.* Az eszmében mindenkor a saját erkölcsi világunk 'kék hegyeit' látjuk. Az Isten országát is megpillantjuk, ha szívünket kivilágítottuk a nemes érzések csillagaival. Az élet nekünk is megmutatja *azt* az öntudatban, amit a mennyek és poklok lakói lát-

nak. Az élet a te Sokratesed és Szent Pálod, ember! Az eszmeiránnyal elébe megyünk annak az angyalnak, ki a nagyság pálmáját és koronáját hozza az örök ember számára . . . Benne nyílnak meg a menny és a pokol kapui. Az Isten az igaz ember szavával beszél és a Sántán a kocsmákban a részegek szájával kiabál ... A gondolat és a szó összefüggése pedig a lélek és a test misztériumát jeleníti meg a mondatban.

Az eszmeirány színvallásra kényszeríti az embert az örök kérdésekkel szemben. Az egyén és a sokaság az eszmék révén a lelki viszonyát rendezi a világgal. Az útrainduló nemzedék megvallja hitét az eszmei hatalomnak, mert az élet csak ezen az alapon engedi a halhatatlanok pályájára. A dolgok keresztútján milyen állásiglalási lehetősége van az embernek? Mindenki valamilyen felfogásban él és halad a maga útján. Az egyik állítja, a másik tagadja ugyanazt a tüzigét hasonló belső bizonyossággal. A meggyőzések tartalmukban különböznek, de lelkületi érvényükben megegyeznek. Mindenkinek megvan a maga Herkulesoszlopa, mely a világ végén áll az ég és a föld között. A tagadással a magunk állítását jelentjük ki. A te egedet tagadom, de nem kételkedem a saját napomban. Különböző formanyelven mindnyájan a magunk valóságlátására, a belső „verum iconra” esküszünk. A dolgokról sokféle vélemény lehet, de minden ember a saját meggyőződésének a dogmatikusa. Az állítással és tagadással a magunk „igaza” mellett pártoskodunk. Az ember az örök kérdések vitájában bármilyen elvet is vall, mindig tabut és dogmát képvisel. A világról egyéni megvilágosodásunk „Bodhifája” alatt mind dogmatikusan gondolkozunk. Csak az ellenfél szemében vagyunk hitetlen Tamások, vagy kísértő sátánok a különböző „tündérszerelem” miatt. A hittagadók is olyan „ördögök”, kik pokoli tanokban hisznek. Az összehorgolt vélemények között lehet olyan álláspont is, amely szerint igaza van Péternek is, Pálnak is. — Az igazság relatív, — mondja a modern szofista, aki szintén dogmatikusa

a saját bölcseségének. Nem tiszteli a többiek Jupiterét, de azért ő is a maga Vénusának templomába jár. Csak a lelkületben különbözik azoktól, kik az eszmék örök csatájában kerub-pallossal, vagy sátáni lángvetővel harcolnak.

Az eszmeirány a maga ‚homerosi költészetéből’ mindig dogmát csinál. Ha kivívta seregeivel a marengói diadalt, imperátori hatalommal ítélt elevenek és holtak felett. Az ellenkező hitet sötét babonának, veszedelmes eretnekségnek kiáltja ki. A világtörténet a dolgok lényegével a dogmatikusok harcát beszéli el az események nyelvén. *Az emberi eszme a hitvitában az angyalokra appellál, de a hatalmi mérkőzésben az ördögökkel konspirál.* Az uralkodó eszmeirány a legtöbbször máglyákkal és nyaktilókkal intézte el a maga Cassiusait. A hóditó korszellemben az a xerxesi góg lángol, mely megkorbácsolta a tengert és elakarta nyelni a világot. Az eszmeirány korlátlan hatalomra tör. Az ember mindig olyan világot akar, mely az ő lelkületének és elgondolásának megfelel. *Az igazságnak isteni arca van, de az ember a maga tükrében látja.* A különböző szekták és pártok mind az igazságra hivatkoznak. — A politikusok mind azt hiszik, — mondja Karenin Vladimir, — hogy csak ők tudják az igazságot és azért joguk van másokat tévedésük miatt üldözni. Az ellenfelek ugyanazért a gondolatért lelkesednek, de az mégis *más* a szavak és fogalmak árnyékolásában. Mózesnek és Dávidnak más-más alakja van Michelangelo és a többi szobrászok mintázásában. *A századok másképpen és más szférában látták ugyanazt a betlehem-i csillagot.* Szivárványvitákból, pillanatnyi igézetekből támadt az évezredek annyi ‚jöttaháborúja”. Az eszmék oroszlánjait mindig sárkányok követik a háttérben. Kain anyja erőszakot szült e világra. A mai ember is azonos a régivel, ki Heródes és Néro volt. Az eszmék önmagukban szépek és lelkesek, de az ember képviseli őket a történetben. Olyan testet öltenek magukra a földön, mint a mithológiai kiméra, amelynek eleje oroszlán,

közepe kecske és hátulja sárkány volt. Az örök ember a maga kiméráival viaskodott szakadatlanul. Nézzétek meg a tizenkilencedik századot, mely a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméjéből született. Az elején oroszlánszellem lobogott benne napóleoni dicsőséggel és goethei nagysággal, a közepén pedig a polgári demokrácia ‚kecskéje’ nyöszörgött a maga mindennapi káposztája után. A végén azután a háború és forradalmak sárkánya okádta a tüzet. Oroszlánmagvat vetettünk és sárkányr - fogakat arattunk. A Walterdalból — Loreleyének lett . . . Mit jelent ki ez az isteni „logia” mai fogalmakkal?.

A századok a maguk eszmei haladásával nagyjában egy-egy világnézeti periódust képviselnek az örök ember életében. Mindenik a saját reményeiből és keserveiből leszűrt tűzitalt hagyja örökségül a következő korszak számára. *A századok az örök ember évei.* A történeti élet is, mint a vizek folyása, vagy a vegetációk áramlása új rétegeket rak le az ősi talaj felszínén. *A korok más-más talajformáción állnak, de az eszmetörvény változatlan útján haladnak.* A történet minden nemzedék számára új feladatokat, korszerű kérdéseket vet fel, amelyeket azonban csak az élmény örök törvénye szerint lehet megoldani. Az ember a maga világát az új idők stílusa szerint építheti, de nem engedik el neki a tűzpróbákat és égi tartozásokat. *Minden század megteszi a maga dantei útját az emberi szenvedélyek infernója és a lelki megrendülések paradizoja között.* Az Isten malmai ugyanazt a lánglisztet őrlik a tűzmagból a korszakok számára az eszmei körforgással. A század elején ideális eszmeirány uralkodik, a közepén már reális a világnézet, második felében a naturális gondolat érvényesül, a végén pedig materiális eszmeáradat önti el a közéletet. Ezek a szemléletváltozások mindenkor hasonló jelenségekkel és törvényszerű következményekkel járnak. Az évszakok milyensége különböző a talaj és az éghajlat szerint, de a virágzásnak és a hervadásnak a rendje mindenütt egyforma. A századok is ilyen életképet mutatnak a gondo-

lat négyfelvonásos drámájában. Történetük és kultúránk más-más habitust visel, de a gondolkodásban ugyanazt a ‚beszélőfilmet’ pergetik le. — Ismerjük a végtelen távolságot, — mondja Diderot, — mely a földet az egetől elválasztja és mégsem hagyjuk abba a bábeli tornyot. *Minden század felépíti a maga bábeli tornyát más-más architektúrával, de a vakmerő kísérletek ugyanazzal a nyelvzavarral és megrendítő tanulsággal végződnek.* Voltaire a lisszaboni földrengéssel kapta meg a ‚cáfolatot’. — Az ember arra ébred, — mondhatjuk Prohászkaival, — hogy a saját fogalmaival elnyomorította Isten gondolatait. Minden korszak a végén a zeusi arcból halotti maszkot csinál . . . Mégsem hal meg a gondolat, a temető is az örök élet Nekropolisza.

A világnézeti periódusban az ‚ideális’ emberöltőt a misztériumok feltámadása jellemzi. A szellem lesz a sarkpont a gondolkodásban, transcendentális hit itatja át a lelkiületet. Az ember olyankor az életvalóságot a lelki-ségben látja. A szellemi tekintet a földi határból a csillagmezőkre fordul, a mikroszkópból teleszkópot csinál. Újra visszakapja napfényét a szivárványra bontott égi sugár. Ez az eszme azúrmélyü horizontot vetít az örök kérdésekre, édeni harmóniában mutatja meg az eget és a földet. Az ember valóságglátása változatlanul az igazságtudat varázskörében áll, de ez a világnézet abba nézi bele a *szép* és a *jó* eszmei vízióját is. A maga eszményét a kibékített igazságból, szépségből és erkölcsből konstruálja korszerű mintázással. A dolgok tetővilágítást kapnak, felülről, a lelki zenitből nézik a világot. Az egyetemesség eszméje lesz a világítótorony és az individuális szempont elhalványul a közgondolkodásban. Nem az egyén a világtengely, hanem az állam és a nemzet. Az ember minden fogalmát a korszerű ígézet szerint eszményíti. A nemzeti gondolatból is krédót és ideált csinál, az képviseli most a perdöntő erejű ‚politikai igazságot’. A népek a *faji* eszme jegyében gondolkoznak. A közszellem visszafordul az ősi kapukba, a nemzeti hagyomá-

nyok felújulnak, a történeti tradíciókból kultuszok születnek. Ebben a korszakban valóban a rend a dolgok lelke, könyörtelen rendcsinálást hirdetnek a kormányzásban. Az ideális eszmeirány idején minden nép átéli újra a maga mithoszait, a szenteket és hősöket állítja az emberi nagyság piedesztáljára. A materialista elvek, a „nemzetközi” pártok politikája elsorvad, nemzeti diktatúrák keletkeznek az ősi dicsőség nimbuszával. *A parlamentek válságba jutnak, mert a szabadságjogok elvesztik varázserőjüket.* Az emberek a lelki oldalról nézik és értékelik az állami és társadalmi kérdéseket. A tudományos élet is revideálja szempontjait, a szellemi tudományok állnak az előtérben korszerű elméletekkel. A szépirodalomban a klasszikusok visszakapják régi tekintélyüket és érték-mérő szerepüket. A költészet a romantika tündérköntösébe öltözködik, a művészet vallási és történeti témákkal remekel. Az egyházak felvirágoznak, a közéletben órákulumot képviselnek. Ez az a tacitusi idő, mikor „nem mosolyog senki a bűn felett”. .. A Sátán fölényes kacagását elnémitja az emberben felébredt „umbriai dalnok” Naphimnusa.

A reális eszmeirány az egetvívó prometheusi gondolatnak a földre való visszatérését jelenti. Az emberi tekintet a csillagokból leszáll a jegenyefára. A „reális” gondolat a tetővilágítást a falakba vágott ablakokkal pótolja, amelyek a gyümölcsöskertre és a vadvirágos hegyoldalra nyílnak. Az ember most az „ideális” életet „realizálni” akarja, „napraforgó” szemét az anyaföldre, a körülötte pompázó természetre függeszti. A szellemi hiszemet és az erkölcsi eszményt nem tagadja meg, de azt az anyagi relációkba állítja, vallásnak és költészetnek deklarálja. Az örökkévalóságot szemléli, de aranyórával a kezében. *Az érzésben és gondolkozásban a talajbiztonságot keresi, kiegyezést képvisel az ideál és a matéria között.* Valóságglátása a napnak azt a képét ragadja meg, amelyet az „élővizek” a maguk tükörfelszínén ringatnak. A reál, — az ideál pólyája. Ez az eszmeirány az emberi

gondolkozásban az a stádium, amelynek idején Ádám a világba indul a saját értelmével és erejével. Az édeni álmok zsonganak még a lelkében, de az emberi gond árnyéka lépked a nyomában. Tájékozódásában az életfenntartásnak a kérdése lett a döntő szempont. Az idealista gondolat a mindenség ‚nomádja’, a realista elv pedig a letelepülést és házépítést képviseli. Az örök ember ennél a fordulathoz a megfogható és érthető dolgokba nézi bele a paradicsomi víziót. A magyar monda csodaszarvasát kergeti tüskön-bokron át, de megáll, visszamarad a hazátígérő kövér mezőkön, a megpillantott új folyók partjainál. A reális eszmeirány az anyagi bázisokra figyel, az életet egzisztenciális kérdésnek tartja. Az idealista a múltat dicsőíti, a realista a jövőre gondol. Az a hitet hangsúlyozza, *ez* a tudást szomjazza, *az* a fogalmak szerelmese, *ez* az ismeretre és tapasztalatra épít. Az ideális eszmeirány metafizikát alkot, a reális korszak pedig pozitivistá filozófiát konstruál. — Minden filozófia a maga kora gondolatokban felfogva, — mondja Hegel. A realizmus a lélek egén a távoli csillagokat kézbevett lampionokkal pótolja. A lelkiséget ‚erkölcsi tőkének’ mondja, az isteni tartozásba polgári hasznot kalkulál.

Az ideális eszmeirány a század történeti ideológiáját inspirálja, a korszerű hitet és alapfogalmat ágyazza meg a lelkekben, aminek folytán a társadalmi nyugtalanságok, a kulturális és gazdasági válságok megszűnnek. A reális eszmeirány már szilárd talajra építheti a maga Velencéit és Potemkinfalvait. Az emberek a kézzelfogható bizonyosságot látják a kialakult közfogalmakban, a megtalált ígéretföldet érzik a lábuk alatt. — Az égi lángnál pecsenyét sütnek, — mondja a magyar költő. Az idealista — Julius Caesar, a realista pedig — Brutus a maga korában. Az ideális eszmeirány diktatori alapon áll, a reális gondolat pedig, mint a szabadság bajvívója jelenik meg a politikai arénában. A kormányzásban újra érvényesülnek a tribünök követelései, a közéleti szelek

a demokrácia irányába fordulnak. Az ideális emberöltő profétát vár, ez az időszak pedig a gyakorlati reformátorokat bámulja. Az az államférfi lesz számára történeti nagyság, ki a korszerű anyagi kultúrát megszervezi. A gazdasági érdekek szempontjából alakítják át a jogrendet, „anyagi igazságot” mérnek a bekötöttszemű isten-asszony mérlegével. *A népek fényről és gazdagságról álmodoznak, mely elhozza az ígéretbeli aranykorszakot a mesék elkölthetetlen garasával.* Az anyagi bőségtől várják a boldog jövőt, aranyból és gyémántból való szemet kap a gyomorban lakó bálvány. A tudósok is Brutust igazolják elméleteikkel, a prometheusi tűzre népkonyhát építenek. Ilyenkor a valóságtudományok foglalják el a díszhelyet az akadémiái csarnokban. Az irodalom és a művészet is a földszinten jár, az egykori vadludakból házi szárnyasok lesznek. A költő eszménye már nem égi lény, hanem távoli világrészben lakó dalai láma. A romantika nagyhajú Sámsonja Delillával találkozik a „reális” utcasarkon. A múzsák az istennői magasságból szállnak a rendezett polgári háztartásba, ahol a „szép-
lelkek” már nem himnuszt, hanem hangulatos szerelmes verset kívánnak. A regény és a szobor a jólismert szomszédot mutatja be, Hüvelykmatyit és Patópált mintázza. A múzsák rövidesen olyan őrjöngő trákasszonyok lesznek, kik széttépik Orpheust erkölcsi elvei miatt. . .

A naturális eszmeirány a gondolat évszaki periódusának a júliusa és augusztusa. Az ember a „nyári” verőfényben a természet kincseit élvezi, szellemi öntudata az anyagi szépségek pompájában áll. A vér forrón lüktet és a képzelet eltelik az érzéki élet ígézetével. A reális eszmeirány megszervezi a stílszerű anyagi kultúrát és a naturális időszak abból epikureusi eszményt csinál. Nem érzi sem az idealisták lelki megrendülését, sem a realisták „létfenntartási” problémáját, túl van az élet hamleti kérdésén. A rózsáskedvű, mézesbeszédű természetben pillantja meg a maga lelkületének megfelelő tündérszemű valóságot. A realista még tárgyi viszonyban él az

anyagi világgal, de a naturalista tekintete elmerül az érzéki hullámokban. Ez az eszmeirány az emberi természet öncélú világillúzióját fejezi ki, az életet a földi mélységek buborékjának tartja. A naturális gondolat már immanenciát jelent, a világot az anyagi rejtelemből, a természeti tökéletesedésből és fejlődésből magyarázza. *A természet vibrál a naturalista öntudatában.* A dioniszi embert képviseli, ki az érzékiségből kultuszt alakít. A naturális eszmeirány az elvonuló század szaturnáliája. Ennek a krédónak is meg vannak a maga prófétái, kik eldorádói boldogságról álmodoznak. A civilizációban látják azt az olimpusi hatalmat, mely a világot a gondtól és nyomortól örökre megszabadítja. Az *illúziók* most is szépek és hatalmasak, mint a flórenci titán márványálmái, de nem lehet azokat megvalósítani a lázadó és vad emberi *natura* miatt. Ebben az időszakban az anyagi kultúra korszerű formában a tetőpontra ér. A népjogok tabut jelentenek, a tűzimádók rajongásával dicsoítik az egyéni szabadságot. A reálisták az észjogra, a naturalisták pedig a természetjogra esküsznek. Az egyén az a fellegvár, ahol a népfelség székel. A naturális eszmeiránynak a természettudósok a mágusai, kik a mandarinok zártkörének járó hódolatban részesülnek. Az akadémiai „coffosok” lesznek „a legmagasabb hatalom leghosszabb pávatollának” birtokosai. A korszak isten-tagadói pedig a találmányokra és gépekre bazirozott utópiákban „hisznek”. Az irodalom a természetrajzot kopírozza és a majmot, vagy a kakukot fedezi fel az emberben. A „világhírű regény” az új Salomet mutatja be a fejetlen Jochanának társaságában. A színpadról az éjjeli menedékhelyeket ismerjük meg az összes mellékhelyiségekkel. A szép és tiszta Monna Vanna is meztelen a köpeny alatt. A művészeti problémák az ebédutáni ötletekből születnek. A költők nektár helyett abszintot isznak és pokoli tűzbe mártott tollal írnak. A múzsák hiszterikák lesznek, kik minden jöttmenttel összeállnak . . .

— Isten volt első gondolatom, — mondja Ludwig

Feuerbach, — az ész a második, az ember a harmadik és utolsó gondolatom. A német bölcselet a maga szemléleti periódusát jellemezte ezekkel a szavakkal, az ideáлизmustól a naturalizmusig megtett útját beszélte el a fogalmak nyelvén. Az emberi tekintet így halad színről színre az eszmei szivárványon. — Az eszmék fejlődése teljes ellentétükbe torkollik, — tanítja Hegel. A világnézeti fordulatok valóban az ellenkező végletbe sodorják a gondolatot. A materiális eszmeirány az emberi szempont végső következtetéseit képviseli. Ez a gondolat felfalja a lelket, mint Baba — Jaga varázslónő az orosz népmesékben. A lelkület a végén a matériában pillantja meg a paradicsomi lugast, az ‚anyagi’ tükörben látja az ‚isteni’ valóságot. A szellemi lendület ezzel a határvonalba ér a század világnézeti periódusában. A naprendszerből kitörő világ tovább nem mehet, az élet központi napvonása megállítja. — Az égnek leányai a fényességben lejtik táncukat és árnyékban hálnak el, — mondja Tennyson. A materiális gondolat a szellem árnya az éjféle nap országában. Az eszmei hullámozásban a mélypontot adja. *Tovább nem mehet a jelenségekbe öltözködött öntudat, mely mindenkor ugyanazt a lényegyet hordozza más-más látással.* A proteusi képességnek a materiális eszmeirány a végső testformája, már a fagyöngyök és gombák jelentik a viruló természetet a gondolat erdejében. Az emberben lakó faunok és nimphák a dantei szurokfürdőbe lépnek. Az ember ebben a fordulatban a matériába nézi bele a végtelenséget és örökkévalóságot. Az anyagot isteníti midási természetével, mely bármit is ragad meg valóságtudattal, azt halhatatlan tulajdonságokba öltözteti. A lelki szentély gótikus íve a végtelenbe tör. *A materiális eszmeirány is a divinációt, az örök misztériumot képviseli a maga nemében és formájában.* A materialista is a többi világnézet ‚üdvözítő bizonyosságát’ érzi a lelkében. Feuerbachnak az anyag az ‚absolutum’ és Lombrosónak az elmevizsgálat — a lélektana. A matériáizmus is lényegében metafizika. Az ideák

örök honában időzik öntudatlanul, bár öntudatos valóságfogalma materiális talapzaton áll. Az eszmei periódusnak ez a befejező időszaka, mely a tündérszépségek elmúlásával a szalmagarmadát és az avart örököli. Kemény és zordon lesz a lelkület, mint az őszi és téli éghajlat. Ez az a hesiodosi korszak, amelyben az emberek „öszhajjar születnek. A napgondolat már szélben himbálózó utcai lámpa. A lélek a testi nadírból nézi a világot rókaeszű „bölcsessel”. Ekkor megszólal a Balam számára, hogy angyal jelent meg a szőlőkerítésnél . . .

Platon a lélekvándorlásról szóló fejtegetésekben azt mondja, hogy Thersites árnya a majomba bujt és Orpheus lelke a hattyúba. Az eszmeirányok a gondolat vándorlásáról beszélnek. A materiális korszakban a rögbe búvik el a világmagyarázó gondolat. Az idealizmusnak a *szellem*, a realizmusnak az *ember*, a naturalizmusnak a *természet* és a matérializmusnak az *anyag* a központi fogalma a dolgok megvilágításánál. Az eszmei periódusok a maguk törvényszerű fejlődésével az ellenkező oldalra fordítják az ember értéktábláit. A *materialista korszak az anyagi diktatúrának az ideje, mely az állam és társadalom minden életkérdését a „garassal” akarja megoldani*. Az emberek a politikai ostromoknál anyagi számításuk szerint csoportosulnak, a gazdagok és a szegények ellenségek lesznek életre-halálra. A materiális eszmeirány az egyik oldalon a Plútóról elkeresztelt kapitalizmusban, a másikon pedig forradalmi szocializmusban kulminál. A rögregtapadt lelkek a materiális megváltásban hisznek, a szociális és gazdasági elméletekből vallást és fetishatalmat csinálnak. „Sötét és káromkodó próféták” hirdetik az ígét, kik az Apokalipsis lovasaival járnak be a világot. A szabadság azt jelenti, hogy minden szabad. *Az ember bármiképpen is magyarázza, mindig azt tartja „szabadságnak”, ha a paradicsomi almát tilalom nélkül kedve szerint élvezheti*. A tudósok a kifordított tündérmesékből varrják a hímet a maguk talárjára. Az irodalom is a materiális gondolatot kanonizálja.

A költők szociális „üdvösséget” hirdetnek, a vér és arany gyönyörűségeiről énekelnek. Ilyenkor a „népszerű dalnok” a beteg lelkek olyan orvosa, ki a bennelakó örületet kezeli különböző mérgekkel. A művészet egészen levetkőzteti az embert, az izmokat és a csipőket mutatja meg bizonyos hunyorítással a szellemi rabszolgavásáron. A társadalmi vitustáncnak megfelelő „görcsök” jelentkeznek témában és stílusban. Polyphémusból majmot csinálnak ... Ez a korszak a maga következményeivel a szervezeti feloszlást, a természeti enyészetet vetíti ki az élet laterna magikájában. *Anyagi irányban nincs tovább életlehetőség és emberi út, itt kimerül és megbomlik a „luciferi gondolat”*. Az egymásból kiugró ábrándképek az eszmei átéléssel szétfoszlanak, a földi paradicsomról szőtt álmok tantalusi kint eredményeznek. Az anyagi kalkuláció alapszáma — a nulla. A földi istenek mind gyomorrontásban pusztulnak el, mint a Nirvána prófétája az ázsiai legendában.

Madách Imre költeményében Ádám a szörnyű látomások után a paradicsomban ébredt fel az „életfa” alatt. Lelke megrendült az évezredek harcaitól és keserveitől, de azért az ősi küszöbön áll az „isten szférában”. Az egyiptomi jelenet, a római orgia, a francia forradalom, a londoni vásár csak luciferi színjáték volt. Ádám utódai is ezen a csapáson járnak. A századok „luciferi színjátéka” után mindig az ősi küszöbön ébred fel az ember. *A dolgok végén mindig a dolgok kezdetére ér*. A materiális gondolatot ideális eszmeirány követi az örök Ádám ébredésével. A világtervekből és bukásokból az *ige* marad meg, amelyből az egek lakói élnek. A mithoszok és a legendák győznek a vasbaöltözött, az álligfegyverkezett világ felett. A természet a maga évszakai-val mindig azt a bibliai mustármagvat érleli új gyümölcs-csel, amelyből az édenkert virágzott ki és az eljövendő tavaszok pompája kisarjad. A természet örök lényege a magban lakik, a flórák és faunák csak időszerű jelmezt képviselnek. A gondolat is ilyen örök titkot, időtlen életet

melenget a maga kebelében. *Az eszmei periódusok mindig az örök kérdések, a lelki gondok felvetésével végződnek.* Az ember mindig kiássa a homokba és lávába temetett „szent városait”. — A teremtmény az örök ígét ismétlő visszhang, — mondja az angyali doktor. Az ember újra és újra megpróbálja a maga Babelét, világtervét, de az örök gondolat naprendszeréből ki nem szakadhat. Penelope mindig szétfejt a maga szövését, mert az „isteni” Odisseust várja haza. — Az eszme, mely Rafael képe mögött rejlik, nem sokat jelent, csak a festmény számít, — mondja Renan. Ez realista vélemény. Az idealista az eszmét bámulja, a naturalista a figurákat dicséri, a materialista pedig a vásznat és a festéket vizsgálja. Ilyen optikai vitával és értébecsléssel haladnak el a századok az isteni festmények előtt. *Az eszmeirány a naptól függő horizontot jelenti, amely a dolgokat a maga állapota szerint világítja meg és színezi ki.* Az ember történeti eszméit a saját kebeléből meríti és a korszerű helyzetnek megfelelően valósítja meg, de azok az uralkodó eszmeiránytól kapják stílusukat és fémjelzésüket. A föld fia a maga világát akarja aranyhegyekkel és bachanáliákkal? Ez az évezredek álma? Oh! ez az a ketrecbe zárt mókuska, mely forgókerekeken rohan előre a végtelenségben . . . Csak szavakkal fogjuk meg a gondolatszemű valóságot. A huszadik század is azt a titkot kutatja, amelyet az egyiptomi szfinxek őriztek a libiai sivatagban.

Az ember a világtörténet Kolumbusa, ki az Indiákat keresi és új világ partjaira ér. Más tájakat, új földet fedez fel, de az ugyanannak a glóbusnak az ismeretlen szigetvilága. Az új alakulások mindenkor a régi erőrendszerek új tünetényei. A kaleidoszkóp új képei ugyanazokból a színes szemcsékből formálódnak. Az eszmeirányok Kolumbushajók azon az úton, amelyen az örökkévalóságot kell megtalálnia az embernek. A világnézeti periódusok ilyen kivetítésekkel ismétlődnek a történet folyamán különböző időtartammal. A korszerű állapotok

szabják meg a tempót, de a históriai életnek mindenkor és mindenütt ez az „eszmemenete”. — Az ember visszavetése lényegének legmélyebb magvához, — mondja Eucken, — az élet megifjodására szolgál. *A világtörténet az a jézusi parabola, mely megérteti a lelkekkel az örök életet.* Az emberi természetnek is megvan a maga megújódási titka tavaszfordulattal. Az eszmeirányokat alapvonásaikban ilyen jelenségek karakterizálják, de a részletekben a faji jellemtől függő eltérések lehetnek. Mindenik világnézet a maga „erkölcsét” hozza és érvényesíti a közgondolkodásban. Az eszmei időszakok a különböző nemzeteknél más-más korszerű kérdések felvetésével jelentkeznek, de a lelkiület az *eszmetörvény* égboltja alatt ezt a négyfelvonásos drámát alakítja ki a világszínpadon a népek jellemző műformájában. A népek más-más tájakon, különböző időben látják ugyanazt a napot. Az egyik országban az uralkodó eszmeirány korlátlanul érvényesül, míg a másik államban az ellenkező gondolat is megtartja a maga végvárait. Jeremiás siralmi idején Cyrus megalkotta a perzsa birodalmat. Az egyének a saját lelkiületük szerint tájékozódnak mindenkor, a nekik megfelelő világnézettel kötik meg a védés dacsövetséget. — Erős kebel nem változik meg új vidékeken, — mondja Byron. A kaméleonok ezen a téren is alkalmoszerű színekbe öltözködnek, mindig a hatalmon levő gondolkozással tartanak. Régi elveikkel ellentétbe jutnak ugyan, de természetükkkel és meggyőződéssel soha. Némelyik ember lelkeben minden bögöly lerakja a maga petéit. A seregek pedig valamenyi eszmeiránytól felveszik a zsoldot ugyanazzal a lelkesedéssel, A társadalomban bármely időben megtalálható minden világnézet különböző keverési arányban, de uralkodó eszmeirány csak az időszerű lehet. — Lázadás a Nietzsche filozófiája elintellektualizált és elmechanizált korunk ellen, — mondja Nagy József, — amint lázadás Rousseau gondolkodása a felvilágosodás ellen, de Rousseau sem tudott a maga környezetéből kimenekülni és

Nietzsche szintén megmaradt kora pozitivista és anti-metafizikus törekvéseinek hálójában. Íme a korszerű eszmeirány hatalma. A mai diktátor még a trónon ül, mikor a holnap Napóleonja belép nesztelenül a hátsóajtón. — jóval előbb fogamzanak az eszmék, — mondja Eötvös József, — mielőtt bennünk öntudatra jutnak. *A korszerű gondolat mindig megkapja a maga többségét a főrumon.* Julius Caesar és Brutus egyaránt hivatkozhatnak a népre, de nem ugyanabban az időben. Csak az időszerű eszmeiránynak megfelelő gondolatot követik és magasztalják az emberek. *A pusztába kiáltjuk azt az igazságot', mely szemben áll a korszellemmel . . .*

HUSZONNYOLCADIK FEJEZET.

A világ nagysága — a nagy ember.

Az eszmék égi származását és földi sorsát már megérted és látod? A vizek leszaladnak ugyan a hegyoldalon a feneketlen szakadékba, de viharok szárnyán, villámmal és égzengéssel térnek vissza a magasságokba. Madách Imre szemével vizsgálj meg a történeti életet! A magyar költő a dolgok mélységéig hatolt, lelkén átvillámlott az „isteni fény”. Ádám eszmeviziókon át tette meg az utat a kerubharag és az isteni kegyelem között. Luciferi tekintet villogott rája, de az eszmék megőrizték számára az édeni reménységet. Csak álmodtad, Ádám luciferi ígézet alatt az eszkimójelenetet és a kétségbeejtő véget! Nem az és nem olyan a vég, balga ember! Lucifer „komédiázik”, de Isten előtt nincs komikum, Ádám! A lelkesedéssel és a kétségbeeséssel csak színezed az évezredek álmait. Nem állhatsz meg sehol! Nem maradhatsz sem a fáraók trónján, sem a Keplerek katedróján, míg vissza nem szereztél az elvesztett paradicsomot a „kigyóelőtti” gondolattal. Az eszmék bármilyen sorsot is hoznak, édeni megoldást garantálnak. A szellem eszményítő hatalom, idealizáló karakter. — Eszmények nélkül

unalmas, sivár, lelketlen az élet, — mondja Bodnár Zsigmond. *Lehetetlen az ember számára az enyészett végzet*, A szellem a megkövesedést is azért állította az életbe, hogy sasfészkek és dómok emelkedjenek a magasba. Mindennel nagyságot akar. A harangvirágot azért fogalmazta, hogy a sziklának ‚harangszava’ legyen. Hát mi a szellem? *Az Isten eszméje a világtörténetben*. Az az örök és változatlan ideaerő, mely az emberi rosszaságban a végtelen jót érleli. A júdási szenvedélyt átfogó messiási szeretet, a testi szemben a lelki tekintet, a rögben a naprendszer tartalom . . . *Az eszme milyensége és nagysága azt mutatja meg, hogy milyen méretet fogtunk át az isteni titokból lelkünk villámfényévei*

Ezt a levelet ki írta? Azt feleled: — Én! A név csak szignatúrája az első személyben nyilatkozó ‚látnoknak’⁴. *Én ... Ez a kezdet és a vég telefonbeszélgetése az ember ajakán*. Ez a dolgok életmagva, az eszmék szüretén az isteni nektár. Nem érzed? Minden dolog ambrózia-illatú és minden szó nektárizú. Az életet a futó pillanattal átjárja a csodaizgalom. Az a halhatatlan igézet jön a tengeren és a felhőkön, mely a márványt és a liliumot inspirálta. A fákat meglegyinti a mámoros lehelet és a virágokon átrezdül a menyasszonyi öröm. *Ez a szellemi öntudat* a maga csendzenéjével és lelki vigadásával! A szomorúság az eltévedt lelkek poliphemosi barlangja. A fájdalom fuvolahangja az öröm hárfáját utánozza. A legemberibb dolog a kacagás és a sírás, de ez nem kötelező a boldogok, az „evangéliumi emberek” Senkiszigetén. Kacagni és sírni?! Ez a Hauptmann harangja, mely csak a mélységben szól. A magasságban elnémul, megszakad a hangja. *Az emberi öröm és fájdalom amolyan fenék-hullám szirtösszefüggéssel*. Az arab mesében a dervis csak úgy tud gondolkozni, ha lehever a földre és homlokát a homokra nyomja. Így az ember is. Földön heverő érzelmei és gondolatai vannak, a homloka nagyon is a homokra tapadt. A materiális kultúra földszagú és ópiumízű. Oh! ‚aranyos’ az ember! A boldogságnak

aranycsengése és a szenvedésnek bádogkongása van. A kedély ‚ezüstszelence’ Napoleontallérral és névreszóló utalvánnyal. Anyagi köldöke van a kacagásnak és a sírásnak. — Aki boldogtalan, saját hibájából az, — mondja Epiktetos, a császár rabszolgabarátja, — mert Isten minden embert boldognak teremtett. A fájdalom az emberi gyarlóságra kimondott ítélet. *A szenvedések anyagi kebelből fakadnak.* Az emberi boldogságot és kétségbeesést valaki a zsebében hordja. — Az isten szobra a vadállathoz hasonlít, — olvassuk egy régi út-leírásban, — a vihar *annyira megrongálta* . . .

— Az ezüstmadár titka — aranykalitka, — éneke a perzsa költő. Materlinck a boldogságot kék madárnak szimbolizálta, azt keresi Tytil és Mytil Berylune tündérnél és a holtak országában. Nos! a „kék madár” aranykalitkában raboskodik az operenciákon túl New-York és London között. A boldogság — szellemi igény és az a lélek diadalát jelenti a shyloki és harpagoni szenvedélyek felett. Ez a ‚tőzsdén jegyzett’ boldogság — tragédia és komédia. A Damokleskard szilárdabban függött a hajszálon, mint ahogy teng és leng ez az árfolyamtól függő modern lelkület. Az Alpesen a madár megrúgja a kötőrmelékét és lavina támad belőle. Ilyen veszedelem seprí el az egzisztenciákat, ha a ‚jó madarak’ összerúgnak a kistrészvényesek feje felett. — A világ tele van balekekkel és neked azok szavazatát kell megszerezni, — mondja Carlyle. Az ember büszke a repülő és rádiózó civilizációra?! Micsoda kulturális távlat a kőkorszak és az amerikai felhőkarcoló, a xerxesi barbár és a finom mosolyú gentleman, a föníciai dereglye és az admirális hajó között! A külső életben óriási a különbség, ilyen technikai csodákról Verne fantáziája sem álmodott, de a külső jelenségeken túl, a belső szentélyben más nevek alatt ugyanannak a Mammonnak és Molochnak áldoznak az emberek. — Keblünk pogány isteneit nem tudjuk kitépni! — írja Carducci valamelyik barbár-ódájában. Az ember bizony kultúrákon és konfessziókon át pogányszívú és

bálványimádó maradt! Kívülről Tannhäuser, vagy Szent György-lovag, de belül „Vénushegy” és kínai pagoda. A ‚felhőkarcoló’-civilizációba áthozta az aranyborjút és a szibarita-erkölcsöt. A babilóniai ékírásban az ötágú csillag az istent jelenti és ma ugyanaz a csillag a bolsevik forradalom szimbóluma. Más világ ez külső divatjában, de belső lényegében a régi. A fáraók kuponokat vágnak, a gúlaépítő rabszolgák pedig könyvelnek. A középkori boszorkány most rúzzsal operál és kozmetikai intézetet nyitott. A babona és a kabala nagyobb hatalom, mint a bűbájosok és ördögűzők idejében. A híres ‚szerző’ azt a bizonyos ‚kötélvéget’ hordja a tárcájában és a művész a rivalda fényében a halszálla-talizmánt szorongatja. A levegő hősei pedig fekete macskát, vagy csirkecsontot visznek magukkal az istenkísértő útra. Az igazság hirdetése is a régi mederben halad, még mindig Júdásnál van az apostolok erszénye . . .

Az ember hát nem haladt semmit a lelkébe feszített Jákoblétrán? Még mindig olyan gyarló és gyenge, mint a történeti idők kezdetén? A gilisztatermészetből nem lett gerinces élet, a kultúrák és a tudományok nem segíthetnek a Kentauron?! Az eszmék vesztatüze és pünkösdi lángja nem gyújtotta fel benne a titáni és apostoli öntudatot? Annyi bábeli hiábavalóság és sodomai katasztrófa után még mindig megátalkodott és kéjsóvár? A röögöt isteníti, mikor a csillag is lehull? Az anyagba komponálja a boldogságát, mikor két évezred boldogtalansága figyelmezteti a pokoli következményekre? *Az ember életlényegén nem változtathat sem a szellemi ismeret, sem az anyagi kultúra.* A bibliában említett Szolgásházában a szenvedélyek rabjai laknak. A filozófiai rendszereket az jellemzi, hogy mindenik elülről kezdi a vitát az angyalokkal és ördögökkel. *A világnézet szubjektív munka, azt csak átéléssel lehet alakítani.* A konfessziókkal és ismeretekkel adott világszemlélet is annyira érvényesül az egyénben, amennyire kitölti azt a maga átélésének dinamikájával és édeni víziójával. A vi-

lágnezetnek egyéni szankciója van, a filozófiádat' csak életed példájával bizonyíthatod. *Az élet mindenkit élűiről kezdődő' szemlélődésbe állít.* A léleknek nem ajándekozhatnak semmit sem készen, mindent magának kell megalkotnia. Világát ő is a bibliai „semmből” teremti. Országokat és trónokat szerezhettek a kincsek garmadájával, de az a lelki mezítelenségen, a szellemi szegénységen nem változtat. *A világ birtoka semmit sem adhat, csak az erkölcsi öntudatban, az abszolútértékek világában gyarapodhatunk.* A lelki nagyságot az isteni inspirációk utánaélésével és utánagondolásával szerezzük. Csak az érlelődik meg a lélek számára, amit saját maga vetett. A kultúra és a pedagógia ajándékai mind olvasztó és formáló műhelybe kerülnek. — Ha szíved valóban helyén volna, — mondja Kempis Tamás, — minden teremtmény az élet tükre és szent tanítások könyve lenne számodra. Az egyik ember az örök kérdésekre imádsággal felel, a másik ember pedig minden hatásra a villamos rája természetével reagál. Az egyik lélek a kapott sebekben keleti gyöngyöt érlel, a másik pedig a gyönyörből is bacillust és epekövet produkál. *A világnézetet a belső ígézet, az átélt misztérium determinálja.* Byron fantáziájából csak sátáni hősök szülehetnek . . .

Most már megérted a mindennapi élet és a történelmi idők 'érthetetlen' jelenségeit? *A huszadik században is barbár lehet az ember, repülőgépen találkozhatsz Judittal és Holofernessel.* — Minél több a törvény és a rendlet, annál több a tolvaj és a rabló, — mondja Laoce. Az emberi természet változatlanul ugyanaz a római szenátusban és a lordok házában. A tribünök is itt élnek. Az ókor és az újkor ugyanannak a flórának a dzsungeljét és angolkertjét mutatja. Az ember éppen úgy szeret, úgy szomjazik és úgy gyilkol. Káin természetét meg nem tagadja soha, Káin az első bolsevik ezen a világon. Az oxfordi és hallei egyetemek elvégzése után még nagyobb dúvad lehet. Valamikor furkósbotlalt ütötte le Ábelt, de most ismeretei felhasználásával mérget kavart,

vagy acélpengéjű gyilkot csinál. — Eszessége nem igazi, csak afféle rókaházi, — mondja Gárdonyi Géza. *Az ismeretek, a kultúrjavak nem adnak sem lelkiismeretet, sem jellemet.* — A betű megöl, a lélek pedig megelevenít, — mondja Szent Pál apostol. Némelyik ember a „megölő betűt” is átnemesíti, megeleveníti lelkével. — Tudsz-e játszani ezen a fuvolán? — kérdi Hamlettel az élet. A lélek az életbirodalom szuverénje, minden földi diktatúrától független, csak az erkölcsi törvény kötelezi a saját akarátának szankcionálásával. A kultúra nem törvény neki, az a szemléletvonal problémája. Innen a gyászos ellentét a magas kultúra és az alacsony lelkiség között. — Nem a tények — mondja Epiktetos —, hanem a tények felfogása mozgatja az embereket. A tudomány már a csillagokba vezető utat kutatja, de az emberek bensejükben visszasülyednek a sodomai világba. Az értelmi színvonal és az erkölcsi fok egymástól függetlenek, van tudatlan Cato és van nagyeszű Catalina. A sátán a világ legnagyobb tudósa. Lord Bacon a maga korának legelső tudósa és egyúttal egyik legromlottabb embere volt. — A világ okosai mindazt tudják — mondja Keresztes Szent János —, ami oktalanság az Isten előtt. Itt emelkedett szellemű nép él, ott alacsonylelkű intelligencia? Mindezeknek előfordul a megfordítottja is. Fent és lent egyaránt megtalálhatók azok, kikről Balzac azt mondja, hogy lopnak, mint a szarka, ragadoznak, mint a keselyű és hazugok, mint a Talleyrandok. *A tökéletesség — erkölcsi szignatúra.* Az észnek nincs hatalma a belső Genezareth felett, csak a hit tud járni a háborgó hullámonkon. — Az intelligencia ereje, mint ilyen — mondja Kornis Gyula —, a történet folyamán egyáltalán nem emelkedett. *Az életnek alanyi hatalma és egyéni felelőssége van.* — Minden ember egyedül születik és egyedül hal meg, — mondja Manu.

Az évezredek történetében az egyén teljesíti ki önmagában az emberiség szellemi lehetőségeit. — Minden nagy filozófia úgy tűnik fel — mondja Gilson —, mint

valami nagy kollektív lelki konfliktusnak *egyéni* megoldása. Ez is az élet törvényét illusztrálja. A milliók életkérdésének *egyéni* megoldása van. *A világ nagysága — a nagy ember!* Egyesekben kulminál az összesség lelki dimenziója, az emberiséget a nagy egyéniségek képviselik az isteni törvényhozásban. A nagy emberek a halhatatlanság dokumentumai. Az ember szellemi erejével addig a magasságig szárnyalhat, ameddig a sokratesi gondolat, vagy a szent-ferenci lélek emelkedett. Ez a két ember örök példája az emberi nagyságnak, mindketten feloldották önmagukban a múlandóság „szemléletvonalát” lánglelkük tüzével. Az örök ember hadvezéri zsenialitását Atilla, Napoleon, vagy Moltke reprezentálja, a politikusnak pedig Széchenyi, Washington, Cavour, vagy Bismarck a mértéke. Az évezredek költői nagyságát Homeros, vagy Shakespeare személyesítette meg örök dicsőséggel. Az „emberiség képviselőiről” ír Emerson. Mélyen látta az isteni koncepciót, amelynek a személyiség a központi gondolata. *Az egyénben teljesül ki minden képesség tökéletessége, az ember személye áll az összes erők és kapcsolatok fókuszában.* Az univerzum többi világainak is ilyen személyi koncepciójuk van, személyiség hordozza a mindenhatóságot és a maga hasonlóságának adta lakásul a mindenséget. A teremtő erők az életfogantatásból embert és az emberből titáni személyiséget akarnak. A nap is arra megy, amerre én, az örök ember ... A meteor is a személyiség előtt hódol üstökösuszálllyal. *Az ember csak maga emelheti önmagát piedesztálra, vagy taszít-hatja a gyalázatba.* A nagyság és a törpeség a te műved ember, ezen a világon. Mindenki átfoghatja arasznyi életében a kezdet és a vég szellemcsúcsait. *A maga életútján elérheti azt, ami végcélja az évezredekben átvergődő emberiségnek.* Az arab közmondás szerint a bölcs embernek egy napja fölér a bolondnak egész életével. Az ember évek alatt elvégezheti évmilliók munkáját a maga világában. *Ez az emberi élet halhatatlan fensége!* Ne hagyj hiába elmúlni a teremtésre neked adott isteni

„hat napot”! — Az elmúlt perceket nem hozza vissza maga az Örökkévalóság sem, — mondja Schiller. *Az erkölcsi öntudattal a lélek királyi fensőbbiségét proklamálom a trónok és birodalmak felett.* A Titkos Jelenések drágakövekből való városát építem önmagamban. A világ lehet Sodoma, de én Lóth lehetek benne. *Nem a világtól függ az én örök életem.* Nem ‚cheopsi’ halhatatlanságot akarok, hanem a mindenséget túlélő ‚dicsőséget’! Wotan fiait szemük ércsszillogásáról lehetett megismerni. A mi szemünkben is ott lángol az isteni ‚tűzjer. *A világ semmit sem adhat és semmit sem vehet el tőlem.* Nincs hatalmam? Julius Caesar vagyok a magam helyén. Az emberiség a nagy egyéniségek, a lánglelkek kincseiből él. Annyi értéket adtál nemzetednek, amennyi örök értéket képvisel az életed. Minden eltékozolt életnek az emberiség a koldusárvája. A világ megszerzett szellemi értékének mindig az a teremtője, ki meglátta és megélte azt a maga szellemi életében. Csak abból az igazságból lesz mózesi csodaforrás, amelyet *átél* a Sokratesek tragédiájával, vagy a Prohászák dicsőségeivel az örök ember. A nemzetek nagy embereik alamizsnájából táplálkoznak ... Ők az idők csillagórái...

HUSZONKILENCEDIK FEJEZET.

Az emberiség jövője.

— A mécsek és a lángok hiábavalóságok a napfénynél — mondja a költő —, azok csak a sötétségben kapnak értelmet. Ilyesmit mond az emberi dolgokról a gondolatok nyelvén a világtörténet is. Az emberi értelem méccsekkel és lámpákkal világít, de a léleknek ‚naptitka’ van. Ezt derítettük fel az örök ember belső és külső világában tett felfedező utazással. Már látod az ember ‚atlaszi’ szerepét a teremtésben? *Az isteni kompozíciót ő tartja a vállán.* — Mily remekmű az ember! — mondja

Hamlet — működésre mily hasonló angyalhoz, a világ ékessége! És mégis mi nekem ez a csipetnyi por?! Valóban angyal és por az ember, ez a két véglet nyilatkozik meg belső és külső életében is. Az ember lényegével a lélek örök és változatlan rendjét képviseli, a mindenség számára adott isteni törvényt hordozza. A babiloni eposzban olvassuk Gilgamesről, hogy kétharmad isten és egyharmad ember. Mindnyájan ilyen 'hősei' vagyunk az örök élet hőskölteményének. Isteni részünk határozza meg a maga abszolúthatalmával az emberi tartozásokat is. *Mindennek a lélek a mértéke és értéke.* Az örök ember létezésének célja és módja önmagában van. Csak az emberben valósítható meg, ami nagyság, szépség és hatalom lehetséges a földön. Az ember erkölcsi tökéletesedésétől függenek a világ életkérdései és boldogság-álmái. *Az anyagi paradicsom az utópia a földön.* — Érdemes-e gyötrődni és szenvedni — mondja Finot —, ha jutalmul nem vár reánk más, mint nagyobb kényelem, jobb táplálék és nagyobb betét a bankban?! Az ember a civilizációtól is messiási csodát vár, bármilyen elgondolása is van, az mindig misztérium neki. A materiális gondolat is a maga látásával végtelenséget és örökkévalóságot képvisel. Az ember ebből a lélekrendből ki nem fordulhat soha! Az emberi élet az anyagi világban is időtlen, örökérték isteni tartalommal. Az ég egyszer sugaras, máskor borús, azután napot tükröztet, vagy éjszakát, de azért ugyanaz a mennybolt marad. Az ember tragédiájának — Apokalipsis az epilógusa.

A történet és a kultúra birodalmi változó, alakuló, fejlődő kereteket jelentenek, amelyek mindenkor ugyanattól a lelki naptól kapják az életerőt. — A színjáték ugyanaz, csak a szereplők mások — mondja Marcus Aurélius császár. Az óceánban sok-sok milliárd lény él, azok kifejlődnek és elmúlnak, de a tenger szülői kebele változatlan marad. Az örök ember is ilyen változatlan törvényszerűséggel fogja át a világot. Az ő szülői kebelében is a gondolatok, a fogalmak, az eszmék változnak,

fejlődnek, de az emberi világ lelki pólusai örök alapon nyugszanak. A naprendszerben egy bolygó sen; hagyhatja el a maga helyét, de azért mind elmozdulnak és utat tesznek meg az *egész* naprendszer pályáján. Mi a különbség a vandáli barbár és a kultúremler között? *Az átélt magasabb gondolat, a tisztultabb életfogalom, mely a szellemi atmoszférát javította a földön.* Az emberi lélek olyan hajó, mely bejárja az egész világot. Folyton változik a helyzete a glóbuson, más-más tájak klímájába kerül, de a hajó a maga valóságában a régi marad. Az ember a saját életösvényén bejárja a gondolat tej útjait és mégis mindenkor az ősi funduson, a paradicsomi küszöbön áll. Mindenidőben valamilyen hitben él és eszmeirányban halad. A hitét és eszmevilágát éli át, bármilyen habitusba is öltözteti a történeti korszakot. *A szellemi élmény abszolútérvényű és időtlen valóság ezen a világon.* Az emberi élet szellemi haladását az emelkedő istenfogalom mutatja meg az örökkévalóság napja alatt. A világ a maga faéptületét már kőbe faragta és az „örök igazság” sziklájára alapozta. Az örök ember élménye minőségében különböző, de abból változatlan erkölcsi eredmények fakadnak. Minden nemzedék elhelyezi a maga dóroszlopát és aranykapuját az örök épületben. „A hit Mohamedből prófétát csinál és Mohamed híveiből azután Delphitől a Gibraltárig terjedő világbirodalmat.” — Az ember a végtelenség és örökkévalóság számára van alkotva — mondja Pascal. Az évezredek is *ezt* mondják és bizonyítják a maguk halhatatlan mondatával. Az ember dolgai mindenkor erkölcsi számadással végződnek. *A napsugárban nincs annyi szín, mint amennyi színváltozást mutat az emberi gondolat.* Az ökörnek és a krokodilusnak is voltak imádói valamikor. Az indiánoknak a pipafüst volt az imádságuk. Az ember angyali és ördögi szerepet játszott, de minden gondolata mélyén az „isteni szikra” lobogott. Az ember a saját tevékenysége és tökéletessége miatt él. — Minden gyermekben, minden újszülött-

ben mintegy újra megnyílik mindannak lehetősége, ami széppé, nagyvá, jóvá, magasztossá teheti az emberi életet, — mondja Bárány Gerő. A gyermek első lépésével az örökkévalóság koronázási ünnepére indul. . .

A mi korunk is szemléltető ábra az élet könyvében. A mai nemzedéknek ilyen a gondolkozása és olyan a kultúrideálja? A mai kérdések a régi problémák új mezében, korszerű fogalmazásban. Infernális jelenségek ejtik kétségbe a nemesebb lelkeket?! A maga idején mindig így volt. *A mai ember is — az örök ember, ki önmagában hordozza a mennyet és a poklot.* — Láttam egy fejnélküli törzset menni — mondja Dante. Az évezredek sokszor látták ezt a „fejnélküli törzset” az ember helyén. Örült szenvedélyek, *rettentő* bűnök idézték fel az infernót e világra, de a poklok nem bírtak a hitvallók és mártírok igazságával. A lelki nagyság halhatatlan tettekkel bizonyította be minden században, hogy az ember paradicsomi dicsőségre született. A gonoszok folyton jönnek az alvilágból, de Gabriel seregei is szüntelenül erősödnek. Ha Heródesek uralkodnak a földön, hát az idők méhéből próféták születnek. Az erkölcsi törvény mindig angyali őrséggel veri vissza a sátni rohamokat, az örök ember történeti életében az isteni kiegyenlítést foganatosítja. Bármilyen délibábtornyok is mutatkoznak az egyes korszakok vándorútján, az emberiség az erkölcsi nagyság, az isteni cél irányába halad. — A nyomor kebelén született egykor — mondja Thierry —, a szép és boldog Velence városa. *Az évezredek, ígevetéséből' nem pusztult el semmi, a múltak erkölcsi vívmányait sértetlenül örökli a jövő.* Az emberiség az erkölcsi törvény talapzatán áll, mely az összeség életéből a hanyatlást, a visszaesést kizárja. Az erkölcsi törvény szabadította fel a rabszolgákat és az inspirálta a szabad népek magasabb eszményeit. Az ember az élettől erkölcsi feladatot kapott, erkölcsi világát kell megteremnie, a halhatatlan eszméket kell megvalósítania a tökéletesség mértékével. *A dolgok örök rend-*

jében abszolútérvényű haladás csak az erkölcsi világbatt van. Az értelem hódításai, az ismeretek gyarapodásai messiási munkára való képességet adnak. Az örök kérdések mélyén az isteni nagyság inspirálja a világot. Csak örök értékeket teremthetünk az időtlen életben, a szellemi örökkévalóságban. — A megbocsájtó szentet áldom és a mosolygót szeretem, — vallom Palágyival.

— A kövek közül kihaltam — mondja a hindu —, és növény lettem; kihaltam a növények közül és állat lettem; az állatok közül is kihaltam és ember lettem; az emberek közül is kihalok és angyal leszek. Az emberi világ is a maga erkölcsi fejlődésében így halad az évezredek forгатagában. A félvad barbárságból kihalt és a görög, majd a német gondolat királyi bíborába öltözködött. *A jövő — a lelki kultúra kérdése.* A erkölcsi haladásban ugyanaz az életgondolat emelkedik táborhegyi színváltozásokon át az égi magasságokba. — Korunk a múlandóságban vész el — mondja Trikal —, festő, szobrász, író, tudós és bölcselő az elillanó jelenségek ábrázolói. Ez a folyamatban levő világnézeti periódusnak az átmeneti tünete, a történeti erők átrobognak ezen a közbeeső állomáson. Az emberi lélek a maga tűzpróbája után mindig megtér az örök gondolat kebelére. Az északi rege hőse a csatákban elveszti rendre kezét, lábát, végül a fejét, de a tűzben feltámad a feje és a visszamenő harcban ugyanazon az úton összeszedi elveszített tagjait. Az emberi szellem is így esik el és így támad fel az örök eszmei küzdelemben. Minden világnézeti perióduson át egy-egy fokkal emelkedik a gondolat a szellemi nagyság Jákoblétráján. — A haladás olyan körben való forgás, melyben a rádius mindinkább meghosszabbodik, — mondhatjuk Liebiggel. Az ember a különböző eszmeirányok átélésével elnyúvi a korszerű anyagi habitust és új életet kezd a régi törvényszerűséggel. *A világtörténet a maga időtlen forrásaival az emberteremtette fogalmak eszmei hullámmásolásának és át-szellemülésének a históriája.* Fogalomról-fogalomra,

ítéletről-ítéltre kapaszkodik az örök kérdések meredekjén az isteni csúcsokra törtető örök ember. Az emberi fogalmak jobban elmondják a világhistóriái, mint a Tacitusok és Mommsenek művei. A régiek az „Ur szavairól” tudtak, amelyeket megőrzött számukra a szájhagyomány. Ilyen „agraphia” — az életfogalom. Az eszmei látásnak még sok-sok asztralformája van hátra. Majd azokat is feldolgozza és eliminálja az örökkévalóságot munkáló lélek. *Szellem! nagyságra született és elfogja azt érne az örök ember, mert az arra irányuló isteni garanciát hordozza magában.* — Sokan vannak a thirusvivők, de kevesen az ihletettek — éneкли a görög költő. — Sokan vannak a hivatottak, de kevesen a választottak, — mondja a biblia. Az örök ember „ihletett” és „választott” az örök élet színe előtt.

Az emberi szem mindenkor a jövőt fürkészi. A multat is azért kutatja fel a régi írások és a betemetett romok síri árnyékában, hogy a maga életkérdésére kapjon választ, vagy biztató jelet. A felidézett szellemektől pithiai jóslatot kér. Az ember jövője — a megtisztult, megigazult multat jelenti a maga lényegében. *A gondolatok, a fogalmak, az eszmék emelkednek, de az emberi élet törvényszerűsége a régi marad.* Az örök ember a haladás és fejlődés útján majd felfedezi — a maga életcsodáit. A világ valamiképen a mesebeli számárbőrön áll, de kívánságai beteljesülésével elolvad a számárbőr. A civilizációt nagyszerű találmányokkal gazdagítja, a költői fantáziát megvalósítja a dolgok világában, de akkor is az ősi megrendülést, az örök szellemszomjúságot fogja érezni. Faustnak is az a kérdése, ami a babiloni Gilgames problémája volt. A babiloni eposz hőse mindent megtudott a föld határán, keresztül látott a bölcsesség leplén, mely mindent eltakar, de az élet titkát hiába kereste, nem találta meg sehol. Faust is ott állott a maga örök kérdésével a babiloni vizeknél. Goethe másképen fejezte ki ugyanazt a ‚babiloni’ gondolatot. Ohmár Khajjam verse szerint, amit az első hajnal írt le, csak az utolsó

alkony fogja elolvasni. Az örök ember évezredek során az élet paradicsomi mondatát betűzi ki a világmokkon és csillagokon. Testének anyagát sok előd viselte már és halálunk után homlokunkat majd felhő és villám ölti magára. *Az örök ember — Ádám volt és az idők végéig — Ádám marad ugyanazzal az édeni konfliktussal.* Az ő életkérdésének isteni megoldása van. Az örök eszmei harcban átviharzott lelkén a végtelenség sínai szélvész, bepermetezte homlokát a nagy gondolatok aranyesője, de a paradicsomi sarkításból, az időtlen életvalóságból ki nem szakadt soha.

Az örök gondolatban élünk és építjük az emberi világot. A paradicsom a kezdet és a vég minden élethatáron. Mikor a gyermek a kenyeret majszolja, az örök élet asztalánál ül, a ragadozó állat pedig a dzsungel rejtekén a ,halhatatlan gondolatot' marcangolja. Az orosz író parasztja arról panaszkodott, hogy nem tud a szabad ég alatt aludni, rémíti a pusztai távol, a fedélhiány. Hát sátorral segítettek rajta. így van az ember is a lélek örök kérdéseivel. A végtelen távlatok között ,tériszonyban' szenved, rémíti a gondolatok tengermélysége, az eszmék csillagmagassága. Tudományos ,rókalyukak', irodalmi ,ponyvasátrak' segítenek rajta. Az eszmei periódusok ilyen sátorfedeleket jelentenek az örök ember feje felett. *A végtelenség és örökkévalóság „nomádja” megtelepszik egy-egy századig a korszerű gondolat csillagsátorában, de azután tovább vándorol az örök partok mentén, az úttalan úton.* Hol ered a Duna? Az évszakokkal változik a főforrása, a bővizű hónapokban más helyen van, mint az alacsony vízállás idején. Az eszmék, a fogalmak más-más történeti helyzetből fakadnak, de örök szellemi folyamatot, a végtelenségbe hullámzó ,Dunát' jelentenek az emberi életben. Az örökkévalóság „hullámai” vagyunk. A lezajló emberöltőből ki lehet olvasni a következő korszak fordulatait. A mai nap megjósolja a holnap kérdéseit. Nem kell megkérdezni a — Sibillákat. *Az eszmék világánál a jövőbe lehet látni.* Oh! költő,

ne keseredj el a sivár közszellem miatt! Azért jöttél, hogy megjavítsad. Ez nem a te látásod világtája! A te ideáloed trónralépése idején majd fölfedeznek és magasztalnak. Államférfiú! ne gyalázd a népet azért, mert ellenfeled pártjára állott. Most az képviseli a korszerű elveket. A te időd is eljön. Gondolatodból meg lehet mondani, hogy az milyen arányban és mikor fog érvényesülni a fórumon. Minden időnek megvan a maga Herostratése és bú-bájos Simonja . . .

— Mindenek köztözében vannak ezen a világon, — mondja Seneca. A világtörténet a lélek örök költözködését jelenti az eszmék világában. Az emberi lélek a maga égi hónát keresi a földön. Az eszmény a szellemi honfoglalásnál kivívott győzelem. Az emberiség jövője ragyogó évezredekkel ígér, amelyek az egetvívó lélek halhatatlan himnuszán dolgoznak. Az örök ember úgy halad az idővel és a korrallal, mint Swedenborg angyala, minél több évezred van a háta mögött, annál jobban megfiatalodik szellemi világa. *A gondolat röntgenlámpái és ultraviolettsugarai is kigyulladnak majd az emberben, ha már túlesett a gépálmokon, a fizikai és kémiai illúziókon.* A századok során a maga hangszerének minden zeneképességét kipróbálja. A hulladékalma egykor megsúgta a gravitációt, a rángatózó békacomb elárulta az elektromosságot. Az „almavízióból” világhódító tudomány támadt, a „békaitokból” megszületett az elektromosság korszaka. A többi természeti jelenséggel is így vagyunk, tele van a mindenség ilyen almákkal és rángatózó békacombokkal. Csak előre, Newton és Galvani! Az őseMBER, vagy Julius Caesar idejében is megvoltak ezek a dolgok a természet tárházában, de még nem ismerte fel a kor. Mindent megtud az ember a titkokból, amit értelemmel felfogni és adoptálni lehet. Az elme is eléri majd a maga meridiánjaival az isteni pólusokat. Nem a hanyatlásnak és megsemmisülésnek ideje jön, hanem a beteljesülésnek és fölemelkedésnek világtörténete van még hátra. *Az örök ember megdicsőülését rejti méhében a jövő, a sírokon*

és romokon át a nagyság és fenség világtájaira megyünk. A maga alkotta pokol korbácsolja előre a világot a jó úton. A rövidlátó értelem ejtett kétségbe, Európa! Nem ,alkonyodik’ a kultúra, hanem az örök gondolat húsvéti hajnalába halad. Az emésztő kérdések fogalmi zürzavarból erednek, a válság — *látáshiányt* Az örök ember majd áttöri a térrel és idővel adott ,vonalat’. — A szakáll nem nőhet a végtelenbe, — mondja Prohászka. Az ember a modern korban is a saját szakállára ,angyallázadást’ rendezett és zsebre akarta vágni az örökkévalóságot. Az eszmék kebeléből azt a gondolatot vette evangéliumnak, mely céltalanságot és meddőséget képvisel a teremtésben. — A messiási örökséget fúriákra költöttük, — mondja a költő.

Az emberi lélek mélyén sínai tűzfelhők borongnak, a beteljesedett idők csodái szenderegnek. A mondák titánjai és óriásai mind az emberben laknak, a világtörténetből az ember mithosza és mithológiája van még hátra. A természet gyermekei vagyunk és mi is a féreg sorsára jutunk? A paradicsomi almából vágjátok ki *ezt a kukacot! A teremtésben a legnagyobb katasztrófa a kétségbeesett szív és a hiábavaló élet.* — Annyi bonyolultság és körülményesség a nevelésben és műveltségben, az állami rendben és társadalmi szervezetben, — mondja Eucken, — és mindez csak azért, hogy végül elérjük azt, amit az állat sokkal könnyebben, pusztán létevel elér?! Az emberben a szeráfok és titánok képességei, a mesék és legendák csodaerői rejlenek, de azokat csak az erkölcsi nagyság fogja felszabadítani. A dolgok végső elemzésben életértékeket képviselnek és az értékek célokat jelentenek a szellemi haladásban. A lelki célt akkor érjük el, mikor megteremtettük az abszolútértéket önmagunkban. *A lélek már az örökkévalóságba ágyazta az emberi öntudatot, de még nem hajtotta végre a maga messiási csodáit, még nem foglalta el trónját a neki adott Olimpuson.* A világtörténet legnagyobbjai, a szellem tüzszekéren járó Illései csak jelezték és dokumentálták, hogy milyen titok

és eljövendő hatalom szunnyad az örök emberben. Az idők eljövetelkor majd vele is megtörténik az a ‚mirákulum’, amiről az apostolok cselekedetei és a szentek legendái beszélnek. A földi élet minden rejtélyét és kifejezésre váró ‚immanenciáját’ az ember hordozza. *Az ember, mint erkölcsi tökéletesség — a végső célja a teremtésnek.* A világ örök kérdéseit az emberben növekedő „isteni gyermek” fogja megoldani a maga idején az erkölcsi nagyság hatalmával. Az eszmények őt képviselik az angyalok udvarában. — Nyisd meg, Sezám! Támadj fel, Lázár! Legyen új ég és új föld! *Ezt* akarja az ember a dolgok lényegében nagy gondolataival és halhatatlan álmaival. Ez pedig az erkölcsi tökéletesség kérdése, a lelki fenségtől nyílnak meg az egek kapui. — Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok! — mondja és foganatosítja az élet is az idők méhében. *Az emberi öntudat az isteni lét, a szülői kebel irányába halad a dolgok átélésével.* A betüből lesz szó, a szóból mondat, a mondatból költemény, mely sok gondolattal fejezi ki az alapgondolatot. így készül el az örök ember remekműve is. Halhatatlan költeményt ír, nem szavakkal, hanem tettekkel. Az valóban olyan mű lesz, amelyen „ég és föld dolgozott”. A szemléletben rejlő *ősgonoszt* ezzel fogja legyőzni. Az örök ember egykor a maga teremtésének megadja az ‚igetítkot’. Megnyílik a Sezám ... A lélek majd megteremti a maga örök égboltját az emberi világ felett, a fogalmi káoszból szellemi világosságot, tündöklő naprendszert csinál. Az ember minden ismeretével és kutatásával *ezt a lelket* keresi. Az örök vágyakkal és reményekkel kikapogítja a szívében rejlő paradicsomi küszöböt. *Az emberiség önmagát keresi és az Istenhez utazik a világtörténetben.* Az évezredek tűzpróbáin át megtalálja a szabadító angyalt a saját szellemi nagyságában. Az örök kérdések mélyén felfedezi azt a megoldást, mely kigyűjti az emberi szemhatárban a pünkösdi tüzeket. *Az örök embert — örök dicsőség várja.* Valamikor a dolgok végén megfejtí *életével* az isteni tit-

kot. A gondolat az átéléssel öntudatba olvad, a lélek a fenséges fogalmak, az örök értékek erkölcsi bíborába öltözködik és *azzal* az örök ember majd 'eléri' a saját világában az életet jelentő *isten érzetet és tudatot*. Az isteneszmét kitölti a saját életével és világával. *Ez az erkölcsi világrendbe épített szellemi cél és ez az örökkévalóság titka ezen a világon*. Az erkölcsi öntudat az emberiség életének sokrétű történeti *egésze*. Az Isten ismeri önmagát és az emberre is ilyen üdvözítő öntudat vár. Csak kerublélekkel lehet megérteni az életet, csak sokratesi jellemmel lehet felfogni az 'igazságot'. *Az erkölcsi nagysággal testesül meg az 'ige' az örök emberben*. A Teremtő az idők beteljesedésekor az ember megszerezte kerubhatalmában, *örökkévaló önértékében* akar gyönyörködni. — Az élet célja önmagunk megteremtése, — mondja Bergson. Az örök értékek önmagában való megvalósításáért él az örök ember. A szellemi cél, az igazság, szépség és jóság megvalósításával az emberi világból *örökkévalóságot, 'mennyei birodalmat'* teremtünk. *Az örökember valóban az Isten gyermeke és Istenember rejlik benne . . .*

*

Hát látod, barátom, mindezeket a juhászbojtár lelkéből olvastam ki. Hányt-vetett élete ezekbe a gondolatokba gyöngyöződött. A hegyoldalból ideértem. Ezt az *örök embert* fedeztem fel magamban . . .

TARTALOM.

I. fejezet.	Az örök kérdések	5
H.	, A látható és a láthatatlan 12
HI.	A tér és az idő 18
IV.	, Az ember szemléletvonala 24
v.	, A lélek és az öntudat 31
VI.	, A gondolat 36
VII.	, A hit 40
VIII.	, Az értelem 47
IX.	, Az élet és az erkölcsi törvény.....	... 57
X.	Az emberi élet és a természet 69
XI.	, Az ember belső világa és a valóságulása	78
XII.	, Az erény és a bűn 84
XIII.	Az akarat és az eszme 91
XIV.	A boldogság és a jellem 97
XV.	, A vallásosság és az istenfogalom 106
XVI.	, A történet eszmeiránya 118
XVII.	A világnézet és az eszmetörvény 128
XVIII.	Az anyagi világ és a tulajdon 135
XIX.	A szerelem és a család	... 142
XX.	A kultúra 151
XXL.	, A tudomány 160
XXII.	Az irodalom és a művészet 175
XXHL.	A társadalom	... 190
XXIV.	, Az állam	... 205
XXV.	, A nemzet 215
XXVI.	Az évezredek nagy gondolatai 225
XXVII.	, Az eszmeirányok karaktere 242
XXVIII.	A világ nagysága — a nagy ember 257
XXIX.	, Az emberiség jövője 264